

Devrimci Marksizm

TEORİK - POLİTİK DERGİ

28/29
Güz-Kış
2016

DM Yayın Kurulu

Sungur Savran

Levent Dölek

Sungur Savran

Özgür Öztürk

Burak Gürel

Judit Morva

Daniela Penkova

S. Almış / M.İ. Turan

Devrimci Marksizm'in 10. yılı

Sevda Alyakut'un ardından

Üniversiteye operasyon

Sovyetler Birliği'ni kim yıktı?

SSCB'nin çöküşünün ekonomik temelleri

Çin'de kapitalist restorasyona giden yol

Macaristan'da kapitalist restorasyon

Bulgaristan'da neoliberalizm

Lenin'den sonra

Devrimci teori olmaksızın devrimci bir hareket olamaz.

V. İ. Lenin, *Ne Yapmalı?*

Devrimci Marksizm

Sayı: 28-29

Güz-Kış 2016

Üç aylık Teorik / Politik dergi
(Yerel, süreli yayın)

Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Şiar Rişvanoğlu

Yönetim Yeri: Adliye Arkası 3. Sokak Tüzün İşhanı No: 22/2 ADANA

Baskı: Yön Matbaacılık
Güven Sanayi Sitesi,
B Blok No: 366 Topkapı - İSTANBUL
Tel: 0212 544 66 34

Yurtdışı Fiyatı: 15 Avro Kıbrıs Fiyatı: 20 TL

Fiyatı: 15 TL (KDV Dahil)

Kapak fotoğrafı

Yalnızca 19 gün süren Şanghay Halk Komünü (Şubat 1967)

Devrimci Marksizm

Teorik / Politik Dergi
Güz-Kış 2016

İÇİNDEKİLER

	Bu sayı	5
<i>Devrimci Marksizm</i> Yayın Kurulu	<i>Devrimci Marksizm</i>'in 10 yılı - devrimci Marksist teorinin 30 yılı	13
Sungur Savran	En öne çıkan kadın işçinin ardından	25
Levent Dölek	Cemaat üniversiteye operasyon yaparken hepiniz oradaydınız! Hâlâ oradasınız!	29
<u>20. yüzyılda sosyalizmin bilançosu dosyası</u>		
Sungur Savran	Sovyetler Birliği'ni kim yıktı?	33
Özgür Öztürk	Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ekonomik arka planı	87
Burak Gürel	Çin Halk Cumhuriyeti'nde kapitalist restorasyona giden yol: Maoculuk, bürokrasi ve kitle mücadeleleri (1949-1979)	123
Judit Morva	Sovyet tipi sosyalizmin tasfiyesi: Macaristan örneği	167
Daniela Penkova	Neo-liberalizm tuzakında Bulgaristan	177
<u>Kitap değerlendirmesi</u>		
Sait Almış / Mehmet İnanç Turan	Lenin'den sonra	189

Bu sayı

Devrimci Marksizm'in yeni sayısı, AKP'nin tek adam rejiminin inşasını hızlandırdığı, 15 Temmuz darbe girişimini fırsat bilerek kendi karşı darbesini örgütlediği bir ortamda, uzatılmış olağanüstü hal koşullarında çıkıyor. Her meslekten on binlerce insanın sorgusuz sualsiz işten atıldığı; kitle eylemlerinin yasaklandığı; işçi sınıfını köleleştirecek yeni yasaların çıkarıldığı; OHAL fırsatçılığıyla işçi eylemlerinin ve emek örgütlerinin baskı altına alındığı; Kürt hareketine saldırıların yoğunlaştığı; parti eşbaşkanlarının ve milletvekillerinin tutuklandığı; hapishanelerde ve gözetim altında işkencenin yeniden başını kaldırdığı bir dönemdeyiz. Alevilere, kadınlara, doğaya yönelik saldırıların da arşa tırmandığı bir karanlığın içindeyiz. Bütün bunların üzerine “Yenikapı ruhu” adı verilen bir “milli mutabakat” şalı örtülüyor. Basın üzerindeki baskı görülmemiş düzeylere ulaşıyor. Gülen cemaatinin yayın organlarının yanı sıra, Kürt basınından sosyalist solun teori ve kültür yayınlarına kadar uzayan bir dizi kapatma kararıyla karşı karşıyayız. *Özgür Gündem*, *Azadiya Welat* ve imc tv gibi kitlelere hitap eden medya organlarının kapatılmasından sonra sıra cumhuriyet dönemi düzenin asli unsurlarından biri olan *Cumhuriyet* gazetesinin baskı altına alınmasına geldi. Bu yolun nereye çıkacağını, ortaokul öğrencisinden senelik emekliye kadar bu ülkede yaşayan herkes az çok kestirebiliyor. Erdoğan rejimi kesinlikle tehlikeli, savaş düşkünü, yırtıcıdır. Fakat hedefine ulaşmak için geçmesi gereken yol da engellerle doludur. Özellikle dış politikada, “Osmanlıcı” çizginin başarısızlığı giderek netleştikçe, sert ve ani dönüşler, manevralar kaçınılmaz hale geliyor. Erdoğan, hedefine kararlılıkla yürümek bir yana, aslında son derece kaygan bir uluslararası zeminde ve sürekli değişen ittifaklar ortamında dengesini sağlayıp ayakta kalmaya çalışıyor. Dolayısıyla, şu an en büyük hata “gidişatın” kaçınılmaz olduğunu zannetmek, sınıf mücadelesini boşlamak olacaktır. Tüm sosyalistlerin ve

devrimcilerin, başta Marksistlerin, omuzlarında büyük bir tarihsel sorumluluk taşıdıklarını bilmeleri gerekir.

En genelde, yaşananların arka planında, halen çeşitli evrelerden geçerek devam eden yeni büyük depresyon bulunuyor. Böyle büyük bunalım dönemleri, bu dergide sıklıkla vurgulandığı üzere, burjuva siyasetinin “normal” sayılan kurumlarının aşındığı, hem sağda hem de solda daha radikal konumlardaki aktörlerin önünün açıldığı dönemlerdir. Buna bağlı olarak siyasal mücadeleler sertleşir, büyük kırılmalar yaşanır. Türkiye’de olup bitenler, Macaristan’dan Filipinler’e, Ukrayna’dan Fransa’ya, Hindistan’a ve ABD’ye kadar tüm dünyada karşılaşılan faşizan, proto-faşist veya “aşırı sağ” yükselişin bir parçasıdır. Kapitalizmin en baskıcı, gerici, irrasyonel unsurları zincirlerinden boşanmıştır.

Bu genel tablo içinde, Türkiye’nin jeopolitik konumuna özgü faktörler durumu ağırlaştırıyor. Suriye’de beş yıldır devam eden ve AKP’nin körüklemek için elinden geleni yaptığı iç savaş, kaçınılmaz olarak Türkiye’ye de çok kanlı bir fatura çıkarıyor. Son aylarda buna Irak’la yaşanan çelişkiler ve Musul operasyonu vesilesiyle açığa çıkan ihtiraslar da eklenmiştir. Erdoğan rejimi, artık herhangi bir kılıf altında gizlemeye bile gerek duymadan, bölgedeki Sünni güçlerin hamiliğine soyunmuştur. Ekonomisi yabancı sermaye girişlerine bağımlı bir ülkede hükümetin, üstelik yürütülen tasfiyeler nedeniyle silahlı kuvvetler ve diğer devlet kurumları da karmakarışık bir haldeyken, sürekli sağa-sola efelenmesi, savaş naraları atması, komşu ülkelerin iç işlerine boylu boyunca müdahil olması belki ilk bakışta tuhaf görünebilir. Fakat Türkiye kapitalizmi “normal” evreleri epeydir geride bırakmıştır. Bugün yaşananlar, finans kapitalin egemenliği altında uzun zamandır olgunlaşan eğilimlerin bir sonucudur. Geline nokta, hem ülke içinde hem de uluslararası ölçekte, çelişkiler patlamalı biçimlere bürünmeye başlamıştır.

15 Temmuz darbe girişimi, çelişkilerin açık çatışmalara dönüşmesinin sadece bir örneğidir. AKP’nin uzun yıllar gayri resmi koalisyon ortağı olan cemaatle kavgası, son üç yılda giderek tırmanarak, kanlı bir iç savaş provasına evrilmiştir. Darbe girişimine dair birçok belirsizliğin, halen karanlıkta kalan birçok noktanın bulunduğu bir sır değildir. Açık olan tek şey şudur: Erdoğan artık ülke içinde de uluslararası alanda da hiç kimseye güvenemez. Seksen milyonluk bir ülkenin tüm siyasal sistemi, tek bir faninin kişisel kaderiyle iç içe geçmiştir.

Darbe girişimi sonrasında orduda, yargıda, eğitimde, üniversitelerde ve istisnasız tüm devlet kurumlarında yapılan tasfiyelerle boşalan kadrolara, diğer cemaatlerin üyelerinin ve faşist militanların yerleştirilmesi beklenmelidir. MHP açıkça AKP’nin yeni koalisyon ortağıdır. 1970’lerin Milliyetçi Cephe hükümetleriyle 12 Eylül’ün, 12 Mart döneminin ve hatta 28 Şubat’ın en gerici, en baskıcı yönlerini bünyesinde birleştirmiş bir iktidar bloğu az çok şekillenmiştir. Bu ortamda, olağanüstü hal sopası, Tayyip Erdoğan’ın tek adam rejiminin inşasında çok önemli bir araçtır. Devlet Bahçeli’nin hamlesiyle yeniden gündeme alınan “başkanlık sistemi” olağanüstü bir tek adam rejiminin yasal mecralara dönmesini sağlayacak bir süreci başlatıyor. Bu sürecin nasıl evrileceği belirsizdir. Meclis aritmetiği 330 lehte oy

sağlarsa başkanlık sistemi 2017 yılı içinde referanduma götürülecektir. Muhalefetin buna ciddi biçimde direnme potansiyelinin olup olmadığı vakti geldiğinde görülecektir, fakat AKP'nin tüm devlet olanaklarını kullanarak bu en kritik oylamadan evet sonucunun çıkmasını sağlamak için uğraşacağı kesindir. Yine de, başkanlık sistemi adı altında oluşturulacak tek adam idaresi, Erdoğan için hiç de çantada keklik değildir. Zira böyle bir rejimin topluma ne vaat ettiği, devam eden olağanüstü hal koşullarında giderek açıklığa kavuşmaktadır. Üstelik, kısa süre içinde ağır bir ekonomik krizin patlak vermesi de çok muhtemeldir.

15 Temmuz, Türkiye siyasetindeki kördüğümün işaretlerini verdi. 24 saatlik bir iç savaş yaşandı. Kışlaların ve öteki askeri yerleşkelerin nizamiyelerinde polis hıf-talarca askeri kontrol altında tuttu. Bugün hâlâ ikinci (ya da Erdoğan ve AKP'nin karşı darbesi göz önüne alınırsa üçüncü) bir darbe olasılığından söz ediliyor. Ortadoğu savaşlarının her yöne evrilmesi, içinden en büyük güçlerin bile kapışması sonucunda bir dünya savaşı çıkarması olasılıklarının güncel olduğu bir dönemden geçiyoruz. Siyasi gelişmelerin salt parlamenter alanda belirlendiği varsayımı her zaman yanlıştır. Ama bugünkü koşullarda bu fikre tutsak olmak gerçek bir budalalık haline geliyor.

Türkiye, Ortadoğu ve dünya olağanüstü koşullardan geçiyor. “Ya sosyalizm ya barbarlık!” şiarı, bugün belki de her zamankinden daha fazla güncellik taşıyor. Kapitalizmin barbarlık eğilimi her alanda kendini somut olarak sergiliyor. İnsanın çok katmanlı krizine yanıt olarak sosyalizmi kurmak için işçi sınıfının örgütlülüğünü sağlamak hayati önem taşıyor.

Ama nasıl? Sosyalizm bugün geniş kitlelere gerçek bir alternatif olarak görün-müyorsa, bunun ne yazık ki bazı somut nedenleri vardır. 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerini anlamak, bunlardan günümüze dair dersler çıkarmak acil bir görev olarak orta yerde duruyor. Solun geniş kesimlerinin AKP'den kurtulmaya odak-landığı, buna razı olduğu bir ortamda, *Devrimci Marksizm* bu temel görevi bir kez daha hatırlatıyor.

Geçmiş doğru bilmeyen geleceği inşa edemez. Bu sayımız 20. yüzyılın sosya-list inşa girişimlerini ele alan, derinlemesine irdeleyen yazılardan oluşan bir dosya içeriyor. Dört ülkeyi ele alıyoruz: Sovyetler Birliği üzerine iki, Çin, Macaristan ve Bulgaristan üzerine ise birer yazımız var.

Ancak hem Ekim devriminin modern çağın en büyük ve en proleter karakter taşıyan devrimi olması, hem de Sovyetler Birliği'nin sosyalizmin inşası süreci için bütün öteki ülkelerden daha tipik bir örnek oluşturması dolayısıyla Sovyetler Birliği, 20. yüzyıl sosyalizminin yükseliş ve düşüşünün önde gelen örneği olarak ele alınıyor.

Bu yazılardan ilkinde Sungur Savran çok yalın bir soru soruyor: “Sovyetler Birliği'ni kim yıktı?” Bu sorunun sorulması gerek, çünkü Ekim devriminin ürünü olan bu devletin, ne emperyalist bir savaşın, ne de içeriden (emperyalizmden de destek alan) bir burjuva kalkışmasının sonucunda çökmediği tartışmasız bir gerçek olarak ortada duruyor. Emperyalizm ve burjuvazi değilse, kim? Savran bu soruya

çok yalın bir cevap veriyor: işçi devletlerine musallat olan, işçi sınıfından farklılaşmış, kendisine özgü çıkarları olan bürokrasi, sadece Sovyetler Birliği’ni değil, öteki bürokratik işçi devletlerinin çoğunluğunu da yıkan toplumsal güçtür. Savran bürokrasinin tarihsel süreç içinde bir bakıma kendi kuyusunu kazdığını ortaya koyuyor: Ekim devriminin yarattığı ekonomik yapının hücrelerinde hayat bulan bürokrasi, kendi ayrıcalıklı konumunu tehlikeye düşürme potansiyelini taşıyan dünya devrimini engelleyerek sonunda 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin bir dünya sistemi haline gelmiş olan kapitalizm karşısında ayakta kalma gücünü yitirmesine yol açmıştır. Böylece kendi tarihsel zemininin çökmekte olduğunu gören bürokrasi, hâkimiyetini özel mülkiyete dönüştürerek kendini sağlama almaya girişmiş ve kapitalizmin restorasyonunun yolunu döşemiştir. Savran, bürokrasinin siyasi temsilcisi Stalinist “milli komünizm” savunucusu partilerin sonuna kadar arkasında duranların, yani bütün dünyanın Stalinist partilerinin, sadece Sovyet tipi Stalinistlerin değil, Maocuların, Enver Hocacıların ve diğerlerinin de böylece karşı devrimci bir gücü desteklemiş olduğunun ortaya çıktığına işaret ederek, onları bu vahim tablo ile yüzleşmeye çağırıyor.

Özgür Öztürk, çöküşün ekonomik arka planına odaklanıyor. Bunun nedeni Sovyetler Birliği’nin dar anlamda ekonomik nedenlerden ötürü çökmüş olması değil. Aksine, bu olayda siyasal ve toplumsal faktörler daha büyük önem taşımıştır. Ancak, Öztürk, siyasal, ideolojik, toplumsal unsurların daima ekonomik bir temel üzerinde iş gördüğünü, büyük ölçüde o ekonomik temeldeki gelişmelerin birer ifadesi olduğunu hatırlatıyor. Bu hatırlatma gerekli, zira konu Sovyetler Birliği olduğunda Marksistler arasında çöküşü basitçe hatalara bağlama eğilimi yaygın. Bu hiç de tarihsel maddeci bir yaklaşım değil. Öztürk, diğer yandan, özellikle Batı Marksizmi içinde yaygın olan “SSCB kapitalisti” tezini de eleştiriyor. Bunun bir sosyalist inşa girişimi olduğunu döne döne vurguluyor.

Öztürk’e göre tarihsel maddeci yaklaşımın üretim ilişkileri ile üretici güçler arasında öngördüğü diyalektik, sosyalist inşa girişimlerinde de iş başındadır. Ekim devriminin geri bir ülkede gerçekleşmiş olması, sosyalizme özgü görevlerle kapitalizme özgü sanayileşme görevinin çakışması sonucunu doğurmuştur. Dünya devriminin başarısız olduğu bir ortamda, bürokrasi tek ülkede sosyalizmi kurmaya girişmiş, bu arada sanayileşme görevini de sahiplenmiştir. Bürokrasi bu sürecin bir ürünüdür. Süreç ise, bir yandan sanayici koalisyonun köylülük üzerinde zorla boyunduruk kurmasına, bir yandan da işçi sınıfının da baskı altına alınmasına dayanmıştır. Bu model bir süre, ekonominin yaygın (ekstansif) metotlarla büyümesini sağlamış, üstelik kapitalizme kıyasla hayli başarılı olmuş, nitekim İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir sınavdan geçebilmiştir. Fakat 1960’ların ortalarına gelindiğinde tıkanmıştır. Yaygın gelişme sürecinin tıkanması, üretim ilişkilerinin verili örgütlenme düzeyinde, başka bir modele geçişi de imkânsız hale getirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde sürekli reform çabalarına rağmen sistemin işleyişinde kayda değer bir düzelme sağlanamamıştır. Trotskiy’in bir zamanlar “so-runların sorunu” dediği emek verimliliğini yükseltecek üretim ilişkilerini örgütle-

meyi başaramayan Sovyetler Birliği, bir süre sonra çökecektir. Esas çıkış yolu olan enternasyonalizm ve dünya devrimi, bürokrasinin yarattığı ortamda asla gündeme gelmemiştir. Yine de Sovyet deneyimi değerlidir. Öztürk, uzun vadede, hem planlamanın işlemesi için hem de bürokrasiyi sürekli kontrol altında tutmak için, sosyalist inşa girişimlerinin enternasyonal düzeyde ve işçi demokrasisi ilkesini atlamadan örgütlenmesi gerektiğini belirtiyor.

Burak Gürel, “Çin Halk Cumhuriyeti’nde kapitalist restorasyona giden yol: Maoculuk, bürokrasi ve kitle mücadeleleri (1949-1979)” başlıklı yazısına Trotskiy’in 1930’lu yıllarda SSCB’nin niteliğini tartışırken yaptığı işçi devletinin yalıtılmışlığının bürokrasinin ve onun kapitalist restorasyon eğiliminin temel nedeni olduğu saptamasının 1949’da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) için de geçerli olduğunu tespit ederek başlıyor. Gürel’in yazısı, Mao’nun ÇHC’nin kapitalist restorasyonundaki sorumluluğunu inkâr eden veya küçük göstermeye çalışan yaklaşımların geçersizliğini ortaya koyuyor. Mao’nun bürokrasi ve kapitalist restorasyon hakkındaki fikirlerinin büyük ölçüde hatalı olduğunu, Maoculuğun sorunun çözümü değil önemli nedenlerinden biri olduğunu tespit ediyor. Kültür Devrimi’nin en kritik üç yılında (1966-68) Mao’nun kapitalist restorasyoncu bürokrasiye karşı mücadeleye çağırdığı kitlelerin arasında bu çağrını ciddiye alan, bürokratikleşmenin maddi temellerine ışık tutmaya çalışan, işçi sınıfının bir politik devrim aracılığıyla bürokrasiyi devirmesi gerektiğini savunan, bu temelde örgütlenmeye başlayan bir dizi örgütün filizlenmeye başladığını verileriyle ortaya koyuyor. Kitle hareketinin kontrolünden çıkmasından ve gerçek bir bürokrasi karşıtı rotaya girmesinden çekinen Mao’nun ve ona bağlı bürokratların 1967-68 döneminde bürokratik manipülasyonlar yoluyla hareketi bölüp etkisizleştirerek, bunun yetmediği hallerde şiddet yoluyla ezerek bu potansiyel tehlikeyi bertaraf ettiğini belirtiyor. Bürokrasi karşıtı kitle hareketinin yenilgisinin ve yalıtılmışlığının etkisiyle devam eden ekonomik geriliğinin basıncı altındaki ülkenin Mao’nun girişimiyle emperyalizm ile ittifaka yönettildiğini saptayan Gürel, Mao’nun sağlığında giderek güçlenen kapitalist restorasyon eğiliminin onun ölümünden sonra fazla zorlanmadan parti devletine hâkim olduğunu gösteriyor.

Judit Morva’nın Macaristan deneyimini ele alan yazısı, “sosyalist” denilen Macar ekonomisinde aslında 1960’ların sonlarından itibaren ciddi bir piyasa yöneliminin başladığını; aynı zamanda aydın kesimin ve bürokratların da sağa kaydıklarını, bir anlamda “burjuvalaştıklarını” tespit ederek açılıyor. Bunun ardından, çözülüş sürecini ana hatlarıyla inceliyor ve geçen yirmi beş yılda halkın giderek yoksullaştığını, rejiminse giderek baskıcı ve “yarı faşist” bir karakter kazandığını ortaya koyuyor. Judit Morva’ya göre Macar büyük burjuvazisi, işçilere karşı daima birlik olsa da, kendi içinde derin biçimde bölünmüştür. Bir kısım, Türkiye’deki batıcı-laik burjuvazi gibi, geleceğini Avrupa ile daha fazla bütünleşmeye bağlamıştır. Diğeri ise, yine Türkiye’ye benzer biçimde, “yerel” büyük sermaye gruplarından oluşur. Örgütlü solun zayıflığı, siyasal arenayı bu iki grubun kendi aralarındaki yozlaşmış çatışmalara bırakmıştır.

Daniela Penkova'nın "Neoliberalizm tuzağında Bulgaristan" başlıklı yazısı, 1989 sonrasında Bulgaristan'da yaşanan kapitalizme geçiş sürecini ele alıyor. Penkova, bu süreçte uluslararası kuruluşların ve özellikle de İMF – Dünya Bankası ikilisinin, Bulgaristan'ı üçüncü dünya ülkelerine dayattıkları reçetenin aynısına zorladıklarını belirtiyor. O dönemde sanayileşmiş ve belli bir refah seviyesine ulaşmış bir ülke olan Bulgaristan'ın halkı, özelleştirmeler, fiyatların serbest bırakılması, deregülasyon (ekonomide kuralızsızlaştırma) gibi neoliberal uygulamalarla açıkça yoksullaştırılmış, sefaletle itilmiştir. Penkova, Bulgar ekonomisinin bir yandan büyüyor gibi görünürken, diğer yandan halkın en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaz hale getirildiğini çarpıcı ekonomik veriler aracılığıyla gayet açık ve net biçimde sergiliyor. İyi işleyen bir sanayiye ve toplumsal yapıyı yerle bir eden neoliberal "kalkınma" politikalarından kurtulmak gerekliliğini vurgulayarak yazısını bitiriyor.

Kitap değerlendirmesi bölümümüzde, Sait Almış ile Mehmet İnanç Turan'ın birlikte kaleme aldıkları ve Eylül 2016'da Ütopya Yayınları'ndan çıkan *Lenin'den Sonra* başlıklı kitaptan derlenmiş bir yazıyı sizlerle paylaşıyoruz. Kitap, Grover Furr'un *Hruşçov'un Yalanları* (Yordam Kitap, 2011) kitabının bir eleştirisini sunuyor. Almış ve Turan, Furr'un Lenin'in vasiyeti olarak bilinen belgeyi ele alışındaki çarpıklıkları eleştiriyorlar. Ardından, Lenin'in yaşamının son yıllarında Stalin'le nasıl çatıştığını da, özellikle ulusal sorun tartışması üzerinden, ayrıntılı olarak sergiliyorlar. Stalin'in, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde yürüttüğü tasfiyelerle partiyi nasıl işlevsizleştirdiğini, giderek bir tek adam yönetimi kurduğunu da yine açık biçimde ortaya koyuyorlar. Burjuva ideolojisi Sovyet devletini ve SBKP'yi bir kanser gibi istila ettiyse, bunun nedeni Stalinist politikalar, en başta Stalinist bürokrasidir.

Dergimizin bu sayısı baskıya girerken, AKP, üst üste çıkardığı yeni kanun hükümünde kararnamelerle, emekçilere ve sol-muhafız çevrelere yönelik saldırılarını hızlandırmıştı. Bu çerçevede üniversitelerden ihraç edilenler arasında, dergimiz yazarlarından, aynı zamanda Devrimci İşçi Partisi Genel Başkan Yardımcısı Levent Dölek de bulunuyor. Dölek'in daha önce *Gerçek* gazetesinde çıkan kısa bir değerlendirmesine, dayanışma sembolü olarak bu sayımızda da yer veriyoruz.

Bu sayımızda, Ekim ayında yitirdiğimiz öncü işçi, yürekli devrimci Sevda Alyakut için Sungur Savran'ın kaleme aldığı bir anma yazısı da bulunuyor. Sevda Alyakut emekçi kadınlar arasında en önde yürüyenlerden biriydi. Nisan ayında yitirdiğimiz Atlen Yıldırım'la birlikte, bu yıl Türkiye devrimci Marksist hareketinin ikinci büyük kaybı oldu. Anısı önünde saygıyla eğiliyoruz.

Bu yıl *Devrimci Marksizm*'in yayın hayatına başlamasının 10. yılı. Dergimiz ilk kez 2006 yılının 1 Mayıs kutlamaları sırasında İstanbul Kadıköy'de dağıtımına çıkmıştı. Yayın Kurulu, bu vesileyle, Türkiye'de devrimci Marksist teori yayıncılığının 30 yılına toplu bir bakış sunan ve derginin bugünkü misyonunu yeniden sergileyen bir yazı kaleme aldı. Bu yazı ana dosyamızdan hemen önce yer alıyor.

Bu yıl, aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının 25. yılı. 18 Aralık 2016 günü, hem 20. yüzyılda yaşanan sosyalist inşa girişimlerinin bir bilançosunu çıkarmak, hem devlet konusunu çeşitli boyutlarıyla ele almak, hem de güncel siyasal konuları tartışmak amacıyla bir konferans düzenliyoruz. Bu etkinlik aynı zamanda dergimizin 10. yılını kutlama yolunda bir çaba olarak görülmeli. Bu etkinliğin tanıtımını ve ayrıntılarını dergimiz sayfalarında ve internet sitemizde bulabilirsiniz.

Dergimiz tam da böyle anlamlı bir yıldönümünde yepyeni bir atılım yapıyor. Devrimci Marksizmin sesini Türkiye dışında dünya çapında da savunmak ve ileri taşımak amacıyla bundan sonra her yıl bir de İngilizce sayı yayınlayacağız. Bu sayılardan ilki bu yılın sonunda *Revolutionary Marxism* adıyla çıkacak. Bizim için devrimci pratik gibi devrimci teori de uluslararasıdır. Şiarımız, her zaman hep birlikte yürekten haykırdığımız o son mısradır: “Enternasyonalde kurtulur insanlık!”

***Devrimci Marksizm* 10. yılını bir konferansla kutluyor!**

Bu yıl *Devrimci Marksizm* dergisinin yayın hayatına başlamasının 10. yılı. Bu 10 yıl boyunca derginin yönelişine yayın hayatına başlarken altı çizilen belli bir tarihsel dönem damgasını vurdu: Üçüncü Büyük Depresyon olarak andığımız kapitalizmin tarihindeki üçüncü büyük kriz ve durgunluk dönemi. Bu yeni dönem sadece ekonomi alanında değil, politika ve diğer toplumsal alanlarda önemli sarsıntılara yol açıyor, sınıf mücadelesi keskinleşiyor, siyaset sağ ve sol uçlar etrafında kutuplaşıyor.

Böyle bir alt üst oluş döneminde *Devrimci Marksizm* dergisi bir anlamda kendisinin öncülü olan dergilerin geleneğini sürdürdü. 1979'dan itibaren uluslararası sermayenin büyük taarruzu ve 1989'dan itibaren 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin ardı ardına gelen çöküşü karşısında Marksizmi savunmayı başlı başına bir görev bildi.

Öte yandan geçtiğimiz son 10 yıla damgasını vuran bu kutuplaşma, devrimler ve karşı devrimler döneminde *Devrimci Marksizm* dergisi, devrildiği bu gelenekten farklı olarak başka bir amacı da önüne koydu: Burjuva düşüncesinin kapitalizmi kitlelerin gözünde meşrulaştırma çabası karşısında yaşanan bütün krizlerden, savaşlardan, barbarlıklardan esas sorumlu olanın kapitalizmin bir üretim tarzı olarak tarihsel gerilemesi olduğunu ortaya koymak üzere burjuvaziyle fikir savaşına girişmek.

Devrimci Marksizm dergisi Marksizmin yeniden insanlığın önündeki temel sorunlara ışık tutacak kılavuz haline gelme olanağına kavuştuğu bir dönemden geçtiğimizi, sosyalizmin yeniden ayağa kalkacağını söylemeyi ısrarla sürdürmeye devam ediyor. 10 yıl boyunca yürüttüğü bu fikir savaşında başta işçi sınıfı olmak üzere, kapitalist toplumu ortadan kaldırmak için mücadeleye giren bütün toplumsal sınıf ve katmanların eylem kılavuzu olma ve devrimci Marksist görüşlerin Türkiye topraklarında yaygınlaşması, "yerlileşmesi" çabasını önümüzdeki yıllarda da sürdürmeye devam edecek.

Devrimci Marksizm dergisi bu doğrultuda yayın hayatının 10. yılını kutlamak üzere 18 Aralık Pazar günü İstanbul'da bir konferans düzenliyor. Konferansa dergimizin tüm yoldaşlarını, dostlarını, okuyucularını ve her kesimden emekçileri davet ediyoruz.

"Devlet ve hukuk", "20. yüzyıl sosyalizmi" ve "Türkiye topraklarında sınıf mücadelesi" ana temaları etrafında üç ayrı oturum, video gösterimi ve şiir dinletisi şeklinde gerçekleştirilecek konferansın yer ve saatini en kısa zamanda <http://www.devrimci-marksizm.net/> ve <http://gercekgazetesi.net/> sitelerinden duyuracağız.

***Devrimci Marksizm*'in 10 yılı** **- devrimci Marksist teorinin 30 yılı**

Devrimci Marksizm Yayın Kurulu

Elinizde tuttuğunuz *Devrimci Marksizm* dergisi bu yıl 10 yaşında. İlk kez 2006 yılının Kadıköy'de kutlanmakta olan 1 Mayıs'ında dağıtımına çıkmıştı. Çalışma odalarından matbaaya, oradan kitapçı raflarına ve nihayet evlere giden akademik teori dergilerinden farklı olarak, militan bir teori dergisi sıfatıyla *Devrimci Marksizm* sokakların çocuğu olarak açtı hayata gözlerini. Marx'ın Feuerbach üzerine tezlerinin on birincisine ilk ilkesi olarak inanıyordu çünkü: "Filozoflar dünyayı çeşitli biçimlerde yorumlamakla yetindiler; oysa asıl önemli olan dünyayı değiştirmektir." Marksist teorinin esas değerini başta işçi sınıfı olmak üzere, kapitalist toplumu ortadan kaldırmak için mücadeleye girişen bütün toplumsal sınıf ve katmanların eylem kılavuzu olmaktan aldığı bilinci bu derginin hep yönlendirici ilkesi oldu.

Devrimci Marksizm dergisi, küçük bir Yayın Kurulu ile yola çıktı. Uzunca bir süre de o küçük Yayın Kurulu taşıdı dergiyi. Başlangıçta çevresinde birikmiş olan bir danışma ağı vardı. Sonra o ağ gevşedi. Kimi arkadaşımız bu tür çabalardan uzaklaştı, özel hayatın derinliklerine geri döndü. Kimi devrimci politikaya ve teoriye sırt çevirdi. Ama derginin canlı bir Marksizmi ayakta tutma çabası epeyce bir süre sonra bir atılım yapmasına imkân verdi. Yayın Kurulu genişledi ve daha önemlisi kurumsallaştı. Şimdi, yeniden, ikinci bir kez ileri doğru bir atılım yapıyor dergi. Yeniden daha geniş bir kozanın, bir tartışma ve danışma ağının içine yerleşiyor. Taze kanın takviyesiyle daha da güçleniyor. Yarın daha da geniş aydın çevreleriyle, en önemlisi genç kuşaklarla buluşacağına inanıyoruz.

Bu on yıllık faaliyetimiz sırasında çeşitli kayıplarımız oldu. İlk danışma ağıımızın genç kuşaktan temel direği olan Sevilay Kaygalak arkadaşımızı, 2007 yılında, Adana-Mersin yolunda yaşanan elim bir kaza sonucunda, daha “yolun yarısında”, 35 yaşında yitirdik. Sonra 2013 yılında, derginin henüz sadece dostu olan yine genç kuşaktan Taner Yelkenci’yi hiçbir katkısını alamadan bir kalp krizinden 42 yaşında yitirdik. En büyük kaybımız ise derginin başlangıçta Yayın Kurulu’nda değil ama Danışma Kurulu’nda yer alan, daha sonra da yazılarıyla katkı veren yoldaşımız, dostumuz, hocamız Nail Satlığan oldu. Taner ile çok yakın bir tarihte, uzun bir hastalıktan sonra aramızdan ayrıldı. Üçünü de büyük bir sevgi ve özlemle anıyoruz.

Devrimci Marksist teorinin 30 yıl savaşı

Devrimci Marksizm gökten düşmedi. Türkiye’de bir Marksist teori dergiciliği geleneğinin üzerine yerleşti. Bir geçmişi var. Dolaysız tarihsel öncülü 1988-1999 yılları arasında yayınlanmış olan *Sınıf Bilinci* dergisidir. Bu dergi de aynen *Devrimci Marksizm* dergisi gibi, kendini devrimci Marksist gelenek çerçevesine yerleştiren bir “teorik-politik dergi” idi. Ya da başka şekilde söylenirse, militan teori dergisi. 1988 yılında, 12 Eylül’den ağır çekim çıkış süreci hızlanmaya başlamışken, solda liberalizm almış yürümüşken, devrimci Marksist siyasi hareket askeri diktatörlükten çıkışta ilk ciddi adımlarını atmaya başlamışken, siyasi hareketin içinden gelerek teoriyi kendi başına ciddi bir çalışma alanı olarak gören bir dizi insanın kurduğu bir dergi idi. Zamanla yeniden gruplaşmalar sonucunda *Sınıf Bilinci* daha dar anlamda siyasi bir dergi haline geldi. “Patronsuz, Generalsız, Bürokratsız Sosyalizm” adıyla bilinen devrimci Marksist siyasi geleneğin görüşlerinin ifade bulduğu bir mecra oldu. 24 sayı yayınlandıktan sonra 1999’da yayınına son vermesi de bu siyasi geleneğin yaşadığı kriz ve bölünmenin sonucu oldu.

Devrimci Marksizm, bu bölünmeden doğan İşçi Mücadelesi’nin ve onun partileşmesi sürecinin sonunda ortaya çıkan Devrimci İşçi Partisi’nin kendi dışındaki devrimci Marksistlerle işbirliği yaparak kurduğu ve yaşattığı bir militan Marksist teori dergisi olarak gün yüzüne çıktı. “Militan teori dergisi” kavramını kullanırken, teorinin siyasi sonuçlarıyla birlikte ele alındığı, dünya ve Türkiye işçi sınıfı ve sosyalist hareketlerinin siyasi doğrultusunun ve iç tartışmalarının teorik kaygılara yol gösterdiği, teorinin son tahlilde bir eylem kılavuzu gibi düşünüldüğü bir dergicilikten söz ediyoruz.

İşte bu tür bir dergicilik anlamında *Sınıf Bilinci*, *Devrimci Marksizm*’in dolaysız atası sayılabilir. Ama *Devrimci Marksizm*’in bir de dolaylı atası var: *11. Tez* adını taşıyan ve 1985-1992 arasında yayınlanan teori dergisi. Burada *11. Tez*’den söz etmemiz, farklı siyasi geleneklerden gelerek teorik çalışma yapan birtakım insanlar ile akademik kökenli aydınların birlikte çıkarttığı, hiçbir siyasi geleneğe bağlı olmayan, *Sınıf Bilinci* ile *Devrimci Marksizm*’den farklı olarak tam bir tartışma platformu olan ve kendini öyle sunan bir dergi ile devrimci Marksist siyasi gelenek arasında var olmayan bir bağı kurmak değil katiyen. Sadece kendisi de militan bir Marksist teoriyi kendine zemin olarak bellemiş olan *11. Tez*’in (adı bile buradan ge-

liyordu elbette) içinde daha sonraki iki dergide yayın ve danışma kurullarında görev alacak küçük bir devrimci Marksist aydın grubunun bulunması, *11. Tez* dergisinin Türkiye devrimci Marksizmi'nin teorik yanının içinde olgunlaştığı bir ortam olarak görülmesini anlamlı kılıyor. Tarihi olgulara sadık kalma açısından da ekleyelim: 12 Eylül karanlığında solda boy vermiş olan sivil toplumculuğa (bugünün terminolojisi ile sol liberalizme) karşı düşünce alanında bir mücadele için yayınlanmaya 1985 gibi erken bir aşamada başlayan *11. Tez*, bir fikir olarak devrimci Marksizm geleneğinde düşünen ve hareket eden küçük bir aydınlar grubundan doğmuştur. Ama, tekrarlayalım, o kadar: *11. Tez*, dar anlamda, bizim devrimci Marksist olarak andığımız geleneğin bir dergisi değildir.

11. Tez, yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye solunun yerel, ülke çapında, kendi ulusal ölçeğinde yaşadığı bir yenilginin, 12 Eylül karanlığının yarattığı bir gerilemenin adı olan sol liberalizme karşı Marksizmin savunulması ve geliştirilmesi için yayınlanmaya başlamıştı. Bu ana amaca hizmet ederken sol liberalizmin bir bakıma karşı kutbunda yer alan Stalinizm-Kemalizm kırması bir ideolojiden de titizlikle uzak duracağını saptamıştı. Şunu da ekleyelim: 12 Eylül'ün baskı koşulları devam ediyor olduğu için derginin ilk sayılarında Marksizmin adı hiç anılmıyordu: Marksizmin adı "tarihsel maddecilik" idi. Bundan farklı bir nedenle, dergi çeşitli siyasi duyarlılıklardan gelen bir Yayın Kurulu'na sahip olduğu için, her ne kadar Sovyet ve Çin komünizmine karşı herkes eleştirel olsa da "Stalinizm"den söz edilmiyordu. Dolayısıyla, yukarıda sözünü ettiğimiz Stalinizm-Kemalizm melezi ideoloji aslında bu terminoloji ile değil, daha dolaylı biçimlerde ifade ediliyordu.

Demek ki, devrimci Marksist teorik dergiciliğin "30 yıl savaşı" (ister 1985'den bugüne sayın, ister *Sınıf Bilinci*'nin yayınlanmaya başladığı 1988'den, bir üç on yılı kapsayan bir çabadan söz ediyoruz) iki karşıt ama birbirini besleyen kutba karşı verilmiş bir mücadele olarak doğdu ve bugüne geldi. Bürokrasinin sultanı ve milli komünizmi dolayısıyla sosyalist inşa deneyimlerinin gittikçe çıkmaza girmesi, 20. yüzyılın sonunda içine girdiğimiz gerileme döneminde bütün dünyada ve Türkiye'de sol aydınlar arasında Marksizmden bir kopuşa yol açmıştı. Bu kopuşta en güçlüleri sol liberalizm ve postmodernizm olan bir dizi akım ortaya çıkmıştı. Bürokrasinin ideolojisi olan Stalinizm ne kadar direnirse bu akımlar da tepki olarak o kadar güçleniyordu. İşte bunun saptanmasıdır ki bu otuz yıldır Türkiye devrimci Marksizminin teorik mücadelesinde eksen, doğrultuyu, görevleri belirlemiştir. Bu anlamda, sadece bu dar anlamda, *11. Tez*'den *Devrimci Marksizm*'e bir çizgi çekilebilir.

Süreklilik içinde değişim

11. Tez, *Sınıf Bilinci* ve *Devrimci Marksizm* dergilerinin her üçü de işe, "Başlarken" başlığını taşıyan birer çıkış manifestosu ile başlamışlardı. Bu yazılar bir dizi noktada birbiriyle bütünüyle tutarlı biçimde ortak saptamalarda bulunuyorlardı.

Bu noktalardan ilki, 1979-80 dönemeç noktasından itibaren burjuvazinin gerek

dünyada, gerekse Türkiye’de işçi sınıfı ve emekçilere karşı çok güçlü bir taarruza girişmiş olduğu idi.

[S]on on yıl içinde, Avrupa’dan ABD’ye, Latin Amerika’dan Doğu Asya’ya dek tüm kapitalist dünyada, egemen sınıflar çalışan kitlelere karşı ağır bir saldırıya geçmiştir. Ekonomide sermayenin egemenliğini sınırsızlaştırmayı hedefleyen yeni-liberal iktisat politikaları, devletin baskı gücünü arttırmaya yönelik düzenlemelerle, kitle örgütlerine karşı yasal ve yasadışı saldırılarla, ırkçılıkla, dinsel bağnazlıkla, günlük yaşamda her türlü özgürlüğe düşmanlıkla el ele gitmektedir.

Dergi, 12 Eylül döneminden çok ağır bir tempoyla çıkmakta olan Türkiye’de her alanda “baskıya, tahakküme, yasakçılığa, geri ideolojik biçimlere dayanan bir dizi yeniden-düzenleme[nin] varolan sınıf hâkimiyetini pekiştirmeye yönel[diğini]” vurgulamaktadır.¹

Sınıf Bilinci, “Başlarken” yazısında daha ziyade solun krizi üzerinde odaklaşmıştı. Ama *Devrimci Marksizm*, *11. Tez*’in durum saptamasını onun bıraktığı yerden devralacaktı. Şöyle diyordu dergimizin “Başlarken” yazısı:

Geride bırakmakta olduğumuz çeyrek yüzyıl kapitalizmin tarihinde görülmüş en sert değil, ama en uzun gericilik dönemi olmuştur. 1979’dan itibaren, önce Britanya’da, ardından ABD’de (ikisinin arasında Türkiye’de Özal yönetiminde) kapitalizmin uzun krizine cevap olarak uygulamaya konulan neo-liberalizm, giderek dünyanın dört bir yanına yayıldı.²

Dergimiz bir sınıf taarruzu olarak neo-liberalizmin kapitalizmin 1970’li yılların ortalarında başlayan uzun ekonomik krizine işçi sınıfının atomizasyonuna dayanan bir çözüm aradığını ekliyor.

Buraya kadarı ortaktır. Ama bu noktada *Devrimci Marksizm* daha önce *11. Tez*’in yapmış olduğu tahlili güncelliyor:

Kolektif çözümlere ilk darbe burjuvaziden gelmişti, bunu yozlaşmış işçi devletlerinin bürokrasisinin darbesi tamamlayacaktı. Ekim Devrimi ile açılan, Berlin’den Çin Denizi’ne kadar kapitalizmin bir dizi ülkede ilga edilmesiyle sonuçlanan süreç, 1989-91’de ardında büyük bir enkaz bırakarak tarih sahnesinden siliniyordu.³

Demek ki, 1979’dan 2000’li yıllara kadar çeyrek yüzyıl boyunca işçi sınıfı hareketinin ve sosyalizmin ağır bir sarsıntıdan geçmekte olduğu saptaması, otuz yıllık devrimci Marksist teorik dergiciliğin ortak saptaması. Bu saptama çok önemli, çünkü dünya çapında solun ağır bir ideolojik krizden geçmesini ve Marksizmden

¹ “Başlarken”, *11. Tez*, sayı: 1, Kasım 1985, s. 5.

² *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 7.

³ *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 8.

uzaklaşmasını açıklayan temel maddi gelişme bu. Maddi gelişmenin ardında ise iki faktör yatıyor: 1979'dan itibaren uluslararası sermayenin büyük taarruzu, 1989'dan itibaren 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerinin ardı ardına gelen çöküşü. Bu gelişmelerin sol üzerindeki etkisi konusunda her üç dergi de hemfikir.

İktisadi bunalımın yıpratıcı etkileri, dünya işçi sınıfı hareketinin geçmişteki yanlışları, SSCB, Çin vb. toplumlarda altmış yılı aşan bir geçiş dönemi boyunca süregiden köklü olumsuzluklar—bütün bunların mücadeleyi zayıflatacak etkiler yaratmaması beklenemezdi. Bunun teori alanındaki ifadesi ise, son dönemde, özellikle Avrupa solunun bir bölümünün, yeni-liberal rüzgârların da etkisi altında, insanlığın düşünce alanında ulaşmış olduğu en ileri platform olan tarihsel maddeciliği hızla terk etmeye yönelmesidir.⁴

Türkiye’de ise durum kısaca şöyle tasvir ediliyor:

Bu bunalım ortamında, eski yanlışların eleştirilmesi gereğinin ardına sığınarak geçmiş kazanımları da reddeden, en temel konularda geçmişin gerisine düşen, kendisini isteyerek ya da istemeyerek tarihsel maddeciliğin dışına yerleştirmeye yönelen bir düşünce akımı doğdu. Sol-liberal, sivil toplum fetişçisi, bireyci bir anlayış, sol düşünce içinde yaygınlaştı.⁵

Burada, geçerken, “sol liberal” kavramının Türkiye sol yazınında ilk kez kullanılmakta olduğuna da dikkati çekelim.

Sınıf Bilinci daha polemikçi bir dille daha somut akımlara yönelik bir eleştiriye dönüştürüyor bunu:

Bugün, burjuva dünyasının sol profesörlerinin, birleşik bir Avrupa emperyalizminin mimarlığına soyunan sosyal demokrasinin ideologlarının, siyasal yelpazenin en solundan en sağına ışık hızıyla kayan eski Maocu ‘yeni’ filozofların, Marksizmlerini ‘yeni toplumsal hareketler’in çocuksu masumiyetine yitiren sabık ‘ortodoks’ teorisyenlerin, askeri yönetimlerden yaka silkerek burjuva demokrasisine dört elle sarılan eski gerillaların ve daha nicelerinin bir ağızdan Marksizmin ve sosyalizmin bunalımından dem vurdıkları bir dönemde bu teorik ve politik mirasın savunulup geliştirilmesi her zamankinden çok daha büyük önem taşıyor.⁶

Devrimci Marksizm ise süreci en olgunlaştığı noktadan gözlemleme avantajına sahip:

Uluslararası sermayenin taarruzu ve kapitalizmin ilga edilmiş olduğu ülkelerin çöküşü bir araya gelince, işçi hareketinin ve bütün kurtuluş mücadelelerinin bağrında her düzeyde ciddi bir moral çöküntü yaşanmaya başladı. (...) Solcu aydın-

4 *11. Tez*, sayı: 1, s. 6.

5 a.g.e., s. 7.

6 “Başlarken”, *Sınıf Bilinci*, sayı: 1, s. 6.

ların önemli bölümü düne kadar kible diye belledikleri merkezlerin (Moskova, Pekin, Tiran) çöküntüye uğraması karşısında pusulalarını şaşırarak bildikleri her şeyi unutmaya karar verdiler, burjuvazinin fikirlerine maske giydirdiler ve sol fikirler olarak yeniden tedavüle soktular. (...) Burjuva liberalizmi işte bu dönemin hâkim ideolojisidir. Sol aydınları, hatta sendikaları ve sol partileri etkisine alan sivil toplumculuk-sol liberalizm, post-Marksizm, post-modernizm, post-Fordizm, küreselcilik ve diğerleri de bunun soldaki yankılarıdır.⁷

İşte Marksizmi savunma görevi bu genel durum değerlendirmesinin ürünüdür. Her üç dergi de aynı göreve soyunuyor. Ama *Devrimci Marksizm*'in ötekilerden bir farkı vardır. Bu fark, dergimizin içine doğduğu dönemin koşullarının değişimin ilk kıpırtılarını ortaya koymasından geliyor. Bu, otuz yıllık devrimci Marksist dergiciliğin süreklilik içinde değişiminin ikinci boyutunu oluşturuyor.

Devrimci Marksizm yeni bir Marksist taarruzun habercisidir

Devrimci Marksizm dergisinin “Başlarken” yazısı son derecede iddialı bir cümleyle açılıyor: “Sosyalizmin uzun güneş tutulması sona eriyor”.⁸ Sovyetler Birliği çökeli sadece 15 yıl olmuştur. Burjuvazi milenyumu ideolojik havai fişeklerle karşılaşmıştır. Sol dünyada umutsuzluk içinde çırpınmakta, sosyalizmin “uzun bir yeniden yapılanma dönemi” yaşaması gerektiği yolunda fikirler ortalıkta dolaşmakta, Türkiye’de ise bütün kurtuluş Avrupa Birliği’nin insan hakları, demokrasi ve barış aşkına tevdi edilmektedir. İşte böyle bir dönemde *Devrimci Marksizm* sosyalizmin yeniden ayağa kalkmakta olduğunu müjdelemektedir.

Bu neye dayandırılıyor? Dergimiz bir yandan emperyalist kapitalizmin çirkin yüzünün Kosova (1999), Afganistan (2001) ve Irak (2003) savaşlarında ortaya çıkmış olmasının⁹, ama daha önemlisi 1999’da Seattle’da yaşanan uluslararası katıllımlı eylemin ve Arjantin’in yirmi gün içinde dört başkanı deviren devrimci krizinin ardından işçi ve emekçi kitlelerinin dünya çapında gittikçe daha fazla mücadeleye giriştiğini saptıyordu.¹⁰ Gerçi Türkiye’nin bu tempodan farklı bir ritme sahip olduğu, bizde sadece Kürt halkının kıpır kıpır olduğu teslim ediliyor.¹¹ Türkiye için varılan sonuç iç açıcıcı değildir: “Bütün bu faktörlerin etkisi altında sol neredeyse bir çürüme içindedir”.¹² Ama bu, Marksizmin savunusunu ve o temellerde örgütlenmeyi daha da zaruri hale getiriyor. *Devrimci Marksizm* dünya durumundaki değişikliğin Türkiye’yi de etkisi altına aldığı güne hazırlanmak gereğinden yola çıkıyor.

Devrimci Marksizm’in çıkışı, dolayısıyla “Başlarken” başlıklı manifestosunun yazılışı bir siyasi değerlendirme açısından son derece de talihsiz bir ana rastlar.

⁷ *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 8.

⁸ a.g.e., s. 7.

⁹ a.g.e., s. 9.

¹⁰ a.g.e., s. 10-11.

¹¹ a.g.e., s. 12-13.

¹² a.g.e., s. 13.

Bunu şöyle bir benzetme ile anlatalım: Bir Marksist çevre, hangi ülkede olursa olsun, 1916 yılında yeni bir dergi çıkarırken bir manifesto yayımlasa, o manifestoya mutlaka dünya durumunun ve solun olumsuzlukları yansır. Aynı dergi 1917 Mart (Rus takviminde Şubat) ayından sonra çıkarılsa bambaşka, çok daha iyimser bir ton manifestoya hâkim olurdu. 2006, büyük dönüm noktasının hemen arefesidir. 2007'de ABD'de ilk sarsıntıları duyulan bir deprem, "küresel finansal kriz" adı altında 2008 Eylül ayından itibaren dünya kapitalizmini tarihinin en büyük buhranlarından birine sokmuştur. 2006 manifestosu bunun için talihsiz bir dönemde çıkıyordu. Ama tonu kötümser olmaktan uzaktı. Günün yeni eğilimlerinin ilk işaretlerine kulaklarını açık tuttuğu için geleceğe güvenle bakmaya başlamıştı.

Ama denebilir ki *Devrimci Marksizm* ikinci ve asıl manifestosunu 2008 "küresel finansal kriz"inin ışığında yazmıştır. 8. sayıda dergimizin Yayın Kurulu'nun imzasını taşıyan "Yeni Bir Dönem Açılıyor: Mali Çöküş, Depresyon, Sınıf Mücadelesi" başlıklı bildiri, 2008'den günümüze uzanan dönemde yaşanacakları neredeyse en ince ayrıntısına kadar, dakik bir biçimde öngörmüş ve temel görevleri saptamıştır. İşin özü şuydu: Kapitalizmin tarihindeki Üçüncü Büyük Depresyon olarak andığımız bu yeni dönem, ekonominin belirleyiciliği çok ciddi olmakla birlikte sadece ekonomi alanında büyük sarsıntılar olarak yaşanmayacaktır. Dünya sisteminin farklı bölümlerinde sonuçlar farklı da olsa, savaşlar, iç savaşlar, karşı devrimler ve devrimlerle noktalanan derin iniş çıkış ve sarsıntılar kural olacaktır. Sınıf mücadelesi her iki yandan da anormal ölçülerde kutuplaşacak, siyaset sağ ve sol aşırı uçlara doğru bir yatkinlik gösterecektir.

O günden bu yana olan bitenler bunun tastamam doğru olduğunu göstermiştir. Bir yanda Fransa'dan Ukrayna'ya faşizm ve her an faşizme açılabilircek proto-faşist partilerin yükselişi, eski bürokratik işçi devletlerinde demokrasiyi her geçen gün daha çok sınırlayan iktidarlar, ABD'de Trump'tan Filipinler'de Duterte'ye "tek tabanca faşist" yeni tipte liderler var. Ama öte yanda 2011'den itibaren dünya çapında bir devrimci kitlesel yükselişin ilk ayak sesleri yaşandı: Tunus ve Mısır başta olmak üzere Arap devrimini Wall Street İşgal hareketi, İspanya ve Yunanistan'da meydan hareketleri, Brezilya'da 600 kente yayılan gösteriler ve emperyalist ülkelerde parlamenter politika çerçevesinde solun bir yükselişi izledi.

Türkiye'de bu kutuplaşma olgusu, kendi yerel renklerimizle de olsa aynı şekilde yaşandı. AKP iktidarı Üçüncü Büyük Depresyon döneminde açıkça gericileşti, Tayyip Erdoğan adım adım bir istibdad rejimi kurmaya yöneldi. Ama buna karşılık 2013-2015 arasında iki yıllık bir süre içinde üç çok büyük kitlesel kalkışma Türkiye'yi sarstı: 2013 Haziran-Eylül arasında Gezi ile başlayan halk isyanı Arap devrimine Türkiye'den verilen yanıt oldu; 2014 Ekim serhildanı Kürt halkının Suriye'deki kardeşleriyle dayanışma içinde ayağa kalkışıydı; nihayet 2015 Mayıs ve Haziran aylarında on binlerce metal işçisinin kısmen işgale dayanan yasadışı fiili grevi, Seka ve Tekel gibi istisnai eylemlere rağmen uzun zamandır durgun kalmış olan işçi sınıfında bir ayağa kalkışın ilk örneği olabilecek kırataydı.

Devrimci Marksizm aynı zamanda Türkiye'nin kendine özgü koşullarını gayet

isabetli bir biçimde analiz etti, yaşanacak gelişmeleri zamanında öngördü. 27 Nisan 2007 muhtırasını altı ay öncesinden dakik biçimde öngördü. Roboski'den itibaren Kürt halkına karşı Sri Lanka çözümü tipinde bir saldırının uygun koşullarda ortaya çıkabileceğini (bu uygun koşullar 7 Haziran seçimlerinde AKP yenilgiye uğrayınca oluşmuştur) tespit etti. En önemlisi, varlığını erkenden saptadığı burjuvazinin siyasi (kansız) iç savaşının ve iç savaşın iç savaşının (yani AKP-cemaat kavgasının) kanlı bir iç savaşa dönüşme potansiyelini yaşanan somut göstergelerden hareketle ifade etti. 15 Temmuz tam tamına bu kanlı iç savaşın 24 saatlik provasıdır. Geleceğin ne getireceği ise halen belirsizdir.

Yerleşme

Sınıf Bilinci'nin yayınlanmaya başlamasının 10. yıldönümünde de şu anda okumakta olduğunuz yazı gibi derginin değerlendirmesini yapan Yayın Kurulu imzalı bir yazı yayınlanmıştı. O yazının bir paragrafı büyük önem taşıyor:

Trotskizm bu topraklarda 70'li yıllar boyunca fikirlerinin tanıtımını esas olarak çeviri kaynaklarla (en fazla Trotskiy ve Mandel'in yapıtları aracılığıyla) yapmıştı. Bu yapıtların erdemleri ne olursa olsun, bu tür bir tanıtım büyük sorunlar taşıyordu. Söz konusu kaynaklar hem başka tarihsel dönemler için, hem de daha önemlisi farklı politik kültürlere sahip toplumlara hitaben kaleme alınmıştı. Bu, devrimci Marksizmin Türkiye'de tanıtımını bir transplantasyon, bir organ nakli operasyonu haline getiriyordu. Ortalama Türkiyeli devrimci, söz konusu yapıtlarda söylenenleri kendi politik kültürüyle, içinde yoğrulduğu tarihle, kendi geleneğinin politik tezleriyle ilişkilendiremiyordu. Bu yüzden SB devrimci Marksizmi yerleleştirmek görevi ile karşı karşıyaydı.¹³

1998'de yazılan bu satırlar, Türkiye devrimci Marksizminin doğum lekelerinden birini teşhis etmek açısından büyük önem taşıyor. *Devrimci Marksizm* bu topraklarda zaman zaman turist kılığında dolaşmış, yabancı dil bilgisi sayesinde dünyayı, tarihi, teoriyi iyi bilen, ama kendi memleketini tanımayan bir devrimci tipini yaratmıştır. Yukarıdaki satırlar, kendisi de bu sorunlarla boğuşmakta olan *Sınıf Bilinci* Yayın Kurulu'nun sorunu ortadan kaldırma iradesini hatırlatıyor.

Bugün *Sınıf Bilinci* ve *Devrimci Marksizm*'i üretmiş olan politik geleneğin bu sorunu aşmış olduğunu gururla söyleyebiliriz. *Devrimci Marksizm*, herhangi bir başka sosyalist ya da devrimci politik hareket kadar Türkiyelidir. Ayağını Türkiye toprağına basmaktadır. Turist değil “memleketimin insanı”dır.

Ama bundan daha köklü, daha esaslı, daha zorlu bir sorunla karşı karşıyayız bugün. Yukarıda *Devrimci Marksizm*'in “herhangi bir başka sosyalist ya da devrimci politik hareket kadar Türkiyeli” olduğunu söyledik. Ama “herhangi bir başka sosyalist ya da devrimci politik hareket” ne kadar Türkiyeli olmayı başarmıştır? Başka bir söyleyişle, Kürt solu değil ama Türkiye solu ne kadar yerlidir? Bizce pek az.

¹³ “Sınıf Bilinci'nin On Yılı”, *Sınıf Bilinci*, sayı: 21, s. 73.

Bununla Türkiye solunda aktif olan, militanlık yapan, hatta önderlik görevini yerine getiren kadrolar arasında ayağını sıkı sıkıya bu topraklara basan insanların olmadığını söylemiyoruz. Bununla, Türkiye solunun Türkiye toprağının kendi burjuva devrimci geleneği olan Kemalizmi, bütün eksikleriyle, kusurlarıyla, önyargılarıyla, dar kafalılığıyla devralmış olduğunu, solun kiblesinin Batı dünyası olduğunu söylemiş oluyoruz. Bu, solu sayısız konuda kitlelerin gözünde burjuvazinin arka bahçesinde nöbete durmuş yabancı bir unsur gibi görmesi sonucunu doğuruyor.

Öyleyse, “yerlileşme” şiarı hâlâ ve radikal tarzda geçerlidir. Ama bu sefer Trotskistlerin kendilerine özgü “yabancılık”larından kurtulmak için değil, solu işçi sınıfıyla, emekçi ve ezilen halkla birleştirmek amacıyla.

Burjuvaziyle fikirler savaşı

Değişmeyen, başarısızlığa mahkûmdur. Kimse ve hiçbir kurum tepeden tırnağa iyi doğmaz. Gelişir, ilerler, iyileşir. Bu açıdan bakıldığında *Sınıf Bilinci*'nin ilk çıktığı dönem ile *Devrimci Marksizm*'in bugün ulaştığı dönem arasında çok önemli bir fark, çok olumlu bir gelişme tespit edilebilir. Ama bu farkı anlayabilmek için önce devrimci Marksist hareketin uluslararası alanda ortaya çıkan bir sorununu anlamak gerekir.

Bir siyasi akım olarak devrimci Marksizm, çeşitli nedenlerle uzun süre dünya solunda marjinal kalmış bir akım olageldi. Bugün bu durum dünya çapında büyük ölçüde değişmiştir, çünkü sosyal demokrasinin ya da sosyal demokratlaşmış eski “komünist”lerin solunda bir tek devrimci Marksist akımlar kalmıştır. Maalesef, Trotskist akımlardan bir bölümü, günümüzde, aynen eski Stalinistler gibi, sosyal demokrasiye, reformizme ya da radikal bir sosa bulanmış yeni tip bir reformizme yönelmiştir. Yani bu hareketler artık marjinal değildir, ama devrimci Marksist de değildir! Yukarıda sözünü ettiğimiz marjinallikte de, bu yeni sağa kayışta da geçmişte devrimci Marksist harekete musallat olmuş bir anlayışın katkısı büyüktür. Bu anlayışa göre, Trotskizm ya da devrimci Marksizm esas olarak Stalinizmin bir eleştirisi olarak anlamlıdır. Bugün Stalinizm bir devlet olgusu olarak önem taşımadığına göre demek ki artık Trotskizm de rafa kaldırılabilir.

Sınıf Bilinci hiçbir zaman bu anlayışta olmadı. *Devrimci Marksizm* nasıl bugün bizim için iki defa dağıtılmış (1914 ve 1930'lu yıllar) dünya proleter öncüsünün yeniden tesisi demekse, o zaman *Sınıf Bilinci*'nde de algı buydu. Ama bu görevin yapılmasının yöntemi, marjinal bir konumda kalmış olmaktan dolayı daha dar bir bakış açısıyla ele alınıyordu. *Sınıf Bilinci* ilk döneminde dünya ve Türkiye soluyla polemliği esas görevi kabul etmiştir. Bu, zamanla değişmiş, *Sınıf Bilinci* özellikle 15. sayısından, somut politik görevler üstlenen “Sınıf Belleği” bölümünün ihdasından sonra her şeyden önce genel sömürü, baskı, tahakküm sistemine yönelen bir dergi haline gelmiştir. Sol ile polemliği ve tartışması ancak solun başka bölüklerinin o amacın önüne belirli engeller çıkartması durumundadır.

Devrimci Marksizm'in kuruluş temelleri farklıdır. “Başlarken” yazısı bunu açık açık söylüyor: “Amacımız” diyor “Başlarken” yazımız: “...emperyalizm ve kapita-

lizmin düşünürleriyle fikri bir savaşa girmek. Eskilerin deyimiyle, düzenin temsilcileriyle bir “müsademe-i efkâr”a, bir fikirler savaşına giriyoruz.”¹⁴

Bakın, bu nasıl somutlaşmış ve gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın ortasında kurulduğunda Britanya burjuvazisinin, bugün ise Rotschild’lerin, Agnelli’lerin, yani uluslararası finans kapitalin en akıllı temsilcilerinden biri olan yayın organı *The Economist*, “küresel finansal kriz” adıyla anılan büyük kriz sırasında şöyle bir çıkış yapıyor: “Uzun vadede bu felaket konusunda suçun nasıl dağıtılacağı çok şeyi belirleyecektir. İşte bu, önemli bir entelektüel savaşın kazanılabileceği ve kazanılması gereken bir alandır.”¹⁵

Burada bir “meydan okuma” var. Burjuvazinin akıllı sözcüsü, kapitalizmin, artık kitleleri “doyuramadığı” gibi savaşlara ve faşizme de yol açtığı ortaya çıktıktıkça prestij yitireceğini, dolayısıyla bütün bu suçlardan ve onların anası olarak depresyondan kapitalizmin kendisinin değil arızı birtakım faktörlerin sorumlu olduğunu göstermenin hayati önem taşıdığını görmektedir. “Entelektüel savaş”ın konusu kapitalizmin akıllı savunusudur. İşte *Devrimci Marksizm*’in ve dünyanın bütün dillerindeki bütün Marksist teori dergilerinin ilk görevi de burjuva düşüncesinin kapitalizmi kitlelerin gözünde meşrulaştırma çabası karşısında yaşanan bütün krizlerden, savaşlardan, barbarlıklardan esas sorumlu olanın kapitalizmin bir üretim tarzı olarak tarihsel gerilemesi olduğunu ortaya koyabilmektir.

Öyleyse, *Devrimci Marksizm* doğrudan doğruya burjuvazi ile mücadele ediyor. Sol içindeki tartışmalar ve polemikler sadece burjuvazi ile mücadele yolunda yaşanabilecek sendelemelerin, ayak kaymalarının, düşmelerin engellenmesi içindir. Bunlar önemlidir ama ikincildir. Esas olan burjuvazi ile fikir savaşıdır. İşte *Devrimci Marksizm*, Üçüncü Büyük Depresyon’un patlak vermesinden sonra yayınlanan, bir bakıma ikinci çıkış manifestosu olan “Yeni Bir Dönem Açılıyor: Mali Çöküş, Depresyon, Sınıf Mücadelesi” başlıklı bildiride *The Economist*’in yukarıda alıntılanan “meydan okuması”na referansla bunu şöyle ifade ediyor:

Devrimci Marksizm, ilk sayısında çıkış manifestosu olarak okunabilecek “Başlarken” başlıklı yazısında amacını şöyle tanımlamıştı: ‘Amacımız emperyalizm ve kapitalizmin düşünürleriyle fikri bir savaşa girmek. Eskilerin deyimiyle, düzenin temsilcileriyle bir “müsademe-i efkâr”a, bir fikirler savaşına giriyoruz. Amacın ne kadar doğru tanımlandığı, *The Economist*’in bir başyazısından (...) görülebilir. Uluslararası burjuvazinin bu iddialı ve bilinçli sözcüsü, bir ‘entelektüel savaş’tan söz ediyor, biz ise ‘müsademe-i efkâr’dan. Uluslararası burjuvazinin sözcüsü bu savaşın kazanılması gerektiğini söylüyor. *Devrimci Marksizm* olarak bu savaşa daveti kabul ediyoruz.’¹⁶

Bu satırların yer aldığı alt bölümün başlığı şudur: “Müsademe-i efkâr da sınıf mücadelesidir!” İşte *Devrimci Marksizm* bu anlamda militan teoridir. Teori, felsefe,

14 *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 16.

15 “Capitalism at Bay”, *The Economist*, 18 Ekim 2008, s. 13.

16 *Devrimci Marksizm*, sayı: 8, s. 12.

ekonomi politiğin eleştirisi, genel sosyal bilim ve edebiyat/sanat alanlarında **sınıf mücadelesi vermektedir.**

Marksizme ihtiyaç su gibi, ekmek gibi

Yukarıda dünya ve Türkiye koşullarında yaşanan değişiklikler konusunda anlatılanlar ışığında şu sonuca ulaşılabilir: *11. Tez* ve *Sınıf Bilinci*'nden farklı olarak, *Devrimci Marksizm*'in döneminde, Marksist teori bir savunma mevzii olmaktan çıkmış, kelimenin en has anlamıyla yeniden bir mücadele kılavuzu haline gelmiştir. Artık solda Marksizme saldıran ideolojiler düşüş dönemine girmiştir. Bu durum, dergimizin 1. sayısında yayınlanan "Başlarken" yazısında saptanıyor. Yeniden ilk cümleden başlıyoruz:

Sosyalizmin uzun güneş tutulması sona eriyor. Marksizm yeniden insanlığın önündeki temel sorunlara ışık tutacak kılavuz haline gelme olanağına kavuşuyor. Bir çeyrek yüzyıl boyunca dünyada ve Türkiye'de, solun düşünsel hayatı da dâhil olmak üzere, fikirler dünyasında hegemonya kurmuş olan düşünce akımlarının, yani burjuva liberalizmi, bunun sol varyantı sivil toplumculuk-sol liberalizm, post-modernizm, post-Marksizm, küreselcilik gibi akımların etkisi daha bir süre boyunca hissedilecek elbette. Ama artık insanların, özellikle işçilerin ve gençlerin cevap aradığı sorulara getirebileceği bir aydınlık yok bunların. Onların düşüş dönemi başlıyor, Marksizmin yükseliş dönemi.¹⁷

Bunun nedenini aynı "Başlarken" yazısının sonlarında yer alan aşağıdaki satırlardan daha iyi anlatmak mümkün değil.

Çağ değişiyor. İşçi sınıfı ve emekçiler yeniden ayağa kalkıyor. Mücadele edenlerin, sivil toplumu sınıflara ayırmadan özgürlük alanı olarak sunan fikirlere ihtiyacı yoktur. Onlar bir sınıfı bir başka sınıfla karşı karşıya getiren koşulları anlayabilmek ve bu kavganın kazanılması için iki yüz yıllık sınıf mücadelesinin derslerini sindirebilmek ihtiyacı içindedirler. Barikatlara çıkan insanların, her şeyin görece olduğu, gerçeğin 'çok parçalı' olduğu fantezileriyle geçirecek vakitleri yoktur. Onlar somut durumun dakik bir analizini yapabilen ve kendilerine zaferin kapılarını açan bir teoriye ihtiyaç duyarlar. Arjantinli işsiz, İtalyan işçisinin, Bolivyalı yerlinin, Fransız öğrencisinin, Çinli köylünün, ezilen Kürdün, mücadeleye giren Türk işçisinin Marksizme ihtiyacı vardır. İhtiyacı vardır ama ancak Marksistler bu teoriyi geliştirir, güncel olana uygular ve mümkün olduğu kadar yayarlarsa onlar da bu teoriye erişebileceklerdir. Bu derginin amacı, mücadele eden, kapitalizmle hesaplaşan ve sonunda devrim yoluna giren insanlara Türkiye çapında Marksist teorinin canlı sesini taşımaktır.¹⁸

¹⁷ *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 7.

¹⁸ *Devrimci Marksizm*, sayı: 1, s. 16.

**DİP üyesi öncü işçi
yoldaşımız Sevda Alyakut,
uğruna mücadele ettiği
dünya devrimi
kavgasında yaşayacak!**

En öne çıkan kadın işçinin ardından*

Sungur Savran

Sevda Alyakut öldü. Bu üç kelimenin içindeki sessiz çığlığı duymak Sevda yoldaşı tanımayanlar için zor. Sevda Alyakut 43 yaşında öldü. Arkasında kendisi ile aynı kurtuluş davasına gönül vermiş bir eş ve iki oğul bırakarak. Daha ne güzel günler görebilecekken. Çocuklarının gelişmesinden, büyümesinden, başarılarından gurur duyabilecekken. Daha ne güzel işler yapabilecekken bu dünyanın ezilenleri, sömürülenleri için.

Şayet bir grevde mücadele verirken grev kırıcıların tabancasından çıkan bir kurşunla vurularak ölseydi, bu ona çok yakışırdı. Ama 43 yaşında gencecik ve hayat dolu iken birdenbire kansere yakalandığında, sonra kanserin bütün vücuduna yayıldığı keşfedildiğinde, haftalar içinde aramızdan ayrıldığında bu, işte bu, dayanılmaz bir acı olarak üzerimize çöküyor. O, neşe ve hayat dolu genç kadına bu yakışmadı.

O, çalıştığı fabrikalarda hep mücadelenin önünde olmuştu. İster Yeşil Kundura direnişinde, ister Silver Boya'da günbegün yaşanan çelişkilerde. İşçi sınıfının sömürüye ve horlanmaya karşı isyanının gözüpük bir taşıyıcısı olmuştu. Hayatı neredeyse Türkiye işçi sınıfının sosyolojisinin özeti gibiydi. Ailesi, aydınlık ama yoksul

* Bu yazı, 28 Ekim 2016 tarihinde gercekgazetesi.net sitesinde yayınlanmıştır.

Kars'tan kopup ekmek peşinde İzmir'e yerleşmişti. Kendisi ise ekmeğini Türkiye işçi sınıfının yeni başkentlerinden Çorlu'da kazanıyordu. Fabrika işçisi olarak çalışan bu kadın ne patron baskısına boyun eğiyordu, ne de geleneksel toplumun kadınları hapsedtiği o ezik konumda kalmayı kabul ediyordu.

Sonra bir gün Devrimci İşçi Partisi ile tanıştı. Bugüne kadar verdiği mücadelenin işçi sınıfı için kendine ait bir partiyi örme işiyle taçlanması gerektiğini hızla kavradı. İşçi sınıfının çıkarlarını savunan ve bu mücadeleyi sınıfı iktidara taşıyana, sonra da sınıfsız toplumu inşa edene kadar taşımaya kararlı partisini Çorlu'da ilmek ilmek örmeye başladı. Eski kafalıların, düzene boyun eğmeye yatkın olanların “kadın halinle böyle işlere kalkışma” diyeceği yerde o erkek işçilerin olamadığı kadar cesur davrandı. Sömürülen ve ezilen kadın, bir kez zincirlerini kırdı mı, erkeklerden çok daha cesur olur. Sevda yoldaş işte öyleydi. Haksızlık karşısında susmak bilmezdi.

Çalıştığı fabrikalarda en öne çıktığı gibi, Devrimci İşçi Partisi'nde Çorlu örgütlenmesinin önderi oldu. Hiçbir zaman “erkekler yürüsün, ben de arkalarından giderim” demedi. Hep onların önünde yürüdü, hep öncü oldu. Çalıştı, didindi, tırnağıyla kuyu kazdı, Çorlu'da gerçek bir parti örgütü yarattı, elbette Çorlu'nun diğer militanlarıyla birlikte. Bu çabasının ürünü olan DİP Çorlu bürosu 22 Mayıs'ta açılalı daha altı ay olmamıştı. O büroya gösterdiği özen, verdiği emek, bu konuda duyduğu heyecan Sevda yoldaşın işçi sınıfının evi olması istenen bu mekânın nasıl da üzerine titrediğini gösteriyordu. Büronun açılış toplantısında ikimiz konuşmacılar olarak yan yana oturduk. İşçiler, eski kuşak sosyalistler ve en önemlisi ateş gibi gençlerle dolu bir salonda, açılış konuşmasını o yaptı. Çok heyecanlıydı ama ne de güzel konuştu!

Son iki yıldır partim beni 1 Mayıs kutlamaları için Çorlu'da görevlendirdi. Sevda yoldaşımızla birlikte yürüdük. Çorlu benim için içinde en rahat ettiğim ortam olan işçi sınıfı ve emekçi kozasının yeni bir alanıydı. Yürüyüşümüz bittiğinde, topluluk dağıldığında, Sevda, biz dışarıdan gelenleri evine götürür, bizi ağırlar, karnımızı doyurur, kendi yüzü gülerken bizi de neşelendirir, içimizi sevinç doldururdu.

DİP'in Çorlu çalışması insanlığın geleceği için umut yaratan bir çalışma oldu benim gözümden. Armağan yoldaşımız başka bir kadın yoldaşımızla birlikte Çorlu'ya sık sık gidip geliyordu. Hem o hem Sevda olunca, Çorlu, kadınların önü çektiği, erkekleri peşinden taşıdığı örnek bir parti örgütü haline geldi. O kadar ki, en sonunda DİP'in tarihine “Çorlu 6'lısı” diye hepsi kadın bir grup geçti: Çorlulu kadınlar bu yılın 8 Mart'ına hazırlanırken DİP bildirisinde olmadık bir “suç unsuru” görüldüğü için altı DİP'li kadın gözaltına alındı, sonra da mahkemeye çıkarıldı. Muhteşem bir savunma sonucunda DİP'li kadınlar beraat ettiler. Sevda bu altı kadın arasında yoktu. Onların gözaltına alındığı anda tesadüfen bildiri standından uzaklaşmış, DİP'in 8 Mart şiarlarının yazılı olduğu stickerları yapıştırıyordu. Geri geldiğinde arkadaşlarını gözaltına alınmış buldu. Hep hayıflandı, “ben neden gözaltına alınmadım?” diye! Ama Çorlu'da DİP'li kadınların bu muazzam başarısında 6'lının üzerine gerilen anaç kanatlarının etkisi hep hissediliyordu.

Sevda yoldaş parti işini de bir ana gibi yapıyordu. Armağan yoldaşla ilişkisi nerede örgüt işi, nerede abla-kız kardeş ilişkisi ayırması zordu. Birlikte öylesine güzeldiler, gelecekteler!

Devrimci İşçi Partisi, her geçen gün daha fazla hakiki bir işçi partisi olma yönünde ilerliyor. Sevda yoldaş bilinci en önde işçi yoldaşlarımızdandı. Tarihimizde sınıfın temsilcisi olarak silinmez bir yer almış bulunuyor.

Devrimci İşçi Partisi, feminist bir parti değildir, ama kadınların ezilmesine çok duyarlıdır, erkek egemenliğine karşı toplumda ve parti içinde mücadele bizim için çok önemlidir. Ama kadınların tam ve kalıcı biçimde kurtuluşunun erkek ile kadın arasındaki cinsiyete dayalı işbölümünün ortadan kalkmasına bağlı olduğuna, bunun kapitalizmde mümkün olmayacağına, sosyalizm için mücadelenin kadın kurtuluşu için de gerekli olduğuna inanır. Yani bugün bütün kadınlar eziliyor olsa da kadın kurtuluşu için sonuna kadar yürüyecek olanın burjuva kadınları değil işçi sınıfı kadınları olduğunu savunur. Bu yüzden de kadın mücadelesinde ana şiarı şudur: “Erkek egemenliğine ve kapitalizme karşı emekçi kadınlar en öne!”

İşte Sevda yoldaş tam da o şiarın cisimleşmiş haliydi: En öne çıkmış olan emekçi kadındı. Bundan sonra Devrimci İşçi Partisi'nin kadınları ne zaman işçi mücadelesi veya kadın mücadelesi verseler, Sevda yoldaş onların arasında, aklında, yüreğinde olacaktır!

Sevda yoldaş bizim bu yıl yaşadığımız ikinci büyük kayıp. Türkiye işçi sınıfının “Atlen Hoca”sını 18 Nisan'da aynı hastalığa kurban vermiştik. Şimdi de Sevda yoldaşımızı yitirdik. Her ikisinin anısı da erkek kadın bütün işçilerin ve komünistlerin önünde bir yıldız gibi parlayacaktır.

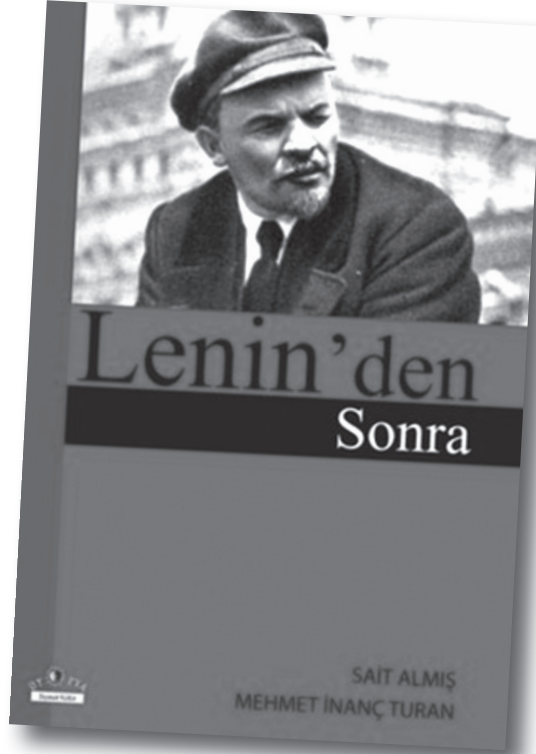
Sevda adam gibi yaşamadı, adam gibi ölmedi. Sevda kadın gibi yaşadı, kadın gibi öldü. Gözüpek, onurlu, sevecen, müşfik.

Erhan, Burak ve Berkay'ın, tüm ailesinin başı sağ olsun. Devrimci İşçi Partisi'nin başı sağ olsun. İşçi sınıfımızın başı sağ olsun.

Kitap Tanıtımı

***Lenin'den Sonra* çıktı!**

Lenin'den Sonra
Sait Almış /
Mehmet İnanç Turan
Ütopya Yayınevi

Hruşçov'un Yalanları'nın yalanları!

Stalinist bürokrasinin partisi haline gelmiş olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Aralık 1991'de Ekim devriminin ürünü olan bu ilk işçi devletinde kapitalizmi yeniden tesis etmesinin 25. yıldönümünde, Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan bürokrasinin suçlarının bir bilançosunu çıkarıyorlar. Bunu Stalinizmin bu iflas çağında eski teraneleri yine savunmaya girişen Grover Furr'ün *Hruşçov'un Yalanları* kitabına bir cevap olarak yapıyorlar. Grover Furr'ün yalanları teker teker çürütülüyor.

Cemaat üniversiteye operasyon yaparken hepiniz oradaydınız! Hâlâ oradasınız!

Levent Dölek

672 sayılı OHAL kararnamesiyle üniversitelerden 2346 akademisyen atıldı. Araya Ankara, Gazi, Kocaeli, Muş, Tunceli, Adıyaman üniversitelerinden Barış için Akademisyenler'in kampanyasına imza veren 41 akademisyen de sıkıştırıldı.* Geriye kalanların da hakkında eni konu soruşturma yapılmış, suçları sabit görülmüş falan değil. Durumu kurunun yanında yaş da yanıyor diye nitelemek de mümkün değil. Zira konu üniversitedeki Fethullahçı kadrolaşma ise bu işin nasıl ve hangi silsile içinde yapıldığı bellidir. Herhangi bir kadrolaşma faaliyetini özellikle de bu derece geniş kapsamlı bir kadrolaşmayı YÖK'ü ve rektörlükleri bağlamadan yapabilmeniz olanaksızdır.

Peki bu tasfiyeleri kim yürütüyor? YÖK ve rektörlükler! Vaktiyle cemaatin okulu gitmiş, cemaatçi bilinen üniversiteden geçmiş, yok efendim kurban vekaleti vermiş ne kadar insan varsa suçlu ilan edip üniversiteden atıyorsunuz. Peki bu kişiler, mevcut kadrolara sabah erken kalkıp mı girdiler? Bunları kim soktu? YÖK

* Bu yazı *Gerçek* gazetesinin Eylül 2016 tarihli 83. sayısında yayınlanmış, daha sonra gercekgazetesi.net sitesinde de yer almıştır.

ve rektörlükler! Peki bu YÖK üyelerini o göreve kim atıyor? 22 üyenin 14'ünü Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu... Peki rektörleri? Cumhurbaşkanı bizzat!

17-25 Aralık diye bir milat yoktur, olamaz. Üniversitede hiç olamaz. Üniversitelerde illa bir milat istiyorsanız. Hodri meydan! Miladı 31 Temmuz 2008'e koyalım... YÖK'ün araştırma görevlilerinin çoğunluğunu oluşturan 50d'lileri burslu öğrenci ilan edip, lisansüstü eğitimden sonra atmaya yeltendiği, kalıcı 33a kadrosuna geçmelerini engellediği, böylece büyük üniversitelerde boşalacak yerlere MEB bursuyla, YÖK bursuyla Amerika'ya, şuraya buraya gönderdikleri adamlarını tam korumalı kadrolarla yerleştirmeyi planladıkları ve 31 Temmuz'da yayınladıkları yönetmelikle tüm bu planın düğmesine bastıkları günlere geri gidelim. Plan ne kadar tanıdık geliyor değil mi? Dönem dalga dalga Ergenekon soruşturmalarının başladığı dönem. Bugün o operasyonlarda rol alanlar "kumpas" adı altında derdest edildi. Peki üniversiteye operasyon yapanlar nerede? Biz söyleyelim, YÖK'ün başında, devletin tepelerinde, hepsi sıhhatte ve afiyette...

Miladı 31 Temmuz 2008 olarak alalım. Son dönemde deniyor ya, Fenerbahçeliler cemaate karşı ilk direnenler oldu diye... Doğrudur. Ama şimdi dönüp bakıyoruz da ondan önce asistanlar var. İş güvencesi ve akademik özgürlük diyerek birleşen asistanlar ve 2008-2009 yıllarında başta Beyazıt olmak üzere kampüsleri direniş alanına çeviren genç akademisyenler var. İlk barikatı asistanlar kurdu. Biz kurduk. Biz kalıyoruz YÖK gitsin dedik! Grev yaptık, yürüyüş yaptık, çadır kurduk, hiçbir arkadaşımızı vermedik. Ekmeğimizle geleceğimizle oynatmadık. Tüm bunları yaparken de sadece haklarımız için değil üniversitemizin ve halkın geleceği için mücadele ediyoruz dedik. Bizi Anadolu'ya göndermek istediklerinde hayhay dedik. İş güvencesi olduktan sonra yurdun her köşesinde görev yapmaya hazırız dedik. Ekmeğinden arttırdığıyla bizi okutanın bu halk olduğunu aklımızdan çıkarmadık. Ama niyet belliydi. Karşımızda cemaatiyle AKP'siyle birleşmiş bir cephe vardı. (Hakkını yemeyelim belki şaşırtıcı gelecek ama AKP'den bir tek Burhan Kuzu asistanların taleplerini desteklemişti.) Direndik ve kazandık. 31 Temmuz yönetmeliğini çöpe yolladık. Operasyonu boşa çıkarttık. Bir kez daha emeği geçen herkese selam olsun!

Şimdi bugün üniversite nasıl bu halde diye görmek isteyenler, 2008 sonunda İstanbul Üniversitesi'nde tüm fakülte asistanlarını kadroya geçiren rektörlük kararının nasıl YÖK'e şikâyet edildiğini ve durdurulduğunu araştırınsınlar. Direnen asistanları koçbaşı olarak niteleyen YÖK başı vekili hakkındaki 70 sayfalık intihal dosyasının nasıl örtbas edildiğini araştırınsınlar. Adım adım AKP'nin neden intihali bir suç olmaktan çıkarttığını sorgulasınlar. Sonra bu kişiler yükseköğretim sisteminde hangi pozisyonları tutmuşlar ona baksınlar. Koskoca üniversitelerin idari ve akademik kadrolarına, sanki o üniversitelerin içinden kimse yokmuş gibi dışarıdan paraşütle yapılan atamaların nasıl ve kimler tarafından hangi kriterlere göre yapıldığını sorgulasınlar. Cemaat ve AKP ittifakının üniversitelerde hiçbir zaman ciddi bir sarsıntıya uğramadığını göreceklerdir.

Ve son olarak AKP hükümetine 674 sayılı kararnamenin son maddesini ekle-

me fikrini kimin verdiğine bir dönüp baksınlar. YÖK kanununa eklenen bir madde ile Öğretim Üyesi Yetiştirme Programı (ÖYP) kapsamında asistan olarak atanmış herkes tek seferde 50d kadrosuna geçirildi. Binlerce asistanın geleceği idarecilerin iki dudağı arasına bırakılmış oldu. Yeni bir büyük tasfiyenin yolu açıldı. Üstelik bu hükümete muhalif bilim insanlarının akademiye girebileceği tek kapı olan, merkezi sınav ve yerleştirme esasına dayanan ÖYP üzerinden yapıldı. 2008-2009'da asistanların geçit vermediği cemaat operasyonu 2016'da 674 sayılı OHAL kararnamesiyle sözüm ona cemaate savaş açmış AKP hükümeti tarafından bizzat uygulamaya konuyor. Evet dönüp bu fikir nereden çıktı ona bakılmalı ve bu kişilerin kim tarafından atandığını, kimlerin sıra arkadaşı olduğunu da unutmamalı...

Kitap Tanıtımı

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri **4. Baskı çıktı!**

*Türkiye’de
Sınıf Mücadeleleri*
Sungur Savran
Yordam Kitap

Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri, gerek Kemalizmin ve onun bugünkü mirasçısı ulusalcılığın, gerekse sol liberalizmin 20. yüzyıl Türkiye tarihinin bütün dönüm noktalarını (Milli Mücadele ve Cumhuriyet’in kuruluşu, çok partili yapıya geçiş, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül vb.) yanlış yorumladığını ileri sürüyor. Doğru bir kavrayışa ancak Türkiye tarihinin bir sınıf mücadeleleri tarihi olarak yeniden okunması yoluyla varılabileceğini ortaya koymaya çalışıyor.

Sovyetler Birliği'ni kim yıktı?

Sungur Savran

Çeyrek yüzyıllık suskunluk... Modern çağın tarihinde 1917 Ekim devrimini bir milat olarak görmüş sayısız politik hareketin temsilcileri, aydınları, mensupları, bu devrimin dolaysız ürünü olan Sovyetler Birliği 1991'in Aralık ayında, yani 25 yıl önce dağıldığından bu yana susuyorlar. Güneşin altında ne varsa onun hakkında mutlaka söyleyecek bir şeyi olan Marksizmin temsilcisi, sözcüsü, izleyicisi olduğunu düşünen binlerce, on binlerce, yüz binlerce insan, Türkiye'de olsun, dünyanın başka ülkelerinde olsun, çeyrek yüzyıldır susuyor. Marksistler 1991'den beri her konuda tartışıyorlar. Küreselleşme mi, post-Fordizm mi, Yeni Dünya Düzeni mi, emperyalizm mi, 11 Eylül mü, İslamcılık mı, "Arap baharı" mı, "küresel finansal kriz" mi, "müşterekler" mi, "mülksüzleştirme yoluyla birikim" mi, daha ne isterseniz var, tartışma konuları arasında. Deleuze'ler, Foucault'lar, Lacan'lar, Bourdieu'ler de var. Bir tek şey yok: Bir çığır açmış olan Ekim devriminin ürünü Sovyetler Birliği neden çöktü? Durum daha önceki bir yazımızda söylediğimiz gibi en yalın biçimde şöyle tasvir edilebilir: "Sanki bizi çürümüş bir cesetle bir odaya kapatmışlar ve çoğumuz başımızı korku içinde başka tarafa çeviriyoruz. Oysa çürümenin kokusu arşı âlâyı sarmıştır!"¹

Yüz kızartıcı bir sessizliktir bu. Sosyalizme karşı işlenmiş en büyük suçlardan biridir. Birkaç yazarın birkaç çalışmasında bu konuya yer ayırmış olması, birkaç çeviri kitap yayınlanmış olması genel durumu değıştirmmez. Biz ciddi şekilde araş-

1 Sungur, Savran, "Yirminci Yüzyıl Marksizminin Mirası", David Glaser/David M. Walker (der.), *20. Yüzyılda Marksizm. Genel Bir Giriş*, çev. Burak Gürel/Onur Koyunlu/Sungur Savran, İstanbul: Versus Kitap, 2011, s. 6.

tırılmadan verilmiş kestirme yargılardan söz etmiyoruz. Sovyetler Birliği çökene kadar onu dünya devriminin öncüsü görüp de çöker çökmez bir durup düşünmeden, **hiçbir ciddi özeleştiriyi yapmadan** kolaycı yargılara varmaktan söz etmiyoruz. Yaklaşık 75 yıl boyunca süren, sadece egemen olduğu topraklarda değil, yeryüzünün tamamında bütün 20. yüzyıl tarihine damgasını vuran bir devletin ve onunla birlikte biçimlenen toplumun neden çöktüğü, sosyalizmin pratikte en ileri ifadesini bulduğu deneyin neden tarihe karıştığı **araştırılmamaktadır**. Bu yazının ulaşacağı en önemli sonuçlardan birini en başta söyleyelim: Araştırılmamaktadır çünkü herkes kendi sorumluluğunun ortaya çıkacağını bilmektedir. Kendi yanlışlarının üstünün örtülmesi, bütün bu akımlara ve onların mensuplarına sosyalizmin yeniden ayağa kaldırılmasından ve geleceğinin güvence altına alınmasından daha önemli gelmektedir!

Evet, tam tamına böyle! Çünkü aslında mesele tam da budur. Sovyetler Birliği'nin ve daha genel olarak sosyalist olarak anılan ülkelerde var olan rejimlerin² çöküşü, 21. yüzyıl başı dünyasının gelişiminde çok önemli birtakım sonuçlar yaratmıştır, yaratıyor. Ekonomide ve politikada, yani **pratik mücadele alanında** kapitalizmin özel mülkiyete ve piyasa rekabetine dayanan çözümlerinin karşısında ortak mülkiyete ve planlamaya dayalı kolektif çözümlere inancı derinden sarsmıştır; bu yüzden hem sendikal hareketin, hem de sosyalist işçi sınıfı partilerinin zayıflamasına, ayakta kalanların da genellikle sağa kaymasına yol açmıştır. Hâlâ da açıyor. **İdeolojik alanda** sosyalizmin pratikte olanaklı olmadığı türünden sonuçlar ima ettiği için Marksizmin zayıflamasıyla, gönlü solda, toplumsal değişimde yatan insanlar arasında postmodernizm, sol liberalizm, kimlik politikası gibi akımların ya da kısmi, tekil alanlar üzerinde yoğunlaşan toplumsal hareketlerin hâkimiyet kurmasıyla sonuçlanmıştır, hâlâ da sonuçlanıyor. Etkisi derhal, dolaysız biçimde hissedilen ve kapitalizmin, emperyalizmin, uluslararası burjuvazinin kendi potansiyellerinin çok ötesinde güçlenmesine yol açan bu gelişmelerin yanı sıra, **programatik alanda**, yani daha uzun vadeli, dolaylı ama belki de kalıcı niteliği dolayısıyla daha ciddi sonuçlar da söz konusu. Bunlar arasında en önemlisi şu soruya cevap aranmıyor oluşu: Geçmişte, başta Sovyetler Birliği'nde olmak üzere sosyalist olarak anılan ülkelerde çöküşe yol açan faktörlerle gelecekte nasıl mücadele edilecektir ki... aynı tarihsel çöküş bir kez daha (elbette farklı biçimler altında) yaşanmasın? Çöküşe yol açan faktörleri araştırmayan bu faktörlerle nasıl mücadele edileceğini bilemeyeceğine göre, yüz kızartıcı suskunluk, aynı zamanda sosyalizmi gelecekte de geçmişin zaafalarına mahkûm etmenin en emin yoludur!

Biz bu yazıda, 20. yüzyılda sosyalizmin pratik kuruluşunun en önemli deneyimi olarak yaşanmış olan Sovyetler Birliği'nin bir sosyo-ekonomik düzen olarak çöküşünün ve bir devlet olarak dağılışının 25. yıldönümünü vesile bilerek, geçmişteki çabalarımıza bir ilave olarak, bu soruyu yeniden soracağız: **20. yüzyıl sosyalizm deneyimi neden çökmüştür?**

² Şimdilik gevşek bir terminoloji kullanıyoruz. Bu konuya birazdan döneceğiz.

Bu yazı hiçbir anlamda bir tarih yazısı olmayacak. Çöküşe yol açan faktörleri belirli bir sentez çerçevesinde analiz edeceğiz. Bunu yaparken odak noktamız Sovyetler Birliği olmakla birlikte onunla kaçınılmaz bağları olan öteki ülkeler de zaman zaman ufkumuza girecek. Derinine girmeden şu kadarını söyleyelim: Hem ilk kurulan sosyalist devlet olduğu, doğal kaynakları bakımından çok zengin devasa ölçekte bir ülkede kurulduğu, hem modern tarihin bugüne kadar görmüş olduğu en güçlü işçi devriminin (1917 Ekim devriminin) ürünü olduğu, hem de doğusunda modern tarihin en gelişkin ideolojik ve politik devrimci geleneğinin (Bolşevizmin) damgasını yemiş olduğu için Sovyetler Birliği, sosyalizm inşa deneyimleri arasında diğerleriyle karşılaştırılmaz ölçüde büyük bir önem taşıyan örnektir. Nasıl Marx kapitalist üretim tarzını incelerken 19. yüzyıl İngilteresi'ni bir laboratuvar olarak almıştır, 20. yüzyıl sosyalizmini incelemek isteyen de, elbette öteki ülkelerin çeşitliliğinin sağladığı zenginlikten vazgeçmeksizin, esas dikkatini Sovyet deneyimi üzerinde odaklaştırmalıdır. Biz de bu yazıda ağırlığı bundan dolayı Sovyetler Birliği'ne vereceğiz.

Yazının ana gövdesine geçmeden önce terminoloji konusunda kısa bir not düşelim. 20. yüzyılda kapitalizmin ilgası temelinde bir gelişme yaşayan ülkelerin “sosyalist” ya da “komünist” adıyla anılması yaygın bir uygulamadır. Ama klasik Marksizm açısından her iki terim de sınıfsız topluma işaret eder.³ Oysa modern tarihte sınıfsız toplum şimdilik ulaşılamamış bir tarihsel hedef olarak kalmıştır. 20. yüzyılın “sosyalist” ya da “komünist” olarak anılan toplumları, klasik Marksizm için “kapitalizmden sosyalizme geçiş toplumları”dır. Aşağıda göreceğimiz gibi, bu toplumların somut gelişme biçimi bu nitelemeyi daha da somutlaştırmayı gerektirmektedir. Dolayısıyla, arabayı atın önüne koymamak amacıyla biz bu aşamada terminolojiyi genel tutacağız. Bu toplumların daha dakik bir bilimsel tanımına ulaşmadan önce, hataya düşmeden rahatlıkla kullanılabilecek bir terim olarak “sosyalist inşa deneyimleri” gibi genel bir kavrama sık sık başvuracağız. Çünkü ister sosyalizme geçişlerinin önü açık olsun, ister tıkalı, bu toplumların her birinde sosyalizmin şu ya da bu derecede, şu ya da bu amaçlarla inşası tartışılmaz bir gerçekliktir.

Terminoloji sorununa girmişken birçok sosyalistin geçmişte yaşanan bu deneyimlere ilişkin hâlâ kullanmakta olduğu bir terimin sorunlarına değinmeden geçmeyelim. Bu terim “reel sosyalizm”dir. “Reel sosyalizm” bir ölçüde bir kafa karışıklığının ürünü olan bir çeviri hatasının da kurbanı olan bir terimdir. Bu terimi kullananlar yanılmıyorsak buradaki “reel” sözcüğünü Almanca'daki “realpolitik” teriminde olduğu gibi, kirli bir dünyanın somut koşullarında hayatta kalmak için uygulanması gereken bazı politikaları, deyim yerindeyse “kitaba uymasa” da iz-

3 İnsanın, eskilerin deyimiyle bu bedaheti, yani kanıtlanmaya değmeyecek kadar aşikâr hakikati, tekrar tekrar işaret etmek zorunda kalması biraz sıkıcı ama çaresiz. Klasik Marksistler bu konuda açıktır. Bkz. Karl Marx, “Gotha Programının Eleştirisi”, Karl Marx/Freidrich Engels, *Gotha ve Erfurt Programlarının Eleştirisi* içinde, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 28-32; V. İ. Lenin, *Devlet ve Devrim*, çev. M. Halim Spatar/Celal Üster, İstanbul: Aydınlık Yayınları, 1978, Beşinci Bölüm'ün tamamı, s. 108-131.

leyen bir inşa yöntemi anlamında kullanıyorlar. Nasıl “realpolitik” kavramı, yüce ilkeler başkadır, hayatın koşulları başkadır türünden bir ayrım üzerinde yükseliyorsa, buradaki “reel sosyalizm” de en azından böyle bir ima içeriyor. Oysa terimin Batı dillerindeki orijinali “gerçekte var olan sosyalizm” anlamına gelir (en yaygın olarak bilinen İngilizce’de “actually existing socialism”dir). Burada da bir ölçüde “kitaba göre değil hayatın gerçeklerine göre oluşmuş” iması vardır elbette. Ama “mutlaka böyle yapılması gerekirdi, kirli bir dünyanın somut koşullarında başka türlü olamazdı” iması yoktur. “Bunun dışında bir şey amaçlayanlar boş hayal görüyor” denmemektedir. Böyle olmuştur denmektedir.⁴

Bize kalırsa, “reel sosyalizm” kavramı ne (Türkçe’de yaygın olarak kullanıldığı gibi) “realpolitik” türü kaçınılmazlık ima eden sert anlamıyla, ne de (Batı dillerinde olduğu gibi) “teoriden farklı olsa da elimizde bu var” düşüncesini içeren yumuşak anlamıyla bir teorik berraklık getirmez, tersine kafa karıştırıcıdır. **Terk edilmelidir.** Bunun nedeni, başka her şey bir yana bırakılsa bile, Marksizmin sosyalizmi ya da komünizmi ya da aynı şey demek olan sınıfsız toplumu bir “ideal”, görülmesi güzel bir “hayal” olarak değil, modern toplumun nesnel gelişmesinin tarihsel sonucu olarak gördüğü ve programına tam da o yüzden yazdığı gerçeğidir. Burada “hayal” ile “reel” arasında bir açığı, Marksizmin hem programatik, hem de bilimsel açıdan yanlışlanması anlamına gelir. “Reel sosyalizm” terimi, “bu kadarıyla idare edin” mantığı ile Marksizmin bilimsel öngörüsü ve programı ile “gerçek hareket” arasında **doğan açının sorgulanmasını ve kavranmasını önemsizleştirerek** ilerici değil gerici bir rol üstlenir.

Öyleyse, şimdi sorumuzu şöyle soralım: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimi neden çökmüştür?

1. Yöntem sorunları

“Çeyrek yüzyıllık suskunluk” elbette insanların ve hareketlerin sosyalist inşa deneyimlerinin, özel olarak da Sovyetler Birliği’nin (bundan böyle SB) neden çökmüş olduğu sorusunu hiç sormadığı anlamına gelmiyor. Özellikle çöküşten önce, biraz da sosyalist ülkeler ve politik gelenekler arasındaki rekabet ve mücadeleler dolayısıyla bu deneyimlerin, özel olarak da Sovyet deneyiminin neden sarsıntıya uğradığı konusunda çeşitli fikirler dolaşıma girmişti. Bütün bunların ortak noktası, son derece yüzeysel olmaları ve Marksizmin yöntemine bütünüyle uzak kalmalarıydı. Bizim izlediğimiz yöntem ise bunların tam karşısında yer alır, tarihsel maddeciliğin temel yönetsel yaklaşımının önceliğini vurgular.

Neredeyse **bütün bir yüzyıl boyunca bütün dünyaya damgasını vurmuş bir**

4 Bizim bildiğimiz kadarıyla kavram aslında önce Sovyet blokunda yaygınlaşmıştır. Yani bugün onu kullananların o rejimleri eleştirdikleri sanısına kapılmaları yanlıştır. Tam tersine, “olabilen işte bu kadardır” gibi bir yaklaşımı temsil eder. Kavramın eleştirel bir yaklaşım içerdiği sanısı belki de ilk kez Batı dünyasına Doğu Alman rejimini Marksist temelde eleştiriye tâbi tutan Rudolf Bahro aracılığıyla girmesi olmuştur. Bkz. *The Alternative in Eastern Europe*, Londra: New Left Books/Verso, 1978. Bahro sonradan Marksizmden toptan kopmuş ve Yeşil harekete katılmıştır.

tarihsel olguyu, bazı bireylerin oynadığı tarihsel rol temelinde ya da bazı partilerin “tercihleri”yle ya da Marksizmin revizyonu ile açıklamak ciddi bir yöntem değildir. Örnek olarak SB’de sağlıklı bir sosyalist gelişmeden uzaklaşma yönünde ortaya çıkan eğilimin en yaygın açıklamasına bakalım. Maoizmden bugün kendini has bir Sovyet Stalinizminin varisi olarak gören bir dizi akıma kadar birçok sosyalist odak, SB’nin Stalin’in ölümünden sonra sosyalizm yolundan uzaklaşması olarak gördükleri gelişimini “Hruşçov revizyonizmi” temelinde açıklar. Bu tür bir açıklamanın **hiçbir bilimsel değeri olamayacağı**, sadece birkaç soru sorulduğunda hemen anlaşılabilecektir: Stalin döneminde onun yetiştirdiği kadrolar arasından sivrilene Hruşçov, onun ölümünden sonra neden süratle “revizyonist” olmayı seçmiştir? Bunu seçen bir insan nasıl olmuştur da gayet sağlıklı bir sosyalist toplumu yönetmekte olan sağlıklı bir partinin başına seçilebilmiştir? Hruşçov gibi tarihi önemi tartışılmalı bir kişiliğin tercihleri nasıl olup da koskoca SB’nin tarihi gelişmesini belirleyebilmiştir? Hruşçov döneminde SB’nin sosyo-ekonomik yapısı da politik yapısı da aynı kaldığı, değişiklikler çok kısmi olduğu halde, nasıl olur da bütün bir tarihsel değişim bu dönüm noktasıyla açıklanabilir? Öyle olsa bile, Hruşçov 1964’te iş başından uzaklaştırıldıktan sonra SB neden eski sağlıklı yoluna dönmemiştir? Soruları çoğaltmak mümkün. Ama sanıyoruz Hruşçov’un iş başına gelişinin SB’nin sosyalizm yolundan uzaklaşmasına ilişkin en yaygın dönüm noktası olarak gösterilmesine ilişkin bu sorular bile ileri sürülen düşüncenin bu “sıkleti kaldırmayacağını” erkenden ortaya koymuş olmalıdır.

SB’ye ve daha genel olarak sosyalist inşa deneyimlerine ilişkin olarak sosyalistler arasında çok yaygın olan ama çok belirgin bir teorik ekol tarafından temsil edilmeyen bir düşünce biçimi de, bu ülkelerde “sosyalizmin yanlış anlaşıldığı, insana yeterince değer verilmediği, sosyalizmin üretim merkezli düşünüldüğü, kalkınma modeline indirgendiği” türünden bir eleştiridir. Bu eleştiri, gerçekliğin bir boyutuna ilişkin önemli bir noktaya işaret etmekle birlikte, genel olarak çok yanıltıcıdır. Önemli nokta, 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyimlerini yöneten siyasi kadro ve partilerin, bazı istisnai dönemler ve tarihi şahsiyetler dışında, sınıfsal ilişkilerin değişimine, kapitalist toplumun insan tipinin değişimine ve geçmişin sömürülen ve ezilen kesimlerinin pratikte fiili olarak hâkim sınıf konumuna yükselmesine hiçbir biçimde öncelik vermemesidir.⁵ Ancak, bu yaklaşım bir genel açıklama statüsüne yükseltildiğinde tarihi açıklama gücü yoktur. Eleştirilen nokta **türev** bir meseledir. Yüzyıllık dünya-tarihsel bir olgu, bazı toplumların yöneticilerinin “yanlış yaklaşımı” ya da “sosyalizmi yanlış kavramaları” ile açıklanamaz. Böyle bir hata, bir ara halka olarak tarihsel gelişmede bir rol oynadıysa, o zaman **bu hatanın neden**

5 İstisnaların ilk akla gelenleri, Lenin dönemi SB ile Küba’da “Yeni İnsan” fikrini ısrarla işleyen Che Guevara’dır. Lenin dönemi SB’de yeni hayat ve ilişki biçimlerinin zengin bir yelpazede canlandığına ilişkin olarak bkz. Richard Stites, *Revolutionary Dreams. Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*, Oxford: Oxford University Press, 1989. Che’nin sosyalizm anlayışı için bkz. Sungur Savran, “Che Guevara’nın Marksizm İçindeki Yeri”, *Devrimci Marksizm*, sayı 5, Kış 2007-2008, s. 102-143.

ortaya çıktığını açıklamak gerekir. Bu da bizi daha esaslı maddi nedenlere geri götürür.

Bizim benimsediğimiz yöntem Marksizmin tarihsel maddeciliğe yaslanan yöntemidir. Etkisi, zaman içinde neredeyse bütün bir yüzyıla, mekân içinde bütün yeryüzüne yayılan bir tarihsel olgunun açıklanmasında ekonomik faktörlerden başlamak, ekonominin Marksist kavranışında olmazsa olmaz olan sınıflar ve diğer toplumsal gruplar arasındaki ilişki ve çelişkileri analizin merkezine koymak, sınıf mücadelelerinin çerçevesini oluşturan devlet biçimlenmelerini ve sınıfların kendi çıkarlarını ileri taşımak üzere oluşturdukları örgütleri (en başta siyasi partileri) ana aktörler olarak görmek, bütün iktidar mücadelelerinin son tahlilde silahlı kuvvete dayandığını unutmaksızın askeri gücü hesaba katmak bu yöntemin vazgeçilmez ilkeleridir. İdeoloji ancak bütün bu güç salkımlaşmasının ürünü ve aracı olarak işlev gördüğünde tarihsel gelişmeyi etkileyebilecek bir güç niteliğini kazanır. Fikirler tarihsel gelişmenin “nedeni” olamaz, ancak “ebesi” ya da “aracı” olabilir. Bireyler ancak verili sosyo-ekonomik zemin üzerinde oluşan sınıflar, devletler, ordular ve siyasi partiler arası güç dengelerinin belirli bir yönde gelişme eğilimine uygun davrandıkları ve bu gelişme eğiliminin önünü açmakta rol oynadıkları **ölçüde** tarihsel gelişmeye ciddi bir etki yaparlar. Ancak bu maddi faktörlerin ve mücadelelerin bir **taşıyıcısı** oldukları ölçüde tarihte bir rol oynarlar. Ne ideoloji, ne de bireyler önemlidir. Partiler ve devletler yönelişlerini ideolojik etkiler ve bireylerin katkıları olmadan olgunlaştıramazlar. Bu anlamda hiçbirinin rolünü dışlamamak gerekir. Ama bir şey açıktır: Sınıfların mücadelesinden ve bu mücadelelerin zeminini oluşturan maddi faktörlerden ayrı, bağımsız bir faktör olarak ne ideoloji, ne de birey, tarihi belirleme bakımından bir role sahip olamaz.

İşte, gerek SB tarihine, gerekse bir bütün olarak 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimine bu yöntemle yaklaşmak gerekir. Bu yöntem bize sosyalizmin geçmişte hangi engellere takıldığını, hangi çelişkilerin basıncı altında çöktüğünü açıklayabildiği gibi, gelecekte de bu engellerden nasıl korunacağımıza, çelişkileri nasıl aşacağımıza dair yeterli bir başlangıç noktası sağlayacaktır.

2. Panorama

Belirli bir yaşa ulaşmış olanlarımız için inanılır gibi değil ama SB’de ve sosyalist inşa deneyimi yaşamış öteki ülkelerin çoğunluğunda kapitalizmin restorasyonu (yeniden tesisi) üzerinden yaklaşık bir çeyrek yüzyıl geçtikten sonra en genç kuşakların 20. yüzyıl boyunca tam olarak hangi ülkelerde hangi deneyimlerin yaşanmış olduğunu bildiğini varsaymak doğru olmaz. Bu yüzden, önce 20. yüzyılda bu alanda yaşanmış olan deneyimin çok kısa bir özetini vermek gerekli görünüyor.

1917 yılında Çarlık Rusyası’nda patlak veren devrim, epeyce sarsıntılı bir süreç sonunda, köylülük tarafından desteklenen işçi sınıfının Bolşeviklerin önderliğinde iktidara geçmesini sağladı. Ekim devrimi tarihteki ilk proletarya devrimi değildi, ama ilk örnek olan Paris Komünü (1871) hem tek bir kente hapsedilmişti, hem de biraz da bundan dolayı sadece 72 gün ayakta kalabilmişti. Ekim devrimi ise Çarlık

Rusyası'nın engin topraklarında (İkinci Dünya Savaşı'nda Baltık ülkelerinin de katılımından sonra) 15 cumhuriyetin ve sayısız alt birimde çok sayıda halkın bir araya geldiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin kurulması ve 74 yıl boyunca ayakta kalmasıyla sonuçlanıyordu. Ekim devrimi, işçi sınıfının aktif rolü, Marx ve Engels'in proletarya diktatörlüğü olarak andığı işçi sınıfı iktidarının en gelişkin devlet biçimi olan sovyetlerin (yani işçi konseylerinin) varlığı, Bolşevizmin Marksizmin çok ileri bir akımı olarak etkisi, kurulan devletin gücü vb. nedenlerle 20. yüzyılın geri kalan devrimlerine ve sosyalist inşa deneyimlerine damgasını vuracaktır. Daha sonra yaşanan, kimi zaferle sonuçlanan, kimi ise yenilgiye uğrayan devrimler, doğrudan ya da dolaylı olarak Ekim devriminin ve onun doğurduğu uluslararası komünist hareketin az ya da çok etkisinde kalmış, izlerini taşımışlardır. Ekim devrimi 20. yüzyılda devrimin anasıdır. **Bu nokta kavranmadıkça yüzyılın geri kalan bölümündeki sınıf mücadeleleri, devrimler ve sosyalist inşa deneyimleri anlaşılamaz.**

Birazdan göreceğimiz gibi, Ekim devriminin ürünü olan SB oldukça kısa denecek bir süre içinde rayından çıkmış, işçi sınıfından farklı çıkarlara sahip bir toplumsal katmanın hâkimiyetine girmiş, bu ülkede sınıfsız topluma doğru yürüyüşün önü tıkanmıştır. Daha sonraki devrimler sosyalizmin bu doğum lekesinin ağır izlerini taşımış, onlar da büyük ölçüde SB deneyiminin tekrarı temelinde gelişmiştir. Ama sınıf mücadelesinin nesnel diyalektiği ve Ekim devriminin kurmuş olduğu yapılar (Sovyet devleti, komünist hareket) 20. yüzyılın geri kalan bölümünde de insanlığın çok büyük atılımlar yapmasını olanaklı hale getirmiştir. İnsanlık gerek sömürgecilğe, gerek başka ezilme biçimlerine, gerekse bütün bunların yatağı olarak iş gören, modern çağda hepsinin üremesinin koşulu haline gelen emperyalist kapitalizme karşı büyük zaferler de kazanmıştır. Yani 20. yüzyılın tarihini sadece bir felaketler tarihi olarak değil, aynı zamanda işçi sınıfının ve müttefiklerinin büyük atılımlarının, daha çıplak bir ifadeyle dünya devriminin kısmi, çarpık ama gerçek bir gelişmesinin çağı olarak da görmek gerekir.

Ekim devriminin yarattığı büyük canlılık içinde, devrimin hemen ardından, Marksistlerin beklentilerine uygun biçimde birçok devrim ve devrim benzeri hareket patlak vermiştir. Ne var ki, bunların hiçbiri kalıcı biçimde zafere ulaşmamış, SB iki dünya savaşı arasında yalıtılmış bir devrimci ülke olarak kalmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı içinde başlayan yeni bir uluslararası devrimci dalga, yeni devrimlerin zafere ulaşmasını beraberinde getirmiştir. Savaş içinde Avrupa'da Yugoslavya ve Arnavutluk'ta, Asya'da ise Vietnam'ın kuzey yarısında kapitalizme son veren devrimler yaşanmış, savaşın hemen ertesinde ise Asya'da Çin ve Kore'de benzer süreçler ortaya çıkmıştır. (Kore'deki devrim, ABD'nin, Menderes hükümetinin askeri desteğiyle başlattığı savaş sonucunda, Vietnam'dakine benzer biçimde ülkenin kuzeyine hapsolmüştür.)

İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından gelen dönemde, halkın aktif katılımıyla kapitalist düzenin devrildiği bu deneyimlerin dışında, bir başka yoldan da sosyalist inşa yoluna giren ülkeler olmuştur. Nazi ordularını önüne katarak Berlin'e

kadar yürüyen Kızıl Ordu'nun gücü, orta ve Doğu Avrupa'da bir dizi ülkede (Doğu Almanya, Çekoslovakya⁶, Polonya, Macaristan, Romanya, Bulgaristan) SB benzeri sosyo-ekonomik yapılara sahip yeni toplumların kurulmasını olanaklı kılmıştır. Bunlardan sadece Çekoslovakya'da ve daha geri bir ölçekte Bulgaristan'da işçi sınıfı hareketi ve komünist parti kapitalizmin hâkimiyetine son vermek bakımından belirli bir güce sahipti.

Öyleyse, buralarda sosyalist inşa deneyimine geçiş, Sovyet devletinin kendi sosyo-ekonomik ve politik sistemini genişletmesi biçimini almıştır. Aslında bu daha önce savaş sırasında Baltık cumhuriyetlerinde (Estonya, Letonya, Litvanya) yaşanan gelişmede de görülmüştü. Oradaki fark, yukarıda da belirtildiği gibi, Baltık cumhuriyetlerinin bir federal devlet olan SB'nin birer cumhuriyeti haline gelmesidir; buna karşılık Doğu Avrupa'nın anılan ülkeleri bağımsızlıklarını korumuş ya da Doğu Almanya örneğinde bağımsız bir siyasi birim olarak örgütlenmiştir.

Demek ki, sosyalist inşa deneyimini yaşayan ülkelerin ortaya çıkışı büyük ölçüde İkinci Dünya Savaşı döneminde kümelenmiştir. Ama burada geçişin iki ayrı yolu olduğunu vurgulamak gerekiyor: Biri işçi ve emekçilerin başını çektiği sahi-ci halk devrimleri aracılığıyla gerçekleşen geçişlerdir, öteki ise Sovyet devletinin gücü olmasaydı çok büyük ihtimalle olanaklı olmayacak türden geçişler. Bu farkın gelecekte önemli sonuçlar doğuracağını aşağıda göreceğiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı politik ve askeri gerilimler ortadan kalktıktan sonra kapitalizmin devrilmesiyle sonuçlanan devrim pek azdır; arı anlamda sosyalist inşa deneyimi olarak ele alınması gereken sadece iki örnek vardır. Bunlardan biri Fidel Castro ve Che Guevara önderliğinde 1958-59'da zafere ulaşan Küba devriminin ürünüdür. Öteki ise 1945'te ülkenin kuzeyinde sömürgecilikle birlikte kapitalist hâkimiyeti de devirmiş olan Vietnam halkının önce Fransa'ya, sonra da ABD'ye karşı verdiği kahramanca savaş sonucunda 1975'te nihai zafere ulaşması ve ülkeyi birleştirme öyküsüdür.

Elbette bütün sosyo-ekonomik ve politik olgular gibi devrimlerin de sınır vakaları çoktur. Başkalarının belki de “sosyalist” olarak anacağı birçok devleti burada ele almıyoruz. Örnek olarak 1970'li yıllarda Vietnam'ın ayak izinde eski rejimin devrildiği ve sosyalizmin ilan edildiği Kamboçya ve Laos verilebilir. Yine örnek olarak Kara Afrika'nın birçok ülkesinde kendine “sosyalist”, hatta “Marksist” adını takmış olan birtakım rejimlerden söz edilebilir.⁷ Yine örnek olarak 1950'li ve 60'lı yıllarda sömürgecilik, hatta emperyalizm karşıtı bir atağa kalkan Arap ülkelerinde “Arap sosyalizmi” olarak anılan rejimlerden (en ileri örnek Cezayir'dir, ama birçok yazar Mısır ve Libya'yı da bu bağlamda ele alır) söz edilebilir. Bu son bağlamda gerçekten sosyalist inşa sınırına yaklaşan Güney Yemen vakasından söz edilebilir. Nihayet, Marksizmi de referans alan bir sosyalist hareketin iktidara geldiği son devrim olan Sandinist Nikaragua devriminin (1979) ürünü olan melez rejim bu

⁶ Bugünkü Çek Cumhuriyeti ve Slovakya o dönemde tek bir ülke idi.

⁷ Bkz. Daryl Glaser, “Afrika Marksizmi'nin Momenti”, *20. Yüzyılda Marksizm*, a.g.y., s. 173-203.

alandaki en ikircikli örnektir. Nikaragua'da, sosyalizme geçiş yolunda örgütlenmek bakımından bu paragrafta sayılan bütün örneklerden daha büyük vaatler içeren bir devrim söz konusuydu ama bu gerçekleşmedi.⁸

Yukarıda özetlenen tablo, bize şunu gösteriyor: Soğuk Savaş olarak anılan dönemde yaygın olarak söylendiği gibi, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra insanlığın üçte biri kapitalizmin ilga edilmiş olduğu ülkelerde yaşıyordu. Yüz ölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'dan (dünyanın altıda biri) sonra nüfusu bakımından dünyanın en büyük ülkesi olan Çin de (1949'da devrim zafere ulaştığında 2 milyarlık dünya nüfusu içinde 500 milyon, bugün 7 milyarlık dünya nüfusu içinde 1,4 milyar) yaygın deyimle "sosyalist kamp"a geçmişti. Sosyalizm artık iki dünya savaşı arasında olduğu gibi, ne kadar büyük olsa da tek bir ülkede yalıtılmış bir düzene verilen ad değildi. Kapitalistlerin yüreğine korku salan bir gelişmeydi söz konusu olan. SB'nin kendisi ise nükleer silahlar ve uzay teknolojisi alanlarında dünyanın iki büyük gücünden biri haline gelmişti, Soğuk Savaş terminolojisiyle iki "Süpergüç"ten biri sayılıyordu. Üstelik sosyalizm (bizim yukarıda "sosyalist" etiketini uygun görmediğimiz sayısız ülke de dâhil) birçok eski sömürge veya yarı-sömürge ülke için de, bunların sosyo-ekonomik sistemi hâlâ kapitalist olsa da çekim merkezi haline gelmiş, onlar üzerinde hegemonik bir üstünlük sağlamıştı. Bu gücü iyi anlamak, çökenin ne kadar büyük ve önemli bir şey olduğunu kavramak bakımından çok önemlidir.

Kapitalizme dönüş 1989'da başladı. O yıl Berlin Duvarı'nın çöküşüne paralel olarak Doğu Avrupa'nın "sosyalist" olarak anılan bütün rejimleri devrildi.⁹ 1991'de sıra SB'ye geldi. Ekim devriminin ürünü olan bu heybetli devlet 1991 Aralık ayında 15 cumhuriyete ayrışıyor, aynı zamanda da hızla kapitalizmin restorasyonu yoluna giriyordu.¹⁰ Bunu 1992'den itibaren (kendisi de federal bir devlet olan ve farklı

8 Görüldüğü gibi başta Chavez Venezüellası olmak üzere, 2000'li yılların "Bolivarcı" olarak anılan bir dizi rejimini (Venezüella'ya ilaveten en başta Bolivya ve Ekvador) sosyalizm ile yakından uzaktan ilişkilendirmiyoruz. Bu, dünya soluna paralel biçimde Türkiye solunun da 2000'li yılların umutsuzlukla geçen döneminde uydurduğu gerçek anlamıyla bir efsanedir. Bu konu dergimizde farklı yazılar aracılığıyla ele alınmıştır. Etraflı bir inceleme şu yazıda okunabilir: Selim Karlı, "Chávez'in Gizemli Devrimi ve Proleter Devrimi", *Devrimci Marksizm*, sayı 1, Mayıs 2006, s. 111-129. Chávez'in ölümünden sonra kısa bir değerlendirme bizim bir yazımızda bulunabilir: "Chávez'in Mirası", *Devrimci Marksizm*, sayı 17-18, Kış-İlkbahar 2013, s.211-214. (Aynı sayıda Selim Karlı'nın yazısı yeniden basılmıştır.) Ayrıca bir başka çalışmamızda, Latin Amerika solunun genel gerilemesi çerçevesinde Chávez'in nasıl bir yer tuttuğunu incelemiş bulunuyoruz: "Latin Amerika İşçi Sınıfı Önderliğini Arıyor", Aylin Topal (haz.), *Latin Amerika'yı Anlamak. Neoliberalizm, Direniş ve Sol*, İstanbul: Yordam Kitap, 2007, s. 225-281, Chávez için özellikle s. 261-270.

9 Doğu Avrupa'da geçiş sürecinin ülke ülke incelendiği bir kaynak için bkz. Pierre Kende/Aleksander Smolar (der.), *La grande secousse. Europe de l'Est 1989-90*, Paris: Presses du CNRS, 1990.

10 Sovyetler Birliği'nde somut olayların gelişimi için birçok kaynak arasında bkz. Boris Kagarlitsky, *Farewell Perestroika. A Soviet Chronicle*, Londra: Verso, 1990 ve Pierre Broué, *Moscou le putsch du 19 août 1991*, Le Marxisme Aujourd'hui dergisine ek olarak yayınlanmış, Aralık 1991.

halkların bir arada yaşamakta olduğu) Yugoslavya'nın çok sancılı dağılışı izliyordu: Yugoslavya'daki kanlı süreç 1999'da ABD'nin bölünmeyi tamamlamak için başlattığı Kosova savaşına kadar sürecekti.¹¹ Bu arada, 1990'lı yılların başlarında, Yugoslavya'dan hemen sonra Arnavutluk'ta da rejim çöküyor, kapitalist restorasyon süreci başlıyordu.

Asya'daki "sosyalist" rejimlerin gelişimi farklı bir patika izledi. Çin daha 1979'dan başlayarak piyasa reformları ve tarımda özelleştirme yoluna girmişti.¹² Çin Komünist Partisi (ÇKP) bu süreci tepeden yürüterek ülkeyi adım adım kapitalizme taşıdı. 1997'de (çok uzun yıllar bir Britanya sömürgesi olmuş olan) Hong Kong'un Çin'le "tek ülke, iki sistem" ilkesi üzerinden birleştirilmesi, yani kapitalist kalan bir Hong Kong'un Çin'in parçası sayılması, adanın güneydoğu Asya'nın finans merkezi rolünü oynaması dolayısıyla Çin'de kapitalizmin restorasyonu sürecini hızlandırıyordu. Çin 21. yüzyılı kapitalist bir ülke olarak karşılayacaktı. 1960'lı ve 70'li yıllarda emperyalizme karşı kahramanca savaşarak bütün dünyanın emekçi halklarının sevgilisi haline gelmiş olan Vietnam da ülkenin tamamında kapitalizmin ortadan kaldırılmasından sonra aradan bir çeyrek yüzyıl bile geçmeden Çin'in yoluna girerek yüzünü yeniden kapitalizme dönüyordu. Asya'da bir tek Kuzey Kore eski düzeninde ısrar ediyordu. Ama 1950'de zafere ulaşan devrimin önderi olan Kim İl Sung'un oğlu ve torununun ardı ardına başa geçmesiyle bir hanedan iktidarı kurulmuş oluyordu. Tek ülkede sosyalizm gerici düşü sonunda "tek ailede sosyalizm" karikatürüne yol açmıştı! Kuzey Kore bütün dünyanın, hakkında en az bilgi sahibi olduğu toplum olarak sivrildiğinden dolayı bu ülkede olan biteni ve yakın geleceğin eğilimlerini güvenle konuşmak zordur.

Amerika kıtasında ise başka bir gelişme görülüyordu. Bu kıtada sosyalizme aday gibi görülebilecek iki ülkeden Nikaragua'da Sandinizm devrimden yaklaşık bir on yıl sonra, 1990'da genel seçimlerde iktidarı yitirmişti. Öyleyse, Amerika kıtasında önem taşıyan tek gerçek örnek Küba'dır. Küba SB'ye ekonomik bakımdan ağır bir bağımlılık içinde olduğu için SB'nin çöküşü ülkeyi olağanüstü ekonomik güçlüklerle dolu bir döneme taşıdı. Ama 2000'li yıllarda Küba ile Chávez yönetimindeki petrol zengini Venezüella ittifaka girince bu zorluk kısmen de olsa aşıldı. Hem Castro'nun Küba'daki devrimci rejimi korumadaki inadı, hem de halkın büyük çoğunluğunun sosyalizmi sahiplenmesi, Küba'nın, bütün ciddi sorunlarına rağmen,

11 Yugoslavya'nın bölünme sürecinin bir sentez halinde anlatımı için bizim bir çalışmamıza bakılabilir: "İkinci Kosova Savaşı", *Sınıf Bilinci*, sayı 23-24, Bahar-Yaz 1999, s. 117-190. Bu yazı, daha sonra bir kitabımızda da bir bölüm olarak yayınlanmıştır: *Avrasya Savaşları*, İstanbul: Belge Yayınları, 2001.

12 Çin'de restorasyonu hazırlayan mücadeleler konusunda Burak Gürel'in *Devrimci Marksizm*'in bu sayısındaki yazısına bakılabilir. Restorasyon sürecinin kendisi ise dergimizde daha evvel bir dosya konusu olarak ele alınmıştır. İlkbahar-Yaz 2011 tarihini taşıyan 13-14. sayıda şu yazılara bakılabilir: Burak Gürel, "Dünya Kapitalizminin Krizi ve Çin'in Yükselişi", s. 9-47; Kurtar Tanyılmaz, "Piyasa ile Sosyalizm Arasında Bitmeyen Yolculuk: *Adam Smith Pekin'de Üzerine*" s. 48-67; Levent Dölek, "Devrimden Sonra Çin: Beyaz Kediyle Siyah Kedinin Kavgası", s. 68-105.

geçmişin sosyalist inşa deneyiminin ayakta kalan tek örneği olarak sivrilmesine yol açtı. (Kuzey Kore hem politik rejiminin aşırı yozlaşması, hem de dünyaya kapalılığı dolayısıyla bir direnç noktası olarak algılanmıyor.) Ne var ki, birkaç yıldır petrol fiyatlarındaki keskin düşüş, Venezüella'da Bolivarcı rejimin kendisinin sallanmaya başlamasına yol açtığı için bu dönem de kapanıyor. Fidel aktif siyasi hayattan çekildikten sonra onun görevlerini devralan Raúl Castro'nun yönetiminde ABD ile bir yakınlaşma sürecine giren Küba'nın kapitalist restorasyona yöneldiğine dair işaretler bir süredir birikiyor.¹³

Bu hızlı panoramik bakış, bize kapitalist restorasyona giden çeşitli yolların mevcut olduğunu hemen hatırlatmış olmalı. İlk ayırım şudur: Bazı ülkelerde kapitalist restorasyonun yolunu açan, geçmişte kapitalizmin devrilmesinin ürünü olan politik rejimlerin ("sosyalist" olarak anılan rejimlerin) tasfiyesi olduğu halde (burada SB dâhil Avrupa kıtasındaki bütün ülkeler söz konusudur), bazı ülkelerde (esas olarak Çin ve Vietnam) kapitalist restorasyon sürecini başlatan ve işleten, kendine hâlâ "komünist" adını veren partilerin yönettiği, var olan rejimdir.

Ne var ki, bir başka düzeye geçtiğimizde, siyasi rejimin çöküşü ile devamlılığı arasındaki fark önemini yitirir. Esas sorun kapitalizme dönüşün toplumsal aktörünün kim ya da kimler olduğu haline gelir. SB'de rejim bütünüyle, gümbür gümbür çökmüştür. Buna karşılık Çin'de eski rejim en ufak bir kopuş olmaksızın sürmektedir. Ama her ikisinde de kapitalizmin restorasyonunun gereklerini yerine getiren, kendine "komünist" adını vermiş partilerin içindeki hâkim güçtür. Bu güce "bürokrasi" adını vermemiz gerektiğini aşağıda göreceğiz. Bu aşamada bu adın bir çağrışım dışında bizim için bir anlamı yoktur. Ama şu kadarını söylemek mümkündür: SB ve Çin'in kapitalizme geri dönüşü, geçmişte o ülkelerde "komünizm"i inşa etmekte olduğunu ileri süren sosyo-politik güçlerce gerçekleştirilmiştir. Daha genel olarak baktığımızda, bu kalıbın esas kural olduğunu, bunun dışına taşan ülkelerin istisna olduğunu görürüz. Avrupa'da sadece Doğu Almanya ile Çekoslovakya'da¹⁴ yönetici çevreler ve güçler dışında, hatta onlara karşı toplumun çok büyük bir bölümü kapitalist restorasyonun yolunu açan siyasi olayların öznesi olmuştur.¹⁵ Bunları

13 Küba konusunda son yılların gelişmelerini özetleyen şu yazılara bakılabilir: "Küba'da Kapitalist Restorasyon Başlıyor", <http://gercekgazetesi.net/uluslararasi/kubada-kapitalist-restorasyon-basliyor>; "Plaza de la Contrarevolución", <http://gercekgazetesi.net/karsi-manset/plaza-de-la-contrarrevolucion>; Sungur Savran, "Raúl Castro: Küba'nın Gorbacov'u", <http://gercekgazetesi.net/uluslararasi/raul-castro-kubanın-gorbacovu>.

14 Çekoslovakya için bkz. Yves Barelli, *La révolution de velours*, Paris: Editions de l'Aube, 1990.

15 Kimilerinin aklına Romanya gelebilir. Romanya'da da görünüşte basbayağı bir ayaklanma olmuş, rejimin gizli polisi Securitate yüzlerce insanı katletmiş, ama sonunda isyan eden kitleler kazanmış, diktatör Çavuşesku, eşiyle birlikte idam edilmiştir. Bu senaryo daha sonra çok sert biçimde eleştirilmiştir. Olayların dış dünyaya duyurulduğundan çok farklı olduğu, esas olarak hâkim bürokratik kast içinde bir hesaplaşma yaşandığı, kitleleri yönlendirenin bürokrasinin bir kanadı olduğu söylenmiş, hatta bütün bu planın Gorbacov yönetimindeki SB tarafından yönlendirildiği ima edilmiştir. Çavuşesku çiftinin güya yargılandığı komik mahkeme süreci sonunda yargısız idam

bir adım geriden Polonya izler. Bu ülkeler dışındaki bütün ülkelerde (Avrupa’da SB, Macaristan, Bulgaristan, Yugoslavya, Arnavutluk, Asya’da Çin ve Vietnam, şimdi Amerika kıtasında Küba), kapitalist restorasyonun **esas öznesi** (kitlelerin farklılaşan tepkilerine aşağıda değineceğiz) mevcut rejimlerin yönetici güçleridir.

Bu bizi çok ağır bir görevle karşı karşıya getiriyor: SB’nin çöküşünden çeyrek yüzyıl sonra, yeryüzünün üçte biri “sosyalist” denen rejimlerden neredeyse bütünüyle kapitalizme dönmüşken her konuda konuşan ama bu konuda susanlardan farklı olarak, bizim çok çetin bir olguyu açıklamamız gerekiyor: Nasıl olmuştur, ne olmuştur da kendine onyıllarca “komünist” adını takmış olan güçler kapitalizmi yeniden kurmayı üstlenmiştir? Bu soruya cevabı ancak uzun bir geliştirme sürecinden sonra verebileceğiz.

3. Çöküşün dünya tarihsel nedenleri

20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimlerinin sırrı, devrimin dünya devrimine doğru büyümemesinde yatar. Önce SB’de tıkanıp kalan devrim daha sonra gerçi başka ülkelere sıçramıştır. Ama bu gelişme ile birlikte devrim tek tek ülkelerin sınırlarını aşıp bütün dünyayı sosyalizmin inşasının bir alanı haline getirme yolunda dev bir atılım olacak bir bütünleşmeye gitmemiş, her bir devrim kendi ulusal sınırları içinde bağımsız yolunu yürümeye devam etmiştir. En önemlisi, devrim hiçbir aşamada dünya ekonomisinin en güçlü kalelerini, yani emperyalist ülkeleri ele geçirememiştir. Devrimin zafere ulaştığı bütün ülkeler (Doğu Almanya ve Çekoslovakya örnekleri dışında) üretici güçlerin geri olduğu, tarımın sanayiye göre ekonomide üstünlük taşıdığı ekonomilerdi. Elbette sosyalist inşa deneyimi bütün bu ülkelerde, planlamaya dayalı ekonominin üstünlüğü dolayısıyla üretici güçlerin kimi zaman tarihin gördüğü en yüksek tempolarda geliştirilmesini sağlamıştır. Ama bu ülkeler hep arkadan gelmenin dezavantajlarını yaşamıştır. 1917 Ekim devriminden 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde ekonomik üstünlük hâlâ kapitalizmde idi.

Oysa Marksizmin kapitalist üretim tarzının analizi sonucunda ulaştığı sonuç ya-
lındı: Kapitalizm özellikle 19. yüzyılın sonlarından itibaren emperyalizm çağına girdikten sonra üretici güçlerin gelişmesinin ölçeği çoktan tek tek ülkelerin sınırlarını aşmıştı. Ulus devlet diye anılan politik-ekonomik birimler kapitalizm çerçevesinde bile üretici güçlerin daha ileri doğru gelişimi önünde bir engel haline gelmeye başlamıştı. Ancak sermayenin kendi iç rekabeti kapitalizmin ulus devletleri aşmasına olanak tanııyordu. Sosyalizm ancak bu sınırları aşarak bir dünya sistemi olarak gelişebilirdi. Çünkü sosyalizm kapitalizmden üstün bir toplumsal sistem olmak zorundaydı, daha yüksek bir üretici güçler tabanına, daha yüksek bir emek verimliliği düzeyine yaslanmaya mecburdu. Demek ki kapitalizm bile ulus devletlerin sınırlarını zorlarken sınıfsız toplumun inşasının tek tek ülkelerde tamamlanmasını

edilmesi, bu son açıklamayı ikna edici kılmaktadır. Bu görüşü ayrıntılı biçimde ortaya koyan bir kaynak için bkz. Michel Castex, *Un mensonge gros comme le siècle. Roumanie, histoire d’une manipulation*, Paris: Editions Albin Michel, 1990.

beklemek mümkün değildi. Marksizmin **dünya devrimi** programı, kapitalizmin tarihi gelişmesinin bu kaçınılmaz yasalarından türer. Devrim bütün dünyaya yayılmadıkça, dünya ekonomisinin en ileri kalelerini adım adım ele geçirmedikçe geri düşmeye mahkûmdur.¹⁶

Bu konuda Marksizmin kurucularından ve ikinci kuşak Marksistlerden sayısız delil gösterilebilir. Biz sadece Engels'ten çok açık bir ifadeyi aktaracağız. Meraklı okuyucu 16. dipnotta verdiğimiz kaynaktan yararlanabilir. Engels'ten vereceğimiz alıntı tümüyle programatik bir değer taşır, çünkü Engels'in *Komünist Manifesto*'nun ön hazırlığı için kaleme almış olduğu ve Marx'ın *Manifesto*'yu kaleme alırken yararlandığı bir metin olan "Komünizmin İlkeleri"nden alınmıştır.

Dünya pazarını yaratmış olan büyük sanayi, yeryüzündeki bütün halkları ve özellikle de uygar halkları öylesine birbirine bağlamıştır ki, her halkın başına gelecekler, bir ötekine bağlıdır. Komünist devrim, bu yüzden, hiç de salt ulusal bir devrim olmayacaktır; bu, bütün uygar ülkelerde, yani en azından İngiltere, Fransa, Amerika ve Almanya'da, aynı zamanda yer alan bir devrim olacaktır. (...) Bu, dünya çapında bir devrimdir ve dolayısıyla kapsamı da dünya çapında olacaktır.¹⁷

Marksizmin enternasyonalizmi çoğunlukla anlaşılamamıştır. Bilindiği gibi, Marx'ın bir düşünür olarak sosyalizme yaptığı katkının yanı sıra, gençliğindeki Komünist Liga deneyiminin dışında olgunluk çağındaki esas faaliyeti 1864 yılında kurulan ve 1876'ya kadar yaşayan Birinci Enternasyonal olarak bilinen **Uluslararası İşçi Birliği'nin önderi olarak verdiği mücadele** idi. Marx'a bu örgütün yönetilmesi bakımından daha ziyade yardımcı konumda bulunan Engels ise Marx'ın 1883'teki ölümünden sonra 1889'da kurulan İkinci Enternasyonal'ın aktif önderi olmadı (çünkü *Kapital*'in ikinci ve üçüncü ciltlerini yayına hazırlamakla meşguldü¹⁸), ama Avrupa işçi sınıfı hareketi nezdindeki güçlü moral ve entelektüel otoritesiyle Enternasyonal'in ardındaki güvenilen şahsiyet oldu. İkinci Enternasyonal, anarşizmden sendikalizme ve düpedüz sendikacılığa kadar farklı akımları bir araya getiren ilkinden farklı olarak Marksist bir programı benimsediği halde, işçi hareketinin kendi iç çelişkileri zamanla örgütün içinden kapitalist düzene

16 Bu paragrafta anlatılanları yadsıyan, Marksizmi anlamamıştır, gerçek bir Marksist olarak nitelenemez. Marx, Engels ve en iyi öğrencileri olan Lenin'in bu konulardaki düşüncesini başka bir yazımızda ayrıntısıyla ortaya koymuş olduğumuz için okuyucuyu o kaynağa yönlendirmekten öteye bir şey yapmıyoruz: "Marksizm'in Öteki Ölçek Tartışması: 'Tek Ülkede Sosyalizm' mi, Dünya Devrimi mi?", *Praksis*, sayı 15, Yaz 2006, s. 207-246. Hikâyenin öteki yüzünü, yani Stalin'in Marksist teoriyi nasıl tanınmaz hale getirdiğini ise şu yazımızda anlatmıştık: "Stalin'in Yazısına Uzun Bir Dipnot: 'Devletli Komünizm'", *Sınıf Bilinci*, sayı 3, Aralık 1988, s. 169-190.

17 Friedrich Engels, "Komünizmin İlkeleri", Karl Marx/Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Muzaffer Erdost, Ankara: Sol Yayınları, 1978, s. 170.

18 Bu konuda Engels'in kendi tanıklığı için bkz. Sungur Savran, "120 yıl sonra Friedrich Engels", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 195.

adapte olan ve güçlü emperyalist ülkelerin “ulusal” çıkarlarını işçi sınıfına aktarma kayışı rolü üstlenen akımlar çıkaracaktı (oportünizm, revizyonizm, reformizm vb.) Bu içten içe çürüme süreci, 1914’te Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğiğinde bütün çıplaklığıyla ortaya çıkıyordu: Enternasyonal, uzun yıllar boyunca işçi sınıfının kurtuluşunun **ulusal değil ancak uluslararası bir ölçekte** gerçekleşebileceğini vaaz ettikten sonra, savaşın patlak vermesiyle birlikte her bir ülkenin partisi kendi emperyalist devletinin yanına geçiyordu. Çeyrek yüzyıllık büyük örgütsel çaba paramparça olmuştu. İşte bu yüzdendir ki, Lenin ve arkadaşları 1917 Ekim devriminin uluslararası işçi hareketinde ve sosyalist akımlarında yarattığı büyük heyecanın katkısıyla 1919’da İkinci Enternasyonal’in karşısına Üçüncü Enternasyonal’le ya da kendine verdiği adla Komünist Enternasyonal’le (kısa adı Komintern) çıkıyorlardı.

Bu kısa özet, Ekim devriminin önderliğini yapan Bolşevik geleneğin, yani Lenin’in önderliğindeki geleneğin ısrarla enternasyonalist bir örgütlenme hattı üzerinde yürümüş olduğunu bize hatırlatıyor. Bu olguları yadsımak mümkün değildir. Öyleyse neden “Marksizmin enternasyonalizminin çoğunlukla anlaşılamadığını” söylüyoruz? Çünkü siyasi hayata gözünü Komintern’in 1943 yılında lağvedilmesinden sonra açan (buna sonra döneceğiz) sosyalistler, Marksist bir ideolojik-politik doğrultuyu benimsedikleri halde, bu doğrultunun enternasyonalist bir hattı benimsemesinin nedenini anlayamamışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yani Komintern’in lağvından sonra sosyalizme gelen ortalama insan, büyük Marksist önderlerin birer Enternasyonal’de örgütlenmesinin, Marksizmin devrim programının yarattığı **tunç bir zorunluluk** olarak kavramamıştır. Onlar için Enternasyonal, uzak bir gelecekte ulusların kaynaşmasıyla bütün insanlığın kardeş olduğu bir dünyanın hayalinin şimdiden canlı tutulması için bir dayanışma örgütüdür; ya da mücadelede zorunlu olmamakla birlikte ilave bir güç elde edilmesine yarar. Oysa Marx’ın, Engels’in ve Lenin’in ısrarla komünist hareketin örgütlenmesinin ölçüğü ve biçimi olarak benimsedikleri Enternasyonal’ler, bu tunç zorunluluğa cevap veren parti biçimleridir. **Her Enternasyonal bir dünya partisidir.**

Marx ve Engels’in sosyalist harekete getirdiği önemli bir kazanım, siyasi örgütlenmenin, yani bütün burjuva siyasi partilerinin karşısında proletaryanın çıkarlarını ve iktidarını savunacak olan partinin gerekliliği olmuştur. Bugün bize çok olağan görünen partileşme fikri, onların döneminde anarşistlerin, anarko-sendikalistlerin, düpedüz sendikacıların, yani sendikal hareketin önderlerinin yadsıdığı bir şeydi. Marx ve Engels işçi sınıfının çıkarları için mücadelesinin ve en sonunda iktidara yükselmesinin burjuvazinin bütün güçlerinin karşısında örgütlenmiş bir işçi partisini gerektirdiği fikrini zaman içinde uluslararası işçi hareketine kabul ettirmişlerdir. **Devrim dünya devrimi olmak zorunda ise partinin de dünya partisi olması gerekir.** Burada ekonomik gerçeklerden kaynaklanan (üretici güçlerin ulusal sınırları aşarak dünya çapında gelişmesi yasası) bir gerekliliğin siyasi ifadesini buluyoruz.

Enternasyonalizm bir duygu değildir. Kendini sadece dayanışmada ifade edemez. Proletarya için bir dünya partisinin, bir Enternasyonal’in örgütlenmesi proletarya enternasyonalizminin zorunlu bir sonucudur. Öyleyse, **dünya devrimi, en-**

ternasyonalizm, Enternasyonal yani dünya partisi, bütün bunlar Marksizmin sosyalist devrim programının birbirinden ayrılamayacak tamamlayıcı öğeleridir. Her kim, Marksizmin sosyalist devrim programının zorunlu olarak dünya devrimi programı olduğunu anlamıyorsa, *Komünist Manifesto*'nun en sonunda yer alan ve sık sık tekrarlanan o müthiş güçlü sloganı (“Bütün ülkelerin işçileri, birleşin!”) sadece komünistlerin moralini yükselten bir retorik çağrı olarak kavırıyorsa o, proletarya enternasyonalizmini de, Marksizmin devrim programını da anlamamış demektir.

Ulaştığımız sonuç çok yalın olarak ifade edilebilir: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyimleri, bir dünya devriminin zaferi ile taçlanmadığı için, tekil ülkelerin sınırları içine hapsediği için, dünya kapitalizminin özellikle emperyalist çağda uluslararasılaşmış olan gelişme temposunun gerisinde kaldığı için çökmüştür.

Bunu saptamak kendi başına yeterli değildir. Şimdi buraya **neden** varıldığını, sosyalizmin nasıl olup da bu duruma düştüğünü araştırmamız gerekiyor.

4. İlk devrimci devletin yozlaşması

Henüz içinde çalışmakta olduğumuz soyutlama düzeyinde, yalnızca, 20. yüzyıl boyunca yaşanan büyük devrimlere ve dünya nüfusunun üçte birinin kapitalizmden kurtulmuş olmasına rağmen dünya kapitalizminin sonunda ayakta kaldığını saptamış bulunuyoruz. Peki, bu kaçınılmaz mıydı? Yarın zorunlu olarak tekrarlanacak bir kader midir? Şimdi bu soruya cevap aramamız gerekiyor. Bu cevabın önemli bölümü 20.yüzyıl tarihinin en belirleyici olayı olan Ekim devriminin ve onun ürünü SB'nin yaşadıklarının doğru kavranmasında yatıyor.

Ayrıntıya girmeden incelendiğinde, Sovyet devriminin gelişmesinde en çarpıcı nokta devrimin uzun süre yalıtılmış olarak kalmasıdır. Bunu olağan bir durum olarak düşünmek için hiçbir neden yoktur. Büyük devrimler mutlaka kendi sihirlerini yakın uzak birçok ülkeye yayarlar. **Bütün büyük devrimci dalgalar uluslararası bir nitelik taşır.** Bu yüzden modern çağın devrimleri hep geniş coğrafi alanlara yayılmış, çeşitli ülkelerde ardı ardına, hatta bazen eşzamanlı olarak patlak vermiş, kısacası uluslararası bir karakter taşımıştır. Bu, burjuva devrimleri için bile geçerlidir. 1789 Fransız devriminde Napolyon savaşları çerçevesinde ortaya çıkan budur. Ama (çeşitli ülkelerde proleter devriminin ilk denemeleriyle iç içe geçen) ikinci büyük burjuva devrimi dalgası olan 1848 devrimlerinde bu özellik çok daha belirgindir: Bu devrim dalgası gerçek anlamda bütün Avrupa'da yaşanmıştır. Bunu 20. yüzyılın başında Asya'nın büyük devletlerinde (Rusya, İran, Türkiye, Çin), hatta uzak Meksika'da ortaya çıkan üçüncü bir dalga izlemiştir.

Şayet burjuva devrimi uluslararası bir karakter taşıyorsa, proletarya devrimi haydi haydi öyledir. Evet, yalnız kalmış devrimler yok değildir tarihte. Burjuva devrimleri arasında, tarih sahnesine 17. yüzyılda, yani çok erken çıktığı için kendi yağında kavrulmak zorunda kalan İngiliz devrimi gibi, proleter devrimleri arasında da ilki, yani Paris Komünü yalnız kalmıştır. Ama Rus devrimi çığır açan devasa bir tarihsel olay olarak derhal kendi etrafında genişleyen bir dalga yaratmıştır. Bu

dalganın **ilk evresi** Avrupa’da ortaya çıktı. Çok çeşitli ülkelerde yaşanan devrimci ve devrim benzeri gelişmeler içinde en tipik olarak Alman devriminde (1918-23) görüldü. Alman devriminin başarıya ulaşması çok büyük bir ihtimalle 20. yüzyılın tarihini değiştirir, dünyayı bambaşka bir gelişme patikasına sokardı. Ama kazanamadı. Dalganın **ikinci evresi** Asya’da, 1925-27 Çin devriminde ortaya çıktı. **Üçüncü evrenin** tipik vakası ise, 1930’lu yıllarda İkinci Büyük Depresyon’un yarattığı muazzam çelişkilerin belirlediği bir ortamda Avrupa’da ve Amerika’da yaşanan sınıf mücadeleleri yükselişi içinde sivri ucu oluşturan İspanya devrimi (genellikle “İspanya iç savaşı” olarak anılır) idi. Alman devrimi yalnızca kazanamamıştı (yenilgi sonradan, faşizmin 1933’te iktidara geçmesiyle gelecekti). İspanya ve Çin devrimleri ise ağır birer yenilgiyle sonuçlandı.

Demek ki Sovyet devrimi **başka hiçbir devrim yaşanmadığı için yalıtılmış kalmadı**. Ardı ardına patlak veren devrimlerin, işçi ve emekçi kitlelerin uzak Asya’dan Avrupa’nın batı ucuna kadar bitmek tükenmek bilmez bir enerjiyle verdikleri devrimci mücadelelerin başarıya ulaşamaması dolayısıyla yalıtılmış olarak kaldı. Bu nesnel gerçeklik bize derhal bir ara sonuç çıkarma olanağı veriyor: Eğer Sovyet devriminin yalıtılması bu devrimin ileri doğru hızla gelişmesinde bir engel rolü oynadıysa, bu demektir ki, devrimci kadro devrimin yalıtılmaması için sadece kendi ülkesinde değil, başka ülkelerde de başarıya ulaşabilmesi için ne mümkünse yapmalıdır. Bunun yolu hep aşağılanmaya çalışılan “devrim ihracı” değildir ille.¹⁹ Enternasyonal örgütlenmedir, yani bütün ülkeleri kapsamaya çalışan bir dünya partisinin inşasıdır. Önyargının molozu altında kaldığı için anlaşılması o kadar zor ki, başka bir açıdan anlatalım: **Tekil ülkenin devriminin dar anlamda çıkarları**, dünya partisini gerekli kılar!

Şimdi ulaştığımız aşamada SB’nin bir çeyrek yüzyıl boyunca yalıtılmasının nedeninin başka devrimlerin yaşanmaması olmadığını saptamış bulunuyoruz. Yani devrim var ama başarıya ulaşamıyor. Peki, yaşanan devrimci dalga neden başarıya ulaşamadı? Soru bu alana kayıyor.

Her şeyden önce bir noktayı belirtip geçelim: Hiçbir devrimin zaferi garanti altında olamaz. Kitleler var olan düzene karşı ayaklandıklarında devrimin zafere ulaşıp ulaşmayacağı uluslararası koşullardan o ülkedeki devrimci hareketin durumuna kadar uzanan sayısız faktör tarafından belirlenir. Nesnel faktörlerin dışında her devrimci önderlik hata da yapabilir, yetersiz de kalabilir.²⁰ Ancak Ekim devriminin

19 “Devrim ihracı” kavramını devrimci enternasyonalizmi aşağılama amacıyla sık sık kullananların bazıları, Lenin’in 1920’de Kızıl Ordu’yu Polonya’ya sürerken ne yapmak istediğini iyi inceleseler yeridir. Bazı başkaları da Che’nin Kongo’da ya da Bolivya’da (aslında Latin Amerika’nın tamamında, hatta bütün dünyada) ne yapmak istediği konusu üzerinde biraz daha dursalar iyi olur. Ama “ihraç” gibi bir kavramla değersizleştirilmeye çalışılan bu tür girişimleri tartışmanın yeri burası değil. Biz burada hiçbir biçimde “ihraç” olarak anılamayacak bir yöntem üzerinde duruyoruz. Bu konuya yazının sonuç bölümünde döneceğiz.

20 En az tartışmalı örneği verelim: 1917 devriminin bir kostümlü provası gibi olan 1905 devriminde Rus devrimci hareketi gibi en gelişkin bir önderlik bile Lenin’iyle, Trotskiy’iyle devrimin içinde

ardından gelen ve sayısız devrimci kalkışmayı ve üç büyük devrimi (Almanya, Çin, İspanya) içeren dev bir dalganın neden bütünüyle sonuçsuz kaldığını sorduğumuzda daha somut açıklamalar gerekir.

Ekim devrimini izleyen devrimci dalga içinde birinci evrenin başarısız kalmasında **belirleyici faktör** sosyal demokrasinin işçi sınıfının devrimci davasına ihanetidir. Alman devrimi 1918'de, Rus devriminden sadece bir yıl sonra patlak verdiğinde onunla neredeyse aynı biçimleri ve potansiyeli taşıyordu. Ama burada sosyal demokrasi işçi hareketinin büyük kitleleri üzerinde çok ciddi bir kontrol gücüne sahipti. Ve sosyal demokrasiden savaş içinde kopan devrimci kanat (Rosa Luxemburg ve Karl Liebknecht önderliğindeki Spartakus hareketi) partileşmede geciktiği için Lenin ve Bolşeviklerin Rus devriminde oynadığı rolü oynama kapasitesine sahip değildi. Buradan, sosyal demokrasinin ihanetinin oynadığı tarihi rolü göz önüne alarak ikinci bir ara sonuç çıkarmamız olanaklıdır: İşçi hareketinin bir bölümünün kapitalist düzene sadık bir yönelişe bağlanması, devrimin gelişmesi önünde dev bir engel olarak görülmelidir. İşçi sınıfı ve sosyalist hareketin içindeki tartışmaları her durumda "sektecilik" olarak görenler, "birlik" uğruna program, strateji ve taktik sorunlarını küçümseyenler bu sonuca özel olarak dikkat etmelidir.

Burada durarak Ekim devriminin bu ilk aşamada yalıtılmasının SB içindeki ilişkiler üzerinde nasıl bir etki yaptığını değinmemiz gerekiyor. Ekim devrimi kapitalizmin Avrupa'da en az gelişmiş olduğu ülkelerden birinde, üretici güçlerin görece olarak düşük, işçi sınıfının belirli sanayi merkezlerinde yalıtılmış olduğu bir köylü toplumunda proletaryayı iktidara getirmişti. Üstelik ülke bütün Avrupa'yı harap etmiş olan bir savaştan çıkıyordu. Devrimi izleyen ve 18 yabancı ülkenin karşı devrimci güçlere destek vermesine sahne olan iç savaş, yoksulluğu inanılmaz boyutlara çıkaracaktı. Devrimin yalıtılması, proletarya iktidarının karşısına yepyeni bir çelişki çıkartıyordu: geri üretici güçler zemininde sosyalist üretim ilişkileri kurmak! Bu durum, her devrim sonrası toplumun önüne çıkabilecek bir büyük sorunu SB deneyiminde akut hale getirecekti: Sosyalist inşa proletarya iktidarı da olsa bir devlet tarafından yürütülmek zorunda olduğu için her durumda bir bürokrasinin yaratılmasına elverişli bir zemin yaratacaktır. Ama bu tehlike yoksulluk ve az gelişmişlik ortamında dev boyutlara yükselir. Şayet Alman devrimi kazansaydı ve Sovyet devrimiyle el ele verseydi, Sovyet toplumu bambaşka bir gelişme gösterebilirdi. Ama yalıtılmışlık, yükselen bürokrasinin elini çok büyük ölçüde güçlendirdi. Ekim devriminin ürünü olan kamu mülkiyeti ve planlamaya dayanan ekonominin hücrelerinde, sosyalist inşa ekonomisinin yatağında boy atan bürokrasi, bu yoksul toplumda adım adım kendine sosyo-ekonomik ayrıcalıklar yarattı. Bu ayrıcalıkların korunması giderek siyasi iktidar tekelinin de bürokrasinin elinde toplanmasını gerektiriyordu.²¹

olduğu halde devrimi zafere ulaştıramamıştır.

21 Bu süreci teorik olarak analiz eden ve bu analizin politik sonuçlarını çıkartan, Ekim devriminin iki büyük önderinden biri olan Lev Trotskiy olmuştur. Bu konudaki klasik çalışması elbette *İhanete*

Burada bir toplumsal katman olarak bürokrasinin çelişik konumunu iyi kavramak gerekiyor. Bu katman sosyo-ekonomik çıkarlarını proleter devriminin yarattığı zeminden sağladığı için devrimin kazanımlarının karşısına çıkmaz. Yani devrimin kazanımlarını korumak (en azından başlangıçta ve uzun bir süre boyunca) onun kendi çıkarlarının gereğidir. Bu yüzden bir siyasi güç olarak devrimin karşısına dikilmez. Devrimci partinin içinden çalışmak, siyasi hâkimiyetini onun aracılığıyla kurmak zorundadır. Yani **devrimin ülkesi açısından** bürokrasi uzun bir süre karşı devrimci bir güç değildir. Bu yüzden ki yükseliş aşamasında devrimin partisinin içinden kendine uygun bir kadroyu kazanmak bürokrasi için en emin yol olmuştur. **Stalinizm, bürokrasinin, ülkenin tek partisi olarak iktidarda bulunan Bolşevik Partisi içinden seçtiği ve kendi temsilcisi haline getirdiği akımın adıdır.**

Stalinist bürokrasi onyıllar boyunca dar anlamda devrimin ülkesi sınırları içinde karşı devrimci bir güç olarak harekete geçmemekle birlikte birçok bakımdan devrimin altının oyulmasını hazırlamıştır. Bunlardan **birincisi** ve en önemlisi, bürokrasinin kendi sosyo-ekonomik ayrıcalıklarını güvence altına alabilmek için uluslararası alanda emperyalizmle barış içinde bir arada yaşama hattı temelinde dünya devrimi programını terk etmesidir. Dünya devrimi programının uygulanması, bürokrasinin çıkarları açısından iki bakımdan tehlikeli idi. Birincisi, devrimin çeşitli ülkelere yayılması yolunda tutarlı bir politika SB'yi emperyalizmle sık sık karşı karşıya getirecek ve bürokrasinin istikrar ihtiyacının tehlikeye düşmesine yol açacaktı. Her devrimci politika, ister tekel ülkelerde, ister dünya çapında riskler yaratır. Bürokrasi kendi geleceğini emperyalizm ile Sovyet işçi sınıfı arasında bir denge unsuru olma konumuna bağlamayı bu tehlikeye elbette tercih edecektir. İkincisi, yeni proleter devrimleri, özellikle büyük ve güçlü ülkelerde ortaya çıktığında, dünya çapında işçi sınıfı hareketi bağrında kontrolün Sovyet bürokrasisinin elinden kaçmasına ve bürokratik hâkimiyetin tehlikeye düşmesine yol açabilirdi.

Bu nedenlerle bürokrasi çok erken bir aşamadan itibaren dünya devrimi programını terk edecektir. “Tek ülkede sosyalizm” adıyla kötü bir şöhrete sahip olan program, bunun ideolojik ifadesinden başka bir şey değildir! Sorun, Stalin ve hizbi yanlış bir ideolojik tutum içinde olduğu için devrimin yanlış yola girmesi **değildir**. Ne de o günün koşulları altında uygulanması gereken politikaları gereksiz yere genelleştirdiği ve teorileştirdiği için doğmuştur. Mesele, bir sosyo-ekonomik grubun, sınıflaşmamış ama işçi sınıfı ve köylülükten ayrılmış bir sosyal katmanın, yani bürokrasinin, kendine özgü maddi çıkarları koruma ihtiyacından doğmuştur. Yukarıda yönteme ilişkin bölümde ideolojinin rolünü ele aldığımızda belirttiğimiz gibi, “tek ülkede sosyalizm” ideolojisi ve programı burada maddi bir gücün çıkarlarının temsilcisi olduğu ölçüde önem taşır. Sorun ne tek başına Stalin'dir, ne “tek ülkede sosyalizm”. Bunların her ikisi de işçi sınıfına yabancı bir gücün SB devletini, Ekim devriminin ürünü olan devleti, dünya devrimi yolundan uzaklaştırmış olmasının aracıdır. Daha doğrusu, bürokrasinin çıkarları dolayısıyla Sovyet devleti

Uğrayan Devrim'dir (kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006).

düpedüz **dünya devriminin önünde bir engel** olarak yükselmeye başlamıştır. Bu, sadece Sovyet devletinin muazzam politik, diplomatik, ekonomik, ideolojik ve askeri gücünün dünya devriminin ardından çekilmesi, hatta karşısına geçmesi dolaısıyla dünya devriminin kösteklenmesi anlamına gelmez. Bu faktör kendi başına devasa bir sorun yaratmıştır. Ama bundan da ötede, sorun, aşağıda ele alacağımız Komintern üzerindeki operasyon yoluyla bütün dünyanın komünist hareketinin, yani sadece Sovyet devletinin ve yeni adıyla Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin değil, bütün dünyanın komünist partilerinin dünya devriminin önünde (göreceğiz ki tedrici bir süreç içinde, adım adım) bir engel haline gelmesidir aynı zamanda. Yani Sovyet bürokrasisinin Sovyet devletini dünya devrimi programından “tek ülkede sosyalizm” olarak anılan “milli komünizm” programına döndürmesi, sonunda bütün dünya komünist partilerinin dünya devrimi programından kopması sonucunu doğurmuştur.

Bürokrasinin hâkimiyetinin Ekim devriminin ürünü olan devrimci rejimin altını oyması bakımından bir başka önemli faktör vardır: Bürokrasinin iktidar tekeli ihtiyacı, proletarya diktatörlüğünün, sınıfsız topluma yürüyüşünde gerekli olan temel özelliklerinden birini, bir proleter demokrasisi karakterini yitirmesine yol açmıştır. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de açıkça ifade ettiği gibi, proletarya diktatörlüğü sınıfsız topluma geçiş döneminde bir zorunluluktur, ama devletin biçimi proleter demokrasisinin cisimleşmesi olan işçi iktidarı organları (SB örneğinde sovyetler) olduğu ölçüde, toplumun üzerine yükselmeyen bir yarı-devlettir. Stalinist bürokrasinin bir işçi devriminin ürünü olan Sovyet devletini kendi çıkarlarına uygun hale getirme çabası, bu “yarı-devlet”i dehşet verici bir istihbarat örgütü-polis devletine dönüştürmüştür. Oysa kapitalizm sonrası toplumda demokrasinin işlevi (aşağıda kısaca değineceğimiz gibi) ekonomi dışı zoru gereksiz kılan kapitalist toplumdaki ekonomi-politika ayrılığından farklı olarak politik alanla sınırlı değildir, ekonominin ayrılmaz bir parçasıdır. Başka biçimde söyleyelim: Hem işçi sınıfının iktidarı dolaysız biçimde kontrol edebilmesi açısından politik nedenlerle, hem de planlı ekonominin düzgün işleyebilmesi için proletarya demokrasisi sınıfsız topluma (sosyalizme, komünizme) geçiş için vazgeçilmez bir karakter taşır. Bürokratik diktatörlük bu geçişin önünü kapatır. Bu yüzden Sovyet devleti, bürokrasinin hâkimiyetine girmesine rağmen sermaye sömürsünün geri gelmesini engellediği ölçüde hâlâ bir işçi devleti olmakla birlikte bürokratik olarak yozlaşmış, Batı dillerindeki karşılığıyla “dejenere” olmuş, yani “genus”undan, türünden kopmuş, yani sınıfsız topluma ilerlemesi olanaksızlaşmış bir devlettir. Kısacası, **bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti**. Biz bundan sonra, gerek SB'yi, gerekse onun izinden yürüyerek aynı sosyo-ekonomik yapıyı ve politik rejimi/devlet biçimini benimsemiş olan öteki toplumları BİD'ler (bürokratik işçi devletleri) kısaltmasıyla anacağız.

Devrimin yalıtılmasının, çok çeşitli başka faktörlerin de katkısıyla, ilk devrimin toprağında bir bürokratik yozlaşma yarattığını görmüş bulunuyoruz. Bu bürokratik yozlaşmanın neden aynı zamanda dünya devrimi programının terk edilmesi ile el ele yürüdüğünü de açıklamış bulunuyoruz. Ama argümanımızın mantığı ne kadar

sağlam olursa olsun, Stalinizmin Leninizmin devrimci politikasının devamı olduğuna iman etmiş ya da “Hruşçov revizyonizmi” gelene kadar Sovyet devletinin dünya devriminin önderi olduğuna inandırılmış insanlar “hani kanıt?” diye sorabilirler. Kanıtlar, bulmak isteyenler için ciltler dolusu tarih kitabında mevcuttur. Biz bu yazının sınırları içinde 20.yüzyılın neredeyse bütününe yayılmış biçimde, dünya devriminin büyük çeşitliliği içinde, Stalinist bürokrasi tarafından engellenmesinin her bir örneğini ayrıntısıyla anlatma olanağından yoksunuz. Ama yine de okuyucumuzun dikkatini başlıca örneklere çekmek zorundayız. O zaman şimdi su soruyu soralım: Stalinist bürokrasi dünya devrimini somut olarak hangi araçlarla engellemiştir?

5. Devrimin araçlarının tahribi (1): Bolşevik Partisi

Marx ve Engels’in ortaya koyduğu işçi sınıfının kendine ait siyasi parti ihtiyacı, daha sonra Lenin tarafından rafine edilmiş, daha somut olarak proletaryanın öncüsünün devrimci partisi olarak tanımlanmıştır. Lenin’in en büyük pratik eserlerinden biri olan Bolşevik Partisi (daha sonra Sovyetler Birliği Komünist Partisi-SBKP adını alacaktır) tarihin gördüğü en gelişkin, en güçlü devrimci proletarya partisi idi. SB’de iktidarda olan da bu parti idi. Bu parti aynı zamanda 1919’da Lenin ve Trotskiy’in önderliğinde kurulan Komintern’in önde gelen partisiydi. Şimdi önümüzde şu soru duruyor: Lenin’in partisi ve Enternasyonal’i nasıl oldu da devrimin önünün kapanmasına ve dünya devriminin durdurulmasına hizmet etti? Bu parti iktidarda iken Sovyet devleti nasıl oldu da yozlaştı? Bu sorunun çok yalın bir cevabı vardır: **Stalinist bürokrasi hem Bolşevik Partisi’ni, hem de Komintern’i birer devrim aracı olarak tahrip etmiştir.** Kısaca görelim.

Önce Bolşevik Partisi’ne bakalım. Bilindiği gibi Lenin 1924 Ocak ayında öldü. Daha o felçli olarak hasta yatağundayken, 1923 yılında Bolşevik Partisi’nin dokurklarında bir mücadele başlamıştı. Bu mücadele sürekli değişen ittifaklara sahne olacaktı. Partide temel olarak dört ayrı hizip oluşmuştu. Daha Lenin’in döneminden başlayarak genel sekreter sıfatıyla parti aygıtı üzerinde güçlü bir kontrol kurmuş olan Stalin’in hizbi; Bolşevik Partisi içinde her zaman birlikte yürümüş olan Zinovyev-Kamenev ikilisinin ortayolcu hizbi; parti teorisyeni olarak sivrilmiş olan Bukharin’in sağ eğilimli hizbi; Trotskiy’in, Rakovski, Preobrajenskiy ve birçok başka önde gelen Bolşevik ile birlikte kurduğu Sol Muhalefet. Bu dört hizip arasında ittifaklar sürekli olarak değişecektir. Önce 1923-24 yıllarında bütün diğer hizipler Sol Muhalefet’e karşı birleşir. Sonra, 1926-27 yıllarında Zinovyev-Kamenev ikilisi Trotskiy ile el ele verir ve Birleşik Muhalefet kurulur. Stalin ile Bukharin önderliğindeki hizipler ise bunlara karşı işbirliği yapar. 1927’den itibaren Trotskiy ve yoldaşlarını partiden tasfiye etmeye başlayan Stalin 1929’dan itibaren Bukharin önderliğindeki sağ hizbe saldırır ve onları da tasfiye eder. Artık Stalin sadece parti aygıtına değil partinin bütününe hâkim olmuştur. Parti demir yumrukla yönetilir olmuştur. En önemli rakip olan Trotskiy 1929’da İstanbul’a sürgüne gönderilmiştir. Önce Zinovyev-Kamenev ikilisi, sonra da Sol Muhalefet’in birçok mensubu

nedamet getirerek²² parti hizmetine geri dönmüştür. Buna rağmen 1932'de bütün öteki hizipler Stalin'in parti ve devlet üzerindeki demir yumruğuna karşı son bir kez birleşmiş ama başarıya ulaşamamıştır ("Riutin muhalefeti" olarak bilinen epizot).

Bu aşamaya kadar Bolşevik Partisi adım adım tanınmaz hale getirilmiş olmaktadır. Bolşevik Partisi'nin seçim ilkesi neredeyse ortadan kalkmış, her kademenin yöneticileri bir üst kademenin parti sekreteri tarafından tayin edilir olmuştur. Her bir sekreterin, kendisi tarafından tayin edilmesi kabul edilmiş bir yöneticiler **nomenklatura'sı** (kapalı av alanını gösteren bir liste) vardır.²³ Tabii her sekreterin üzerinde başka bir sekreter, en tepede de genel sekreter olarak Stalin vardır. Parti aygıtı üzerindeki bütün kontrol böylece genel sekreterin elinde toplanmış olmaktadır. Ama bunun da ötesinde Bolşevik Partisi'nin dillere destan parti içi demokrasisi de adım adım tahrip edilmiş olmaktadır. Lenin döneminin iç rejiminin, o canlı, iç tartışmayı hep dinamizminin kaynağı yapmış, özgür partisinin yerini her türlü tartışmayı bastıran, her muhalefeti "hizipçilik" olarak suçlayan, sonunda bütün parti üyelerinin ağızlarını açmaktan korkmalarına yaslanan bir parti rejimi almıştır. Bütün bunların altında elbette bir de maddi gelişme yatıyordu. Ülkenin tek partisi olan Bolşevik Partisi, erken bir dönemden itibaren yükselen bürokrasinin sızmasına maruz kalıyordu. Parti giderek kendi çıkarlarını işçi sınıfı ve köylülükten ayıran, birtakım ayrıcalıklar elde etmeye veya elde etmiş olduğu ayrıcalıkları korumaya çalışan, kariyerist, köşe dönmece katmanların istilasına uğrayacaktı.²⁴ Bolşevik Partisi içten içe bürokrasinin eline düşmektedir.

Ne var ki, bu bile Stalinist bürokrasiye yetmemiştir. Bu aşamaya kadar bürokrasi partiyi ele geçirmiş olmaktadır. Ama bu henüz kendi partisi değildir. **Bolşevik Partisi'nin tahribi olarak andığımız süreç esas bundan sonra başlar.** 1934 Aralık ayında partinin Leningrad örgütünün sekreteri Kirov'un son derecede kuşku-lu bir suikast²⁵ sonucunda hayatını yitirmesini fırsat bilen Stalin 1936-38 yıllarında, ön cephesini tarihe "Moskova duruşmaları" adıyla geçen bir dizi davanın oluşturduğu dehşet verici bir **komünist avına** girişir. Moskova duruşmalarında partinin (Stalin'e rakip olabilecek) tarihi önderlerinin hepsi Trotskizm ve faşizm ile işbirliği, casusluk, SB düşmanlığı gibi fantastik suçlamalara maruz kalır, suçlarını "itiraf"

22 Daha önce başka bir yazımızda da işaret ettik: Stalin döneminde "özeleştir" yerini, kişinin kendi kendini yerin dibine soktuğu bir teslimiyet sürecine bırakmıştır. Genellikle yazılı olarak yapılan bu sözde "özeleştir", kişinin paramparça edilmesini de içerir. Bu süreçte Batı dillerinde özel bir ad verilir. En yaygın kullanılan Batı dili İngilizce'de terim "recantation"dır. Bu kelimenin Türkçe sözlük karşılığı İngilizce'deki bu anlamını hiç vermez: "sözünü geri çekmek", "vazgeçmek", "caymak". Biz bunu eski Türkçe'nin güzel bir kelimesi olan "nedamet" ile karşılamayı öneriyoruz.

23 Bu yüzden en azından Doğu Avrupa BİD'lerinde 1970'li yıllardan itibaren bürokrasi bir katman olarak "nomenklatura" adıyla anılmaya başlamıştır.

24 Bu süreç edebiyat ve sinemada gayet güzel anlatılmıştır. Anatoli Ribakov'un Türkçe'ye *Arbat Çocukları* olarak çevrilmiş olan romanı ya da büyük Sovyet film yönetmeni Nikita Mikhalkov'un şiirsel güzellikteki "Güneş Yanığı" filmi en çarpıcı örneklerdir.

25 Bkz. Mehmet İnanç Turan, "Kirov Cinayeti", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 211-218.

eder, buna rağmen idam cezasına çarptırılır ve infaz edilirler.²⁶ Bolşevik Partisi'nin Ekim devrimine önderlik etmiş Merkez Komitesi'nin, zaten hayatını yitirmiş olan Lenin ve sürgünde olduğu için davalara dâhil edilemeyen Trotskiy dışında bütün üyeleri bu davalarda yok edilmiştir. Bunu Trotskiy'in 1940 yılında Stalin'in şahsi olarak verdiği bir emir sonucunda²⁷ Trotskiy'in Meksika sürgününde bir suikaste kurban gitmesinin izlediği biliniyor. Böylece daire kapanmış, Ekim devrimi önderlerinin tümü öldürülmüş olmaktadır. Moskova duruşmaları aynı zamanda Kızıl Ordu'nun en önde gelen, bir bölümü 1918-21 arasında Trotskiy'in komutasında yürütülmüş olan İç Savaş'ın kahramanlarından olan generallerinin, en başta da büyük bir askeri deha olan Tukhaçevski'yin de idamıyla sonuçlanır.

Ne var ki, 1936-38 dönemi kıyımı, hiçbir biçimde bütün dünyanın dikkatini SB'ne çevirmesine yol açan gösterişli Moskova duruşmalarından ibaret değildir. Sayısı henüz tam olarak saptanamamış, ama muhtemelen milyona erişen, her kademeden komünist bu yıllarda çok çeşitli yöntemlerle ortadan kaldırılmıştır. Çarpıcı bir sayı verelim: Bolşevik Partisi'nin (artık SBKP'nin) 1934'te yapılmış olan 17. Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçilmiş olan asil ve yedek üyelerin **üçte ikisi**, 1939 yılında 18. Kongre toplandığında hayatta değildi!²⁸ 1934 yılında Stalin ve nomenklaturasının partiye bütünüyle hâkim hale gelmiş olduğu tartışmasızdır. Bu Merkez Komitesi'nin Stalin ve yakın çevresi tarafından dikkatle seçildiği kuşkusuzdur. “Büyük Temizlik”²⁹ bu kadar sadık bir komünistler topluluğunun bile Stalinist bürokrasinin geleceği için bir tehdit olarak görülmesi dolayısıyla onları dahi vurmuştur!

Bu kısacık özetin anlamı iyi vurgulanmalı: 1938'e gelindiğinde artık eski Bolşevik Partisi yoktur. Stalin'e biat edenlerin ya da bütünüyle onun rahle-i tedrisinde yetişmiş olanların dışında bütün tarihi önderlik ve Ekim kuşağı (yani partiye devrim sırasında gelenler) ortadan kaldırılmıştır. Bizim kanaatimiz, bu aşamadan sonra, en azından belirli bir süre için, Sovyet devletinin yönetici organının genellikle sanıldığı gibi SBKP olmadığıdır. SBKP bir dekor haline gelmiştir. Ülkeyi siyasi polis, o dönemde kullanılan adıyla NKVD ve elbette onu emrinde bulunduran Stalin yönetmektedir.

Demek ki, Sovyet devletinin bürokratik yozlaşması, hem Bolşevik Partisi'nin

26 Bkz. Nail Satlıgan, “Moskova Duruşmaları Kampanyası”, *Sınıf Bilinci*, sayı 2, Eylül-Ekim 1998, s. 48-86.

27 Bu konuda artık elimizde kesin delil var. Stalin döneminden itibaren Sovyet istihbaratında çok önemli bir rol üstlenmiş bir ajan olan Pavel Sudoplatov, 1994'te başka birçok önemli ifşaatın yanı sıra Trotskiy suikastine de ışık tutan anılarını yayınladı. Bu anılar Türkçe'de de *Özel Görevler* başlığı ile Ayrıntı Yayınları'na 2015 yılında basılan bir kitapta yayınladı. Bu kitabın “Troçki Suikastı” başlıklı dördüncü bölümü emrin şahsen Stalin tarafından verilmiş olduğunu açık bir biçimde anlatıyor. Bkz. Pavel Sudoplatov, *Özel Görevler. Sovyet İstihbarat Şefinin Anıları*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015, s. 88-110.

28 Bkz. “‘Devletlü Marksizm’”, a.g.m., s. 173 ve orada verilen kaynak.

29 İngilizce'deki “Great Purge” karşılığı. Bu dönem Batı dillerinde böyle anılır.

tahribini, hem de ne kadar “nedamet” getirmiş olsa da gerçek komünistlerin ortadan kaldırılmasını gerektirmiştir. Burada toplumsal anlamda değil ama **politik anlamda bir karşı devrim** ile yüz yüze geliyoruz. Bürokrasi **iç savaş ölçeğine ulaşan** bu kıyımı ile siyasi iktidarı bütünüyle ele geçirmiş olmaktadır. Ama devlet hâlâ bir işçi devletidir. Çünkü bürokrasi bir sınıf değildir. Dünya çapında burjuvazinin hâkimiyeti ile işçi sınıfının bir ülkedeki mevzii hâkimiyeti arasındaki denge-den yararlanarak Sovyet devletini ele geçirmiştir. Ama devletin sınıf karakteri hâlâ proleterdir, çünkü sermaye temelinde üretime, artık değer üretimine ve sermaye birikimine mutlak bir engel olarak iş görmektedir.³⁰ Devletin bu karakteri de ortadan kalkınca kapitalizmin restorasyonu başlayacak demektir. Ama bu, öykümüzün sonunu şimdiden açıklamak olacağı için burada duruyoruz.

Bu bölüme son vermeden önce Stalinizm savunucularının yaydıkları çok ciddi bir yanlış anlamayı da ortadan kaldıralım. Devrimci Marksistler “Büyük Temizlik” eleştirisi yaptıklarında, Stalinizm taraftarları onları sanki “çok insan öldürüldü, vah vah” diye hayıflanıyormuş gibi sunarlar. Bu, meseleyi ya anlamamış olduklarını ya da anlamının işlerine gelmediğini gösterir. Bizlerin söylediği “çok insan öldürüldü, vah vah” değildir. Devrimci Marksistler kan dökmeye düşkün değildir; devrimler ve iç savaşlar sırasında çok sayıda insanın hayatını yitirmesi onlar için sorundur elbette. Ama tarihsel gelişmenin yasalarının bazı kavşaklarda ciddi hayat kaybına razı olmayı gerekli kıldığını, **aksi takdirde daha da kötü sonuçlar doğacağını, daha da fazla insan hayatının yitirileceğini** bilirler. Daha somut olarak, devrimlerin bazen karşı devrimcileri şiddetle bastırmasının gerekli olduğu açıktır. Nitekim Ekim devrimini izleyen iç savaş döneminde ya da İspanya iç savaşında ya da Avrupa’nın her yerinde Nazilere karşı direniş sırasında ya da Küba devrimine ön gelen savaş sırasında vb. çok insan öldürülmüştür. Bu ölümler konusunda çok şey söylenebilir. Ama bu söylenecekler ile SB’deki “Büyük Temizlik” hakkında söylenenler arasında önemli bir fark vardır. Yalın söyleyelim ki anlamak istemeyenler bile anlasın: Mesele, “Büyük Temizlik” esnasında çok sayıda insanın öldürülmesi **genel sorunu** değildir. Burada esas mesele, çok yüksek sayıda **komünistin** öldürülmesidir!

6. Devrimin araçlarının tahribi (2): Komünist Enternasyonal

Devrimci Rusya iç savaşın en ağır koşullarında kıvrılırken Komünist Enternasyonal (Komintern) Lenin ve Trotskiy’in önderliğinde kurulduysa, bunun nedeni, başta anlattığımız gibi Marksizmin programının dünya devrimi olması, Bolşevik önderlerin bu yüzden enternasyonalizme sıkı sıkıya bağlı olmalarıdır. İkinci Enternasyonal’in reformist önderleri savaşla birlikte uluslararası proletaryayı çeyrek yüzyıl boyunca inşa edilmeye çalışılan öncü örgütünden yoksun bırakmaları için yeni bir dünya partisinin kurulmasının gerekli olduğunu bilmeleridir.

30 Bu çetrefilli meseleyi berrak ve kolayca anlaşılır bir şekilde ifade eden bir yazı için bkz. Lev Davidoviç Trotskiy, “Ne işçi devleti ne burjuva devleti mi?”, *Devrimci Marksizm*, sayı 24, Güz 2015, s. 145-156.

Komintern, dünya devriminin aracı olarak kurulmuştur. Nasıl Bolşevik Partisi türü partiler ulusal çapta proleter devrimleri için gerekli ise, Komintern tipi dünya partileri de dünya devrimi açısından vazgeçilmezdir.

Komintern, Ekim devriminin proletaryaya ve diğer emekçilere ve ezilenlere kurtuluşun nasıl sağlanacağını pratikte göstermiş olmasının getirdiği büyük prestij sayesinde kuruluşunun hemen ertesinde hızla yayılmış, üstelik Lenin'in ezilen uluslar konusundaki muhteşem politikası dolayısıyla İkinci Enternasyonal'in kendi döneminde pek az adım atabildiği (Endonezya ve Çin'den uzak Latin Amerika'ya) sömürge dünyasına ve emperyalizme bağımlı bütün ülkelere ilk kez Marksizmi taşımıştır. Lenin'in ölümüne kadar, en başta Alman devrimi olmak üzere devrimin Rusya'nın sınırları dışına yayılması amacıyla her düzeyde faaliyet göstermiştir. Ne var ki, Stalinist bürokrasinin yükselmesi ile birlikte ortaya çok ciddi bir sorun çıkacaktır: SB'de yavaş yavaş iktidarı eline geçiren bürokrasi, kendi varlığını dünya çapında bir istikrara, statükonun korunmasına yaslayan politikasıyla, dünya devriminin aracı olan Komintern'in varlığı ile kaçınılmaz olarak çelişkiye girecektir. Komintern evcilleştirilmeli, dünya devriminden koparılarak Sovyet devletinin yeni, muhafazakâr, “barış içinde bir arada yaşama”yı temel bir ilke haline getiren dış politikasıyla uyumlu hale sokulmalıdır. Dünya devriminin örgütü, Sovyet devletinin dış politikasının bir aracı haline getirilmelidir.

Yaşanan tam da bu olmuştur. Komintern adım adım devrimci politikalarını terk etmiş, Sovyet bürokrasisinin bir uzantısı haline gelmiştir. Burada süreci ayrıntısıyla ele almak için yerimiz olmadığı açık. Bazı kilit noktalara değinmekle yetineceğiz. Birincisi, aynen Bolşevik Partisi örneğinde olduğu gibi, Komintern içinde de örgüt içi demokrasi tedrici olarak ortadan kaldırılmıştır. Lenin hayattayken Komintern **dört yıl içinde dört kongre** toplamış, bu kongreler son derecede canlı tartışmalara sahne olmuştu. Lenin sonrasında kongrelerin arası sürekli açılacak, **20 yıllık bir sürede sadece üç kongre** toplanacaktı. Bu, Komintern'in politikalarının belirlenmesi yetkisinin gittikçe daha çok Yürütme Kurulu'nda, hatta onun başkanlık kurulu olan Prezidyumu'nda toplanması anlamına geliyordu. Aynı zamanda, Yürütme Kurulu Moskova'da yerleşik olduğu için Komintern politikaları üzerinde SBKP'ye aşırı bir basınç uygulama olanağını yaratıyordu.

İkincisi, Komintern'e bağlı partilerin önderliği baskı ve tasfiyeye tâbi tutuluyor, Stalinist politikalara uyum sağlamayan, Sovyet dış politikasına kölece bağlı kalmayı reddeden önderliklerin yerine uysal, Sovyet bürokrasisinin emrinden çıkmayan önderlikler getiriliyordu. Bazı örneklerde partilerin kurucu önderleri Sol Muhalefet'in yanında kalacak ve tasfiye edileceklerdi. Örnek çoktur, biz en çarpıcı olanlarla yetinelim. Çin'de partinin kurucu önderleri Çen Duksiu ve Peng Şuji; Vietnam'da Ta Thu Thau; Fransa'da Alfred Rosmer ve Boris Souvarine; Yunanistan'da partinin genel sekreteri Pantelis Pulyopulos; ABD'de James Cannon, Martin Abern, Max Shachtman; Kanada'da Maurice Spector. Sol Muhalefet'e katılmamakla birlikte Komintern'den atılan çok önemli devrimciler de vardır: Almanya'da Rosa Luxemburg'un öğrencileri teorisyen Thalheimer ve duvar ustası Brandler'in yanı

sıra, Paul Frölich, Jakob Walcher, Ruth Fischer, Maslow, Urbahns; İspanya'da Andreu Nin, Joaquín Maurín ve Juan Andrade, Küba'da Sandalio Junco ve Julio Antonio Mella.³¹ Bir örnek de, İtalya'da partinin prestiji son derecede yüksek genel sekreteri, yani ünlü Antonio Gramsci'nin aforoz ve tecrit edilerek, yapayalnız ölmesidir.³²

Üçüncüsü, partilerin önderleri giderek artan ölçüde Moskova'dan belirlenmeye başlamıştır.³³ Bazı örneklerde Komintern kendi partisi tarafından bütünüyle mahkûm edilmiş önderleri bile partiye empoze etmeye devam ediyordu. Bir yolsuzluk olayında suçluluğu bütünüyle kanıtlanan ve partisi tarafından görevinden alınan Ernest Thälmann'ın, Stalin'in kişisel müdahalesiyle Almanya Komünist Partisi'nin "büyük lideri" olarak göreve iade edilmesi inanılmaz derecede çarpıcı bir örnektir.³⁴ (1933'te Alman işçi sınıfını tek kurşun atmaksızın faşizme teslim eden parti bu beyefendi tarafından yönetilmiştir!)

Dördüncüsü, Bolşevizmin tarihi önderlerinin ve Ekim devriminde komünist olan kuşağın başına gelenler, Komintern partilerinin yöneticilerinin başına da gelecektir. Bu partilerin, görevleri dolayısıyla Moskova'da yaşayan veya şu ya da bu bahaneyle çağırılan birçok yöneticisi ve ileri kadrosu, "Büyük Temizlik" döneminde katledilmiş veya Sibiry'a gibi ücra yerlere sürgüne yollanmıştır.³⁵ Stalinist bürokrasi bu ve benzeri yöntemlerle Komintern'in aygıtını ele geçiriyor, dünya partisinin ulusal seksiyonlarını ise kendi doğrultusuna kölece uyacak kadrolar eliyle amacına uygun hale getiriyordu.

Bu örgütsel değişimin yanı sıra, Komintern'in siyasi yönelişi ve programı da merhaleli biçimde değiştirildi ve Sovyet bürokrasisinin dış politikasına uygun hale getirildi. Lenin'in ölümünden sonra toplanan üç kongre de bu doğrultuda önemli bir işlev görecekti. 1924'te toplanan 5. Kongre, 1923-24 yıllarında Bolşevik Partisi önderliği içindeki mücadelede, karşısında diğer bütün hiziplerin birleşmiş olduğu Sol Muhalefet'i ve Trotskiy'i mahkûm ediyordu. Böylece Bolşevizmin enternasyonalist devrimci geleneğinin en ileri temsilcisi, Komintern içinde kara koyun haline getiriliyor, bürokrasinin enternasyonalizm karşıtı politikalarının kapısı aralanıyor-

31 Bu örnekler ve başka birçokları için Pierre Broué'nin anıtsal Komintern tarihine başvurulabilir: *Histoire de l'Internationale communiste 1919-1943*, Paris: Fayard, 1997, s. 519-520.

32 Bkz. Franco Lo Piparo, *I due carceri di Gramsci. La prigionie fascista e il labirinto comunista*, Roma: Donzelli Editore, 2012 ve Mauro Canali, *Il tradimento. Gramsci, Togliatti e la verità negata*, Venedik: Marsilio Editori, 2013. Gramsci'nin merkez komitesinden üç önder, Alfonso Leonetti, Pietro Tresso ve Ravazzoli, Üçüncü Dönem cinayetine ortak olmaksızın partiden ayrılarak Sol Muhalefete katılmıştır: bkz. Giuseppe Fiori, *Vita di Antonio Gramsci*, 2. Edisyon, Bari: Laterza, 2008.

33 Bkz. Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., 493-507.

34 Broué, a.g.y., s. 485-86.

35 Türkiye Komünist Partisi'nin önde gelen kadroları arasında da bu kadere paylaşılanlar çoktur. Nâzım'ın 1950'li yıllarda, Ekim devriminin bir yıldönümü vesilesiyle yazdığı bir şiirde acıyla andığı, uzun yıllar sürgünde yaşamak zorunda bırakılan ve orada ölen Hacısalihoğlu en iyi bilinen örneklerden biridir.

du. Ama Komintern'in kendi programından asıl dönüşü 1928'deki 6. Kongre'de olacaktı. Bolşevik Partisi'nden ihraç edilmiş ve SB içinde sürgüne gönderilmiş olan Trotskiy bu kongreye elbette katılamayacaktı. Ama Komintern için önerilen program taslağına kapsamlı eleştirisi³⁶ kongre delegelerinin bazıları üzerinde derin izler bırakacaktı. Bukharin'in kaleminden çıkmış olan program taslağı, “tek ülkede sosyalizm” fikrini Komintern'in siyasi programının köşe taşı haline getiriyordu. İroni müthişti: Dünya devrimi için kurulmuş bir örgütün programı, sosyalizmin tek bir ülkenin sınırları içinde kurulabileceğini temel fikir olarak kabul ediyor, yani **dünya devriminin sosyalizm için gereksiz olduğunu söylüyordu!** Bu açıdan bakıldığında Trotskiy'in bazı delegelere ulaşabilen eleştirisi, Marksizm'in dünya devrimi programının Komintern'in programı olarak muhafaza edilmesi için verilmiş bir artçı savaşı niteliğini taşıyordu. Bürokrasi bu savaşı kazanacak ve böylece Komintern'i tanınmaz hale getirecekti. Komintern'in **programatik likidasyonu** başlamıştı.

1935'te toplanan 7. Kongre ise “Halk Cephesi” kavramı çerçevesinde komünist partilerin burjuvazinin “demokrat”, “anti-faşist”, “ilerici” partileriyle el ele vermesini, sınıf mücadelelerinin sosyalist devrim yolunda doğurduğu olanakları burjuvazinin bu kanatlarıyla ittifak uğruna bastırmasını öngören bir siyasi hat belirliyordu. Bu aslında bir önceki dönemin, 1928-33 yılları arasına damgasını vurmuş olan kötü şöhretli “Üçüncü Dönem”in ultra-sol politikasından bir kopuştu. O ultra-sol politika, sosyal demokrasiyi faşizmin “ikiz kardeşi” ilan ederek Komintern'in 3. ve 4. Kongrelerinde kabul edilmiş olan “Birleşik İşçi Cephesi” politikasının uygulanmasını olanaksız kılmış ve Almanya'da Nazizmin iktidara yükselmesinin yolunu döşemişti. Şimdi Komintern'in Stalinist önderliği bir uçtan ötekine savruluyor, işçi sınıfının tek bir cephede toplanmasını yadsıma türünden sözde “sol” bir politikadan bu kez burjuvazinin bazı partilerinin de dâhil olacağı ittifakları savunarak sağ uca kayıyordu. Devrimci durumların olanaklarını burjuvaziyle ittifakın zorunlulukları dolayısıyla kendi elleriyle itmeyi komünist hareketin gündemine sokan “Halk Cephesi” çizgisi, komünist hareketin tarihinde gerçek bir dönüş olarak görülmelidir.

Neden? Çünkü artık bu aşamada Komintern Sovyet bürokrasisinin bir oyuncağı, onun dış politikasının bir eklentisi haline gelmiştir de ondan. Hitler canavarını kendi eliyle yaratmış olan Stalinist bürokrasi, şimdi “Batı demokrasileri” (Fransa, Britanya, zamanla ABD) ile Nazizm tehdidine karşı ittifak arayışı içine girmişti. Bu yüzden o ülkelerin burjuvazisine devrim arayışlarına engel olacağı güvencesi veriyordu.

Ne var ki, Stalinist bürokrasinin öngörü yoksunluğu ve kavrayışsızlığı yüzünden dış politikada devamlı zikzaklar çizmek zorunda kalması dolayısıyla Komintern de, ona bağlı partiler de rezil olmuştur. En iyi örnek olarak Fransız Komünist Partisi'ni (FKP) ele alabiliriz. 1935-39 arası “demokratik ülkeler”le ittifak yolu-

36 Lev Troçki, *Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal*, çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000.

la Nazizme karşı kendini korumaya çalışan bürokrasi, Batılıların Hitler'i SB'ye saldırtma stratejisi izlediğini fark edince bu kez yine bir uçtan ötekine savrulmuş ve 1939 Ağustos'unda Nazi Almanyası ile saldırmazlık paktı imzalayarak İkinci Dünya savaşının önünü açmıştır. "Halk Cephesi" döneminde her türlü Leninist ilkeyi çiğneyerek Fransız emperyalizmine askeri desteğini ilan eden FKP, bu sefer Fransa'nın da Nazi Almanyası kadar emperyalist olduğunu, dolayısıyla komünistlerin bozguncu bir politikayı benimsemesi gerektiğini savunmaya başlamıştır. Üç-dört yıl içinde 180 derecelik bir dönüş! Ama Nazi orduları Fransa'yı işgal edince, bozgunculuk karşı devrimci bozgunculuk karakterine bürünmüş, ne yeis! FKP bu rezil politikayı ancak iki yıl sürdürebilmiş, 1941'de **Stalin'in bütün beklentilerine aykırı biçimde** Hitler SB'ye saldırdığında bu sefer Sovyet bürokrasisi yine "Batı demokrasileri" ile ittifak arayışına girdiği için, FKP yeniden "anti-faşist" ve işgal karşıtı bir politikaya dönmüştür. Ama dikkat! Bu politika Nazi işgaline karşı işçi sınıfının kendi yöntemleriyle ve gücüyle kendi bağımsız siyasi hattını oluşturmaya değil, Fransız emperyalizminin son kurtuluş olarak sarıldığı General de Gaulle ile ittifaka yaslanacak ve savaş sonrası sosyalist bir devlet kurulmasına engel olacaktır. (Buna aşağıda döneceğiz.)

Komintern'in dünya devriminin bir aracı olmaktan çıktığının, kendisine bağlı ulusal partiler aracılığıyla Sovyet bürokrasisinin dış politikasının yarattığı ihtiyaçlara kölece hizmet eden bir aygıt haline geldiğinin daha açık kanıtına ihtiyaç var mıdır? Ama bu bile Stalin ve çevresindeki kadroya yetmemiştir. Aynen Bolşevik Partisi'nin durumunda olduğu gibi, örgütün köleleştirilmesi bürokrasi için yeterli olmamıştır. **Tahribi** gerekmektedir. Bolşevik Partisi'nde bu, iç savaş boyutlarına ulaşan bir katliam sayesinde partinin kadrolarının yok edilmesiyle gerçekleştirilmiştir. Ama parti bir görüntü ve ad olarak aynı kalmıştır. Komintern söz konusu olduğunda bürokrasi daha da ileri gitmiş, örgütü lağvetmiş, yani kapatmış, bir örgüt olarak likidasyonuna yani tasfiyesine gitmiştir! 1943 yılında, Stalin bir kongre toplamaya bile gerek duymadan, Yürütme Kurulu'nun kararıyla Komintern'in lağvını gerçekleştirmiştir. Verilen gerekçe müthiştir: Komintern, üyesi olan komünist partilerin mücadelesi önünde bir engel haline gelmiştir! Dünya devriminin aracı, Marksizmin kendi programını gerçekleştirmek için her daim vazgeçilmez olarak görmüş olduğu dünya partisi, kendine "komünist" adını takmış olan partilerin mücadelesi önünde bir engel olarak yükseliyor! Mesela, aynı örnek üzerinde yürüyecek olursak, Nazi işgaline karşı 1941'den itibaren ünlü "*Résistance*" (Direniş) hareketi içinde savaşılmaya başlayan FKP için Komintern neden engel olsun? Tam tersine, SB'den ve öteki KP'lerden her türlü yardımın alınabilmesi için bir kanal olarak işe yarayacağı açıktır.

Tabii, bu gerekçe tek bir parti için **gerçekten** doğrudur. Stalinist bürokrasinin kendi partisi SBKP için. Stalinist bürokrasi 1941'de Nazi işgali başlayınca "Batı demokrasileri"yle, yani esas olarak ABD ve Britanya ile (Fransa'nın bir bölümü Nazi işgali altındadır, geri kalanı ise Nazi işbirlikçisi Mareşal Pétain'in yönetiminde) stratejik bir ittifaka girmiştir. Komintern işte Ekim devriminin ürünü olan

Sovyet devletinin dünya burjuvazisinin bir kanadıyla girdiği ittifak önünde bir engel olarak yükselmektedir. Komintern'in kapatılması, ABD Başkanı Roosevelt ile Britanya Başbakanı Churchill'e Stalin'in dünya devriminin yanında olmayacağı yolunda verilmiş bir güvencedir!

Stalinizmin iflah olmaz taraftarları, devrimci bir devletin emperyalistler arasındaki bölünmelerden yararlanmasının olağan olduğunu, Stalin'in politikasının bu açıdan doğru olduğunu, bu politikanın da Komintern'in kapatılmasını haklı gösterebileceğini söyleyeceklerdir. Emperyalistler arası çelişkilerden yararlanmanın dünya devriminden vazgeçmeyi gerektirmeyeceğini bir yana koyalım. Devrimci Marksistler için ilk sosyalist devleti korumak ve savunmak her zaman muazzam önem taşımıştır, ama dünya devriminin çıkarlarını ayaklar altına alma pahasına değil.³⁷ Yine de bir an için ileri sürülen argümanın bütün adımlarının doğru olduğunu varsayıp şu soruya cevap isteyelim: Stalin 1943'ten sonra on yıl, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra sekiz yıl, Soğuk Savaş başladıktan sonra yaklaşık dört-beş yıl hayatta kalmıştır. Koşullar bütünüyle değiştiği halde neden Komintern'i canlandırmamış ya da yeni bir Enternasyonal kurmamıştır? Ya da daha öteye gidelim: Stalin'den sonra da Stalinist bürokrasi, Maoist varyantı da dâhil olmak üzere, neden 1943'ten bu yana geçen 70 küsur yıl içinde bir Enternasyonal kurmaya girişmemiştir?

Stalin Lenin'in cenaze töreninde yaptığı konuşmada, "Lenin yoldaş, kurduğunuz Enternasyonal'i ebediyete kadar yaşatacağız" demişti. Stalin'in teorik alandaki çapsızlığının ifadesi olan, bir komünist partiyi "ebediyete kadar" yaşatma fikrinin devletin ortadan kalkacağı geleceğin sınıfsız toplumu açısından saçma olduğu gerçeğini bir kenara bırakalım. Asıl bakmamız gereken nokta başka: Bu yemini eden biri fiiliyatta ne yapmıştır? Komintern'i ebediyen ortadan kaldırmıştır! Âyinesi iştir kişinin, lâfa bakılmaz!

7. Dünya devrimine karşı savaş

Şimdi bütün yazının en önemli noktasına geliyoruz. Yazının 3. bölümünde SB'nin ve daha genel olarak 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin çöküşünün temel, dünya tarihsel nedeninin devrimin tek tek ülkelerin sınırları içinde hapsolması ve dünya devrimine doğru büyümemesi olduğunu ileri sürmüştük. Oysa dünya devrimi sosyalizmin kapitalizmden daha yüksek bir üretici güçler ve emek verimliliği düzeyine yükselmesi için gerekliydi. Peki, dünya devrimine doğru büyüme neden gerçekleşmemiştir? Bu kaçınılmaz bir şey miydi yoksa insan iradesinin, öznel faktörün, politikanın bu sonuca ulaşılmasında bir rolü var mıydı? Bunu araştırmaya

37 Trotskiy'e kulak verelim: "Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimini koruma sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız." Lev Trotskiy, *Marksizmi Savunurken*, Türkçesi: Yavuz Alogan, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s.53.

giriştik.

Bir ilk aşamada SB'nin çeyrek yüzyıl boyunca yalıtılmış kalmasının nedeninin başka devrim yaşanmaması **olmadığını** saptadık. Ekim devriminin harekete geçirdiği uluslararası dinamikler içinde en azından üç devrimin büyük önem taşıdığını gördük: Alman devrimi (1918-23), Çin devrimi (1925-27) ve İspanya devrimi (1936-39). Bunların ilkinin başarısız kalmasının sorumluluğunun sosyal demokrasinin bir işçi sınıfı hareketi olarak ihanetine, kapitalist düzene bütünüyle bağlanmasına atfedilebileceğini belirledik. Ne var ki, argümanı orada keserek Sovyet devletinin yozlaşmasına geçtik. Çünkü aslında 1925-27 Çin devriminin yenilgisiyle birlikte dünya devriminin neden başarıya ulaşmadığı sorusu Sovyet devletinin yozlaşma sürecinden bağımsız biçimde ele alınamayacak bir nitelik kazanır. Şimdi ortaya koymamız gereken şudur: **Sovyet devletinin kendi sınırlarını aşarak bir dünya devrimi haline gelmesini engelleyen en önemli faktör, Sovyet bürokrasisinin kendisi olmuştur.**

Bu bölümde okuyucunun dikkatini Sovyet bürokrasisinin engellediği devrimlere çekmeye çalışacağız. Elbette bir makalenin yer sınırları çerçevesinde bürokrasinin bu devrimleri bilinçli biçimde engellediğini bütün delilleriyle birlikte ortaya koymak olanaklı değil. Kaldı ki, çok çeşitli ülkelerdeki somut güçler dizilişini, her bir partinin nasıl bir sınıfsal ve politik çizgiyi temsil ettiğini okurun hemen kavraması da mümkün değildir. Okur burada sözü edilen bütün tekil devrimlerin öyküsünü çeşitli tarih kitaplarından araştırarak kendi kanaatini oluşturabilir. Hakikati görmek isteyenler için yararlı olacak kaynakların en azından bazılarını referans yapacağız. Okuyucu, bir kısmı Türkçe'ye çevrilmiş olan bu kaynaklarda burada ileri sürülen görüşlerin elle tutulur delillerini görecektir. Konuyu çok uzatmamak için kendimize iki sınır koyacağız. Birincisi, tartışmayı Stalin'in hayatta olduğu dönemle sınırlayacağız. Bunun nedeni Stalin sonrası dönemin birçok sosyalist akımcı zaten "Hruşçov revizyonizmi" yüzünden savunulmuyor olması, Stalin'in kendisinin başta olduğu dönemin SB açısından en devrimci dönem olarak sunulması. Dolayısıyla Stalin döneminde Sovyet yönetiminin dünya devrimine karşı mücadele ettiği gösterilebilirse, daha sonrası için aynı eğilimin var olmuş olduğuna inanmak çok daha kolaydır. İkincisi, burada değineceğimiz, zaferi engellenmiş devrimler sadece en belli başlıları olacak. Dünya-tarihsel gelişme bakımından ikincil nitelikte olan hiçbir devrime değinmeyeceğiz. Oysa Stalinizmin dünya devrimine karşı suç dosyası çok daha kabardır.

Başlamadan önce bu bölümün başlığına bir kez daha dikkat çekmek isteriz: "Dünya devrimine karşı savaş". Gerçekten de Stalinist bürokrasinin dünya devriminin gelişmesine karşı tavrı ancak bu güçlü terimlerle dile getirilebilir. Sözü edilen, bir kayıtsızlık ya da ilgisizlik, destek vermeme, yanında olmama değildir. Sözü edilen, devrime karşı mücadeledir. Görelim.

1925-27 Çin devrimi, deyim yerindeyse, bürokrasinin devrimlere karşı mücadelesinin **bekleme odası** işlevini görmüştür. Ekim devriminin hemen ardından kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP), Komintern'in o günkü önderliği tarafından

ülkenin burjuva devrimci partisi olan Guomindang içinde çalışmaya zorlanmıştır. Bazı koşullarda, henüz işçi sınıfı partisi emekleme dönemindeyken, başka partilerin içinde çalışmak komünist harekete bütünüyle yabancı bir taktik değildir. Ama istisnai koşullar bir yana bırakılırsa, içinde çalışılacak parti bir burjuva partisi değil, reformist bir işçi partisi olmuştur hep. ÇKP'yi ısrarla Guomindang'ın içinde çalışmaya yöneltmek, aslında Ekim devrimiyle birlikte belirgin bir olanak olarak ortaya çıkan, geri bir ülkede eşitsiz ve bileşik gelişme dolayısıyla burjuva devrimi ya da demokratik devrim olarak başlayan bir devrimin bile hızla sosyalist devrime dönüşebileceğini, yani sürekli devrim halini alabileceğini, işçi sınıfı iktidarını gündeme taşıyabileceğini görmezlikten gelmek anlamına geliyordu. Çin'deki bu operasyonun nedeni, bu mesele bizim bilgimiz dâhilinde henüz tarihi delillerle desteklenmiş olmasa bile, muhtemelen Sovyet bürokrasisinde belirmeye başlayan "istikrar" ve "statükoculuk" arayışıydı. Komünistler tarafından desteklenen Çin burjuvazisi, SB'ye karşı emperyalizmle işbirliğine girişmeyecek, bu da Sovyet bürokrasisinin işini kolaylaştıracaktı.

Ama esas sorun 1925 yılından itibaren Çin işçi sınıfının büyük kentlerde yoğunlaşmış bölüklerinin devrimci bir yönelişe girmesi ve Guomindang önderliğinin buna katliamlarla cevap vermesiyle başladı. Trotskiy ÇKP'nin Guomindang'ı derhal terk etmesini savunmaya girişirken Stalin ve ortakları bu sefer de Guomindang solunun devrimci bir ortak olabileceği gerekçesiyle eski taktiği sürdürmekte ısrar etti. Bunun sonucunda Çin işçi sınıfının ardı ardına gelen ayaklanmaları, kendisine her defasında ihanet eden müttefikleri tarafından kanla bastırılmış oldu.³⁸

Ama dediğimiz gibi Çin devriminin önünün kapatılması yarı-bilinçli bir hatalar dizisinin ürünü de olabilir. Bu ancak daha derinlemesine tarihsel araştırmalarla keşfedilebilecek bir şeydir. Stalinist bürokrasinin dünya devriminin gelişmesine karşı **kasıtlı ve bilinçli** mücadelesi, ilk yüz kızartıcı örneğini İspanya devriminde gösterir. İspanya'da 1931'den itibaren başlayan, 1934'te Asturias bölgesinde yenilen bir ayaklanmayla derinleşen sınıf mücadelesi, parlamento alanında (sosyalistleri ve küçük komünist partisini burjuva Cumhuriyetçiler ve başka küçük burjuva partileri ile bir araya getiren) Halk Cephesi'nin 1936'da seçimleri kazanmasıyla yeni bir düzeye sıçrar. İspanya burjuvazisi korku içinde General Franco'nun darbeci ayaklanmasına destek verir. İç savaş başlamıştır, ama onun içinde fabrika işgalleri ve kendiliğinden bir toprak devrimi eşliğinde gerçek bir devrim de. Özellikle anarşistlerin ve Trotskizme yakın POUM adlı partinin güçlü olduğu Katalonya'da ve onun başkenti Barselona'da, bunun yanı sıra ülkenin başkenti Madrid'de ve bazı başka yörelerde devrim hızla derinleşir. İşte bu aşamada SB ve Komintern devreye girer. Hitler ve Mussolini'nin desteklediği Franco kuvvetleri karşısında "demokratik" emperyalist ülkelerin (en başta Britanya ve Fransa'nın) "müdahalesizlik" politikası

38 Isaac Deutscher, *Stalin*, gözden geçirilmiş edisyon, Harmondsworth: Penguin, 1970, s. 395-96; Pierre Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., s. 426-443. Daha genel olarak bkz. Lev Troçki, *Çin Üzerine*, çev. Ömer Gemici, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000.

dolayısıyla güçsüz düşmüş olan cumhuriyet ve devrim arasındaki askeri ittifak, bir aşamaya kadar kendisi de “müdahalesizlik” çizgisini benimseyen, ama 1937’den itibaren bu politikayı terk eden SB’nin yardımına son derece muhtaçtır. SB, “Batı demokrasileri”nden kopmamak amacıyla gücünü İspanya devrimini durdurmak için kullanır. Bir yandan sosyalistlerin Largo Caballero tarafından temsil edilen devrimci kanadı yerine Cumhuriyetçileri destekler. Bir yandan da özellikle 1937 yazında devrimin zaferine çok yaklaşan Barselona’da devrimci güçleri, özellikle de Trotskizme yakın duran POUM’u ezmek üzere bütün siyasi, askeri ve istihbarat gücünü harekete geçirir. NKVD sadece SBKP’nin ezilmesinde değil İspanya devriminin ezilmesinde de büyük rol oynamıştır. POUM yenilir, önderi Andreu Nin Sovyet ajanlarınca öldürülür, İspanya devrimi geriler. Ama işçi ve köylülerdeki muazzam enerjinin tüketilmesiyle iç savaş da yitirilir.³⁹

İspanya devrimi, dünya- tarihsel bir önem taşır. İkinci Dünya Savaşı öncesindeki son provadır. Büyük savaşta oluşacak saflar ilk kez burada karşılıklı dizilmiştir. Her şey berrak biçimde ortaya çıkmıştır. Hitler ve Mussolini Franco’ya yardım ederken “demokratik emperyalistler” (Britanya ve Fransa) “müdahalesizlik” politikası izleyerek, demokratik olarak seçilmiş Halk Cephesi hükümetini yalnız bırakarak, **sosyalist devrim riskini almaktansa faşizmi tercih edeceklerini** ortaya koymuşlardır! Buna karşılık Stalinist bürokrasi, devrime karşı savaş açarak bu “müttefiklere” (!) güvence vermeye çalışmıştır. (Bu fedakârlığının karşılığını, 1936-39 arası “Batı demokrasileri”nin Hitler’i SB’ne karşı kışkırtmasıyla alacağını biliyoruz.) Devrimi ezmek yolunda çalışmak yerine SB şayet İspanya devriminin zafere ulaşması için çaba gösterseydi bütün dünya tarihi (yine Alman devriminde olduğu gibi) değişebilirdi. İspanya’da devrim dünyanın çok çeşitli ülkelerinde, mesela artık ekonomik ve askeri bakımdan belirleyici bir ülke haline gelmiş olan ABD’de ciddi bir sınıf mücadelesi yükselişiyle aynı döneme rastlıyordu. Ama dolaysız olarak en önemli mesele Fransa’da da muazzam bir sınıf mücadelesi yükselişinin yaşanmakta oluşuydu. Mayıs-Haziran aylarında İspanya’da devrim derinleşirken, Fransa’da da tarihin o zamana kadar gördüğü en büyük genel grev başlıyordu! Bu grev hareketi de bir devrime dönüşebilirdi. Oysa Stalinist bürokrasi bu hareketi İspanya’dakine paralel olarak kurulmuş Halk Cephesi’nde yer alan FKP aracılığıyla söndürüyordu.⁴⁰ İspanya devrimi başarıya ulaşıydı ve bir olasılıkla Fransa’ya sıçrasaydı, İkinci Dünya Savaşı engellenebilir, tarihin gidişatı değiştirilebilirdi.

39 F. Claudin, *Komintern’den Kominform’a*, c. 1: *Komünist Enternasyonal’in Bunalımı*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 272-308; Pierre Broué/Emile Témime, *İspanya İç Savaşı*, Hürriyet Yayınları, 1976; Pierre Broué, *Internationale communiste*, a.g.y., s. 638-642 ve 673-699; Devrimci Marksizm Yayın Kurulu, “İspanya Devriminin 70. Yıldönümü. Durruti Dostlarının Belgesine Giriş”, *Devrimci Marksizm*, sayı 2, Kasım 2006, s. 143-150. Ayrıca bkz. Lev Troçki, *İspanyol Devrimi*, çev. Emrah Dinç/Umut Konuş, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 2000.

40 Jacques Danos/Marcel Gibelin, *İşçi Sınıfı Araf’ta. Devrimin Kıyısında Fransa*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: h2o, 2013. Daniel Guérin, *Front Populaire, révolution manquée*, yeni edisyon, Paris: Agone, 2013.

İspanya devriminin yenilmesiyle birlikte, bizim sosyalist dünya devriminin birinci dalgası olarak andığımız, Ekim devriminin harekete geçirdiği dalga tükenmiş oluyordu. Ne var ki, Stalinist bürokrasi çok kısa süre içinde bir ikinci dünya devrimi dalgasıyla karşılaşacaktı. İkinci Dünya Savaşı'nın içinde başlayan bu dalganın bir kolu Avrupa'nın özellikle Akdeniz'e kıyısı olan ülkelerinde, bir kolu da Asya'da ortaya çıkacaktır. Stalinist bürokrasi bu dalga karşısında da devrimi durdurma yönünde haince bir rol oynamıştır. Bu, özellikle devrimin Avrupa kolunda kolaylıkla gözlemlenebilecek kadar açıktır.

Akdeniz Avrupası ülkelerinin bazılarının (doğudan batıya doğru gidersek Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, İtalya, Fransa) İkinci Dünya Savaşı içindeki durumları, aralarındaki hatırı sayılır farklara rağmen, genel ve ortak bazı özellikler gösterir. Hepsinde ya yerli bir faşizm (İtalya), ya da faşist/Nazi askeri işgali vardır. Hepsinde bir aşamada işçi sınıfı ve yoksul köylülüğün örgütlenmesiyle bu faşizme/faşist işgale karşı göz kamaştırıcı derecede kahramanca bir savaş başlamıştır. Hepsinde bu savaş bir aşamada kazanılmanın eşiğine gelmiştir. Hepsinde savaşta elde edilen bu zafer, iktidarı, her bir ülkenin komünist partisi için elini uzatsa erişilecek bir ödül haline getirmiştir. Benzerlik burada sona erer. Bundan sonrası üç grupta ele alınabilir. Yugoslavya ve Arnavutluk'ta komünist partiler bu olanağı kullanarak faşizmi/Nazi işgalini ülkelerinden def etmekle kalmamış, iktidarı ele geçirmiş ve proletarya diktatörlüğünü kurmuştur. Fransa ve İtalya'da faşizm yenilgiye uğratılmış, işgale son verilmiş, ama komünist partiler önlerine gelen iktidar olanağını altın tepsi içinde kendilerinden çok daha zayıf burjuva güçlerine teslim etmiştir. Yunanistan'daki gelişme ise en trajik olanıdır. Ülkenin yüzde 90'ını elinde tutan isyan hareketi, 1944'te Varkiza Anlaşması denen bir ihanet belgesiyle silahlarını bırakmış, daha sonra gericilik tarafından sıkıştırılınca çok daha kötü koşullarda 1946'da yeniden iç savaşa başlamak zorunda kalmış, çok yüksek sayıda kayıp verdikten sonra 1949'ta yenilgisini kabul etmiştir.

Peki, bu kadar benzer gelişmeler gösteren bu beş ülkede sonuç nasıl bu kadar farklı olabilmıştır? Elbette, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ülkeler arasında ortak yönler olduğu gibi farklılıklar da vardır. Ama bu farklılıklar, mesela İtalya'da ya da Fransa'da devrimin daha zor olmasına yol açacak özellikler taşımamaktadır. Tam tersine, kendilerini sürecin başında en zor durumda bulan, ama süreçten devrimci bir zaferle çıkan, Yugoslav komünistleriydi. Onların zafere ulaşması, buna karşılık İtalyan ya da Fransız komünistlerinin ülkelerinde burjuva rejimlerin yeniden kurulmasına razı olması buna rağmen olmuştur. Ya da mesela devrimin gücü Yugoslavya'da Yunanistan'a göre daha büyük değildi. Tersine, Yunanistan'da sadece faşizme ve Nazizme karşı direniş güçleri ülkenin çok büyük bölümünde fiilen hâkim odak durumuna gelecek kadar güçlü değildi. Bir de Yunanistan'ın Mısır'da İngiliz gözetiminde konuşlanmış olan silahlı kuvvetlerinde büyük bir isyan yaşanmıştı. Yani Yunanistan devrimin zaferine çok daha yakındı.

Fark düpedüz Stalin'in Fransa ve İtalya'da devrimin sözünü bile ettirmemesinde, Yunanistan'da ise hareketi satmasında yatıyordu. 1943-45 yılları arasında Tahran

Konferansı'nda başlayıp Yalta ve Potsdam Konferansları'nda tamamlanan bir süreç içinde bir yanda Stalin yönetimindeki SB, öte yanda ise Churchill'li Britanya ve Roosevelt'li ABD, Avrupa'yı "nüfuz bölgeleri"ne bölmüşlerdir. Bu bölüşümde Batı Avrupa ülkeleri (bizim örnekleme Fransa ve İtalya) tartışmasız biçimde emperyalistlerin nüfuz bölgesinde kalıyordu. Doğu Avrupa'nın bazı ülkeleri (örneğin Romanya ve Bulgaristan) bütünüyle SB'ye teslim ediliyordu. Yugoslavya'da bölüşüm yüzde 50-yüzde 50 idi. (Sonuç farklı olmuştur, ama neden öyle olduğunu birazdan göreceğiz). Yunanistan ise bütünüyle Britanya'nın nüfuz alanında kalıyordu. İşte Avrupa'nın Akdeniz ülkelerinde 1941'de yükselişe geçen ve faşizmi/Nazizmi yenilgiye uğratan devrimci dalga, bu yüzden ülkeden ülkeye çok farklı sonuçlar vermişti. Fransa ve İtalya'da komünist partileri hükümetlere küçük ortak olarak girmeye razı olmuşlardı. Yunanistan'ın farkı, Britanya emperyalizminin ve onun Yunan işbirlikçilerinin bu ülkede komünizmin gücüne tahammül edememeleriydi. Yunan komünistleri, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Varkiza Anlaşması ile silah bıraktıkları halde burjuvazinin kendisine karşı uyguladığı baskı ve saldırganlık politikası karşısında yeniden iç savaşa girmek zorunda kalıyordu. Yugoslavya (ve devrim döneminde ona çok bağımlı bir konumda olan Arnavutluk) ise kapitalizme son veren bir sosyalist yönetime geçiyordu. Stalin, Fransa, İtalya ve Yunanistan'da büyük olasılıkla zafere ulaşabilecek devrimleri engellemiştir!⁴¹

Kimse o dönemde ABD ve Britanya'nın bütün bu ülkelerde sosyalizmin zaferini askeri olarak ezebileceğini ileri sürmesin! ABD ve Britanya dehşet verici bir savaştan çıkıyorlardı. Özellikle Britanya halkı savaş yorgunuydu. Öte yandan, Kızıl Ordu Avrupa'nın Doğu yarısını işgal altına almıştı. Gittiği her yerde bir kurtarıcı olarak karşılandığını da unutmayalım. Sözü edilen Akdeniz ülkelerinde partizan hareketleri çok güçlüydü ve daha yeni Nazi işgalcisini def etmişlerdi. Muazzam bir özgüvene sahiptiler. Üstelik ezilmesi gereken hareketler dev bir coğrafyaya yayılıyor-du. Hiçbir devrim yakasında bir garanti belgesi ile gelmez. Ama "Akdeniz devrimi" olarak anabileceğimiz bu devrim, tam da bu saydığımız nedenlerle riski en düşük devrimlerden biri olarak görülebilir. Bir tek dehşet verici olasılık devrimin ezilmesine yol açabilirdi: ABD'nin 1945'in ikinci yarısında Japonya'yı koşulsuz teslim almak ve SB'ne gözdağı vermek amacıyla kullandığı atom bombasını Avrupa halkları üzerinde de kullanması. Bunun siyasi koşullarının mevcut olup olmadığını hep birlikte tartışabiliriz. Japonya'ya yapan, sosyalist Avrupa'ya da yapar demek doğru değildir. Japonya prestiji yerlerde sürünen bir rejime sahip bir ülke idi. Asya'da savaş neredeyse on yıl sürmüştü. Bu on yılda Japonya'nın bütün kıtada uygulamadığı mezalim kalmamıştı. Buna karşılık sosyalizmin halklar nezdindeki prestiji, Kızıl

41 Burada çok kısa bir özet halinde verilen bu tarih hakkında çok geniş bir tarih literatürü mevcuttur. Bizim tavsiye edeceğimiz şunlardır: I. Deutscher, *Stalin*, a.g.y., s. 485-534; F. Claudin, *Komintern'den Kominform'a*, c. 2: *Stalinizmin Doruğu*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.; Dominique Eudes, *Kapetanios. Yunan İç Savaşı 1943-49*, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1995; Pierre Broué, "İkinci Dünya Savaşı Karşısında Trotskiy ve Trotskistler", *Devrimci Marksizm*, sayı 25, Kış 2015-2016, s. 115-142.

Ordu'nun Avrupa'yı Nazi kâbusundan kurtarmaktaki rolü dolayısıyla doruktaydı. Bu konuda kesin bir hükme elbette varılamaz, ama bu olasılığın tartışılması tarihsel gerçeği etkilemez. Çünkü **ABD'nin atom bombasını kullanabileceğini o aşamada kimse bilmiyor ve düşünmüyordu**. Dolayısıyla, devrimin engellenmesi bundan dolayı değildir!

İspanya devrimi engellenmemiş ve zafere ulaşmış olsaydı doğacak sonuçların tarihin gelişmesi üzerinde ne denli köklü etkileri olabileceğine yukarıda değindik. İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkışta şayet burada ele aldığımız bütün ülkeler sosyalist bir düzene geçebilseydi ortaya çıkacak tablonun nasıl göz kamaştırıcı olacağını herkes hayal edebilir. İspanya sınırından başlayarak Ege adalarına kadar hiç kesintisiz biçimde kurulmuş beş ayrı sosyalist devlet, hele hele sağlıklı sosyalist önderliklerin yönetiminde örneğin bir Akdeniz Sosyalist Federasyonu kursalar, yine, aynen İspanya'da zaferin tetikleyebileceği bir sürece benzer biçimde, 20. yüzyılın ikinci yarısının tarihi bütünüyle farklı yaşanırdı.

8. Stalinist bürokrasiye rağmen devrim

Devrim olur. Politik önderliklerin rolü, ta devrimin gündemde bile olmadığı dönemlerden başlayarak, devrim patlak verdiğinde işçi sınıfını ve emekçileri iktidara taşımak için gerekli aracın, devrimci partinin yaratılmasıdır. Bunu neden söylüyoruz? Komintern ve ona bağlı partiler bütünüyle karşı devrimci bir hatta kazanılmış olsa bile, dünya devrimi bugün değilse yarın, yarın değilse öbür gün, bu ülkede ya da kıtada değilse başka bir ülkede ya da kıtada mutlaka patlak verecektir. Marksizm devrimin toplumun derinlerinde yaşanan çelişkilerin aşılması için şiddetle tarihin gündemine giren bir hesaplaşma anı olduğunu ortaya koymuştur. Öyleyse, dünya devrimci hareketi üzerinde en sıkı karşı devrimci disiplini kuran bürokrat bile devrimin olmasını engelleyemez.

Bizim dünya devriminin ikinci dalgası olarak andığımız uluslararası devrimci atılım da işte böyle insanlığın gündemine gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı içinde ve hemen ertesinde yaşanan bu büyük dalganın Avrupa kolunu kısaca inceledik. Şimdi Asya'ya geçerek ufuk turumuzu tamamlayabiliriz. Bunu yapmamız gerekir de. Çünkü Asya'da devrim üç ülkede zafere ulaşmış, kapitalizmi ortadan kaldıran yeni devletler kurulmuştur: Tayvan ve Hong Kong gibi bazı önemli adalar dışında bütün kıta Çini, 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti ile birlikte bir işçi devleti haline gelmiştir. Çin'in dünya nüfusu içindeki yeri düşünüldüğünde bu elbette dünya-tarihsel bir olaydır. Bunun yanı sıra Vietnam ve Kore'de de sosyalist devrimler yaşanmış, ama emperyalizmin açtığı savaşlar sonucunda, kurulan işçi devletlerinin egemenliği bu ülkelerin kuzey yarısıyla sınırlı kalmıştır. Vietnam'ın güneyi de 1975'te kuzeye katılacaktır, ama Kore'nin bölünmüşlüğü bugün bile devam etmektedir.

Şimdi önümüzde yeni bir soru var. Üstelik bu soru sadece Asya'nın başarılı sosyalist devrimlerini değil, Avrupa'daki muzaffer devrimleri, yani Yugoslavya'yı ve Arnavutluk'u da kapsıyor. Bu beş ülkenin, hepsi Komintern geleneğinden gelen komünist partileri nasıl olmuş da bu ülkelerdeki sınıf mücadelelerini sonuna kadar

götürerek sosyalist bir inşa sürecini başlatmışlardır? Bu soruyu soruyoruz çünkü yukarıda 6. Bölümde SB bürokrasisinin Komintern'i dünya devriminin bir aracı olarak tahrip ettiğini, Sovyet dış politikasının bir aracı haline getirdiğini ve üye partileri de bütünüyle sultası altına aldığını ileri sürmüştük. Şimdi ise söz konusu ülkelerde, üstelik bir değil, iki değil, tam tamına beş ülkede, Komintern geleneğinden gelen komünist partilerin devrimlere öncülük ettiğini görüyoruz. Bu, Komintern'in 1943'te kapatılana kadar, onun geleneğinden gelen partilerin de kapatılmadan sonra bile dünya devriminin bir aracı olduğunu, dolayısıyla bu partileri hâkimiyeti altına almış olan Sovyet bürokrasisinin de devrimci olduğunu göstermez mi? Bunun böyle olmadığını şimdi göreceğiz: İlk bakışta doğan izlenimin aksine, bu muzaffer devrimler Sovyet bürokrasisinin dünya devrimine karşı mücadele ettiğini tersinden kanıtlar.

Meseleyi üç aşamada ele almamız gerekiyor. İlk aşamada Ekim devriminin 20. yüzyılda yaşanan bütün devrimlerin, ama en önemlisi sosyalist devrimlerin anası olduğu tezimizi hatırlatalım. Bunu birkaç anlamda söylüyoruz. Ekim devrimi hem işçi ve emekçi kitlelerin beylere ağalara karşı mücadele ederek iktidara geçebileceğini kanıtlamak bakımından, hem de bu yeni iktidarın tarihin hiç görmediği yepyeni, sömürüye dayanmayan bir sosyo-ekonomik düzen kurabileceğini göstermek bakımından bütün dünyanın sömürülenlerine ve ezilenlerine muazzam bir cesaret ve moral vermiştir. Sınıf toplumunun derinlerinde yaşanmakta olan çelişkileri yüzeye çıkartıp büyük emekçi kitlelerin lehine çözmek bakımından, başka bir ya da birkaç ülkede başarılı olmuş devrimlerden daha etkili bir katalizör yoktur. Bu nesnel anlamda, tek tek her partinin ve önderin irade ve tutumundan bağımsız olarak, Ekim devrimi 20. yüzyılın bütün sosyalist devrimlerini doğurmuştur, onların anasıdır.

İkincisi, Ekim devrimi kurduğu devlet ve toplum sayesinde işçi sınıfını modern dünyanın hâkim sınıfı burjuvazinin karşısında esas alternatif olarak, sosyalizmi de kapitalizme alternatif olarak pratik içinde tarih sahnesine çıkarmış olmaktadır. Bir işçi devleti olarak Sovyet devletinin varlığı (daha sonra yozlaşması bundan ne kadar eksiltirse eksiltsin, işçi devleti karakteri devam ettiği sürece), elbette SB'nin çok güçlü bir siyasi birimin mirasçısı olmasının da çok büyük etkisiyle, 20. yüzyıl tarihinde bütün kurtuluş mücadelelerine bir **proletarya hegemonyası** damgası vurmuştur. Bu sadece sosyal mücadeleler, yani sınıf iktidarı mücadeleleri için değil, mesela ulusal kurtuluş mücadeleleri için de geçerlidir. Artık dünya çapında emperyalist kapitalizme esas alternatifi Sovyet devleti temsil ettiği için, her bir ülkenin kendi toplumsal bünyesindeki gücünden ayrı olarak, işçi sınıfı ve onun tarihsel programı bütün büyük mücadelelere damgasını vurmaktadır. 20. yüzyıl boyunca, köylülüğün emekçi sınıfların ezici çoğunluğunu oluşturduğu bir dizi ülkede (Çin, Vietnam, Kore, Arnavutluk, Küba, hatta Yugoslavya vb.) devrimci atılımların dolaysız bir süreç içinde işçi sınıfının programını benimseyerek bir sürekli devrim karakteri kazanması, hızla birer işçi devletinin kurulmasıyla sonuçlanması, bu ulus-

lararası hegemonik etki dışında kolay kolay anlaşılamaz.⁴²

Ama Ekim devriminin daha sonraki devrimler üzerindeki gücü bu nesnel faktörlerden ibaret değildir. Nesnel faktörlerin yanı sıra, Ekim devrimi, Lenin ve Trotskiy'in önderliğinde uygulanan Bolşevik tutumun sayesinde, öznel faktör alanında, yani politik örgütlenme alanında da öteki devrimlerin anası olmuştur. Komintern'in kuruluşu dünya tarihsel önemi olan bir olaydır. Komintern dünyanın her köşesinde, modern tarihin gördüğü en bilinçli ve kararlı devrimci hareketin, **Bolşevizmin maya tutmasını sağlamıştır**. Brezilya'dan Vietnam'a, Türkiye'den Çin'e, ABD'den Endonezya'ya dünyanın hemen her yerinde bir komünist parti geleneği yerleşmiştir. İstatistik bir araştırma yapmamış olmakla birlikte, bütün bu ülkelerde komünist partilerin kuruluşunun 1920 ve onu izleyen yıllara tarihlenebileceğini az çok biliyoruz. Komintern mayası tuttuğu içindir ki, birincisi, birçok kurtuluş mücadelesinin, salt ulusal olanların bile, başına devrimci bir doğası olan komünist partiler geçebilmiştir; ikincisi, proletarya hegemonyası Sovyet devletinin mevcudiyetinin yarattığı nesnel etkinin ötesinde bütün köylü ülkelerinde bu komünist partiler aracılığıyla güçlenmiştir. Çarpıcı bir formülle ifade edecek olursak, örneğin Ekim devriminden sonra 20. yüzyılın tartışmasız en önemli devrimi olan Çin devriminde, bir **köylü** ordusunun mücadelesi zafere ulaşınca bir **işçi** devleti kurulmasının sırrı, devrimin Çin köylüsü ile Rus işçisinin bir ittifakı olarak zafere ulaşması olarak anlaşılmaktadır.

Demek ki, bir ilk düzeyde, toplumların kendi içinde zaten taşıdığı devrim tohumlarının ötesinde, Ekim devriminin ve onun dolaysız ürünü olan maddi yapıların, Sovyet devletinin ve komünist partilerin mevcudiyeti, Komintern üzerinde uygulanan korkunç politikalara rağmen devrimleri çok güçlü kılmıştır. Bu da dünya devriminin kimi yerde zafere ulaşması sonucunu doğurmuştur.

Ancak, işin öznel yanı hâlâ derinleştirilme ihtiyacı içindedir. Komintern dünya devrimine karşı bir araç haline gelmiş olduğuna göre, Sovyet bürokrasisi en başta Çin gibi dünya çapında istikrarı altüst edebilecek, statükoyu kökünden sarsabilecek bir devrimi nasıl desteklemiştir? Sorumuzun bu ikinci düzeydeki cevabı yalın, yalın olduğu kadar da basittir. **Desteklememiştir**. Çin ve Yugoslav devrimleri Komintern ve sonrasında dünya komünist hareketinde büyük bir güce sahip olan **Stalin'e rağmen** yapılmıştır.⁴³ Bu nokta çok berrak biçimde belgelenmiş durumdadır.

Yugoslavya'da emperyalistler ile SB'nin nüfuz bölüşümünün yüzde 50-yüzde 50 olduğuna yukarıda değinmiş, ama savaşın sonucunda bu ülkede sosyalist bir

42 Ekim devriminin yarattığı genel toplu durumun, başka ülkelerde devrimlerin lehinde etkileri bulunmasına yol açan daha ziyade jeo-stratejik veya jeo-politik karakterde başka nesnel faktörlerden de söz edilebilir. Ama bu yazının konusu bu olmadığı için burada en önemli faktörle yetiniyoruz.

43 Arnavutluk, Yugoslav partisine çok bağlı bir önderliğe sahip olduğu için ayrı bir örnek olarak ele alınması gerekmeyen bir devrimdir. Kore ve Vietnam (1945) devrimleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığımız için bunlara giremiyoruz. Ama Çin ve Yugoslavya kendi başına Stalinist bürokrasinin dünya devrimi karşısındaki tutumunu kavramak için yeterlidir. Kore ve Vietnam konusunda durumun farklı olmayacağını tahmin ediyoruz.

devletin kurulmuş olduğuna göre bu hesabın tutmadığını belirtmiştik. Bunun nedeni, Tito'nun önderliğindeki Yugoslav komünistlerinin Yalta düzenine uymayı reddetmiş olmalarıdır. 1943'ten itibaren Stalin'in uygulamaya başladığı baskıya rağmen, Yugoslav partisi 1944'te AVNOJ adını taşıyan geçici hükümet organını kurarak savaş sonrası sosyalist Yugoslav federasyonunun temelini atmıştır.⁴⁴

Çin örneğinde ise Stalin Japon işgalinden itibaren ÇKP'ye Çan Kay Şek (Jiang Jiesi) önderliğindeki Guomindang'ın üstünlüğünü kabul eden bir siyasi çizgiyi empoze etmiş, bunu savaş sonrasında da devam ettirmiştir. Ancak ÇKP bu basınca direnerek devrimci bir iktidar yolunda savaşa devam ettikten, 1948'de savaşı ÇKP'nin kazanacağı belli olduktan sonradır ki Stalin tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştır. Stalin kendisi her şey olup bitikten sonra Çin politikasının “yanlış” olduğunu teslim etmiştir.⁴⁵ Burada SB bürokrasisinin daha sonra Küba ve 1960'lı ve 70'li yıllarda Vietnam gibi örneklerde de görülebilecek bir davranış kalıbının ilk örneklerini görüyoruz. Gerek Çin'de, gerekse Yugoslavya'da Stalin devrimleri durduramayınca yeni kurulan devletlerle işbirliğine girmiştir. Bunun hem bu yeni işçi devletlerinin emperyalizme karşı mücadelede bir koz olarak kullanılmasıyla, hem de bunların Sovyet bürokrasisinin hâkimiyeti için tehlike oluşturabilecek alternatif odaklar haline gelmesinin engellenmesiyle ilgisi vardır. Ama en azından ikinci faktör söz konusu olduğunda korkunun ecele faydası olmadığını aşağıda göreceğiz.

Demek ki, sadece devrimin engellendiği durumlarda (Fransa, İtalya, Yunanistan) değil, zafere ulaştığı durumlarda da (Çin ve Yugoslavya) Stalinist bürokrasinin tavrı devrimi durdurma yolunda çaba göstermek olmuştur. Yani bu örnekler genel tezimizi tersinden doğrulamaktadır. Ama önümüzde son bir soru daha vardır: Komintern ve partileri üzerinde onca yıl uygulanan baskı ve politikalarından sonra bu ülkelerin partileri nasıl olmuş da devrimci kalmıştır?

Bu sorunun cevabı incelikli bir diyalektik analizi gerektirir. Bu analizi daha önce başka bir yazımızda yapmıştık.⁴⁶ Oradaki argümanı burada sadece kısaca özetleyeceğiz. Bürokratik yozlaşmanın etkisi altına girmiş Komintern sistemi tek ve ayrışmamış bir yapıdan oluşmaz. Sistemin en az dört farklı katmanı ve aktörü vardır: Komintern'in de parçası olduğu evrenin esas belirleyicisi olarak Sovyet bürokrasisi; bu bürokrasinin siyasi araçları ve Komintern politikalarının gerçek belirleyicisi olarak SBKP ve NKVD; Komintern'in merkez aygıtı, özellikle her şeyi yöneten Yürütme'si; nihayet, Komintern'e üye ulusal partiler. Bu katmanlaşmış yapı diyalektik anlamda **dolayısız bir birlik değildir**. Katmanları, aynı bütünün parçaları olmak hasebiyle birbirleriyle etkileşim ve belirlenim ilişkilerine sahiptir elbette; ama bu belirlenim ve etkileşim süreci belirli dolayimler aracılığıyla ertelenebilir, biçim değiştirebilir, bazen kısmi geri dönüşler yaşanabilir. Ortaya gecikmeler ve

44 F. Claudin, a.g.y., c. 2, Bölüm 7; Deutscher, a.g.y., s. 577-79.

45 F. Claudin, a.g.y., Bölüm 8; Deutscher, a.g.y., s. 575-76 ve 580-82.

46 “Stalinist Hareketler Karşı Devrimci midir?”, *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 13, Temmuz-Ağustos 2004, s. 41-51.

bütün içinde uyumsuzluklar bile çıkabilir. Devrimci bir yapı olarak Komintern'in tahribinin, bir anda, sürtünmesiz, çelişkisiz, değişik toplumlarda değişik sosyo-ekonomik ve politik koşulların varlığına rağmen birörnek olmasını beklemek, diyalektiğin değil yapısalcı-işlevselci bir yöntemin anlayışı olabilir ancak.

Bu doğruysa, elbette bir ucta merkezde Sovyet bürokrasisinin dünya devrimine karşı tutumu ile öteki ucta çeperde her bir ülkenin partisinin kendi ülkesindeki devrime karşı tutumu farklılaşacaktır. İnce ayrıntılara girmeden ve her bir örneğin somut olarak kendi koşulları çerçevesinde incelenmesi gerektiğini hatırlatarak diyebiliriz ki Komintern'in bazı partileri İkinci Dünya Savaşı koşullarında henüz devrimci karakterlerini bütünüyle yitirmemişti. Bir bakıma bu şu demektir: Komintern yukarıda cevabımızın ilk düzeyi olarak açıkladığımız gibi 20. yüzyılda devrimi uluslararası alana taşıyacak partilerin yatağı iken SB'nin yozlaşmasına paralel olarak karşı devrimci bir konuma evrilmiştir. İşte burada Komintern'in devrimci döneminin etkilerinin karşı devrimci döneminin etkileri tarafından henüz silinemediği, iptal edilemediği vakalarla karşı karşıyayız.

9. “Dışarıdan devrim”

İkinci Dünya Savaşı'ndan çıkışta kapitalizmin ilga edildiği, sosyalist inşa süreci olarak anılması gereken bir sürecin başladığı başka ülkeler de olduğunu biliyoruz. Hepsi Doğu Avrupa'da yer alan bu ülkelerde⁴⁷ kapitalizmden işçi devletine geçişin Kızıl Ordu'nun bu ülkelerdeki gücü sayesinde olduğunu da biliyoruz. Engels 1848 devrimlerinden itibaren, burjuvazinin devrimci karakterini yitirmeye başladığı aşamada kapitalizmin önünü açan köklü değişimlerin artık büyük halk kitlelerinin devrimci atılımları ile değil, tepeden, iktidardan pay alan sınıflardan geldiğini gözlemiş ve bu süreçlere “tepeden devrim” adını vermişti. Bunlar gerçek anlamda devrim değildi elbette. Biz de Doğu Avrupa'da “halk demokrasisi” olarak anılan rejimlerin kuruluşunu Engels'in bu terminolojisine atfen “dışarıdan devrim” olarak anacağız. Yani bu ülkelerde burjuva devletin ortadan kaldırılması ve sosyalist inşa sürecine geçilmesi, her bir ülkenin kendi emekçi halkının devrimci faaliyeti temelinde değil, doğrudan doğruya Sovyet devletin gücü sayesinde gerçekleşmiştir. Evet, geçiş bir sarsıntı ile olmuştur, ama bu sarsıntı devrim değildir.

Bu meselenin bizim için önemi, devrim kavramı ve devrimlerin bir üretim tarzından diğerine geçişte ne ölçüde vazgeçilmez olduğu konusu üzerine açılacak tartışmalardan gelmiyor. Biz bu olgunun, yani bazı ülkelerde geçiş devrimsiz olmasının, başka ülkelerde muzaffer devrimlerin yaşanmış olması ve bunların uluslararası alanda hegemonik bir etkiye kavuşmuş olması koşuluyla, Marksizmin tarih kavrayışına aykırı hiçbir yan taşımadığı kanaatindeyiz ama bunu tartışmanın yeri burası değil. Bizi burada ilgilendiren soru yalın olarak şudur: Stalinist bürokrasi savaşı içinde ve sonrasında bir dizi ülkede kapitalizmin ortadan kalkmasına ve

47 Tekrar sayalım: Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Polonya, Doğu Almanya. Yukarıda Baltık ülkelerinin de (Estonya, Letonya, Litvanya) tıpatıp aynı tür bir geçiş yaşadığını, ama bunların SB'ne dâhil edildiği için bir ölçüde ayrı bir gelişmeye tâbi olduğunu da belirtmiştik.

işçi devletlerinin kurulmasına girişmiştir. Yani bir bakıma Ekim devriminin coğrafi kapsamını genişletmiştir. Bu durumda bürokrasinin dünya devrimine karşı mücadele ettiğini söylemek doğru mudur?

Bizim görüşümüz, bu istisnanın kuralı bozmayacağıdır. Bürokrasinin dünya devriminin gelişmesinin aktif olarak karşısında yer almasının nedenlerini yukarıda ele alırken iki faktöre değinmiştik. Bunlardan birincisi, bürokrasinin uluslararası burjuvazi ile “barış içinde bir arada yaşama” ilkesini ihlal edecek, istikrarı bozacak, statükoyu sarsarak iki tarafın bir hesaplaşmaya girmesine yol açacak gelişmelerden titizlikle kaçınmasıydı. Sovyet bürokrasisinin dünyanın çeşitli ülkelerindeki devrimleri desteklemesi, uluslararası burjuvazinin altını oymaya çalıştığı anlamına geleceğinden burjuvaziye karşı saldırıya iter, böylelikle bürokrasinin hücrelerinde varlığını sürdürdüğü işçi devletinin varlığını tehlikeye atabilir. İkincisi ise güçlü kitle mücadelelerinin ürünü olabilecek yeni muzaffer devrimlerin SB'deki bürokratik rejimle çelişki içine girmesi, onun için bir tehdit oluşturması olasıdır.

Ekim devriminin halk demokrasileri olarak anılan ülkelere genişletilmesi operasyonunda her iki sakınca da mevcut değildir. Hatırlanacağı gibi, Yalta düzeninde Doğu Avrupa nüfuz bölgesi olarak büyük ölçüde SB'ne verilmişti. Dolayısıyla burada emperyalizmle büyük bir çatışma çıkacağını beklemek doğru olmazdı. Öte yandan, geçiş bütünüyle SB'nin, Kızıl Ordu'nun gücü ve prestijinden destek alan kontrolü altında yapıyordu. Üstelik geçişi, hemen hemen her ülkede aynen 1930'lu yılların sonunda SB'de düzenlenen Moskova duruşmalarına benzeyen davalar izliyordu.⁴⁸ Yani kontrol bütünüyle Sovyet bürokrasisinin elindeydi. Kısacası, bürokrasinin dünya devrimine karşı tavır almasının her iki koşulu da bu özgül durumda yoktu. Oysa İkinci Dünya Savaşı, SB'nin batı sınır bölgelerinin büyük emperyalist güçler tarafından ciddi bir koz olarak kullanılabileceğini ortaya koymuştu. Dolayısıyla, SB'nin bu ülkeleri kendi hâkimiyetinde tutması önemli bir güvenlik açığını ortadan kaldıracak bir jeo-stratejik önlemdi. Ama bu hâkimiyeti korumak için söz konusu ülkelerin sosyo-ekonomik düzenlerini değiştirmek, onları SB'ne benzer yapılara kavuşturmak gerekliydi. Sosyalist bir inşaa sürecine sahip bir ülke ile kendi sosyo-ekonomik yapıları tipik kapitalist özellikler taşıyan ülkelerin sonsuza kadar dost kalması beklenemezdi. Kısacası, Sovyet bürokrasisi açısından bu operasyonun amacı dünya devrimini yaymak değildi, SB'nin güvenliğini pekiştirmektir.

Bürokrasinin dünya arenasındaki karşı devrimci karakterini saptayan ilk Marksist olan Trotskiy, 1939-40'ta, Sovyet-Nazi paktı sonucunda Sovyet ordularının Polonya'ya girmesi halinde kapitalistlerin ve toprak sahiplerinin ayrıcalıklarına karşı savaş açılacağını öngörmüştür.⁴⁹ Bir ülkeyi Sovyet nüfuz alanına katma amacıyla sosyo-ekonomik düzenin böylesine kökten değiştirilmesi, bürokrasinin genel olarak dünya devriminin kendi kontrolü dışında yayılmasına karşı mücadele eden karakterini ortadan kaldırmaz.

48 I. Deutscher, a.g.y., s. 579-80.

49 Lev Trotskiy, *Marksizmi Savunurken*, a.g.y., s.50.

10. “Tek ülkede sosyalizm”ler

Bu genel tablo bizi şu sonuca ulaştırıyor: 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin dünya devrimine dönüşemediği için kapitalizmin gerisinde kaldığı ve çöktüğü doğru ise, bu, sosyalist inşaya yön veren güçlerden bağımsız biçimde olmamıştır. Gelişmenin erken bir aşamasında sürece hâkim olan bürokrasi, kendi çıkarları öyle gerektirdiği için, devrimin riskli biçimde dünya çapında yayılmasını engellemiştir. Bu engelleme aynı zamanda sosyalist inşa deneyiminin dibine yerleştirilen bir dinamit gibi iş görmüş, bu deneyimin er ya da geç tıkanmasının temelini atmış, böylece çöküşün yolunu açmış olmaktadır.

Buraya kadar anlatılanlar bize çöküşün bir düzeyde açıklamasını sağlıyor. Bunu birazdan daha somut bir düzeye taşıyacağız. Yine de o daha somut düzeye geçmeden önce şöyle bir soruya da cevap vermek gerekiyor: İkinci Dünya Savaşı sırasında ve ertesinde yaşanan devrimler ve geçişler SB’nin yalıtılmışlığını ortadan kaldırdığına, sosyalist inşaya girişen ülkeler toplamı artık dünyanın üçte biri olarak anılacak büyüklüğe eriştiğine göre, neden hâlâ devrimin dünya devrimine dönüşemediğini söylüyoruz? Başka bir açıdan bakıldığında, eğer devrimin tıkanmasının en önemli nedenlerinden biri ilk devrimin yalıtılmış olması ise, neden bu yeni devrimlerden sonra Avrupa’nın ortasında Berlin’den Japon Denizi’ne kadar uzanan bir coğrafyada hâkim duruma gelen sosyalist inşa süreci, kapitalizmin üretici güçlerinin karşısında büyük bir atılım yapamamıştır?

Elbette akla derhal gelecek bir açıklama, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, sosyalist devrimi yaşamış ülkelerin (bir-iki istisna dışında) henüz sanayileşmemiş, üretici güçleri geri düzeyde olan, tarımsal yapıların ağırlık taşıdığı toplumlar olmalarıdır. Denebilir ki, en ileri sosyo-ekonomik ve teknolojik düzeydeki ülkelerin hepsi varlıklarını kapitalist üretim tarzı çerçevesinde sürdürdükçe, sosyalizmin geride kalması kaçınılmazdır. Başlangıçta sağduyuya uygun gibi görünebilecek olan böyle bir açıklamanın, biraz irdelendiğinde sorunlu olduğu görülecektir. Çünkü bu yaklaşım, iki üretim tarzının **üretici güçleri eşit tempoda geliştireceğini varsaymaktadır**. Oysa planlamaya dayanan, öncelikleri hedeflere tam olarak uygun hale getirme kapasitesine sahip olan, dönemsel olarak yaşanan krizlerde sadece üretici güçleri eksik kapasitede kullanmakla kalmayıp daha önce yaratılmış üretim kapasitesini bile imha edebilen kapitalizmden farklı olarak krizler yaşamayan sosyalist inşa toplumlarının daha yüksek bir gelişme temposuna ulaşması ve geriden başlasa bile zamanla kapitalizme yetişmesi mümkün olabilirdi. Belki olabilirdi, ama tek ülkede sosyalizm programının empoze ettiği sınırlar aşılabileseydi. Oysa yeni yeni toplumların sosyalist inşa alanına girmiş olması bu sınırları ortadan kaldırmamıştır. İki savaş arasında SB yalıtılmış bir “tek ülkede sosyalizm” deneyimi iken, İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu sınırlar aşılacak yerine “tek ülkede sosyalizm” deneyimlerinin sadece sayısı çoğalmıştır.

Lenin’in hayatı boyunca verdiği son başarılı mücadele, Ukrayna, Belarus, Güney Kafkas cumhuriyetleri ile Orta Asya cumhuriyetlerini Rusya ile birleştirme söz konusu olduğunda, Stalin ve arkadaşlarının bu coğrafyaların Rus Sovyet

Federe Sosyalist Cumhuriyeti'ne (RSFSC) iltihak etmelerini (katılmalarını) öngören projesine karşı verdiği mücadeledir. O dönemde ulusal sorun alanında Rus şovenizmine karşı verdiği daha genel mücadelenin bir parçası olarak Lenin, bütün bu cumhuriyetlerin **eşit statüyle daha üst bir birimde birleşmesini** savunmuştur. Bugün bildiğimiz Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) adlı devlet işte bu mücadelenin sonucudur. Bu devlet, **adında bir ulusun veya coğrafi bölgenin adı bulunmayan tek modern devlettir**. Bu ayrıcalığı, o zamandan beri kurulmuş tek bir devlet bile ortadan kaldıramamıştır. Ulusal kategorilerin dışında bir modern devlet olmak bakımından SSCB biriciktir, **eşsizdir**! Şayet Lenin öteki formüle karşı mücadele etmemiş olsaydı, devletin adında “Rus” ya da “Rusya” ibaresi bulunacaktı. Ama Lenin'in formülüyle proletarya enternasyonalizminin vatanı haline geliyordu. Böyle bir devlet, yeni devrimlerle birlikte federasyonun hiç ad değiştirmeden, herhangi bir ulusa ait olmaksızın genişlemesine izin verebilirdi. Rus devrimini dünya devriminin açılış salvosu olarak gören Lenin ve Trotskiy kuşağı için zaten başka türlü düşünülemezdi.

Ama 20. yüzyıl devrimi nasıl gelişti? Devrim yaşayan her ülke, kendi sınırları içine kapandı. Böylece, SB'nin bir çeyrek yüzyıl boyunca yaşadığı ulusal sınırlar içinde hapsolmuş ekonomik gelişme, sosyalist inşa yoluna girmiş bütün ülkeler için yürünecek yol oldu. Sonunda, dünya devriminin atılımları, “tek ülkede sosyalizm”in yerini dünya çapında bir ortak sosyalist vatan almasıyla değil, “tek ülkede sosyalizmler” ile sonuçlandı. Oysa başta SB ve Çin olmak üzere, Berlin'den Japon Denizi'ne uzanan birleşik bir politik-ekonomik birimin her bakımdan sosyalizmin gücüne güç katacağı tartışmasız biçimde açıktır.

Milli komünizm acı meyvelerini vermişti. Başlangıçta SB için (Rus milliyetçiliği temelinde) öngörülen milli komünizm, şimdi yeni devrimler ortaya çıkar çıkmaz yeni milli komünizmlerin pıtrak gibi çoğalması ile sonuçlanıyordu. Milli komünizmin doğurduğu çelişkiler, sosyalizmin, üretici güçlerin gelişmesinde geride kalmasının ötesinde bir de ulusal sorunlarla boğuşmasına yol açacak, bu da 20. yüzyıl sosyalizmi için yeni bir darbe olacaktır. 20. yüzyıl sosyalist inşa deneyiminin boğuşmak zorunda kaldığı ulusal sorunlar en azından üç ayrı kategoriye ayrılabilir:

1) Devrimci rejimlerin SB ile çelişkisi: Stalinist bürokrasinin başka ülkelerde sosyalist devrimler yaşanması halinde yeni doğacak devletlerin kendi hâkimiyetine birer tehdit oluşturacağına dair öngörüsü doğru çıkacaktır. SB yönetimi Yugoslavya ile derhal, Çin ile ise 1960'lı yıllarda derin çelişkiler içine düşecektir. Özellikle Çin-Sovyet çatışması, BİD'leri kapitalist dünya karşısında zayıflatan çok önemli bir faktör olarak çöküşte önemli bir rol oynamıştır. Mao'nun 1971 sonrasında emperyalizmle işbirliği içinde SB'ye ideolojik ve politik bir taarruz başlatması dünyanın dört bir yanındaki mücadeleler açısından vahim sonuçlar doğuracaktır. Ayrıca, milli komünizm sayesinde, Marx'ın ya da Lenin'in aklının ucundan bile geçmeyecek bir savaş kategorisi tarih sahnesine çıkmıştır. SB ile Çin belirli bir aşamada savaşın eşliğinden dönmüş, buna karşılık Vietnam ile Kamboçya, ardından da Çin ile Vietnam filli olarak savaşa tutuşmuştur. Stalinizm sayesinde “sosyalistler arası savaş” kate-

gorisi de insanlığın tarihine geçmiştir!

2) Halk demokrasilerinde işçi sınıfı ve halk kitlelerinin Sovyet karşıtlığı: Yugoslavya ve Çin gibi örneklerde yeni devletlerin SB'ne kafa tutabilmelerinin nedeni, çok güçlü bir halk desteğine sahip olarak iktidara gelmeleri, bu sayede ciddi bir özgüvene sahip olmalarıdır. “Dışarıdan devrim” ile sosyalist bir yönelişe geçmiş Doğu Avrupa ülkelerinde yeni rejimin yöneticilerinin iktidarı SB'nin gücüne dayandığı için bu yöneticiler SB'ye kafa tutma, ondan bağımsız kararlar alma olanağından yoksundu. Buna karşılık, SB bu ülkelere tam anlamıyla kendine bağımlı birimler olarak yaklaşıyor, iç işlerine sık sık karışıyor, birçok önemli siyasi tercihi onlara dayatıyordu. Bunun sonucu şu olmuştur: Doğu Avrupa halk demokrasilerinde devlet SB hâkimiyetine ses çıkaramadığı için⁵⁰ ulusal onuru korumanın yükü işçi sınıfının ve halk kitlelerinin omuzuna kalmıştır. Bu, özellikle, yüzyıllardır Rusya'nın hâkimiyeti ile boğuşmuş olan Polonya gibi ülkelerde çok akut biçimler alabilmiştir. Aşağıda göreceğiz ki, bu ulusal sorunlar başka faktörlerle bir araya gelerek SB'nin başına çok büyük sorunlar açmıştır.

3) Tekil ülkelerin kendi içindeki ulusal sorunlar: Milli komünizm tanım gereği bir ulusun o politik birim içinde yaşayan öteki uluslar üzerinde hâkimiyet ve baskı kurması ile sonuçlanır. SB'nde Rus milliyetçiliğinin özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren köruklenmesi,⁵¹ bir dinler ve halklar mozaigi olan bu ülkede başa çıkılamaz ulusal sorunlar yaratmıştır. Aynı türden sorunları örneğin Çin'de de görmek mümkündür. BİD'ler arasında bu bakımdan en önemli istisna, uluslar arasındaki ilişkilerin Leninist bir anlayışa en yakın biçimde düzenlenmiş olduğu Yugoslavya'dır. Bu, birçok okuru şaşırtacaktır. Ne de olsa, 1990'lı yıllarda Yugoslav devleti bu federal ülkeyi oluşturan çeşitli ulusların arasında patlak veren kanlı savaşların sonucunda parçalanmıştır. Bu paradoksun sırtını geçmişte başka bir çalışmamızda açıklamaya çalışmıştık.⁵²

Bütün bu çelişkiler dolayısıyla “tek ülkede sosyalizm” programının, bürokrasinin programının öteki yüzü olan milli komünizm bir ölçüde kendi kuyusunu kazmıştır.

11. Çelişkilerin olgunlaşması, restorasyonun somut koşulları

Başlangıçtan beri 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin çöküşüne yol açan dünya tarihsel önem taşıyan çelişkileri adım adım derinleştirerek anlattık. Şimdi,

50 Bunun tek istisnası, bir aşamadan sonra Çavuşesku'nun Romanyası olmuştur. Farklı türden bir istisna ise, partinin de işçi sınıfı ve halk kitleleriyle birlikte SB hâkimiyetine karşı tavır aldığı 1968 Çekoslovakyası'dır. Polonya'da belirli merhalelerde benzeri bir durum doğmuştur. Ne var ki gerek Çekoslovakya gerekse Polonya'da görülen istisnalar yalnızca konjonktürel, yani geçicidir. SB'ne sistematik olarak kafa tutan bir tek Çavuşesku yönetimi olmuştur. Bunun bedelini de (yukarıda gördüğümüz gibi, bkz. dipnotu 15) ağır ödemiştir.

51 I. Deutsch, a.g.y., s. 475-80.

52 “İkinci Kosova Savaşı”, a.g.m.

uzun yolculuğumuzun son basamağında, bu derinde yatan çelişkileri daha da keskinleştiren kimi faktörlere çok kısaca değinerek çöküşün somut bir olanak haline dönüşmesinin mekanizmasını özetleyeceğiz. Burada, yukarıda anlatılanların üzerinde yükselen ve onları güçlendiren faktörler söz konusudur. Amacımız bir tarihsel merhaleyi ayrıntılarıyla hikâye etmek değil, kapitalizmin restorasyonuna giden yolu açan dinamikleri analitik biçimde ön plana çıkarmak olduğundan, somut tarihsel gelişmeye sadece bu analizin amaçları açısından gerekli olduğu kadarıyla değineceğiz. Aynen yazının tamamı bir tarih çalışması olmadığı gibi bu bölüm de değildir. Ayrıca, aşağıda ele alınacak somutlaştırıcı faktörler çok daha derinlemesine bir analizi gerektirdiği gibi, bunlara belki bazıları aynı derecede önemli başka faktörler de eklenebilir.

● **Ekonomik tıkanma:** BİD'lerin ekonomik gelişmesinin çok çelişik özellikleri olmuştur. Planlı ekonominin üstünlüğü dolayısıyla belirli aşamalarda çok hızlı kalkınma tempolarına ulaşabilen bu ekonomilerin bir aşamadan sonra çok çeşitli sınırlarla karşılaştığı, hatta yer yer irrasyonel özellikler gösterdiği doğrudur.⁵³ Bütün bir burjuva literatürü bu sınırları ve özellikleri sosyalist ekonominin doğası gereği pratikte işlemeyeceğinin bir kanıtı olarak göstermeye çalışır. Biz kapsamlı bir çalışmamızda bütün bu sınır ve özelliklerin aslında **planlamanın tek ülkenin sınırları içine hapsolmasından ve bürokratik bir çarpılma ile malûl olmasından** kaynaklandığını göstermeye çalıştık.⁵⁴ Bunun anlamı açıktır: Sosyalist ekonomi bürokratik cendereden ve tek ülkede sosyalizm illetinden kurtulduğunda çok daha verimli olacaktır. Ama yaşanan deneyimde bu sınırlar BİD'lerin çelişkilerini çok yüksek düzeylere çıkarmış, en önemlisi işçi sınıfının ve emekçi halkın, emperyalist ülkelerin tüketim kalıpları karşısında büyük bir zaafa düşmesine yol açmıştır. Bugün en başta Rusya'da olmak üzere işçi sınıfı ve emekçilerin çoğunluğu ya da bazı ülkelerde hatırı sayılır bir azınlığı, istikrarlı biçimde eski toplumun daha iyi olduğunu söylüyor. O zaman çöküş ya da restorasyon döneminde bu sınıfların eski rejimin kazanımlarına neden sahip çıkmadığı sorulabilir. Nedenlerin en önemlilerinden biri, BİD'lerin ekonomik performansının zayıflığının halkı Batı toplumlarına özlemle bakar hale getirmesidir. Burada yalan ve propaganda elbette önem taşımıştır, ama bu propagandanın etkili olabileceği ortamı yaratan bu ülkelerin kendi ekonomik koşullarıdır.

● **Politik devrimlerin bastırılması:** Bürokratik despotizmin ve ayrıcalıkların yarattığı eşitsizliklerin işçi sınıfı ve büyük halk kitlelerinde tepkiler doğurması elbette mümkün değildi. Bu huzursuzluğun kendini parlamenter bir rejim içinde ifade etmesi mümkün olmadığı için toplumsal patlamalara yol açması

53 Burada kapitalizmin rasyonel bir ekonomik işleyişe yaslandığına dair en ufak bir ima yoktur. Söylenen, aslında çok rasyonel özellikleri olması gereken, verimsizliği bile planlanmış bir verimsizlik olması gereken (bu çok derin uzantıları olan fikre sadece değinerek geçiyoruz) planlı ekonomide irrasyonel işleyiş örneklerinin tuhaf olması dolayısıyla buna işaret ediyoruz.

54 Sungur Savran, "Piyasa sosyalizminin yükselişi ve düşüşü", *Onbirinci Tez*, sayı 11, s. 9-56.

olağandı. Nitekim BİD'lerin tarihinde farklı şiddette isyan, ayaklanma ve devrim hareketleri görülmüştür. Hızla sayacak olursak: 1953 Doğu Berlin işçi ayaklanması; 1956 Macaristan devrimi ve Polonya'da isyan; 1968 "Prag baharı"; 1968, 1970 ve 1976'da Polonya'da ardı ardına gelen büyük mücadeleler; 1979-81 yılları arasında yine Polonya'da neredeyse bütün işçi sınıfının ve köylülüğün Solidarnosc (Dayanışma) sendikasında örgütlenmesi; daha önce esas olarak öğrenci hareketinden kaynaklanan "demokrasi hareketleri" yaşamış olan Çin'de 1989'da Pekin Tien an Men meydanında 20 gün boyunca bir milyondan fazla insanın Gezi tipi bir eylem yapması; Tien an Men'in hemen ardından SB'nde yaşanan, 700 bin işçinin katıldığı ve bir aya yakın süren madenciler grevi başlıca epizotlardır.⁵⁵ Bunlar işçi sınıfının halk kitleleriyle birlikte başka tür bir sosyalizme yürüme özlemi ile Doğu Avrupa'nın halk demokrasilerinde halkın Sovyet-Rus ulusal hâkimiyetine karşı biriktirdiği tepkinin açığa çıkması arasında bir sentezin sonucu olarak algılanabilir. Belirli epizotlarda bir azınlık sosyalizmden kopuşa ilişkin talepleri açık açık ileri sürmüşse de bu hiçbir zaman hâkim unsur haline gelmemiştir. Bunların birer politik devrim dinamiğini ortaya koyduklarını söylememizin nedeni şudur: Bütün bu hareketler hâkim renk olarak sosyalizmi tartışma masasına getirmeden farklı bir tür sosyalizmi savunmuştur. Ne var ki, bunların çoğunun şiddetle bastırılması, bazılarında (1956 Macaristan ve 1968 Çekoslovakya) Sovyet tanklarının "sosyalizmi koruma" bahanesiyle bu bastırma harekâtına katılması, bu ülkelerin işçi sınıflarının ve halklarının adım adım farklı bir sosyalizm özlemi konusunda umutsuzluğa kapılmasına yol açmıştır.

● **Polonya Dayanışma hareketinin "uyan borusu":** Polonya işçi sınıfının ulusal sorunun da etkisiyle bütün bu ülkeler arasında en sert muhalefeti ortaya koyduğunu görmüş bulunuyoruz. Ne var ki, 1956, 1968, 1970 ve 1976'daki hareketler, 1979-81 arasında yaşanan deneyimin yanında silik kalır. Solidarnosc (Dayanışma) adını taşıyan bağımsız işçi sendikası 30 milyon nüfusu olan bir toplumda 10 milyon işçiyi örgütlemiştir. Onun ikizi olan Köylü Solidarnosc'u ise 3 milyon bağımsız çiftçiyi. Bunları aileleri ile birlikte alırsanız, nomenklatura dışında bütün bir toplumun bir işçi muhalefetine ardında toplanmış olduğunu anlarsınız. Durum o kadar kritik hale gelmiştir ki, 1981'de BİD'lerin tarihinde

55 Macaristan için Ateş Uslu, "Ellinci Yıldönümünde 1956 Macar Devrimi", *Devrimci Marksizm*, sayı 1, Mayıs 2006, s. 130-154 ve Necip Çakır, "Macaristan 1956: Devrim mi, Karşı Devrim mi?", *Onbirinci Tez*, sayı 9, Şubat 1989, s. 162-218; Polonya için Oliver MacDonald, "Polonya Girdabı: Dayanışma ve Sosyalizm", *Onbirinci Tez*, sayı 9, Şubat 1989, s. 219-266; Çekoslovakya için Ateş Uslu, "Prag Darbesi'nden Prag Baharı'na Çekoslovakya'nın Yirmi Yılı (1948-1968)", *Devrimci Marksizm*, sayı 6-7, İlkbahar-Yaz 2008, s. 150-176; Çin için Ergun Aydınöğlu, "Çin'de Aşağıdan De-Maoizasyon ya da Marksizmin Yeniden Doğuş Sancısı", *Onbirinci Tez*, sayı 8, Haziran 1988, s. 152-181, Ernest Mandel, "Pekin Komünü", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 119-130 ve Jin Xiaochang, "Çin'de Devrim Gerekıyor", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 131-144; Sovyet madenciler grevi için Sungur Savran, "Vorkuta'da Grev Var!", *Sınıf Bilinci*, sayı 4-5, Ekim 1989, s. 99-118.

ilk kez bir askeri darbe gerçekleşmiştir!⁵⁶ Polonya uluslararası düzeyde bütün BİD'lerde bir "uyan borusu" işlevi görmüştür. Her ülkenin bürokrasisi bu durumun sürdürülebilir olmadığını, mutlaka bir çıkış yolu bulmak gerektiğini kavramıştır.

● **Avrupa Birliği'nin yükselişi:** Bölünmüşlüğü dolayısıyla iki dünya savaşının ana tiyatrosu olan Avrupa kıtasının nihayet birleşebileceği umudunu (aldatıcı bir şekilde) yaratan Avrupa Birliği (AB), BİD'lerin hem bürokrasisi, hem de işçi sınıfı ve halk kitleleri üzerinde tam bir manyetizma etkisi yaratmıştır. Burada büyük bir ironi ile karşılaşyoruz: Marx ve Lenin için Avrupa'yı ve dünyayı sermaye değil sosyalizm birleştirebilirdi ancak. Ama sosyalizm, Stalinizmin imalatı milli komünizm dolayısıyla sonuna kadar "tek ülkede sosyalizmler" olarak kalırken, kapitalizm (elbette emperyalist mücadele içinde güçlenme amacıyla) Avrupa kıtasını birleştirme yolunda hiç olmazsa ciddi bir girişim yapıyordu. Bu girişimin emperyalist kapitalizmin rekabetçi doğası dolayısıyla başarılı olmaması ihtimali çok yüksektir, ama hiç olmazsa girişim yapılmıştır! Milli komünizmin zehirli meyveleri tekrar tekrar gelip kendisini vuruyordu.

● **Perestroyka:** İşte Mihail Gorbacov bu koşullar altında 1985 yılında SBKP'nin genel sekreteri konumuna oybirliği ile seçilmiştir. Seçilir seçilmez de Ekim devriminin ülkesinde kapitalist restorasyonun yolunu açan ünlü "Perestroyka" (yeniden yapılanma) politikasını uygulamaya koymuştur. Bu süreci, henüz yaşanırken bütün ayrıntıları ve olasılıklarıyla tahlil etmiş bulunuyoruz.⁵⁷ Burada bizi ilgilendiren sürecin somut gelişme biçimi değildir. Önemli olan Perestroyka'nın iki sonucudur: (1) Gorbacov'un Dışişleri Bakanı Eduard Şevardnadze 1988 yılında mizahi tarzda "Sinatra Doktrini" adını taktığı bir yeni dış politika çizgisi açıklamıştır. Amerikalı şarkıcı Frank Sinatra'nın ünlü "My Way" şarkısından mülhem bu ad, bütün BİD'lerin kendi yollarını seçebilecekleri anlamına geliyordu. Başka bir şekilde söylenirse, SB Doğu Avrupa'nın halk demokrasilerini serbest bırakıyordu. Doğu Avrupa da kendi yolunu, 1989'da Berlin Duvarı'nın çöküşüyle simgeleşen bir hızlı süreç içinde, kapitalist restorasyonda ve AB'ye katılma yönelişinde seçti. (2) Sovyetler Birliği, federasyonu oluşturan 15 cumhuriyetin ortak kararıyla Aralık 1991'de dağıtıldı. Böylece Ekim devriminin ürünü olan Sovyet devleti çözülmüş, işçi devletinin Ekim devriminin kazanımlarını koruyan yapısı paramparça olmuş oluyordu. Bundan sonrası kapitalizmin değişen tempolarda restorasyonuydu.

56 Askeri darbe dâhil bütün bu gelişmenin Marksist bir analizi şu kaynakta bulunabilir: Daniel Singer, *The Road to Gdansk. Poland and the USSR*, New York: Monthly Review Press, 1982. Ayrıca bir önceki dipnottaki Oliver MacDonald makalesi de önemli bir kaynaktır.

57 Bkz. "Sovyetler Birliği Nereye Gidiyor?", *Onbirinci Tez*, sayı 8, Haziran 1988, s. 53-98; "SBKP 19. Konferansı", *Sınıf Bilinci*, sayı 2, Eylül-Ekim 1988, s. 6-47; "Kapitalist Restorasyon mu, Politik Devrim mi?", *Onbirinci Tez*, sayı 10, 1990, s. 8-40; "Piyasa Sosyalizminin Yükselişi ve Düşüşü", *Onbirinci Tez*, sayı 11, 1991, s. 9-56.

• **Bürokrasinin burjuvalaşması:** Sovyet devletinin bürokratik yozlaşması teşhisini koyduğunda Trotskiy bu toplumun geleceğinde sadece iki olasılık olduğunu saptamıştı: Ya işçi sınıfı bürokraşiyi bir politik devrim ile alt edecek ve bu toplumda sosyalizmin, dünyada ise dünya devriminin önünü açacaktır; ya da bürokraşisi koşullar uygun olduğunda kapitalizmi yeniden tesis edecektir. Trotskiy bu ikinci dinamiği bürokraşinin bir hâkim sınıfın güvencelerine sahip olmamasının kendi iktidarı ile yarattığı çelişkiye bağlıyordu. Bürokrat, devlet içindeki güçlü konumu devam ettiği sürece durumundan memnun olabilirdi. Ama bu konum sarsıldığında birdenbire kendini ortada kalmış bulması işten değildi. Çünkü ayrıcalıkları özel mülkiyete dayanmıyordu. Bunun da ötesinde, devlette istikrar sağlansa ve bürokrat hayatının sonuna dek sağlam konumunu muhafaza etse bile, birikimini ve konumunu çocuklarına aktaramıyordu. Bunun için de özel mülkiyet hakkının tamamlayıcı parçası olan miras hakkı gerekliydi. Bu çelişkiler bürokrati zamanla proletarya devriminin kazanımlarını, yani kamu mülkiyetine ve planlamaya dayalı ekonomiyi sorgulamaya sürüklemesi anlamına geliyordu. Bu yüzden bürokraşisi uzunca bir süre sosyalist inşanın zeminini oluşturan kamusal proleter ekonomisini savunsa bile, bir aşamadan sonra koşullar elverince ve/veya gerektirdiğinde yüzünü kapitalist restorasyona çevirmesi beklenmeliydi. BİD’lerin çöküşü tam da bu dinamiğin ürünü olmuştur! Trotskiy’in öngörüsü bir tarihi önerme olarak **bire bir gerçekleşmiştir**. Yazının 2. bölümünde çöküşün ve kapitalist restorasyonun genel panoramasını ele aldığımızda vurguladığımız gibi restorasyonun hâkim dinamiği devlete hâkim güçlerin, yani komünist denen partilerin inisiyatifinden kaynaklanmıştır. O aşamada elimizde henüz toplumun yönetici gücü olarak “bürokraşisi” kategorisi yoktu. Şimdi biliyoruz ki kapitalist restorasyonun başlıca sorumlusu ilk kez SB’de oluşan, devrimlerden sonra öteki toplumlara da hâkim olan ayrıcalıklı bürokratik katmandır, nomenklatura’dır. Bu yazının sorduğu belki de en önemli soruyu böylece cevaplamış oluyoruz. Bürokrasi başlangıçta tek tek ülkeler düzeyinde kendi çıkarları gereği kamusal proleter ekonomisini koruma yönünde çalışır. Ama daha baştan yine kendi çıkarları açısından uluslararası planda dünya devriminin karşısına dikilir. Ne var ki, bir aşamadan sonra koşulları bürokraşiyi kendi topraklarında da restorasyonist bir yönelişe sokar. Kısacası, dünya solunun büyük bölümünün sandığının aksine, bürokraşisi ve onun çeşitli ülkelerdeki siyasi araçları olan “komünist” adını taşıyan partileri devrimci bir tarihi özne olmaktan çoktan çıkmıştır! “Komünist” adını taşıyan partilerin kapitalizmin restorasyonunu gerçekleştirmesinin sırrını açıklamış bulunuyoruz.

• **Halk kitlelerinin burjuva toplumuna dönüş tercihi:** Çöküş ve restorasyonun somut yönünün ele alınması gereken son vechesi, bazı ülkelerde halk hareketinin kapitalist restorasyonun önünü açmak bakımından bürokraşiden bile daha faal olmasıdır. Aslında bürokraşinin restorasyonun esas öznesi olduğu toplumlarda bile işçi sınıfının ve emekçilerin planlı sosyalist inşa ekonomisini savunmak için parmağını dahi kıpırdatmaması da aynı doğrultuda düşünülmelidir.

Bürokrasinin restorasyonizminin köklerini açıklamış bulunuyoruz. İşçi sınıfı ve emekçi halk neden sosyalist inşa ekonomisini muhafaza etmekten kaçınmıştır? Bunun nedenlerine aslında bu yazının içinde değişik aşamalarda işaret etmiş bulunuyoruz. Bürokrasinin ayrıcalıkları ve siyasi iktidarın dolaysız mekanizmalarını gasp etmiş olması, bu ülkelerin işçi sınıfı için büyük bir yabancılaşma uçurumu açmıştır. İşçi sınıfının, koşullar çok elverişsiz olduğu halde, yani despotik bir rejim çerçevesinde politik örgütlenme tekeli bürokrasinin elinde olduğu halde olanaklarını bulduğunda politik devrim yoluna girmiş olması bunun açık ifadesidir. Ne var ki, tarihi gelişme içinde üç önemli faktör işçi sınıfının var olan rejimlerden kopuşunu hızlandırmıştır. Birincisi, BİD'lerin ekonomilerinin ilk dönemdeki hızlı gelişmeden farklı olarak son on yıllarda durgunlaşması sonucunda yaşam standardında bir durağanlığın baş göstermesi, BİD emekçi halkının gözlerini Batı'nın yaşam standardına hasetle çevirmesi; ikincisi, politik devrim girişimlerinin bazen kanla bastırılması sonucunda başka türden bir sosyalizm kurulabileceğine inancın adım adım yok olması; üçüncüsü, AB'nin iğvası. Biz 1989-91 aralığında hem Doğu Avrupa halk demokrasilerindeki, hem de SB'deki gelişmeleri yakından izledik. Türkiye ve dünya solu Gorbaçov'un Perestroyka yönelişi konusunda hayal dünyasında umutla yaşarken biz, erken-den, gidilmekte olan yolun kapitalist restorasyon tehlikesini beslediğini saptayıp uyardık. Doğu Avrupa'da kitle mücadelelerinin, isyanların vb. sosyalizm açısından bir umut olmakla birlikte oralarda da işçi sınıfının rejimden bağımsız devrimci öncü partilerinin var olmamasının durumu tehlikeli kıldığına da işaret ettik. Solun Stalinist akımlarının yanı sıra hızla yükselmekte olan sivil toplumcu/sol liberal akımlarının da aldanma içinde yaşadıkları, Trotskist gelenekten gelen birçok akımın kapitalist restorasyona karşı mücadele görevlerinden bütünüyle uzak durduğu bu dönemde, esas olarak doğru bir sınav verdiğimizde inanıyoruz. Ancak bir önemli yanlış yaptık. Bütün BİD'lerde işçi sınıfının devrimlerle gelen kazanımları dişıyla tırnağıyla savunacağı fikrine çok güvendik. Kitlelerin otuz-kırk yıllık bir deneyim sonucunda bu toplumların gidişatından umut kesmiş olduğunu, kapitalist restorasyon konusunda en iyisinden kayıtsız, en kötüsünden restorasyon lehinde bir tutum belirleyebileceklerini anlayamadık. Çekoslovakya gibi ülkelerde liberallerin (ünlü Vaclav Havel hatırlansın) gücünün çok tehlikeli olduğuna işaret ettik, ama kitlelerin uygun koşulları bulduklarında başka bir doğrultuda mücadeleye gireceklerine aşırı bir inanç besledik. Bu hatamıza ilişkin özeleştirimizi başka bir yazıda yapmış bulunuyoruz.⁵⁸ Ama bu özeleştiriyi de yaptıktan sonra, dediğimiz gibi, Marksizm için bir turnusol kâğıdı olarak iş gören bu dönemden alnımızın akıyla çıktığımızı inanıyoruz.

58 Sungur Savran, "Marksizmin Aşıl Topuğu", *İşçi Mücadelesi*, eski dizi, sayı 15, Kasım-Aralık 2004, s. 55-67.

12. Sonuç

Uzun yolculuğumuzun sonuna gelmiş bulunuyoruz. Bu yolculuğa, 20. yüzyıl dünya tarihinin en önemli olayının, yani 1917’de Ekim devrimi ile açılan sosyalist inşa döneminin yüzyıl biterken sona ermesinin nedenlerini sorarak başladık. Bunun odak noktasına, 20. yüzyıl tarihine temel rengini vermiş olan tarihi olay Ekim devriminin ürünü olan ve bugün çöküşünün ve dağılışının 25. yıldönümünü yaşamakta olduğumuz Sovyetler Birliği’ni koyduk. Sonunda sorduğumuz soruya cevap vermiş bulunuyoruz.

Yazımızın başlığı “Sovyetler Birliği’ni kim yıktı?” olarak konuldu. Bu sorunun yalın cevabı: Sovyetler Birliği’ni yıkan siyasi iktidarı 1930’lu yıllarda ele geçirmiş olan bürokrasidir. Bu sadece Sovyetler Birliği için değil, onun ayak izinde ona çok benzer politik rejimlere ve sosyo-ekonomik düzene sahip öteki sosyalist inşa deneyimlerinden çoğu için de geçerlidir. Çin’de, Vietnam’da, Avrupa’daki bürokratik işçi devletlerinin çoğunda ve belki yarın Küba’da, yıkım kendine “komünist” adını takmış olan yönetici bürokrasiden gelmiştir. Bunun istisnaları vardır, ama azdır: Çekoslovakya’da geçiş, kitle mücadelelerinin restorasyonist liberal önderliklerin eline geçmesiyle gerçekleşmiştir; Doğu Almanya’da büyük kitle mücadeleleri eski rejimi yıkmış, ama yeni bir rejim kurulamadan ülke Batı Almanya emperyalizmi tarafından yutulmuştur; Polonya’da geçiş daha melez bir biçim almıştır: Çok güçlü bir işçi hareketi, ülke halkının tarihi olarak Katolikliğe bağlılığından yararlanan emperyalizmin bilinçli bir manevrası ile Polonyalı bir Papa’nın (Wojtyla ya da II. Ioannes Paulus) hegemonyası altına sokulmuş, ama bürokrasi emperyalizmden de hızlı davranarak 1981’de kurulan askeri diktatörlük eliyle kapitalist restorasyonun yolunu döşemiştir. Bunlar kuralı doğrulayan istisnalardır. Geri kalan bütün ülkelerde, biçimler değişmekle birlikte öz aynıdır: Başta Sovyetler Birliği olmak üzere 20. yüzyılın bütün sosyalizm inşa deneyimleri, kendine komünist diyen bürokrasi tarafından tasfiye edilmiştir.

Neden? Sovyetler Birliği’nde yaklaşık üç çeyrek yüzyıl boyunca, öteki ülkelerde kırk yıl boyunca sermayenin hâkimiyetine kesin bir engel olarak yükselen işçi devletlerini yöneten de yine aynı bürokrasi değil miydi? Bu bürokrasi geçmişte kendi yöntemleriyle sosyalist inşa sürecini savunurken son aşamada neden kapitalizmin restorasyonunun bayrağını yükseltmiştir? Bu yazıda bu sonuca ulaşmada rol oynayan temel dinamikleri belirli bir mantıksal zincir içinde ortaya koyduk.

Yazının başında, Ekim devriminin hemen ertesinde patlak veren Alman devriminin (1918-1923) sosyal demokrasinin sosyalizme ihaneti dolayısıyla başarısızlığa uğramasıyla sonuçlandığına işaret ettik. Bu gelişmenin Ekim devrimini iki dünya savaşı arası dönemde yalıtıldığını, üretici güçlerin sosyalizmi henüz çağırmadığı geri bir ülkede, yıkıcı bir savaş döneminden (1914-1921) sonra girilen sosyalist inşanın bürokrasinin aşırı derecede güçlenmesine ve siyasi iktidarı ele geçirmesine yol açtığını belirttik. Bürokrasinin hücrelerinde hayat bulduğu kamu mülkiyetine ve planlamaya dayalı proleter ekonomisini ve onun üstyapısı olarak iş gören devleti korumak zorunda olduğunu, buna karşılık hem emperyalizmle çatışmalardan

kaçınmak, hem de kendi hâkimiyetine yeni rakiplerin çıkmasını önlemek için başka ülkelerde devrimlerin zafere ulaşmasından, yani dünya devriminden vebadan kaçır gibi kaçtığı analizini yaptık. Sonra bunu somut verilerle kanıtladık. Bürokrasi devrimin hem ulusal çapta (Bolşevik Partisi), hem de uluslararası çapta (Komintern) araçlarını tam da bu politikası dolayısıyla imha edecekti. Bu imha işleminin Sovyet bürokrasisinin dünya devriminin çeşitli tezahürleri karşısında oynadığı karşı devrimci rolü kolaylaştırdığını ortaya koyduk.

Dünya devrimi karşısında bürokrasinin karşı devrimci rolünü, bir dergi yazısının yer sorunu dolayısıyla iki kez sınırlanmış biçimde ele aldık. Birincisi, zaman bakımından tartışmayı Stalin dönemiyle sınırlı tuttuk. Genel yaklaşımda Stalin sonrası dönem ünlü “Hruşçov revizyonizmi” tezi dolayısıyla zaten küçümsendiği için bu metodolojik açıdan yeterli olacaktı. Stalin döneminde ise sadece en önemli devrimleri ele aldık, ikincil sayılabilecek örneklere girmedik. Ele aldığımız örnekler iki türdendi. Birinci tür, bürokrasinin devrimi engellemeyi başardığı örneklerden oluşuyordu: Çin 1925-27, İspanya 1936-39, Fransa, İtalya, Yunanistan 1941-49. İkinci tür ise bürokrasinin karşı devrimci rolünü tersinden kanıtlıyordu. Bürokrasinin engellemeye çalıştığı devrimler ona rağmen zafere ulaşıyordu: Yugoslavya (1941-45) ve Çin (1949).

Dikkat edilirse, özetin bu aşamasına kadar Stalin'in ve Stalinizmin adları bile neredeyse edilmiyor. Bunun nedeni, Sovyetler Birliği'nin (ve diğer bürokratik işçi devletlerinin) çöküşüne ilişkin **bu açıklamanın Marksist bir zemine yaslanmasıdır**. Biz, Trotskiy'i izleyerek, bu çöküşü, dünya çapında ve tek tek ülkelerde büyük sosyo-ekonomik ve politik güçlerin karşılıklı denge ve mevzilenmesi ile açıklıyoruz. Burada da önceliği sosyo-ekonomik faktörlere veriyoruz: Sovyetler Birliği'nin üretici güçlerinin geriliği ile sosyalizm inşasına girişmesi, iç savaşın bu ülkede işçi sınıfı öncüsünün büyük bölümünün hayatını alarak sınıflar arasındaki güç dengeğini değiştirmesi, devrimin yalıtılması dolayısıyla her devrimden sonra doğacak bürokratikleşme tehlikesinin geri bir ülkede kontrol edilemez bir tehdit haline gelmesi, bürokrasinin sosyo-ekonomik ayrıcalıklarını korumak amacıyla bir iç savaş boyutlarına varan bir “temizlik” harekâtı sonucunda bir istibdad rejimi kurması bu açıklamanın ana halkalarıdır. Stalin ve Stalinizm bu dev tarihsel güçlerin gelişmesi içinde bürokrasinin kendisine uygun bularak seçtiği ve biçimlendirdiği zalim bir önder ve Marksizmi içinden çürüten bir politik-ideolojik akımdır. **Bizim sorumuz bireylerle değil, sosyal güçlerledir**. Elde ettiği sosyo-ekonomik ayrıcalıklarla işçi sınıfı ve köylülüğün karşısında yer alan ama sınıflaşmamış bir kastın, bürokrasinin 20. yüzyıl sosyalizminin katili olduğunu söylüyoruz.

“Sınıflaşmamış”. Yukarıda sözünü ettiğimiz paradoksun açıklaması da burada yatıyor. Uzun on yıllar boyu bürokratik olarak yozlaşmış olsa da işçi devletlerini kapitalizme karşı savunan bürokrasi, koşullar değiştiğinde **restorasyonist** bir doğrultuya girecek ve kapitalizmin yeniden tesisi için aktif olarak çalışmaya başlayacaktır. Çünkü bürokrat özel mülkiyete sahip olmadığından konumu kırılgandır, özel mülkiyetin uzantısı olan miras hakkına sahip olmadığı için gücünü, birikimini,

iktidarını çocuklarına aktaramaz. Dolayısıyla, bürokratin sosyal konumunun içinde daha en baştan itibaren **diyalektik bir çelişki** mevcuttur: Varlığını borçlu olduğu proleter ekonomisi, aynı zamanda onun önünde bir engeldir. Bürokratin zaman içinde evrimi aslında bu temel çelişkinin serpilip gelişmesinin ürünüdür. Yazının bu sonuç bölümünden önceki son bölümünde nicel gelişmenin bir nitelik sıçramasının koşullarını nasıl hazırladığına satır başlarıyla değinmiş bulunuyoruz.

Bu temel diyalektik çelişki, Trotskiy'in *İhanete Uğrayan Devrim* ve başka çalışmalarında ortaya koyduğu teorik analizin sonunda ulaştığı öngörünün temelinde yatıyordu. Bu öngörü muhteşem biçimde doğrulanmıştır. Önce *İhanete Uğrayan Devrim*'den bazı pasajlara göz atalım:

Üretim araçları devlete aittir. Ama devlet sözün gelişi, bürokrasiye “ait”tir. Şimdiki halde tümüyle yeni olan bu ilişkiler (...) katılaşacak, standartlaşacak ve meşrulaşacak olursa, uzun vadede proleter devrimin toplumsal kazanımlarının tümüyle tasfiye olmasına yol açacaklardır. Ama şu anda bu olaydan söz etmek için en azından vakit erken. Proletarya henüz sözünü söylememiştir. Bürokrasi henüz farklı mülkiyet koşulları altında kendi hâkimiyeti için gerekli toplumsal temelleri yaratmamıştır. Kendi iktidarının ve gelirinin kaynağı olarak devlet mülkiyetini korumak zorundadır. Eyleminin bu yönüyle o hâlâ proletarya diktatörlüğünün bir aleti olarak kalmaktadır.

(...) Bürokrasinin ne hisse senetleri ne tahvilleri var. Kendine özgü farklı bir mülkiyet ilişkisinden bağımsız olarak bir idari hiyerarşi biçiminde devşirilmekte, desteklenmekte ve yenilenmektedir. Birey olarak bürokrat, devlet aygıtının sömürü haklarını mirasçılara devredemez.

Trotskiy böylece bürokrasinin nesnel varlığında içkin çelişkiyi ortaya koyar. Sonra bürokrasinin hâkimiyetinin başka hiçbir güç tarafından ortadan kaldırılmadan devam ettiği durumda olacakları şöyle betimler:

Bürokrasi, devletin başında işine devam eder. Bu koşullar altında bile toplumsal ilişkilerin evrimi sürecektir. (...) Denebilir ki, ona gerekli geliri sağladığı sürece büyük bürokrat, hâkim mülkiyet biçimlerinin ne olduğuna pek aldırış etmez. Böyle bir sav yalnızca bürokratin kendi haklarının istikrarsızlığını değil, çocuklarının hakları ne olacak sorusunu da göz ardı eder. Yeni aile tapınması gökten zembille inmemiştir. Ayrıcalıklar eğer insanın çocuklarına aktarılamıyorsa kıymetlerinin ancak yarısı kadar ederler. Vasiyet hakkı,⁵⁹ mülkiyet hakkının ayrılmaz parçasıdır. Bir devlet tekelinin müdürü olmak yeterli değildir; aynı zamanda hissedar de olmak gerekir. Belirleyici özelliğe sahip bu alanda bürokrasinin zaferi, onun yeni bir varlıklı sınıfa dönüşmesi anlamını taşıyacaktır.⁶⁰

59 Doğru çeviri “miras hakkı” olmalıdır.

60 *İhanete Uğrayan Devrim*, a.g.y., 342-47.

1936 yılında kaleme alınan *İhanete Uğrayan Devrim* Trotskiy'in Sovyetler Birliği konusundaki teorik analizinin doruğudur. IV. Enternasyonal'in 1938 tarihli programı ise Trotskiy'in geleceğe dönük öngörüsünü programatik bir görev çerçevesinde ifade eder:

Yani SSCB şiddetli çelişkiler taşımaktadır. Yine de hâlâ **yozlaşmış bir işçi devleti** olmaya devam etmektedir. Toplumsal teşhis bu yöndedir. Politik gelişme için iki alternatif söz konusudur: Ya bürokrasi gittikçe daha çok dünya burjuvazisinin işçi devletindeki organı haline gelerek **yeni mülkiyet biçimlerini devirecek ve ülkeyi kapitalizme geri sürükleyecek**, ya da işçi sınıfı bürokrasiyi ezerek yolu sosyalizme açacaktır.⁶¹

Bırakın Stalin'in hazırlattığı 1936 tarihli yeni Sovyet anayasasının sosyalizmin zaferini “geri dönülmez” biçimde ilan etmesini, 1980’li yıllarda Stalinizmin etkisinin çok daha yumuşak olduğu bir dönemde bile bir Sovyet Stalinistine bu olasılığın sözünü etseniz, muhtemelen öfkeden çıldırır, Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin dünya devrimci hareketinin öncüsü olduğunu ileri sürer, hatta belki duruma göre koşullar uygunsa “Troçkist hain”e fiziksel bir ceza vermeye bile kalkışabilirdi. Ama çok kısa süre içinde olacak olan tam da buydu!

Demek ki, başta Ekim devriminin ürünü olan Sovyetler Birliği olmak üzere, 20. yüzyıl sosyalizminin katili kendine özgü ayrıcalıklı çıkarlarını özel mülkiyet güvencesine bağlamak için kapitalizmin restorasyonuna girişen bürokrasidir. Ama bunu söylemek dünya çapındaki suç ortaklarını unutmak anlamına gelmemeli. Marksizmin devrimci yorumunun, proletarya enternasyonalizminin çıplak olarak ortaya koyduğu gerçeklere sırtını dönen, hatta şiddetle yanıt vermeye girişen uluslararası Stalinist hareketin her partisi ve her lideri ve her teorisyeni bu suçun ortağıdır. Karşı devrimciliğe erkenden uluslararası alandan başlayan, nihayet kendi ülkesinde Ekim devriminin yarattığı işçi devletini yıkan bir toplumsal katman ve onun uluslararası alanda kontrol altında tuttuğu siyasi hareketi desteklemekle, bu partiler ve liderler ve aydınlar **karşı devrimi desteklemiş olmaktadırlar**. İşte bugün Sovyet devletinin neden yıkıldığını ciddiyle, araştırarak, özeleştirel bir temelde ele almıyorlar. Ama bunu yaparak geçmişteki cinayetlerine yeni bir cinayet ekliyorlar. Geçmişte hiç olmazsa sığınabilecekleri bir mazeret vardı: Güçlü Sovyet bürokrasisinin yarattığı yanılsamanın tutsağı olduklarını ileri sürebilirlerdi. Şimdi ise bütünüyle ortaya çıkmış bir hakikati işçi sınıfından ve halk kitlelerinden saklıyorlar. Böylece felaketin sorumlusunun sosyalizm ve Marksizm olduğu yolundaki burjuva propagandasına katkıda bulunmuş oluyorlar, geleceği tehlikeye atıyorlar. Suçları büyüktür, çünkü apaçık gerçekler konusunda **halka yalan söylüyorlar**.

Buna itiraz mı ediyorsunuz? O zaman bu yazının ileri sürdüğü akıl yürütmesini

61 *Kapitalizmin Can Çekişmesi ve Dördüncü Enternasyonal'in Görevleri*, çev. Zeynep Gök, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1992, s. 40. İlk vurgu metnin orijinalinde, sondaki vurgu ise bizimdir.

çürütün, ortaya koyduğu olguların gerçeğe tekabül etmediğini kanıtlayın. Bir de Sovyetler Birliği'nin neden çöktüğü ve dağıldığı konusunda bu yazının sorduğu soruya siz de bu yazı kadar **yalın ve berrak bir cevap verin**. Evelemeyin gevelemeyin, şu soruya açık bir yanıt getirin: Sovyetler Birliği'ni kim çökertti?

Bu söylediklerimiz, bütün farklar baki olmak kaydıyla, Maocular, Arnavutluk taraftarları ve bürokrasinin çıkarları doğrultusunda siyaset yürütmüş bütün akımlar için geçerlidir.

Ne var ki, bilerek ya da bilmeyerek karşı devrimci bürokrasinin yanında yer alanların sorumluluğunu teşhir etmekle yetinemeyiz. Ekim devriminin başına gelen yozlaşma felaketine neredeyse tek başına karşı duran, Ekim devriminin iki büyük önderinden biri iken yapayalnız kalan, çocuklarının teker teker katledildiğini ya da dayanamayıp intihar ettiğini gören, en yakın dostlarını kaybeden ama yine de yılmadan dünya devriminin zaferi için çalışan Trotskiy'in yolunu izleyerek IV. Enternasyonal'de örgütlenen devrimcilere de suç ortaklığı değil ama sorumluluk düşüyor. IV. Enternasyonal'in programı Sovyetler Birliği'nin tek kurtuluşunun proleteryanın politik devrimi olduğunu söylüyordu. Bu yazıda çok kısaca özetlediğimiz gibi politik devrimler oldu. Ama her proleter devrimi sınıfın öncüsünü örgütlemiş olan bir devrimci partiyi gerektirir. IV. Enternasyonal'in en önemli görevlerinden biri yerine getirilememiş olarak kaldı: Ne Sovyetler Birliği'nde ne de öteki bürokratik olarak yozlaşmış işçi devletlerinde devrimci partiler inşa edilemedi. Trotskist ya da devrimci Marksist hareket bunu özeleştirel olarak değerlendirmeli, gelecek için derslerini çıkarmalıdır. Bundan sorumlu olduğumuz ölçüde biz bu özeleştiriye vermekten kaçınmak için hiçbir neden görmüyoruz.

Hele hele Gorbaçov'lar, Deng'ler, Jaruzelskiy'ler ve bürokrasinin öteki renksiz politik önderleri kapitalizmi yeniden kurmaya girişmişken ya da 1989'da sokaklara dökülen kitleler üzerinde hegemonya kuran liberaller açıkça aynı amaca yönelmişken, "demokrasi" adına bu hareketleri destekleyen, kapitalist restorasyona karşı ellerinden ne gelirse artlarına koymayan sözde Trotskistlerin verilecek hesabı çoktur. Trotskiy bu konudaki devrimci Marksist tavrın ne olması gerektiğini açık açık ifade etmişti:

Bizim için Sovyet bürokrasisini devirme sorununun, SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununa tabi olduğunu; bizim için SSCB'deki üretim araçlarında devlet mülkiyetini koruma sorununun dünya proleter devrimini koruma sorununa tabi olduğunu bir an için bile gözden kaçırmamalıyız.⁶²

Bizim bu konuda verecek hesabımız yok. Önceliklerimizi daima Trotskiy'in koyduğu önceliklere paralel biçimde belirledik. Ama Trotskist hareket içinde bu dev hatayı yapan çoktur. Bir örgüt düşünün: IV. Enternasyonal'in kurulduğu 1938'den bürokratik işçi devletlerinde kapitalist restorasyonun başladığı 1980'li

⁶² Marksizmi Savunurken, a.g.y., s. 53.

yılların sonları arasında geçen **yarım yüzyıl boyunca** işçi devletlerini restorasyona karşı savunmayı programatik bir ilke olarak bellemiş. Bu yarım yüzyıl boyunca bu tehlike neredeyse hiç yaşanmamış. Ama tehlike tam gündeme geldiğinde örgüt (hem de ne çok sayıda örgüt!) bu ilkeyi aniden fırlatıp atıyor! Kendi saflarında bunun hesabını görmeyen gelecekte proletaryanın mücadelesine önderlik etme kapasitesine kavuşamayacaktır.

Öyleyse Stalinizme karşı mücadele etmeyen ya da yeterince etkili mücadele etmeyen herkes bugün sosyalizmin içinde bulunduğu durumdan sorumludur. Faşizmin ve çeşitli istibdad rejimlerinin dünyanın dört bir yanında yükselmesinden ya da bir nc Dünya Savaşı'nın somut olarak insanlığın gündemine girmesinden hepimiz derece derece sorumluyuz. Ancak bu tavrımızı kökten değiştirir ve devrimci Marksizmin politik doğrultusuna geri dönersek insanlığı barbarlıktan ve felaketten kurtarabiliriz.

Bu yazı şu gerçeği açıkça ortaya koymuştur: 20. yüzyılın sosyalist inşa deneyiminin yenilgisi Marksizmi yanlışlamamış, tam tersine muhteşem biçimde doğrulamıştır. Gelecek yine Marksizmin olacaktır. Ama bunun için görev bürokrasiyi ve Stalinizmi tarihe havale etmektir.

Kitap Tanıtımı

Neoliberalizm, İslamcı Sermayenin Yükselişi ve AKP

*Neoliberalizm,
İslamcı Sermayenin Yükselişi
ve AKP*

Hazırlayanlar:
Neşecan Balkan,
Erol Balkan,
Ahmet Öncü

Yordam Kitap

Bu kitapta daha önce birçok defa ayrı ayrı incelenmiş olan neoliberalizm ve İslamcı sermaye olguları ilk kez kapsamlı bir içerikle birlikte ele alınıyor. Böylece, son yirmi yıla özgünlüğünü kazandıran İslamcı sermaye birikiminin neoliberal politikalarla ilişkisini ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeni sınıf oluşumlarını ciddi bir biçimde incelemek olanaklı oluyor. Bu bağlamda Türkiye’de AKP dönemindeki gelişmeler, İslamcı burjuvazi ve İslamcı orta sınıf olguları mercek altına alınıyor. Ayrıca, ülkemizde ve dünyada gayet gevşek, içeriği tanımlanmamış, içine her şeyin doldurulabileceği bir kavram olarak kullanılan “orta sınıf” kavramına, daha iyi tanımlanmış, bilimsel, daha somut bir içerik ve bundan türeyen kuramsal ve ampirik tartışmalara yeni bir boyut kazandırılmaya çalışılıyor. Türkiye üzerine yapılan çalışmaların bu açıdan zenginleştirilmesi Gezi İsyanı ve benzeri siyasal olaylar sırasında gündeme getirilen sınıfsal yorumlara ve çözümlemelere eleştirel yaklaşılabilmesine olanak sağlayacaktır.

Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ekonomik arka planı

Özgür Öztürk

Tarihçiler 20. yüzyılın 25 Aralık 1991'de bittiğini söylerler. O soğuk kış gününde Mihail Garbaçov devlet başkanlığı görevini bırakmış, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin (SSCB) varlığı sona ermiş, Kremlin'e Rusya bayrağı çekilmişti. Şimdiye kadarki en önemli sosyalist inşa girişimine böylece nokta konulmuştu. Tüm dünyada devrimci hareketler ve sol akımlar ağır bir bunalıma yuvarlanırken, sağda zafer coşkusu hâkimdi: sermaye sınıfının sözcülerine göre, on yıllar boyunca “komünizm”in zulmü altında yaşayan halklar nihayet zincirlerini kırıp kurtulmuşlardı. Artık demokrasi, insan hakları ve serbest piyasa geçerli olacaktı.

Aradan yirmi beş yıl geçti ve şimdi karşımızda oligarkların, mafyanın, Putin'in ülkesi var. Karşımızda vahşi bir iç savaşla parçalanmış (eski) Yugoslavya, faşizan rejimlerin pençesinde kıvranan Macaristan, Polonya, Ukrayna var. Yirmi beş yıldır diktatörlükler altında inleyen Orta Asya devletleri var. Kapitalizmin zaferi demokrasinin ve özgürlüklerin değil, baskıcı, gerici, yobaz rejimlerin önünü açtı. Bu tartışmasız bir gerçek.

Geçmiş bakarken her şey kader gibi görünür, oysa herhangi bir anda daima birçok olasılık vardır. Olaylar farklı biçimde gelişebilir, Sovyetler Birliği halen ayakta duruyor olabilirdi. Dolayısıyla “öküş” kesinlikle kaçınılmaz değildi. Fakat bir tesadüf sonucu veya hiç beklenmedik bir anda gerçekleştiği de söylenemez.

Aslında bunun hemen öncesinde, 1989'un ikinci yarısında Doğu Avrupa'nın "halk demokrasileri" domino taşları gibi birer birer devrilmişti. SSCB'nin duruma müdahale etmeyeceği anlaşıldığında, komünist partiler Ağustos'ta Polonya'da (seçimle), Ekim'de Macaristan'da (batıya geçmek isteyen Doğu Almanlara sınırları açtıktan sonra), Kasım'da Doğu Almanya'da (Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla), ardından Bulgaristan'da, Çekoslovakya'da ve nihayet Romanya'da (Çavuşesku'yu deviren kanlı bir ayaklanma ile) iktidardan düşmüştü. Tüm bu gelişmeler sonucunda pratikte işlevsiz kalan Varşova Paktı ve COMECON da (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) 1991 yılı ortalarında kepenk indirmişti.

Sıranın Sovyetler Birliği'ne geldiği görülebiliyordu. Nitekim SSCB'nin kendi içinde de başta Rusya olmak üzere birçok cumhuriyette (Baltık ülkelerinde, Ukrayna'da, Gürcistan'da, Azerbaycan'da) milliyetçi akımlar ve ayrılıkçı eğilimler epeyce güçlenmişti. Sistemin duvara tosladığı ve artık eskisi gibi işleyemeyeceği belliydi. 1991'in Ağustos ayındaki başarısız darbe girişiminin sonrasında, Sovyet devletinin günleri artık sayılıydı.

Tarihteki en görkemli devrimle kurulan, yetmiş yıldan fazla ayakta kalan, emperyalizme kafa tutan, üstelik dışarıdan bakıldığında sağlam görünen bir "süper güç," tüm dünyanın şaşkın bakışları önünde ve neredeyse kansız biçimde çözüldü-verdi.

Sovyetler Birliği neden çöktü? Bu sorunun basit, kestirme bir yanıtı bulunmuyor. Bütün büyük olaylarda olduğu gibi, Ekim devrimi ile açılan perdenin kapanmasında da birçok farklı dinamik karmaşık biçimde iç içe geçmiş, karşılıklı etkileşerek böyle bir sonuca yol açmıştır. Bugünden geriye bakışla, sistemin aslında 1960'ların sonlarından itibaren tıkanmaya başladığı söylenebilir. Fakat "tıkanma" veya bunalım zorunlu olarak çöküş habercisi değildir. Nitekim aynı dönemde dünya kapitalizmi ciddi bir krizle karşılaşmasına rağmen ayakta kalabilmiştir. Sovyetler Birliği de ekonomik kriz nedeniyle çökmemiştir. Her sistem kriz yaşar, ama iç mekanizmaları sayesinde bunları bir şekilde aşarak yoluna devam eder. Dolayısıyla esas soru, Sovyetler Birliği'nin 1980'lerin ortaları itibarıyla nasıl olup da krizlere dayanıksız hale geldiği, neden bir çıkmaza sürüklendiğidir.

SSCB deneyiminden bir şeyler öğrenmek istiyorsak, ilk etapta, çöküşü tetikleyen faktörleri ve daha temel yapısal unsurları birbirinden ayırt etmemiz gerekiyor. Sovyetler Birliği birçok emektar sosyalistin inandığı gibi dış etkiler veya düpedüz bir ihanet sonucunda yıkılmış olabilir. Garbaçov ve ekibinin icraatları gerçekten de "gaflet, dalâlet, hatta hıyanet" boyutundadır. Fakat bir komplo kurulduysa bile, bu ancak olayın tetikleyici unsurudur; tıpkı, kenarda duran birini uçurumdan aşağı düşüren dokunuş gibidir. Bu yazıda bu tarz harekete geçirici (veya etken) nedenler ele alınmayacaktır. Daha ziyade yapısal dinamiklere bakacak, Sovyetler Birliği deneyiminde neyin yolunda gitmediğini tartışmaya çalışacağım. Bunu yaparken de ağırlıklı olarak ekonomik arka plana odaklanacağım.

Baştan belirtmekte fayda var: SSCB'nin yıkılmasında siyasal ve toplumsal faktörler dar anlamda ekonomik nedenlerden daha fazla önem taşımıştır. Bununla bir-

likte, siyasal edimler bir ekonomik temele dayanır, ancak belirli bir üretim ilişkileri zemininde etkili olurlar. Marx'ın ifadesiyle “kocaman üstyapıyı” altüst eden şey, ekonomik temeldeki değişimdir.¹

Tarihsel maddeciliğin bu ilkesini vurgulama gereği duyuyorum, zira birçok Marksist, “ekonomik indirgemecilik”ten kaçınayım derken idealizme savruluyor. Fikirlerle belirleyici önem atfetmeye başlıyor. Sovyetler Birliği'nin yıkılışında burjuva ideolojisini benimsemiş kadroların kesin bir etkide bulunduğu kuşkusuzdur. Yine de, böyle ideolojilerin “sosyalist” denilen bir ülkenin yöneticileri arasında nasıl kök salabildiği; veya yıkıcı etkilerini neden 1930'larda, 50'lerde, 60'larda değil de 80'lerin sonunda ortaya koyabildiği, ancak maddi üretim ilişkileri temelinde açıklanabilir.

Öte yandan, hiçbir biçimde indirgemecilik kaygısı taşımayan birçok Marksist de Sovyetler Birliği söz konusu olduğu zaman nedense tarihsel maddeci yaklaşımı bir yana bırakıyor. Sosyalizmin esasen yalnızca devrimci bir irade ile kurulabileceği hayaline kapılıyor. Dolayısıyla, başarısızlığı inanç eksikliğine, ideolojik yorgunluğa, basit yanılgılara bağlama eğilimine giriyor. Böylece yine fikirlere belirleyicilik atfeden idealist bir konuma geçiyor.

Herhangi bir sosyalist inşa girişiminde (sosyalizme “geçiş toplumu”nda) siyasetin ve ideolojinin büyük (hatta merkezi) bir önem kazanacağı hiç duraksamaksızın söylenebilir. Fakat bunun zeminini yine üretim ilişkileri, bir başka deyişle ekonomik temel oluşturur. Marx vaktiyle, antik dünyada politikanın, Ortaçağ'da Katolikliğin “baş rolleri oynamasını, o toplumların kendi geçimlerini sağlama tarzları”na bağlamıştı.² Geçiş toplumunda da *mutatis mutandis* [gerekli değişiklikler yapılarak] aynı ilkenin geçerli olacağını düşünmemek için neden yoktur.

Sovyet deneyiminin derslerini bir yazıda tüketmek elbette olanaksızdır. Aşağıda sadece bazı temel dinamiklere dikkat çekiyorum. Bu kısa giriş dışında, yazı iki ana bölümden ve bir de sonuç kısmından oluşuyor. Birinci bölümde, Marksistler arasında yaygın olan iki görüş eleştiriliyor. İzleyen bölümde ise alternatif bir açıklamanın çerçevesi kurulmaya çalışılıyor. Bu alternatif açıklama özgün veya yeni değildir, ama tarihsel maddeciliğe sıkı sıkıya bağlı kalma kaygısı taşımaktadır.

1) Sovyetler Birliği deneyimine nasıl bakmamalı?

Sovyetler Birliği'nin neden yıkıldığına dair açıklamalar, doğal olarak, örtük veya belirtik bir SSCB tespiti de içerirler. Çöküşün içsel unsurlarla mı dışsal faktörlerle mi açıklanacağını belirleyen genellikle bu tespittir. Sovyetler Birliği'ni sosyalist kabul eden çevrelerin çöküşü arızı nedenlere veya dış koşullara bağladığı, “sosyalist SSCB” iddiasına karşı çıkanların ise çoğu zaman içsel-yapısal etmenleri

1 Karl Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, çev: Sevim Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 26.

2 Karl Marx, *Kapital I. cilt*, çev: Mehmet Selik, Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 91, d.n. 36.

vurguladığı söylenebilir.

20. yüzyılı sona erdiren bu büyük olay hakkında doğal olarak geniş bir literatür vardır. Literatürü layıkıyla değerlendirmek kuşkusuz hiç kolay bir iş değil ve bu yazının (ve yazarın da) sınırlarını çok aşar. Aşağıda sadece, daha sonra ileri süreceğim fikirlere bir giriş olarak, problemleri gördüğüm iki tezi belirli açılardan eleştireceğim. Bunlardan birincisine “kötü yönetim tezi,” ikincisine ise “kapitalist SSCB tezi” demek mümkündür.

Sovyetler Birliği kötü yönetildiği için mi çöktü?

Genellikle “sovyetik” çevrelerde yaygın olan bir yaklaşımda, Sovyetler Birliği’nin Stalin sonrasındaki yöneticilerin ideolojik yetersizlikleri ve kavrayış hataları nedeniyle durgunluğa ve zamanla çöküşe sürüklendiği savunulur. Buna göre, SSCB’de bazı toplumsal-ekonomik sorunlar vardır elbette, fakat sistem özünde başarısız değildir. Esas problem SBKP önderliğinin doğru çizgiden uzaklaşmış olmasıdır. Kısacası sorun arabada değil şofördedir.

Bu yaklaşımı Türkiye’de en açık biçimde savunan, herhalde Yalçın Küçük olsa gerek. Küçük, 1991 tarihli kitabının yeni baskısının daha ilk cümlesinde “Sovyetler Birliği, sovyet elitinin, komünizme inancını yitirmesi nedeniyle yıkıldı” diye ilan ediyor. Devamını ise şu şekilde getiriyor: “Komünizm’in ekonomik ve teknolojik hiçbir sorunu yoktu; tek meselesi kendisi olmuştu, inanç yetmezliğinden söndü, demek istiyorum.”³

Benzer bir argümana Yalçın Küçük kadar çarpıcı ifadeler kullanmayan birçok Marksistin de başvurduğunu görüyoruz. Örneğin Kemal Okuyan da çöküşü ideolojik yetersizliklere ve SBKP yönetiminin basiretsiz politikalarına bağlıyor. Okuyan, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde (Stalin’in son yılları dahil) partinin topluma doğru önderlik yapamadığını, toplumun gerisinde kaldığını savunuyor. Kitabının üçüncü baskısına önsözünde, “Ekonomik sorunlar filan, bunların hepsi aşıldı” diye yazıyor, “Açlığı, işsizliği, cehaleti, geri kalmışlığı unutan, giderek daha büyük oranda kentlerde yaşayan Sovyet halklarına enerji verecek bir önderlik yaratılabilseydi.”⁴ Bir başka deyişle, doğrudan durmayı becerebilen aydınlanmış bir önderlikle Sovyetler Birliği yoluna devam edebilirdi. Okuyan, örnek olarak Küba’yı ve Venezüella’yı gösteriyor.

Acaba Sovyetler Birliği’nde böyle bir önderlik neden yaratılamadı? Okuyan bu soruya, İkinci Dünya Savaşı’nın halkta ve başta Stalin olmak üzere yönetici kadrolarda yarattığı yorgunluğa işaret ederek yanıt veriyor. 1917-1945 arasındaki “açık kavga” döneminde ideolojik mücadelenin daha kolay olduğunu, 1945 sonrasında ise mücadelenin biçim değiştirdiğini ve fakat partinin buna hazırlıksız yakalandığını belirtiyor. Hızla kentleşmiş olmasına rağmen hâlâ taşra zihniyetiyle yönetilen

3 Yalçın Küçük, *Sovyetler Birliği’nde Sosyalizmin Çözülüşü*, İstanbul: Mızrak Yayınları, 2010, s. 7.

4 Kemal Okuyan, *Sovyetler Birliği’nin Çözülüşü Üzerine Anti-Tezler*, İstanbul: Yazılama Yayınevi, 2014, s. 10.

ülkede, Moskova ve Leningrad gibi merkezlerin burjuva ideolojisine terk edildiğini öne sürüyor.⁵

SBKP önderliği çok uzun süre ideolojik zafiyet sergilediyse, bunun yorgunluktan öte bir maddi temelinin olması gerekir. Okuyan, sosyalist inşa sürecinde siyasetin ve ideolojinin büyük önem kazanacağına dair haklı iddiayı kendine baz alarak, “geçiş toplumu”nda üstyapısal unsurlarla üretim ilişkileri arasındaki bağlantıyı epeyce zayıflatıyor. Bunun yerine, sürekli olarak, sosyalist inşa için gereken iradi zorlamaları öne çıkartıyor. Sonuçta, doğrudan durması beklenen bir önderlik için elde hiçbir nesnel ölçüt kalmıyor ve siyasal-ideolojik yanlışlar arızı olgulara dönüşüyor. Okuyan, örneğin, “Mısır’ı biraz olsun emperyalistlerden uzaklaştırmak için elli takla atan SSCB’nin Çin Halk Cumhuriyeti’nin yörünge değiştirmesine bu kadar kayıtsız kalması ahmaklıktan başka neyle açıklanabilir?” diye sorabiliyor.⁶ Böylesi bir önderliği doğuran yapıda ise belli ki belirgin bir sorun görmüyor.

Okuyan’ın perspektifinde, sosyalist inşa girişimlerinin tek tek her ülkede ayrı ulusal formasyonlar biçiminde örgütlenmiş olması mesele değil. Komünist Enternasyonal’in işlevsizleştirilmesi de çok önemli değil, çünkü enternasyonalizm, “dünya devrimini ilerletici noktayı, kendi bulunduğu konumu referans olarak saptamak ve ona yoğunlaşmaktır.”⁷ Bürokrasi zaten önemsiz, çünkü SSCB’de “bürokrat sayısı gelişmiş kapitalist ülkelerden her tanıma göre ve her dönemde daha az.”⁸ Kısacası ortada hiçbir ciddi sorun yok, ama ne yazık ki ahmakça hatalar, yeteneksiz kadrolar var.

Kemal Okuyan’ın anti-tezleri, Yalçın Küçük’ün “inanç yetmezliği” teşhisi vb. elbette çeşitli açılardan eleştirilebilir. Aşağıdaki bölümlerde farklı bir Sovyetler Birliği tablosu sunmaya çalışacağım. Bu bölümde yalnızca, “sosyolojik” bir olguyu, bürokratik deformasyonun bir nedenini hatırlatmak istiyorum.

Herhangi bir politik veya bürokratik konum (makam, mevki, koltuk) için rekabet eden kişiler, farkında olsalar da olmasalar da, çoğu zaman belirli toplumsal güçleri ve eğilimleri temsil ederler. Fakat bir temsilci aynı zamanda bir bireydir ve rekabete bireysel nitelikleri ile girer. İlgili konumlar, hiyerarşik olarak yapılanmış sistemlerde çoğunlukla gözlendiği gibi, çeşitli ayrıcalıklar da içeriyorsa, katılımcılar arasında bir doğal seçim süreci işler: ortama en iyi uyan, en iyi manevra yapanlar ayakta kalır. Kurnaz olan, acımasız olan, ayak oyunları çevirmeyi beceren başarılı olur. Böylece, tepeye doğru çıktıkça, en berbat kişisel özelliklere sahip olanlar diğerlerini saf dışı bırakmışlardır. En tepedekiler kural olarak en işbilir tiplerdir. Kapitalizmin işleyişine çok uygun düşen böyle bir mekanizmada, komünist ide-

5 Okuyan, a.g.e., s. 8-9.

6 Okuyan, a.g.e., s. 157. Aslında kitapta buna benzer birçok iddia var.

7 Okuyan, a.g.e., s. 129.

8 Okuyan, a.g.e., s. 97. Bürokrasi sorununu aşağıda ayrı bir alt bölümde ele alacağım için burada açmaya gerek görmüyorum. Fakat, bürokrasinin sayısal büyüklüğünün ikincil önem taşıdığını vurgulamakta yarar var. Sorun “bürokratlaşma”, kırtasiyecilik, hantallık falan da değildir. Toplumsal iktidarın ayrıcalıklı bir kesimin elinde yoğunlaşmış olmasıdır.

allere bağılı kalanların fazla şansı yoktur, ayakta kalanlarınsa çoğunlukla herhangi bir ideolojik bağılılığı bulunmaz. Sonuç olarak, her yeni kuşakta inancı daha zayıf kadrolar yetişir.

Bu söylenenler birçok kitle örgütünde gözlenebilir. 1920’lerde SBKP içinde de böyle bir seçim mekanizması işlemiştir. Önderlik sorunu, yani öznel unsur, son derece nesnel bir faktöre dayanmıştır. Daha da kötüsü, zaman içinde bu sorun giderek derinleşmiştir. Sovyetler Birliği’nde burjuva ideolojisi, kendisine böyle nesnel bir zemin bulabildiği içindir ki parti ve devlet bürokrasisinin katmanları arasında uzun yıllar boyunca rahatça yaşayıp semirebilmiştir. 1980’lere gelindiğinde, artık ortada Merkez Komitesi bürokratlarının Marksizmi deli saçması (“bullshit”), Lenin’i ise kriminal bir tip olarak niteleyebildiği bir “komünist parti” vardır.⁹

Küçük bir partide lider olmak bazı kişisel özellikler gerektirir. Büyük bir örgütte veya devlette lider olmak ise çok farklı özellikler gerektirir. Lenin ve -bir ölçüde- Castro, küçük partilerin başındayken iktidarı almış önderlerdir, dolayısıyla bu deformasyondan muaf kalabilmişlerdir. Oysa Stalin dahil Sovyetler Birliği’ndeki sonraki önderlerin tamamı parti içi mücadeleler (elbette birçok ayak oyunu da içeren) sonucunda başa geçmiştir. Kemal Okuyan’ın ileri sürdüğü gibi Stalin “son Bolşevik” olabilir belki (geri kalanları öldürdüğü için herhalde), ama aynı zamanda ilk defolu önderdir.

Sözünü ettiğimiz deformasyonların çözümü için uzaklara bakmaya gerek yok. Paris Komünü örneği ortadadır. Bürokrasi nesnel bir ihtiyaç sonucunda ortaya çıkan bir toplumsal kesimdir, herhangi bir sosyalist inşa girişiminde bürokrasinin elinde ciddi bir güç merkezileşmesi yaşanacaktır. Tam da bu nedenle, en baştan itibaren, meselelere daima işçi sınıfının perspektifinden yaklaşmak, üretim ilişkilerinin ve genel olarak toplumsal süreçlerin örgütlenmesinde katılımı, eşitlikçiliği esas almak, ayrıcalıkları sistematik olarak yok etmeye dönük tedbirler geliştirmek gerekecektir. Paris komünarlarının yaratıcı çözümleri (geri çağırma, temsilcilere işçilerle aynı düzeyde ücret gibi) hayatın içinden, sınıfın kendi öz pratiğinden çıkmış uygulamalardır. Siyasal veya idari görevler ayrıcalık değil külfet getirmelidir. Herhangi bir görevin sağlayacağı maddi çıkarlar için insanlar birbiriyle çatışmaya başlamışsa, orada bir sorun vardır. Bunun yanı sıra, önderliğin olabildiğince kolektif bir akla yaslanması, bunun için de her düzeyde siyasal katılım mekanizmalarının geliştirilmesi ekmek-su kadar gereklidir. Kelimenin tam anlamıyla “sovyet demokrasisi” bir lüks değil, hem planlamanın işlemesini sağlayacak hem de sosyalist insanın daimi politik motoru olacak temel bir ihtiyaçtır.¹⁰ Eğer bunun olanaksız olduğu, büyük bir ülkede bu tür siyasal katılımın işlemeyeceği söylenecekse, ileride de

9 Philip Hanson, *The Rise and Fall of the Soviet Economy: An Economic History of the USSR from 1945*, London: Routledge, 2014, s. 199.

10 Trotskiy’e göre planlama, sovyet demokrasisi olmaksızın “düşünülemez bile.” Fakat Trotskiy bu iddiayı pek açmamış, sadece öne sürmekle yetinmiştir. Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim: SSCB Nedir ve Nereye Gidiyor*, kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006, s. 99. Ayrıca bkz. Özgür Öztürk, “Trotskiy ve Sovyetler Birliği”, *Devrimci Marksizm*, no 24, 2015.

“ahmaklıklar”a hayıflanmaya devam edeceğiz demektir.

Sovyetler Birliği kötü yönetiliyordu, ama bu nedenle çökmüş değildir. Tıpkı Osmanlı'nın çöküşünün de beceriksiz padişahlardan ziyade ekonomik örgütlenişinin yapısal sorunlarından kaynaklanmış olması gibi. Evet, şoför usta değil ace-miydi; ama zaten arabanın kaportası eskimiş, lastikleri yıpranmış, benzini bitmişti.

SSCB kapitalist miydi?

Çöküş öncesinde, Türkiye’de birçok devrimci SSCB’yi sosyalist bir toplum kabul ediyor, dünyanın bir bölümünde sosyalist inşanın esas itibariyle tamamlandığını düşünüyordu. Bir kısmı da Sovyetler Birliği’nin “komünizme ilerlediğini” savunmaktaydı.

Türkiye’de ağır bedeller ödeyerek büyük mücadeleler yürüten devrimci kuşaklar, ne yazık ki Sovyetler Birliği deneyimini eleştirel bir gözle değerlendirmeye pek yanaşmamıştır. Bunun yerine, SBKP’nin resmi açıklamaları teorik kılıfa uydurulmaya çalışılmıştır. Genel kalıbın dışında kalan sosyalist akımların ortaya çıkması ise esas olarak 1960’lardaki Çin-Sovyet kutuplaşmasının bir sonucudur. Çin ve Arnavutluk yanlısı ekollerin “SSCB tespiti” ise genellikle “tekelci devlet kapitalizmi, sosyal emperyalizm” biçiminde olmuştur.¹¹

Peki hangisi doğru? Sovyetler Birliği komünizme doğru ilerleyen bir sosyalist ülke miydi yoksa kapitalist miydi? Aslında, yetmiş dört yıllık tarihinin daha ilk gününden itibaren, Sovyetler Birliği deneyiminin Marksistler arasında hem büyük bir heyecan ve hayranlık hem de kimi soru işaretleri yarattığını görüyoruz. Ekim devrimine sonuna kadar sahip çıkan Rosa Luxemburg bile o dönemde Bolşevik Partisi’ne bazı eleştiriler yöneltmiştir.¹² Zamanla, batıda devrim umutları sönüp de “tek ülkede sosyalizm” inşasına girişen Sovyetler Birliği’nin toplumsal yapısı belirginlik kazanmaya başladığında, bunu sosyalizm olarak kabul etmeyen muhalif görüşler de giderek netleşmiştir.¹³ Gerek batı ülkelerinde gerekse doğuda (Çin’de), Sovyetler Birliği deneyimine eleştirel bakan Marksistlerin en fazla benimsedikleri tezlerden biri, SSCB’nin kapitalist bir ülke olduğudur. Bu konuda epey geniş bir yazın oluşmuştur.

Bir görüşe göre, Sovyetler Birliği “devlet kapitalizmi” niteliği sergiler. Lenin bu kavramla, bir burjuva devletin, ekonominin denetimini eline aldığı durumları ifade etmişti. Üretim araçlarının toplumsallaşmasını daha ileri taşıyan devlet kapitalizmi, sosyalizme giriş kapısı işlevi gördüğünden, proletarya diktatörlüğü ile de

11 Türkiye’deki sosyalist çevrelerin Sovyetler Birliği’ne dair görüşlerinin karşılaştırmalı bir derlemesi için bkz. *İkibin’e Doğru*, no 27, Eylül 1991, s. 15-21. Bu kaynağa internette arama yaparak ulaşılabilir.

12 Rosa Luxemburg, “Rus Devrimi”, *Siyasal Yazılar (1917-1918)*, çev: Zafer Üskül, Ankara: V Yayınları, 1989.

13 Batıdaki muhalif görüşlerin ayrıntılı bir dökümü için bkz. Marcel van der Linden, *Western Marxism and the Soviet Union: A Survey of Critical Theories and Debates Since 1917*, çev: Jurriaan Bendien, Leiden: Brill, 2007.

çelişmiyordu. Lenin böylece, NEP dönemini tanımlamak için “devlet kapitalizmi” kavramını kullanabilmişti. Muhalifler ise, 1920’lerden itibaren, “devlet kapitalizmi” kavramına Sovyetler Birliği’nin bir tür kapitalizm olduğunu öne sürmek için başvurdular. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından, ABD’de C.L.R. James ve Raya Dunayevskaya, İngiltere’de ise Tony Cliff gibi, Trotskist gelenek içinden gelmekle birlikte bu geleneğin “bürokratik/yozlaşmış işçi devleti” formülasyonundan uzaklaşan isimler bu tezi sahiplendiler.¹⁴ Örneğin Cliff’e göre, Ekim devrimi proleter bir devrim olmasına rağmen 1920’lerin ikinci yarısında yenilgiye uğramıştı ve SSCB’de bürokrasinin yönetici sınıf olarak hüküm sürdüğü bir devlet kapitalizmi şekillenmişti.¹⁵ Ülke içinde özel şirketler vs. yoktu belki ama Sovyetler Birliği, dünya ölçeğinde (askeri boyutlar da içeren) kapitalist rekabette yer alan bir kolektif sermaye gibi işlemekteydi.

Bir başka yaklaşımda SSCB “devlet kapitalizmi” de değil, düpedüz kapitalist bir ülkedir. Bu görüş, daha dağınık biçimde, İtalya’da Amadeo Bordiga’dan Kanada’da (Hintli) Paresh Chattopadhyay’a kadar birçok kuramcı tarafından ayrıntılarda farklılaşarak savunulmuştur.¹⁶ Ortaklaşılın nokta, Ekim devriminin bir burjuva devrimi olduğu ve SSCB’nin, her ne kadar özgül yönleri bulunsun da, baştan beri kapitalist bir çizgide ilerlediğidir.

Maocu geleneğe ise Sovyetler Birliği’nin Stalin sonrası dönemde kapitalist restorasyon geçirdiği savunulur.¹⁷ Yani SSCB başlarda sosyalistti, ama Hruşçov döneminde revizyonistler iktidara geçince kapitalizme dönmüştür. Maocu çizgi Stalin mirası da sahiplendiğinden, Stalinizmi savunan Maocularla, ona şiddetle karşı çıkan Cliff taraftarları, SSCB’nin sosyalist değil kapitalist olduğu fikrinde birleşirler.

Kapitalist SSCB tezinin güçlü yanı, Sovyetler Birliği’nde doğrudan üreticiler üzerindeki tahakküme sınıfsal bir açıklama getirmeye çalışması ve çöküşün ardından bürokrasinin özellikle üst katmanlarının burjuvaziye dönüşmesini açıklamakta sıkıntı çekmemesidir. Aslında bu yaklaşımda çöküşün özel bir sorun yaratmadığı bile söylenebilir, çünkü zaten kapitalist olan bir ülkede iktidar el değiştirmiştir. Hatta, Sovyet bürokrasisi kılık değiştirip hükmetmeye devam ettiğine göre, siyasal iktidarın el değiştirip değiştirmediği bile tartışmalıdır.

Bu tezin kilit önermesi “SSCB, bürokrasinin burjuvazi konumunda bulunduğu bir kapitalist ülkedir” biçiminde ifade edilebilir. İki soruya olumlu yanıt verilmektedir: Bürokrasi bir sınıf mıdır? Dahası, bir burjuvazi midir? Birinci soruya olumsuz

14 Marcel van der Linden, a.g.e., s. 110-115, 119-122; M.C. Howard, J.E. King, “State Capitalism in the Soviet Union”, *History of Economics Review*, no 34, 2001.

15 Tony Cliff, *Rusya’da Devlet Kapitalizmi*, çev: Ali Saffet, Tarık Kaya, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

16 Marcel van der Linden, a.g.e., s. 122-125, 266-270; Paresh Chattopadhyay, “The Soviet Question and Marx Revisited: A Reply to Mike Haynes”, *Historical Materialism*, vol 12 no 2, 2004.

17 Willi Dickhut, *Sovyetler Birliği’nde Kapitalizmin Restorasyonu*, çev: A. Sever, İstanbul: Komün Yayınları, Kitap I ve II, 1976, III. Kitap, 1977; Martin Nicolaus, *Restoration of Capitalism in the USSR*, Chicago: Liberator Press, 1975.

yanıt verildiğinde ikinci sorunun yanıtı da olumsuz olmalıdır. Bürokrasi bir sınıf değilse zaten burjuvazi de değil demektir. Fakat birinci soruya olumlu yanıt verdiği (“evet, bürokrasi bir sınıftır” dediği) halde ikinci soruya “hayır” diyen, yani bürokrasinin bir burjuvazi olmayıp kendine özgü bir nitelik taşıdığını savunanlar da vardır (bürokratik kolektivizm tezi). Biz ilk olarak, bürokrasinin bir sınıf olup olmadığına bakalım.

Sınıfların ne şekilde tanımlanacağı, Marksistler arasında yoğun biçimde tartışılır. Fakat en temel ve tartışılmayan kriterlerden biri, bir toplumsal grubun üretim araçları karşısındaki konumudur. Kapitalist toplumda üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan sermaye sınıfı ile böyle bir mülkiyete sahip olmayan işçi sınıfı arasında net bir karşıtlık mevcuttur. Üretim araçlarının kamusal ve kolektif mülkiyet altına alındığı Sovyetler Birliği gibi bir geçiş toplumunda ise durum farklıdır. Her devlet bir sınıf iktidarı demektir, Sovyetler Birliği'nde de devlet tüm halkın değil, işçi sınıfının devleti olarak örgütlenmiştir (bu iddiayı aşağıda açacağım). Dolayısıyla, üretim araçlarının mülkiyeti kolektif olarak işçi sınıfındadır. Bürokrasi, bu devlet adına, dolayısıyla işçi sınıfı adına karar verme yetkisine sahip olan; devlete hizmet ettiği için çıkarlarını bu devletle özdeşleştirmiş bir toplumsal katmandır. Bu katmanın temsil ettiği, adına yetki kullandığı sınıfa giderek yabancılaşmış olması, kendisinin ayrı bir sınıfa dönüştüğü anlamına gelmez. Kısacası, bürokrasinin bir sınıf olduğu iddiası Marksist teori açısından çok tartışmalıdır. Üstelik, kapitalist SSCB tezine göre bürokrasi aynı zamanda egemen sınıftır. Fakat, önceki toplumsal yapı içinde gelişip güçlenmeden birdenbire egemen sınıf halinde sahneye çıkan bir güç olamaz. Oysa Sovyet bürokrasisinin toplumsal kökeni çarlık döneminde değil, devrim sonrasında.

Bürokrasinin bir burjuva sınıfına denk düştüğü iddiası (ikinci soru) ise Marksist açıdan hepten havadadır. İngilizce'de “eğer ördek gibi yürüyor, ördek gibi yüzüyor, ördek gibi vaklıyorsa o kuş ördektir” gibi bir söz vardır. Gündelik pratik yönünden bilgece bir öğüt gibi görünse de bilimsel açıdan hatalı bir akıl yürütme biçimine işaret eder: her şeyiyle ördeği andıran bir kuş, yine de ördek olmayabilir. Bürokrasiyi burjuvazi olarak tanımlayanlar, işçi sınıfı üzerinde kurduğu tahakküme, çeşitli ayrıcalıklara sahip olmasına, karar verici konumda bulunmasına bakarak “bu bir burjuvazi!” diyor gibiler. Bir başka deyişle dışsal, yüzeysel benzerliklere dayanıyorlar. Oysa tanımlayıcı kriterler bunlar değildir.¹⁸ Bilimsel sınıflamada görünürdeki benzerliklere değil, teorik ölçütlere dayanmak gerekir. Bürokrat, üretim araçlarını kişisel olarak mülk edinemez, alıp satamaz, miras bırakamaz. Artık emeğe kendi hesabına el koyamaz. Tüm bu nitelikleri onu burjuvadan farklı kılar. “Burjuvazi”

18 Bu bağlamda, Stephen Resnick ile Richard Wolff'un, “devlet kapitalizmi” tezinin Marx'ın artık emek kavramına değil, daha bulanık bir iktidar (*power*) nosyonuna dayandığına dair gözlemleri hem isabetlidir, hem de “kapitalist SSCB” tezinin diğer versiyonları için de geçerlidir. Stephen Resnick, Richard Wolff, “State Capitalism in the USSR? A High-Stakes Debate”, *Rethinking Marxism*, vol 6 no 2, 1993. Gelgelelim Resnick ve Wolff'un, bu gözlemlerine rağmen, yine de iktidarı temel alan bir açıklama geliştirmeye çalışmaları muhtemelen kendi postmodern felsefi eğilimleriyle ilişkilidir.

kavramını çok farklı tarihsel ve toplumsal gerçeklikleri ifade etmek üzere kullanmak, örneğin ABD ile SSCB'yi aynı "kapitalist" kaba koymak siyaseten bir tercih olabilir, ama tarihsel maddeci yaklaşım açısından pek anlamı yoktur.

Peki bürokrasi "kolektif" bir burjuvazi neden olmasın? Marx, ekonomi politığının eleştirisine giriştiğinde, kapitalisti sermayenin "kendisi için" varlığı olarak tanımlamış, bir toplumsal ilişki olarak sermayenin somut bir toplumsal fail tarafından temsil edildiğini öne sürmüştü. Sermaye, bir kapitalistin şahsında cisimleşmiş olarak ortaya çıkıyordu; dolayısıyla kapitalist, sermayenin kişileşmesiydi.¹⁹ Daha sonraları, *Kapital*'in 3. cildinde, anonim şirketler gibi biçimlerin "kapitalist üretim tarzının, kapitalist üretim tarzının kendisi içinde ortadan kaldırılması" anlamına geldiğini yazdı. Marx'a göre "özel mülkiyetin denetimi altında olmayan özel üretim," daha ileri bir üretim tarzına geçiş noktasıydı. Sermaye, "bu kez, tek tek üreticilerin özel mülkiyeti değil, birleşik üreticilerin mülkiyeti, dolaysız toplumsal mülkiyet" olacaktı.²⁰

Marx'ın gözlemleri, gelişkin kapitalizmde kolektif mülkiyet biçimlerinin olanaklılığı içerir. Günümüzde birçok büyük şirketin belirli bir sahibi yoktur. Örneğin Türkiye'de İş Bankası'nın hisselerinin bir kısmı (yüzde 32) borsada işlem görür, en çok hisse (yüzde 40) ise İş Bankası Munzam Sandık Vakfı'nın elindedir. Örnekler çoğaltılabilir.²¹ Bu tarz örneklerden hareket eden Amerikalı araştırmacılar Adolf Berle ve Gardiner Means, 1932 yılında, burjuvazinin yerini artık yöneticilerin aldığı "yönetici kapitalizmi" tezini öne sürmüşlerdir. Berle ve Means'e göre, büyük şirketlerin çoğunun hiçbir sahibi yoktur ve fiili denetim hisse senedi sahiplerinin değil yöneticilerin elindedir. Kapitalist sınıf giderek ortadan kalkmaktadır.²² Berle ve Means'in görüşleri, "kapitalist SSCB" teziyle akraba olan "bürokratik kolektivizm" tezine de zemin oluşturmıştır.

Türkiye'de çok fazla bilinmeyen bu tip tezlerin iki sorunu var. İlk olarak, Marx "kolektif kapitalist" biçimlerin ortaya çıkışını zaten kapitalizmin aşılması yönünde bir işaret olarak kabul eder. İkincisi, burjuvazi sahnedeki rolünü tamamlayıp yerini yöneticilere bırakmış değildir. Aslında tam da Berle ve Means'in çalışması ile aynı dönemde (1930'larda) yapılan başka ampirik incelemelerde, ABD'de bankalara, büyük sanayi kuruluşlarına ve birçok önemli işletmeye az sayıda ailenin hâkim olduğu gösterilmiştir.²³ Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte giderek daha gayri şahsi

19 Karl Marx, *Grundrisse I. cilt*, çev: Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları, 2013, s. 204, 205, 333.

20 Karl Marx, *Kapital III. cilt*, çev: Mehmet Selik, Erkin Özalp, İstanbul: Yordam Kitap, 2015, s. 440, 441.

21 ABD'de, 1900 yılında, büyük şirketlerin neredeyse dörtte birinde hiçbir hâkim hissedar yoktu. Bu tür şirketlerin oranı 1929'da yüzde 40'a ulaşmış, 1975'te yüzde 85'i geçmişti. John Scott, *Corporate Business and Capitalist Classes*, Oxford: Oxford University Press, 1997, s. 59.

22 Adolf A. Berle, Gardiner C. Means, *The Modern Corporation and Private Property*, New Brunswick, Londra: Transaction Publishers, 1991.

23 Bkz. Maurice Zeitlin, "Corporate Ownership and Control: The Large Corporation and the Capitalist Class", *The American Journal of Sociology*, cilt 79 no 5, 1974, s. 1073-1119.

biçimlerin ortaya çıktığı ve yaygınlaştığı doğru olsa da, kapitalist üretim sürdüğü müddetçe kapitalistlerin de var olacağını kabul etmek gerçekçi bir yaklaşım olacaktır.

Sonuç olarak, Sovyetler Birliği'ni kapitalist bir toplum olarak nitelemek Marksist açıdan çok sorunlu bir iddiadır. Fakat bu durum, sosyalist (veya komünist) olduğu anlamına da gelmez. En azından şu kadarı açıktır: komünizme ilerlemek, devleti ortadan kaldırmaya ve sınıfların varlığına son vermeye yönelik adımlar atmaya gerektirir. Devlet ise öncelikle zor aygıtı (ordu, polis vb.), bürokrasi ve ideolojik aygıtlar demektir. SSCB'nin tarihi boyunca bu kurumları ortadan kaldırmaya dönük herhangi bir girişim gözlenmemiştir. Aksine, bürokratik iktidar, sosyalizmde ileri safhalara geçildikçe sınıf mücadelesinin de sertleşeceği tezini ileri sürerek, devlet aygıtlarını güçlendirmeye devam etmiştir. Dolayısıyla, Sovyetler Birliği'nin sosyalizmi kurup bir sonraki evreye geçtiğini, komünizme yöneldiğini öne sürmek hem teoriyi hem olguları epeyce zorlamaktır.

Sovyetler Birliği için komünizm iddiasını savunmayacak birçok Marksist, yine de "sosyalist" nitelemesinde ısrar edecektir kuşkusuz. Bu noktada çok net olmak gerekiyor: sosyalist kuruluş ancak dünya ölçeğinde, kapitalist ülkelerin artık bir tehdit oluşturamayacağı kadar geniş bir coğrafyada tamamlanabilir. Bunun öncesinde ise sosyalist inşa devam etmektedir. Böyle söylemek "sosyalizmi savunmak" için canını vermiş insanlara saygısızlık etmek anlamına gelmez. Teori ile pratik birbirinden ayrılmaz; ama teorik kavramlar politikanın diliyle örtüşmek zorunda değildir. Marksist açıdan Sovyetler Birliği, sosyalist inşa sürecindeki bir "geçiş toplumu"dur; ve bu geçişi nihayete erdiremeden, daha doğrusu nihayete erdiremediği için, kapitalizme geri düşmüştür.

Geçiş toplumu, proletarya diktatörlüğüdür, bir işçi devletidir. Bürokrasi ise bir sınıf değil, hele burjuvazi hiç değil, işçi sınıfını (kötü biçimde) temsil eden, temsil etmekle kalmayıp onun üzerinde tahakküm kurmuş olan bir toplumsal kesimdir.

Sovyetler Birliği deneyiminin özgül yönleri kapitalist bir toplum olmasında veya bürokrasinin burjuvazi konumuna geçmesinde yatmıyor. Bu deneyimin özgül yönleri üretici güçlerle üretim ilişkileri arasındaki çelişkili dinamiklerde yatıyor.

2) Sovyetler Birliği'nde ekonomik yapı ve sorunları

Üretim ilişkileri ve üretici güçler

Marksizm insanlık tarihinde bir rasyonalitenin, tutarlılığın bulunduğunu kabul eder. Bu felsefi spekülasyon yoluyla ulaşılmış bir inanç değil, maddi olguların bilsimsel incelemesinden çıkan bir sonuçtur. İnsanlar arasındaki üretim ilişkileri çeşitli üretim araçlarında, makinelerde, binalarda, ayrıca devlette, hukukta, diğer kurumlarda cisimleşir ve böylelikle kalıcı hale gelirler. Aynı zamanda, başlı başına bir üretici güç sayılan insan emek gücü de bu ilişkiler içinde yoğrulur. İlişkileri insanları şekillendirir. Dolayısıyla, toplumsal üretim ilişkileri, hem üretim araçlarını hem de insanları biçimlendirir. Biçim kazanan üretici güçler ise gerisin geriye üretim

ilişkileri üzerinde etki eder. Bir fabrika kurup işletmek yalnızca mamul mal üretmek değil, aynı zamanda belirli üretim ilişkilerini de üretmek ve yeniden üretmek demektir.

Bir ülkedeki tüm sanayi tesisleri, diyelim ki büyük bir savaş veya deprem nedeniyle, yerle bir olabilir. Fakat o tesislerin kurulmasını sağlayan üretim ilişkileri değişmediyse (veya daha geri formlara dönmediyse), o ülkenin üretim araçlarının tamamı, yani aynı fabrikalar, aynı binalar, hatta daha da iyileri kısa sürede yeniden oluşturulabilir. İkinci Dünya Savaşı'nın muazzam tahribatına rağmen hem Almanya ve Japonya hem de Sovyetler Birliği beş-on yıl içinde yeniden sanayi devleri haline gelmişlerdi. Bunu olanaklı kılan, bu toplumlarda üretim ilişkilerinin büyük ölçüde değişmeden kalmasıydı. Üretim araçları tahrip olmuştu, hatta emek gücü açısından da önemli kayıplara uğramışlardı, ama üretim ilişkileri değişmemişti. Benzer bir tahribatı yaşamayan Türkiye ve Brezilya gibi ülkeler ise, savaş öncesinde belirli bir sanayileşme sürecine girmiş olmalarına rağmen, aynı düzeye ulaşamadılar.

Salt bu örnekten bile, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki ilişkide üretim **ilişkilerinin** öncelikli olduğunu söyleyebiliriz. Fabrika yapmak, büyük sanayi tesisleri inşa etmek elbette zordur, ama doğrudan üreticileri topraktan koparıp işçileştirmek çok daha zordur. Bu bir kez başarıldığında, o gösterişli sanayi tesisleri kısa sürede birbiri ardına dikilebilir.

Farklı toplumlar ve tarihsel dönemler birbirlerinden üretim ilişkilerinin örgütlenme biçimi ile, daha doğrusu ekonomik artışa el koyma biçimi ile ayırt edilirler. Belirli bir **üretim ilişkileri** seti, belirli **üretici güçlere** denk düşer ki bu da üretimin nesnesi olan doğayı, üretim araçlarını ve en önemli üretici güç sayılması gereken emek gücünü sağlayan doğrudan üreticileri içerir. Üretici güçler ve üretim ilişkileri bir bütünlüğün iki yanındır. Son tahlilde çelişkili, diyalektik bir birlik, bir üretim tarzı oluştururlar.

Herhangi bir anda bir toplumda üretici güçler ile üretim ilişkileri arasında belirli bir “uygunluk” görülür. Marx'ın ifadesiyle “Eldeğirmeni size feodal beyli toplumu verir; buharlı değirmen ise, sını kapitalistli toplumu.”²⁴ Buharın bir enerji kaynağı olarak sanayide kullanılması ile birlikte üretim hava koşullarının kaprislerinden kurtarılmış, insan doğayı kontrol altına alma yolunda büyük bir adım atmış, üretkenlik olağanüstü artmıştır. Sanayi Devrimi'nin kapitalist üretim ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmiş olması tesadüf değildir.

Fakat üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki bu “uygunluk” veya bir başka deyişle tarihteki tutarlılık ögesi, değişimin önünde hiçbir biçimde engel değildir. Aksine, değişim bu çerçeve içinde gerçekleşir. Üretici güçlerin değişmesinin ve gelişmesinin yanı sıra üretim ilişkileri de yavaş yavaş değişir. Bir noktada kaçınılmaz bir kırılma yaşanır.

Diyalektik düşüncede nicel değişimlerin nitel dönüşümlere yol açtığı söylenir. Bu genel bir yasadır ve suyun kaynamasından büyük toplumsal devrimlere kadar

24 Karl Marx, *Felsefenin Sefaleti*, çev: Ahmet Kardam, Ankara: Sol Yayınları, 1992, s. 100.

pek çok olayda karşımıza çıkar. Hegel'in şiirsel anlatımıyla,

nasıl çocukta uzun dingin bir beslenmeden sonraki ilk soluk o salt nicel gelişimin dereceliliğini kırıyorsa -nitel bir sıçrama ve çocuk doğmuştur-, oluşumu içindeki Tin de öyle yavaş ve usulca yeni şekline doğru olgunlaşır, önceki *dünyasının* yapısını parça parça çözer, ve bunun sarsıntısı tek tük belirtilerde sezilir; kurulu düzende yayılan kayıtsızlık ve can sıkıntısı, bir bilinmeyen belirsiz önsezi-si,—bunlar yaklaşan değişimin müjdelidir. Bütünün yüzünü değiştirmeyen bu dereceli ufalanış bir gündeği ile kesilir ki, bir şimşek gibi, birdenbire yeni dünyanın biçim ve yapısını aydınlatır.²⁵

Hegel bu cümleleri 19. yüzyılın ilk yıllarında, muhtemelen Jena'da beyaz bir at üzerinde geçtiğini gördüğü Napolyon'u hayranlıkla izlediği sıralarda (1807'de) yazmıştı. Betimlemesi dolaysızca Fransız Devrimi'ni çağırıştır (18. yüzyıl Fransız aristokratlarının yaşadıkları sürekli “can sıkıntısı” meşhurdur!). Bu pasajın genç Marx'ı etkilediği neredeyse kesindir. Marx'a göre de devrim nitel bir sıçramadır, fakat rastgele bir sıçrayış değil, koşulları devrim-öncesi toplum içinde ağır ağır olgunlaşan, ilk başta çılgınca görünse de aslında tarihin rasyonalitesine uygun bir sıçrama.

Geçiş toplumu

Bir üretim tarzından diğerine “geçiş” döneminde, iki farklı üretim tarzına özgü unsurlar bir arada bulunurlar. Örneğin Batı Avrupa'da kabaca 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar devam eden feodalizmden kapitalizme geçiş evresinde, hem kapitalist üretime özgü manüfaktür gibi biçimler, hem de bölgelere göre değişen ölçülerde olmakla birlikte, feodalizme özgü serflik, beylik gibi ilişkiler görülmekteydi. Kapitalistleşme süreci yüzyıllar almıştır. Marx, kapitalist üretimin ancak makinelerin fabrikalarda geniş ölçekli ve sistematik kullanımı ile egemen hale geldiğini yazar. “Sermayenin tam gelişmesi ... **sabit sermayenin** üretim süreci içinde emeğin karşısına makine olarak çıkmasından sonra oluşur – ya da sermaye ancak o zaman kendisine uygun üretim tarzını sağlamış olur.”²⁶ Bunun da ötesinde, kapitalist üretim ancak makine üreten makinelerle birlikte kendi özgül biçimine bürünmüştür. Zira böylece, kapitalist üretim bir sistem haline gelmiş, kendi girdilerini de üretmeye başlamıştır. Fakat bu, olayın salt “teknik” yanıdır. Toplumsal açıdan en önemli süreç ise geniş kitlelerin üretim araçlarından koparılıp işçileştirilmesidir. Emek gücünün bir meta haline gelmesiyle, kapitalist üretim sürecinin tüm girdileri ve çıktıları meta karakteri kazanmış olur. Kapitalist üretim, kendi ayakları üzerinde doğrularak, ani bir atılım gerçekleştirme olanağına kavuşur.

25 G.W.F. Hegel, *Tinin Görüngübilimi*, çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınları, 1986, s. 26.

26 Karl Marx, *Grundrisse II. cilt*, çev: Arif Gelen, Ankara: Sol Yayınları, 2013, s. 160. Ayrıca bkz. Marx, *Kapital I. cilt*, s. 368, 369.

Kapitalizmden sosyalizme geçiş bu perspektifte nasıl değ erlendirilmelidir? Öncelikle, bu bir üretim tarzı değ iş ikliğı olacak, toplumu kökünden kavrayıp dönüştürecektir. Dönüşüm döneminin bütününe “proletarya diktatörlüğü” adını Marx vermiştir. Bu dönemde üretim araçlarının özel mülkiyeti son bulacak, toplumsal mülkiyet biçimleri geliştirilecek, devletin sönmesine ve sınıfların ortadan kalkmasına yönelik adımlar atılacaktır. Gelgelelim, sosyalizmi inşa etmeye girişen bir (veya bir grup) ülke, kapitalist devletlerin askeri ve ekonomik baskısına daima maruz kalacağından, baş lica merkez ülkeler sosyalist inşa sürecine dahil olmadığı müddetçe, bir geçiş toplumunda devletin ilga edilmesi pek olası değildir. Bundan, sosyalizme geçiş in ancak dünyanın bütününde veya yeterince (kapitalist ülkelerin tehditlerini boşa çıkarabilecek kadar) geniş bir bölümünde tamamlanabileceğı sonucu çıkar. Sosyalist devrimin enternasyonalist karakterde olması bir tercih meselesi değ il, zorunluluktur. Bu konuda bir tartışma açmak, “tek ülkede de olsa sonuna kadar gidebiliriz” demek, buna itiraz edenleri inançsızlıkla, Sovyetler Birliğı ’ne güvenmemekle suçlamak anlamsızdır.

Geçiş toplumunda her iki üretim tarzına ait unsurlar bir arada bulunur. Bu hem üretim ilişkilerini hem de üretici güçleri kapsar. Kapitalist üretimin bağ rından kopup geldiğı haliyle geçiş toplumunda üretici güçler, önceki toplumdan devralınacaktır. Burada belirleyici hamle, üretim ilişkilerini değ iş tirmek, emek-sermaye ilişkisine son vermektir. Üretim araçlarının kamusal ve kolektif mülkiyet biçimleri altına sokulması, emek gücünün meta karakterine son verilmesi, yeni tip üretim ilişkisi olarak planlı üretimin baş latılması en önemli adımlardır. Bununla birlikte, sosyalizmin (komünizmin) kendi ayakları üzerinde durabilmesi için, öyle görünüyor ki, üretici güçlerde ve en devrimci üretici güç olan emek gücünün kendisinde bir dönüşüm yaşanması gereklidir. Marksist gelenekte bu durum “çalışmanın birincil ihtiyaç haline gelmesi” formülü ile ifade edilmiş, aynı zamanda emek verimliliğinde kapitalist üretimin ötesine geçen büyük bir artışın yaşanacağı öngörülmüştür. Son elli yılda bilgi teknolojilerinin, otomasyonun, iletişimin ulaştığı düzey, sosyalizmde üretici güçlerin nasıl olacağına dair bazı işaretler barındırmaktadır. Fakat herhangi bir reçete mevcut değildir ve sosyalizmin ancak modern biliş im teknolojisi ile olanaklı hale geldiğini savunan “tekno-sosyalist” yaklaşım epey naif kalmaktadır.²⁷

Marx’a göre komünizm bir entelektüelin masa baş ı kurgusu değ il, bizzat kapitalist üretim ilişkilerinin bağ rında olgunlaşacak ve zamanı geldiğinde zorunlu olarak ortaya çıkacak yeni bir toplum biçimidir. Bu toplumda sermaye, sömürü, sınıflar ortadan kalkacak, üretim araçlarının mülkiyeti toplumsal olacak, üretim ve tüketim piyasanın insafına terk edilmeyip planlanacaktır. Öngörülen tüm bu özellikler, kapitalizmin iş leyiş inden doğ an unsurlardır. Fakat geliş me bir evrim biçiminde değ il, devrimle olacaktır.

²⁷ Bu yaklaşımın bir örneğı ş u çalışmadır: Daniel E. Saros, *Information Technology and Socialist Construction: The End of Capital and the Transition to Socialism*, Londra, New York: Routledge, 2014.

Gelgelelim tarihin akışı Marx'ın öngördüğünden farklı biçimlerin doğmasına yol açmıştır. Kapitalizmin dünya genelindeki eşitsiz ve bileşik gelişmesi, devrim potansiyelinin batıda değil, Rus Çarlığı gibi geri bir ülkede yoğunlaşması sonucunu yaratmıştır. 20. yüzyıl başı itibarıyla, kapitalistleşme sürecine girmiş olan Rusya'da çarlığın feodal üstyapısı bir kabuk gibi kolayca sıyrılıp atılmıştır. Böylece tarih, Rus devrimci hareketinin önüne hem devasa bir görev hem de benzersiz bir fırsat çıkarmıştır: sürekli devrim veya bir başka deyişle demokratik (burjuva) devrimi sosyalist devrimle bütünleştirmek.²⁸

Bu tarihsel görevin ekonomik yönü, değer yasasına dayanmayan bir kaynak tahsisi yöntemi bulup uygulamayı, yani piyasa ilişkilerini terk ederek planlı bir sistem kurmayı ve fakat bunu yaparken kapitalist üretimin insanlığa sunduğu olanakların berisine düşmemeyi gerektirmiştir. Böyle bir görevin geri bir köylü toplumunda başarılması elbette çok zordur. Bununla birlikte, bir süre sonra Sovyetler Birliği tam da bu işe girişecektir.

Sovyetler Birliği deneyimi bir sosyalist inşa girişimidir ve bu anlamda elbette “sosyalist” karakter taşır. Ekim devrimi tüm tarih boyunca insanlığın sosyalizme en fazla yaklaştığı andır. Fakat süreç içinde giderek bu hedefle uyuşmayan bir yapı ortaya çıkmış, sonuç başarısızlık olmuştur. Bunun başlıca nedeni “Sovyet elitinin komünizme inancını yitirmesi” değil, bu inanç kaybının da nedeni olan, Sovyet toplumundaki üretim ilişkilerinin örgütlenme biçimidir. Son tahlilde enternasyonalist yönelimi engelleyen de budur.

Başarı ve başarısızlık aynı madalyonun iki yüzüdür: mevcut üretim ilişkileri, bir dönem boyunca üretici güçlerin hızlı gelişimini sağlamış, fakat daha sonra bunların önünde engel olmaya başlamıştır. Belirli bir aşamada ise kocaman üstyapı kısacık bir süre içinde altüst olmuş, çökmüştür. Aşağıda, çöküşün ekonomik arka planını iki hat üzerinden izlemeye ve ortaya koymaya çalışacağım. Birinci hat, üretici güçlerin gelişme dinamiklerine, Sovyet sanayileşmesinin özgül sorunlarına odaklanacak. İkincisi ise üretim ilişkilerine ve özel olarak bürokrasi sorununa bakacak. Bu iki hat, birbirlerinden kopuk olmayıp, bir sarmaşığın dalları gibi iç içedirler.

“Tepeden devrim”in öncesi

Sovyetler Birliği denildiğinde akla gelen (kimilerinin “kumanda ekonomisi” dediği) planlı ekonomik sistem, 1930'larda kurulmuştur. Bu tarihten çöküş anına kadar, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, ekonomik yapı sürekli olarak “reform”dan geçirilmesine rağmen temel konfigürasyona (biçimlenmeye) dokunulmamıştır. Dolayısıyla, bu temel konfigürasyonun neden başarısız olduğunu sormak gerekir.

28 Sürekli devrim teorisi konusunda bkz. Lev Trotskiy, *Sonuçlar ve Olasılıklar*, çev. Orhan Koçak, İstanbul: Kardelen Yayınları, 1990; Leon Troçki, *Sürekli Devrim*, çev. A. Muhittin, İstanbul: Köz Yayınları, 1976; Michael Löwy, *Sürekli Devrim Teorisi*, çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

“SSCB modeli” kabaca 1930-1965 arasında şekillenmiştir. Ana hatları ile bir dönemlendirme yapılırsa, Stalin (1924-1953) ve Hruşçov (1953-1964) dönemlerinde ekonomik sistem klasik genişleme evresini yaşamıştır. Brejnev yıllarında (1964-1982), sistemdeki tıkanma belirginlik kazanmıştır. 1980’ler ise çözülüş dönemidir, yani bunalımdan çıkış çabaları ve ani çöküş.

1917’de devrim gerçekleştiğinde, elde hazır bir formülün bulunmadığını ve birçok konuda belirsizlikler yaşandığını anımsamakta yarar var. Üretimin ve bölüşümün planlanması, herkesin emeğine göre kazanması ve para ilişkilerinin zamanla son bulması bekleniyordu. Fakat tüm bunların nasıl hayata geçirileceği belli değildi. Üstelik, umutlar büyük ölçüde Avrupa’da gerçekleşecek devrime bağlanmış durumdaydı.

Ekim devriminden sonraki ilk birkaç yıla, 1918 ortalarında başlayan iç savaş damgasını vurmuştur. Bu esnada vergi sistemi çökmüş, sürekli para basıldığı için enflasyon inanılmaz düzeylere yükselmiş ve ruble önemli ölçüde değer kaybetmiştir. Ekim 1920’de rublenin değeri, 1917 yılı seviyesinin yüzde biri kadardır. Çok yüksek enflasyon nedeniyle, birçok bölgede para kullanımı sona ermiş ve doğrudan takas yöntemine dönülmüştür. Nitekim 1918 yılında işçi ücretlerinin neredeyse yarısı, karşılığında mal verilerek ödenmiştir. Bu oran 1919’da dörtte üçe, 1920’de onda dokuza kadar yükselmiştir.²⁹ Para kullanımının giderek azalması, o dönemde Yevgeniy Preobrajenskiy gibi bazı komünist iktisatçılara, para sisteminin, devletin bol bol para basması (yapay olarak enflasyon yaratması) yoluyla yok edilebileceğini bile düşündürecektir!³⁰

Her ne kadar para ekonomisi önemli ölçüde aşındıysa da, Savaş Komünizmi, bilinçli ve planlı bir komünist ekonomik örgütlenmeden ziyade, Trotskiy’in dediği gibi aslında “kuşatma altındaki bir kalede tüketimin sistematik olarak düzenlenmesi”nden ibarettir.³¹ Bu dönemin belki en temel ekonomik uygulaması, köylerden zorla tahıl toplanmasıdır. Çarlık rejiminden devralınan bu yöntemde, köylüler için (**mir** veya **obşçına** denilen köy komünleri bazında) besin ve tohumluk olarak geçimlik bir düzey belirlenir, geri kalan kısma ise devlet el koyar.³²

1921 başında iç savaş sona erdiğinde ekonomi çökmüş, nüfus azalmış, özellikle sanayi proletaryası sayısal olarak muazzam kayıplara uğramış durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı’nda, iç savaşta ve onu izleyen 1921-22 kıtlığında on beş ile yirmi milyon insanın öldüğü tahmin edilmektedir. Sekiz-dokuz yıl boyunca, her

29 Maurice Dobb, *1917’den Bu Yana Sovyet Ekonomisinin Gelişimi*, çev: Metin Aktan, İstanbul: Özdemir Basımevi, 1968, s. 98, 99; Alec Nove, *An Economic History of the USSR 1917-1991*, Londra: Penguin Books, 1992, s. 58.

30 Nikolay Buharin, Yevgeniy Preobrajenskiy, *Komünizmin Abecesi*, çev: Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1992, s. 421.

31 Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, s. 30.

32 R.W. Davies, *Soviet Economic Development from Lenin to Khrushchev*, Cambridge: Cambridge University Press, 1998, s. 18, 19; Lars T. Lih, “Bolshevik Razverstka and War Communism”, *Slavic Review*, cilt 45 no. 4, 1986.

yıl ortalama iki milyon kişi doğal olmayan nedenlerden ölmüştür!³³ 1921 yılına gelindiğinde, büyük ölçekli sanayi üretimi 1913 yılı düzeyinin yedide biri, demir ve çelik üretimi ise ancak yüzde dördü kadardır. Küçük ölçekli (atelye tipi) zanaatkâr imalatı bile savaş öncesi düzeyin yarısından azdır. Tahıl üretimi, 1909-1913 ortalamasının ancak üçte ikisidir.³⁴

Gerek yaşanan ekonomik sıkıntılar, gerekse iç savaş boyunca zorla tahıl alımının artarak devam etmesi nedeniyle, köylüler arasında isyanlar yaygınlaşmıştır. 1920-21 yıllarında, on binlerce köylünün katıldığı Tambov isyanı Kızıl Ordu tarafından güçlükle bastırılmıştır. Devrimi başarıya ulaştıran işçi-köylü ittifakı sarsılmaya başlamış, hatta işçi sınıfı da fiziksel olarak ağır tahribat gördüğü için hoşnutsuzluklarını belli eder olmuştur. 1921 yılı başlarındaki Kronstadt ayaklanması Bolşevik iktidarını temelinden sarsmıştır. Fakat en önemlisi, bu arada Avrupa'da bir devrimin gerçekleşmeyeceği de yavaş yavaş belirginlik kazanmıştır.

Bu ortamda, Savaş Komünizmi uygulamalarının, sosyalist bir rejime temel oluşturmak bir yana, artık sürdürülemeyeceği ortaya çıkmıştır. 1921 yılında, Yeni Ekonomik Politika (NEP) adıyla, köylülüğe önemli tavizler veren ve piyasa ilişkilerini, işçi çalıştırmayı, toprak kiralamayı serbest hale getiren uygulamalar devreye sokulmuştur. Yeni bir tarım vergisi getirilmiştir. Köylünün geçimlik düzeyi değil, ödeyeceği verginin miktarı (yine aynı olarak) tespit edilmeye başlanmıştır. Böylece köylü, ürettiğinin geçimlik kısmı aşan fazlasını pazara götürebilir hale gelmiştir. Bir süre sonra bu aynı vergi de parasal vergiye dönüştürülecektir. Tüm bu uygulamaların sonuçları 1923 yılına doğru görülmeye başlanmış; tarımsal üretim artıp kentlere gıda arzı düzene kavuşurken, yeni rejim soluklanıp ayakta kalmayı başarmıştır.

Sanayileşme gereği

Devrimin geri bir ülkede gerçekleşmesi, sosyalist insanın kapitalist gelişmeye özgü sorunlarla iç içe geçmesine, büyük ölçüde örtüşmesine yol açmıştır. O dönemde devrim örneğin İngiltere'de yaşansaydı, karşılaşılabilecek sorunlar belki bir ölçüde benzer olacaktı, ama öncelikli hedef “sanayileşme” olmayacaktı.

Kapitalist bir toplumda sanayileşme, kural olarak, sanayi burjuvazisinin doğduğu, güçlendiği ve tarım ve ticaret çıkarlarını mağlup ettiği bir tarihsel süreç içinde gerçekleşir. Toplam üretim içinde sanayinin payı artarken, üretim araçları giderek sanayi burjuvazisinin elinde yoğunlaşır. Sanayi burjuvazisi, bazı tüccarların, zanaatkâr kökenli kapitalistlerin ve toprak sahibi sınıfın bir bölümünün sanayi sektörlerine girmesi ile oluşur. Buna paralel olarak, işçileşme de hızlanır ve bir yandan “kırın itmesi” yani köyde geçinme olanaklarının daralması, diğer yandan da “kent çekmesi” yani kentlerde iş, aş ve daha canlı bir yaşam vaadi nedeniyle (Türkiye’de yaşı biraz daha ileri olanların çok iyi bildiği “İstanbul’un taşı toprağı altın” sözü

33 Jean-Marie Chauvier, *Sovyetler Birliği: Ekonomik ve Siyasi Gelişmeler (1917/1988)*, çev: Temel Keşoğlu, BDS Yayınları, 1990, s. 21.

34 Davies, a.g.e., s. 23.

anımsansın) köylü kitlenin önemli bir bölümü kentlere göç eder.

Sanayileşme hem toplumun üretici güçlerinde muazzam bir sıçramadır, hem de aynı zamanda kentin kır üzerindeki zaferidir. Bunun en önemli göstergelerinden biri, sınıf ilişkilerinde yaşanan dönüşüme bağlı olarak kent nüfusunun, öncelikle de kentli işçilerin sayısının artmasıdır.

Devrim öncesinde Rusya’da sanayi işçileri nüfusun ancak yüzde 2-3’ü kadardı. Bunun yüzde 40’ı, en az bin işçinin çalıştığı, çoğu yabancı sermayeli tesislerde istihdam ediliyordu. Büyük ölçekli sanayi Moskova, Sen Petersburg ve Urallar bölgesinde yoğunlaşmıştı. Ukrayna’da ve Güney Kafkasya bölgesinde de bazı büyük işletmeler mevcuttu. Bunların dışında, ülkenin geniş kısmı sanayiden nasibini almamıştı. Nüfusun ezici çoğunluğu köylüydü. Kent nüfusunun genele oranı, 1926 ile 1939 arasında iki kat artarak yüzde 16’dan yüzde 33’e yükselmiş, daha sonra da artmaya devam ederek 1959’da yüzde 48’e, 1970’te yüzde 56’ya, 1980’lerde ise yüzde 65’e ulaşmıştır. Tarım dışında çalışan işçi ve memurlar (kabaca, her iki işçiye karşılık bir memur vardı), toplam işgücünün 1928 yılında yüzde 20’den azını oluştururken, 1940’ta yarıdan fazlasıdır. Genel olarak, 1928-1965 yılları arasında, sanayi, inşaat ve taşımacılıkta çalışan işçi sayısı 6.5 milyondan 39 milyona yükselmiş, yani altı katına çıkmıştır.³⁵

Sovyet sanayileşmesi dediğimizde, akıl almaz büyüklükte bir coğrafyada ve on yıl gibi çok kısa bir süre içinde yaşanan muazzam bir toplumsal dönüşümden bahsetmiş oluyoruz. SSCB, dünya topraklarının yüzde 15’ini, İngiltere’nin yüz katı büyüklüğünde bir araziye kapsar. Toprakların üçte ikisi 50. paralelin kuzeyinde, kabaca Kanada hizasındadır. Hava koşulları serttir ve tüm arazinin yalnızca yüzde 30’a yakın bir bölümü tarıma elverişlidir (bu oran Fransa’da yüzde 60’tır). Ekilebilen arazi miktarı ise bunun ancak üçte biri kadardır. Rusya coğrafyasının başlıca avantajı doğal kaynaklarının çok ve çeşitli olmasıdır.³⁶

Sovyet rejiminin sanayileşme ihtiyacı duyması, bir yönüyle çarlık döneminin olumsuz mirasıdır. 20. yüzyılın ilk yarısında birçok ülke, Türkiye dahil, bu ihtiyacı hissetmiştir. Fakat Sovyetler Birliği, bir sosyalist inşa girişimi olduğundan bunu çok daha şiddetli biçimde yaşamıştır. Zira ilk günden itibaren kapitalist dünyanın açık düşmanlığı ile karşılaşmıştır. Askeri rekabet aynı zamanda ekonomik, siyasal, toplumsal alanlarda da bir boy ölçüşmeyi içermiştir.

Üretici güçleri hızla geliştirme zorunluluğu, NEP yıllarında bir ölçüde ertelenmişse de, 1930’lu yıllarda giderek belirginlik kazanmıştır. Bunun işareti 1928 krizi ile gelmiştir. Köylülerin, karşılığında düşük fiyat ödendiği için, tarım ürünlerini piyasaya sürmekten kaçınma eğilimine girmeleriyle, 1927 sonundan itibaren ciddi bir açlık tehlikesi baş göstermiştir. 1928 yılında Sovyet ülkesinde bir kez daha kitlesel açlık çekilmiştir. NEP yıllarının nispeten barışçı atmosferinin ardından, köylülük

35 Moshe Lewin, *Sovyet Yüzyılı*, çev: Renan Akman, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009, s. 75, 76, 84-87; Davies, a.g.e., s. 14, 38; Chauvier, a.g.e., s. 23, 37.

36 Chauvier, a.g.e., s. 22.

üzerindeki ilk zorlamalar aynı yıl başlatılacaktır. Daha sonra ise hızlı bir kolektifleştirme kampanyası gelecek; rejimin asıl karakterini kazanması, 1929'dan itibaren, Stalinist "tepeden devrim" ile gerçekleşecektir.

Bu ilk dönemde hemen tüm kritik hamleler belirli durumlara, özellikle de tarımsal krizlere yanıt olarak şekillenmiştir. 1921-22 krizi NEP'e geçiş için, 1928 krizi ise kolektifleştirmenin başlaması için nihai uyarıcı olmuştur. Fakat, bunun öncesinde, ciddi bir düşünsel hazırlık evresinden geçilmiştir. 1923'te ortaya çıkan "makas krizi," genel sanayi stratejisine dair birkaç yıl sürecektir büyük bir tartışmanın fitilini ateşlemiştir.³⁷ Sanayileşme tartışması, aslında arka planda toplumsal güçlerin bulunduğu bir çatışmanın yansımasıdır. Ayrıca, ilk büyük ölçekli sosyalist inşa deneyiminde izlenecek yolların ve stratejilerin belirlenmesi açısından da önem taşımıştır. Yıllarca devam eden geniş katılımlı bir büyük tartışmada doğal olarak bazı konular zaman içinde bir miktar değişmiş, bazıları daha açık hale gelmiş, bazıları ise tamamen gündemden düşmüştür. Esas olarak birkaç farklı görüşün çatıştığı söylenebilir. Kimisi (Bukharin gibi) NEP'in devamından yanayken, kimisi (Sokolnikov, Çayanov, Kondratiev gibi) tarıma öncelik verilmesini istemiştir. Sol muhalefetteki Preobrajenskiy ve Trotskiy ise planlı sanayileşmenin acilen başlatılması gerektiğini savunmuştur.

NEP döneminin sonlarında, ekonomik yapı bir kısır döngüye girmiştir: sanayiye kaynak aktarabilmesi için tarımda verimliliğin artması, bunun için de sanayinin gelişmiş olması gerekiyordu. Bu ortamda, hem sol muhalefeti hem de Bukharin'in başını çektiği sağ çizgiyi tasfiye etmeyi başaran Stalin ekibi, bir yandan tarımda zorla kolektifleştirmeye girişmiş, diğer yandan da sanayide zor yöntemlerine hız vermiştir.

Zorla kolektifleştirme: köylülük üzerinde boyunduruk

Marx ve Engels, kapitalizmi dönüştürecek güç olarak işçi sınıfını, komünizm yolunda ilk uğrak olarak ise proletarya diktatörlüğünü görürler. Köylülüğe özel bir sempatileri veya karşıtlıkları yoktur. Fakat, kırsal yaşamın insanı sınırlayan yönlerine dikkat çekmişlerdir. Devrim sonrası için, ekonomik açıdan, tarımda genel olarak büyük çiftlikleri ve üretici kooperatiflerini savundukları söylenebilir. Tarımdaki dönüşümün zor yöntemleri ile değil, kısmen üstün üretim tekniklerinin cazibesiyle kendiliğinden, kısmen de ekonomik teşviklerle gerçekleşeceğini düşünmüşlerdir.

Ekim devrimi bir işçi-köylü ittifakıyla gerçekleşmiştir. Sovyetler Birliği'nde 1930'lardan itibaren şekillenen yapı ise, öncelikle işçi sınıfına dayanan bürokratik nitelikte bir devletin hem köylülük hem de işçi sınıfı üzerindeki egemenliği biçimini almıştır.

37 "Makas," sanayi malları ile tarım ürünleri arasındaki nispi fiyatların sanayi lehine açılmasını ifade eder. Dobb, a.g.e., s. 148 vd.; Nove, a.g.e., 5. Bölüm. Sovyet sanayileşme tartışmalarına dair temel kaynak, Alexander Erlich'in kitap olarak da basılan tez çalışmasıdır: *The Soviet Industrialization Controversy*, doktora tezi, New York: New School for Social Research, 1953.

Meseleye, devrim gerçekleştiğinde nüfusun en geniş kısmını oluşturan köylüler açısından baktığımızda, Sovyet sanayileşmesinde, bir sanayici koalisyonun köylülük üzerinde egemenlik kurduğu söylenebilir. Bu koalisyon genel olarak bürokrasiyi, özel olarak orduyu, sanayi tesislerinin yöneticilerini ve kent işçi sınıfını içermiştir. Daha doğrusu, işçi sınıfının içinden gelen ama onun üzerinde egemenlik kuran bürokrasinin çeşitli kanatları ile kent işçi sınıfından oluşmuştur.

Sovyet işçi devletinin köylülüğü egemenliği altına alabilmesini sağlayan en önemli faktör, kırsal coğrafyanın genel yalıtılmış karakteridir. Merkezileşmiş güçler karşısında, dağınık durumdaki köylerin direnişi ne kadar şiddetli olsa da sınırlı kalmıştır. 1929’da başlatılan, 1930 yılında kısa bir aranın ardından 1931’de yeniden hız verilen zorla kolektifleştirme kampanyası ile, 1932 sonuna gelindiğinde tüm köylü hanelerinin yüzde 60’tan fazlası, tüm toprakların üçte ikisi 200 bin kolkhozda toplanmıştır.³⁸

1932-33 kışı, “bir sınıf olarak kulakları imha etme” sloganıyla, köylülüğe açılan savaşın en sert çarpışmalarının yaşandığı yıldır. Zorla tahıl alımına ve kolektifleştirmeye karşı orta ve üst köylü katmanlarının direnişi (“kulak sabotajı”) nedeniyle, tek bir kış mevsiminde tahminen 5-7 milyon arasında insan açlıktan ölmüştür. Aynı yıl içinde, canlı hayvan stokunun da önemli bir bölümü telef edilmiştir. 1929-1933 arasında büyük baş hayvan sayısı 67 milyondan 38 milyona, at sayısı ise 32 milyondan 17 milyona düşmüştür. Daha sonra aynı miktarlara ancak 1950’lerin sonlarına doğru ulaşılabilir. 1953 yılındaki sığır sayısı, nüfus bu arada 30 milyon artmış olmasına rağmen, 1916 yılındakinden azdır. Fakat, 1930’ların ortaları itibarıyla köylülük üzerindeki egemenlik tartışmasız biçimde kurulmuştur. 1939 sonunda kolkhozlarda 30 milyona, sovkhozlarda 2 milyona yakın, Makine-Traktör İstasyonu adı verilen devlete ait üretim aracı işletmelerinde 500 binden fazla insan çalışmaktadır. 1940 yılına gelindiğinde, köylülüğün refah düzeyi muhtemelen devrim öncesi dönemdekinden daha düşüktür.³⁹

SSCB’de en büyük toplumsal eşitsizliklerden biri kent ile kır arasında oluşmuştur. Kentlerin, özellikle de Moskova’nın tüketim standartları her zaman çok daha yüksektir. 1932 yılında bir iç pasaport sistemi getirilmiş, yalnız kentlerde oturanlara pasaport verildiği için köylülerin ülke içinde seyahat özgürlükleri uzun yıllar boyunca kısıtlanmıştır. Köylüler, kolkhoz idaresinden izin almadan köylerinden ayrılamaz veya iş değiştiremezler. Brejnev dönemine kadar, yaşlı kolkhoz üyelerine emeklilik hakkı dahi tanınmamıştır. Köylülük açıkça ikinci sınıf vatandaşlık anlamına gelmiştir. Bir bürokrat atasözü, “Moskova’dan kırk kilometre uzaklaşınca

38 SSCB’de kolektif çiftliklere **kolkhoz**, devlet çiftliklerine **sovkhoz** denilir. Sovkhozlar genellikle yeni tarıma açılan arazilerde oluşturulan çok büyük ölçekli çiftliklerdir. Kolkhoz köylüleri, kendilerine ait ufak bir araziden elde ettikleri ürünü pazara çıkarabilirler. Sovkhozlarda çalışan tarım işçilerinin gelirleri ve sosyal hakları daha yüksektir. Davies, a.g.e., s. 53; Dobb, a.g.e., s. 225, 248, 249.

39 Robert Conquest, *Sovyet Rusyada Tarım İşçilerinin Elli Yılı*, Ankara: Kardeş Matbaası, 1971, s. 8-9; Lewin, a.g.e., s. 90; Chauvier, a.g.e., s. 119.

Ortaçağ'a dönülür" der.⁴⁰

Köylülere bu kadar yüklenilmesinin temel bir nedeni, kentlere kesintisiz gıda arzının garanti altına alınmasıdır. Bunun yanı sıra, tarımdan sanayiye kaynak aktarma ihtiyacı da ana motivasyonlardan birini oluşturmuştur. Tarımdan sanayiye (birkaç yolla) kaynak aktarılmıştır. En önemli mekanizmalardan biri, tarım ürünü fiyatlarının sanayi mallarına kıyasla daima düşük belirlenmesidir. Ayrıca, 1930'lu yıllarda tarımdan alınan vergiler de muazzam ölçüde artırılmıştır. 1928'de 73 milyon ton tahıl üretilip bunun 10.7 milyon tonu devlete verilmişken, 1938-40 yıllarında ortalama 77 milyon tonluk tahıl üretiminin 30 milyon tonunu devlet almıştır. Tarımın sanayiye bir diğer katkısı, sanayide kullanılan pamuk vb. tarımsal girdilerin ekiminin artmasıyla, bunların yurt dışından ithal edilmesinin önüne geçilmesidir. Nihayet, tarımda zorla kolektifleştirme ile, kent sanayilerinin gerek duyduğu işgücü de sağlanmıştır.⁴¹ Kentlerde işsizliğin neredeyse sıfırlandığı bir ortamda, kırlardan akan yeni işgücü sistemin genişleyebilmesi için uzun süre boyunca başlıca kaynak olmuştur.

Köylülüğün nüfus içindeki ağırlığı devam ettiği müddetçe, işçi devleti sınıf ilişkilerini hassas biçimde yürütmek durumundadır. Lenin, köylülükle politik ittifakın bozulmaması için daima özen göstermiştir. Fakat, aynı zamanda, rejime kırlardan bir tehdidin gelebileceği de kabul edilmiştir ("kulak tehlikesi"). Bu salt siyasal bir tehdit değildir. Köylerde piyasa ilişkilerinin gelişmesinin ekonominin altını oyaacağı düşünülmüştür. NEP bu nedenle açıkça geri bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bununla birlikte, üretim araçlarının kamusal ve kolektif mülkiyeti devam ettikçe; büyük sanayi kuruluşları, bankalar, ulaştırma sistemi, dış ticaret vb. devlet tekelinde kalmaya devam ettikçe, işçi devletinin kırsal kesimde yeşerecek kapitalist üretim ilişkileriyle başa çıkamayacağını düşünmek gerçekçi bir tavır olmaz. Kolektifleştirme esas itibarıyla doğru bir uygulamadır, bunun milyonlarca köylüyü yıllarca terör yöntemleriyle ezerek zor yoluyla yürütülmesi gerektiği fikri ise Marksizme yabancıdır.

Sınıf ilişkileri açısından, Sovyet sanayileşmesi köylülüğün (çarlık döneminden sonra) bir kez daha boyunduruk altına alınmasını ifade eder. Fakat, sanayileşmenin yalnızca köylülerin sağladığı kaynaklarla gerçekleştiği söylenemez. Örneğin, iç ticaret hadleri tarım ürünleri aleyhine olmakla birlikte, kır ile kent arasındaki ticaret hacmi düşük olduğu için, aslında bu yolla çok fazla kaynak aktarımı olmamıştır. Ayrıca, köylülük üzerindeki doğrudan ve dolaylı vergi yükü, 1928'de, 1913 yılına kıyasla daha düşüktür.⁴² Rus iktisatçı Barsov, Sovyet sanayileşmesinin maliyetini köylülüğün değil işçi sınıfının üstlendiğini öne sürer.⁴³ Bu görüş, olayın yalnızca "finansman" boyutunu dikkate aldığı için yanıltıcı olmakla birlikte, belirli bir haki-

40 Hanson, a.g.e., s. 59, 66; Conquest, a.g.e., s. 34, 116, 117.

41 Davies, a.g.e., s. 57.

42 Davies, a.g.e., s. 27.

43 Aktaran: Mark Harrison, "Survey: The Soviet Economy in the 1920s and 1930s", *Capital and Class*, cilt 2 no 2, 1978, s. 78-94.

kat payı içerir: köylülük kadar olmasa da, işçi sınıfı da epeyce hırpalanmıştır.

İşçi sınıfı üzerinde tahakküm

Kırlarda zorla kolektifleştirmeye paralel olarak, işçi sınıfı üzerindeki denetimin de sıkılaştırıldığını görüyoruz. Bürokrasinin işçiler üzerinde kurduğu tahakküm, bir işçi devleti için doğal olarak, sermayenin emek üzerindeki tahakkümünden farklıdır. Sovyetler Birliği deneyiminin ikili niteliği burada kendisini açık biçimde sergiler: bir yandan, işçi sınıfı muazzam kazanımlar elde etmiştir. İşsizlik sıfırlanmış, emek-gücünün meta karakterine son verme yolunda en önemli adım atılmıştır. Önce sekiz, sonra yedi saatlik işgünü ile, çalışma süresi önemli ölçüde kısalmıştır. Mühendis ve ustabaşı gibi unsurların işçiler üzerindeki otoritesi devrim öncesine kıyasla açıkça azalmıştır. Keza vasıflı ve vasıfsız işçiler arasındaki ücret farkı da kapanmıştır. (Genel olarak, ücret eşitsizlikleri sonraki dönemlerde yükselecek, hatta 1950’lerde kapitalist ülkelerdeki duruma benzeyecektir.) Kadın işçilerin sayısı artmış, kentlerde kadınların yüzde 80’den fazlası istihdama katılmış, eşit işe eşit ücret gibi çok önemli bir kazanım elde edilmiştir.

Madalyonun diğer tarafında, 1920’lerin ortalarından itibaren, işçilerin fiilen grev haklarını yitirdikleri görülür. Sovyet iş kanununda grev hakkı şartlı olarak tanınmıştır ve sendikaların genel politikası da grev karşıtıdır.⁴⁴ Bunun maddi yansımaları son derece çabuk ortaya çıkmıştır. 1928-1940 arasında, tarım dışında çalışan ücretlilerin reel gelirleri kabaca yarıya düşmüştür. Bununla birlikte, işsizliğin sıfırlanması ve kadınların istihdama katılma oranının yükselmesi nedeniyle hanelerin gelir kaynaklarının artması bunu bir ölçüde telafi etmiştir.

Kırlardan kentlere akın eden yeni işçilerin karşılaştıkları en önemli sorunlardan biri barınma olacaktır. Hızlı işçileşme sonucunda, kentlerde kişi başına ortalama konut miktarı 1926 yılında 8.3 metrekare iken 1940’ta 6.7 metrekareye gerilemiştir. Bu miktar, 1960 yılı gibi geç bir tarihte bile ancak 6 metrekare civarında, 1913 yılı düzeyindedir. Sovyet kentlerinde konut sorunu, sürekli bir sıkıntı kaynağıdır.⁴⁵

İşletmelerde tek adam yönetimi, parça başına ücret, Stakhanov hareketi, şok alayları gibi yöntemlerle işçi sınıfı aşırı çalışmaya itilmiştir. Marx’ın, sermaye sisteminde en uygun ücret biçimi olarak tanımladığı parça başına ücret, SSCB’de batıdan daha yaygındır ve örneğin 1931 yılında, kömür madenlerindeki işçilerin yüzde 80’i bu esasa göre çalışmıştır. 1932’de, tam da köylerde zorla kolektifleştirme kampanyasının en hızlı zamanlarında, 1922 tarihli iş yasasının hükümleri daha da sıkılaştırılmış ve emek karnesi sistemi getirilmiştir. En taş kalpli burjuvaları imrendirecek biçimde, bir işçi devletinde, tek bir gün devamsızlık eden işçi derhal işten çıkarılabilmektedir! Üstelik 1938’de disiplin cezaları daha da sert hale getirilmiştir. Stalin sonrasında bu katı yaklaşım epey azalacak, özellikle Brejnev döneminde çalışma

44 Dobb, a.g.e., s. 409, 410; Davies, a.g.e., s. 26, 46.

45 Chauvier, a.g.e., s. 37; Davies, a.g.e., s. 47.

ilişkileri ortamı nispeten rahatlayacaktır.⁴⁶

1930'ların başlarından itibaren kentlerde işsizlik oranı pratik olarak sıfırlanmıştır. Bu durum işçilere belirli bir hareket alanı sağlamıştır, örneğin iş değiştirmek çok yaygındır. İşçiler kolektif olarak güç kaybetmiş olsalar da, çıkarlarını bireysel olarak koruyabilmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, çalışma koşulları nispeten düzelmiş ve işgünü yedi saate inmiştir. Ayrıca, kapitalist dünyaya kıyasla, Sovyetler Birliği'nde işyeri içinde çalışma temposu genellikle düşüktür ve emek gücü kıtlığı nedeniyle işletmeler olabildiğince çok sayıda işçi istihdam etmek isterler. Aslında SSCB'deki birçok işletmede, uzun süreli rahat dönemleri, plan hedeflerine ulaşmak için kısa süre çok sıkı çalışılan evrelerin (**sturmovşçına**) izlediği, öngörülebilir bir iş temposu yaygındır.

İşçi sınıfı üzerindeki tahakkümden bahsederken atlanmaması gereken bir konu da, Sovyetler Birliği üzerine burjuva literatürde sıklıkla vurgulanan, hatta uzun uzun işlenen, buna karşılık sosyalist yazında genellikle sessizce geçirilen, zorla çalıştırmadır. Geniş Sovyet coğrafyasının uzak köşelerinde ve Sibiry'a'da madenler, fabrikalar, demiryolları esasen zorla çalıştırılan işçiler tarafından inşa edilmiştir. Stalin öldüğü sıralarda hapishanelerde, kamplarda, çalışma kolonilerinde ve özel yerleşimlerde 5.5 milyon insanın bulunması, Sovyet sanayileşmesinde bu pratiğin ulaştığı boyutlara dair bir fikir verecektir.⁴⁷

İşçi devletinin, daha doğrusu bürokrasinin, işçi sınıfını boyunduruk altına aldığını söylemek bir tutarsızlık değildir. Boyunduruğun kökeni iç savaşa, hatta daha da öncesine uzanır. Örneğin, Ekim devriminin hemen ardından, fabrika komiteleri İşçi Denetimi Konseyi'ne, tüm ekonomik kurumlar Yüksek Ekonomi Konseyi'ne (Vesenka) bağlanmıştır.⁴⁸ Ocak 1918'de toplanan Birinci Tüm-Rusya Sendikalar Kongresi'nde ise, fabrika komiteleri sendikalara bağımlı kılınacaktır.⁴⁹ Böylece, işçi sınıfının kendi öz örgütleri giderek güç kaybetmiş ve nihayetinde silinmiştir. Gerek sovyetler gerekse işçi komiteleri, iç savaş esnasında giderek işlevsizleştirilen, daha sonra da bürokrasinin tamamen unutmayı tercih ettiği kurumlardır.

Aslında, devrim sürecinde, köylüler toprağa ve soyluların diğer mülklerine, işçilerse fabrikalara ve işletmelere el koyarak üretim araçlarının özel mülkiyetini pratikte geçersiz kılmış, olumsuzlamıştır. Bu eylemler Bolşevik Partisi tarafından da desteklenmiştir. Yeni hükümetin ilk icraatlarından biri olan 8 Kasım 1917 tarihli Toprak Kararnamesi ile toprak, işleyenlere bırakılmıştır. Bolşevik yaklaşıma aykırı olan bu karar, nüfusun yüzde 80'ini oluşturan köylülüğün beklentilerine uygundur. Bunun yanı sıra, kamulaştırılan işletmelerin çoğu bizzat işçi komiteleri tarafından devralınmış ve çalıştırılmaya başlanmıştır. 14 Kasım tarihli bir başka kararda işçi

46 Hanson, a.g.e., s. 18, 19; Dobb, a.g.e., s. 419; Lewin, a.g.e., s. 221-223.

47 Davies, a.g.e., s. 50, 68; Lewin, a.g.e., s. 153-159.

48 Maurice Brinton, *Bolşevikler ve İşçi Denetimi*, çev: Necmi Erdoğan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1990, s. 54, 55.

49 Carmen Siriani, *İşçi Denetimi ve Sosyalist Demokrasi: Sovyet Deneyimi*, çev: Kumru Başoğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 178, 181; ayrıca, Dobb, a.g.e., s. 87-91.

komitelerine bir dizi yetki tanınmıştır.⁵⁰ Yeni iktidar, kısa bir süre sonra, bu tarz “sendikalist” eğilimleri karşısına alacaktır.

Dağınık enerjileri tek bir hedefe yöneltmeyi başarıp bu sayede tarihin en büyük devrimini gerçekleştiren Lenin’in önderliğindeki Bolşevik Partisi, yeni üretim ilişkilerini inşa ederken işçi demokrasisini kısmen mecburiyet nedeniyle, kısmen de denetimi elden kaçırmamak için, ikinci plana koymuş, ihmal etmiştir. Stalinist bürokrasi bunu fırsat bilip, mutlak bir kurala dönüştürecektir.⁵¹ Sovyetlerin, işçi komitelerinin vb. örgütlerin devrimci süreç içinde kendiliğinden ortaya çıkan organlar oldukları, olağan dönemlerden ziyade olağanüstü durumlara uygun düştükleri ile sürülebilir. Fakat, uzun vadede, bir işçi devleti sadece tepeden aşağı talimatlarla, “uzmanlar” tarafından yapılan ekonomik planlarla halkta heyecan yaratamaz. Sosyalist inşayı sahiplenmesi beklenen kitlelerin, onun oluşumuna bir yerinden katılmaları gerekir. Sovyetler Birliği’nde ise ortaya kaskatı bir bürokratik yapı çıkmıştır. Bu elbette kaçınılmaz bir sonuç değildi; fakat tarih, alternatiflere değil fiiliyata bakarak yoluna devam etmiştir.

Bürokratik egemenlik

Sovyetler Birliği’nin tüm tarihine damga vuran birinci temel sorun sanayileşme gereği, yani üretici güçleri hızla geliştirme sorunudur. Yeni toplum, 1920’lerden itibaren, bu sorunu çözmek üzere tepeden aşağı örgütlenmiş, hızla sanayileşen ülkede bürokratik bir egemenlik sistemi oluşmuştur. Bir başka deyişle, sanayileşme süreciyle birlikte bürokrasi sorunu da ortaya çıkmıştır.

Sanayileşme dediğimizde kuşkusuz önce üretici güçlerde bir sıçramayı anlıyoruz. Hızlı sanayileşmek, hem tüm potansiyel kaynakları mobilize etmek hem de bunun çoğunu sanayiye tahsis etmek demektir. Bunu sağlayacak üretim ilişkisi olarak planlama, aslında kapitalist geç sanayileşme örneklerinde de karşımıza çıkar. Sovyetler Birliği deneyiminde, planlamanın zorunlu olduğu belliyse de, nasıl bir planlama olacağı sorusunun yanıtı belli değildi. Bu yanıt el yordamı ile, deneme yanılma yöntemi ile bulunmuştur.

Liberal çevreler SSCB modelinin her düzeyde merkezileşme takıntısı ile karakterize olduğunu ileri sürerler. Fakat bu bir takıntı veya ideolojik saplantı değil, devrime giden yolda başarılı olan bir modelin doğal olarak diğer alanlara da yansıtılmasıdır. 1921 yılında iç savaşın sadece birinci safhası sona ermiştir. Gerek ülke içinde gerekse uluslararası düzlemde, mücadele daha farklı biçimlere bürünerek devam etmiştir. Dolayısıyla, sürekli olarak, sanki bir savaşta imiş gibi hareket edilmiştir. Böylece, sanayileşme savaşında da hiyerarşik bir yapılanma oluşturulmuş ve merkezîyetçi bir yaklaşım izlenmiştir. Üretim ilişkilerinin örgütlenişi üretici güç-

⁵⁰ Dobb, a.g.e., s. 81.

⁵¹ 1936 yılında Trotskiy “Sovyet demokrasisine geri dönüş talebi soyut ve ahlaki bir politik talep değildir. Bu, ülke için bir ölüm kalım sorunu haline gelmiştir” diye yazmaktaydı (*İhanete Uğrayan Devrim*, s. 380).

lerin hızlı gelişimini sağlamış, fakat aynı zamanda siyasal ve toplumsal iktidarın bürokrasinin elinde yoğunlaşmasını da getirmiştir. Bu anlamda bürokrasi, gecikmiş bir sanayileşme projesinde asimetrik üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak ortaya çıkmış bir toplumsal faildir.

Dolayısıyla, bürokrasi sorunu “bürokratlaşma eğilimi” denilen şeyden farklıdır. Bürokrasi sorununun kırtasiyecilikle, işi savsaklamakla ilgisi yoktur. Bürokrasinin sayısal büyüklüğü de tali bir meseledir. Önemli olan, bürokrasinin karar verme süreçlerindeki belirleyici konumudur. Bir kapitalist ülkede bürokrasi, ne kadar geniş olursa olsun, karar alma ve uygulama gücüne sınırlı ölçüde sahiptir; bu güç daha ziyade kapitalistlerin elindedir. İşçi devletinde ise, sanayileşme sürecinde, bürokrasi gücü merkezileştiren toplumsal fail olarak ortaya çıkmıştır. Fakat, bir kez ortaya çıktıktan sonra, kendi çıkarlarını savunmak ve geliştirmek için her fırsatı değerlendirmiştir.

Trotskiy, bir toplumda güçlü antagonizmaları yumuşatmak, düzenlemek gerektiği zaman bürokrasiye ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Bu, genel anlamda tüm sınıflı toplumlar için geçerli bir önermedir. SSCB özelinde, Trotskiy'e göre bürokratik iktidarın temeli tüketim maddelerinin yetersizliğinde ve bununla ortaya çıkan toplumsal gerilimlerde. Sanayileşme ihtiyacını doğuran toplumsal gerilik, aynı zamanda bir bürokrasiyi yaratmıştır. Süreç içinde, bir zamanların demokratik merkezîyetçiliği yerini bürokratik merkezîyetçiliğe bırakmıştır! Bürokrasinin toplumsal temeli ise nüfusun yüzde 10-15 arası bir kısmıdır.⁵²

Salt ekonomik açıdan bakıldığında, bürokrasi öncelikle işletme yöneticileri biçiminde karşımıza çıkar. 1939 sayımına göre SSCB'de, kabaca yarısı kırsal kesimde olmak üzere, yaklaşık iki milyon civarında (fabrika müdürleri, yardımcıları, kolkhoz başkanları vb.) yönetici bulunmaktadır.⁵³ Bunlardan beklenen, temel olarak, plan hedeflerine ulaşmalarıdır. Bu hedefler, Devlet Planlama Komisyonu ile yürütülen bir tür pazarlık sürecinde belirlenir ve bu iş bir kez tamamlandığında, üretimde kullanılacak girdiler (hammadde, toprak, işgücü, makineler vb.) işletme açısından bedava mallara dönüşür. Örneğin, toprağın bir maliyeti olmadığından, işletme yöneticileri için, arazi kullanımında tasarrufa gitmenin bir anlamı yoktur. Dolayısıyla, işletmeleri yönetenlerin girdilerden tasarruf etmek veya emek verimliliğini yükseltmek gibi bir kaygıları çoğunlukla hiç olmaz. Gelirlerinin yüzde 20 ile 40 arasındaki bir kısmını primlerden elde ettiklerinden, plan hedeflerini düşük belirlemek ve daha fazla kaynak tahsisatı elde etmek için mevcut üretim kapasitesini düşük göstermeye, plan bir kez tespit edildikten sonra da ne yapıp edip plan hedeflerine ulaşmaya çalışırlar. Böylece bir yanda fazla (atıl) kapasiteler, bir yanda da mal kıtlıkları vardır.⁵⁴ Kısacası, ekonomi bürokrasisinin en önemli kısmını oluş-

52 Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, s. 69, 133, 146, 190.

53 Lewin, a.g.e., s. 83.

54 Hanson, a.g.e., s. 19; Wilczynski, a.g.e., s. 33, 34, 37, 85, 235; Michael Lebowitz, *Reel Sosyalizmin Çelişkileri: Yöneten ve Yönetilen*, çev: Barış Baysal, Ankara: NotaBene Yayınları,

turan işletme yöneticilerinin çıkarları toplumsal çıkarlara üstün gelir. Daha doğrusu, ekonomik yapı böyle şekillenmiştir.

Özetle, güçlü bir toplumsal aktör olarak bürokrasinin ortaya çıkması ideolojik hataların ve bürokratlaşma eğilimlerinin değil, üretim ilişkilerinin örgütlenme biçiminin sonucu olmuştur. 1920'lerin başlarından itibaren bürokrasi sorunu parti içinde de yoğun olarak tartışılacak, ancak sonraki dönemlerde bizzat bürokrasi ipleri eline aldığından, doğal olarak gündemden düşecektir. Stalin sonrasında, zorlama yöntemlerinin yavaş yavaş rafa kaldırılmasıyla, dolayısıyla tasfiye korkusunun da artık etkisiz kalmasıyla, bürokrasinin kendi içindeki hiyerarşik yapı bir ölçüde gevşemiş, alt kademe bürokratların eli güçlenmiş, bürokratik pazarlık süreçleri her düzeyde geçerli olmaya başlamıştır.⁵⁵ Bazı araştırmacılar, sistemin yumuşamaya başlaması ile işletme yöneticilerinin yanı sıra doğrudan üreticilerin (işçilerin ve köylülerin) üzerindeki baskının da hafiflediğini, plan disiplininin kaybolduğunu, buna bağlı olarak da verimliliğin düştüğünü savunurlar.⁵⁶ Özellikle Brejnev döneminde, görevde çok uzun süre kalan işletme yöneticileri üstleriyle yakın bağlar kurmuş, çıktı hedeflerini düşük, girdi miktarını yüksek tutmanın yolları bulunmuş, böylece fazla çaba harcamadan da başarıya ulaşılır olmuştur! Yine de, Sovyetler Birliği'nin disiplinden uzaklaştığı için çöktüğüne dair fikirleri fazla abartmamakta yarar var, zira bu sözde “yumuşama”, hiçbir biçimde, üretimde tepeden aşağı yönelimin değiştiği anlamına gelmemiştir.

Yaygın (ekstansif) büyüme yolu

Sovyetler Birliği deneyiminde, hızlı sanayileşme gereği, diğer tüm toplumsal sonuçlarının yanı sıra bürokratik egemenliğe de yol açmış, bu iki temel sorun birbiriyle bağlantılı biçimde gelişmiştir. Sosyalist inşa bir gelişme-sanayileşme sorununa dönüştüğünde, Sovyet bürokrasisi doğmuştur. Bürokrasi de kendi meşru varlığının zemini olan sanayileşmeyi sahiplenmiştir. Böylece SSCB modeli bir süre için üretici güçlerin gelişimine büyük bir atılım sağlamıştır. Çünkü geri bir ülkede toplumsal kaynakları seferber etmek, edebilmek bile kısa sürede başarı getirir. Sorun sermaye yetersizliği veya başka bir şey değil, temelde kaynakları seferber edip sanayi sektörlerine kanallandırmak sorunudur.⁵⁷

1965 yılı itibarıyla, Sovyetler Birliği'nde sanayi üretimi 1928 yılına kıyasla on kattan fazla, belki de on dört kat artmıştır. SSCB'de batıdakinden farklı hesaplama yöntemleri kullanıldığı için, Sovyet ekonomisinin gerçek performansı literatürde sürekli bir tartışma konusudur. Nispeten gerçekçi tahminlere göre, 1928-1940 ara-

2014, s. 53, 56, 57.

55 1970 sayımına göre, mülki idarede toplam 13 milyon kadar çalışan varken, bunların dört milyon kadarı “şef” konumundadır. Lewin, a.g.e., s. 74, 430, 431; ayrıca bkz. Chauvier, a.g.e., s. 55.

56 Hanson, a.g.e., s. 7, 162; Mark Harrison, “Stabilni li komandniye sistemi? Paçemu paterpela krah sovetskaya ekonomika?”, 2001, <http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/mharrison/public/kollaps2001.pdf>.

57 Dobb, a.g.e., s. 31.

sında SSCB'de milli gelir yılda ortalama yüzde 5-6, 1950'lerde ise yüzde 5-7.5 oranında artmıştır.⁵⁸ Daha somut olarak, 1928-1938 arasında üretim kapasitesi, demir-çelik sanayisinde dört kat, kömürde üç buçuk kat, petrolde üç kat, elektrikte yedi kat artmıştır. Aynı dönemde uçak, ağır kimya, plastik, suni kauçuk, alüminyum, bakır, nikel sanayileri kurulmuştur. SSCB traktör ve demiryolu alanında dünyada birinci, petrol, altın ve fosfatta ikincidir.⁵⁹ Tüm bunlar, Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı sınavını geçmesini sağlayacak önemli gelişmelerdir.

Fakat, bu çarpıcı başarıların yaygın (ekstansif) bir büyüme stratejisi temelinde gerçekleştiğini unutmamak gerekir. Geç sanayileşme deneyimlerinin çoğunda olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de sınai büyüme başlarda yaygın biçimde sağlanmıştır. Bir başka deyişle, üretim miktarı, kullanılan girdilerin miktarının sürekli olarak artmasıyla yükselmiştir. Buna karşılık yoğun (entansif) büyüme, girdilerin artmasından ziyade verimlilik artışlarıyla karakterize olur.⁶⁰ Aynı miktar girdiyle daha fazla üretim yapılır. Geri bir ülkede yaygın büyüme kısa vadede önemli bir sıçrama sağlar, büyük ve gözle görülür başarılar elde edilir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı başarısı ve bunun ardından Sovyet modelinin Doğu Avrupa'ya genişleyebilmesi bunun bir sonucudur.

Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı'nda 25 milyondan fazla insan kaybetmiştir. 1941 Haziran ayında 197 milyon olan SSCB nüfusu, 1945 sonunda ancak 171 milyondur. Genel olarak, iki dünya savaşını kapsayan otuz yılda Sovyet toplumunun (hem ölümlerden hem de doğum açığından ileri gelen) insan kaybı, 74 milyonun üzerindedir.⁶¹ Neredeyse bugünkü Türkiye nüfusu kadar insan, bir kuşak içinde yok olmuştur! Bunun yanı sıra, yeni oluşan Sovyet sanayisinin de önemli bir bölümü ikinci savaşta tahrip olmuştur. Almanya'nın işgal ettiği topraklarda Sovyet sınai kapasitesinin yaklaşık üçte biri, kömür üretiminin üçte ikisi, demir üretiminin yüzde 60'ı, çelik üretiminin yarısı, tahıl üretiminin beşte ikisi, şeker üretiminin neredeyse tamamı, hayvan stoğunun beşte ikisi, toplam silah kapasitesinin yarısı bulunmaktaydı. 1941-42 yıllarında, acil bir operasyonla önemli fabrikaların ve personelin bir kısmı doğuya taşındı, ama tüm sınai kapasitenin beşte biri geride kaldı veya kasıtlı olarak havaya uçuruldu. İşgal altındaki bölgelerde, resmi tahminle 98 bin kolkhoz, 1876 sovkhoz, 2890 Makine-Traktör İstasyonu düşman tarafından kısmen veya tamamen imha edilmişti.⁶² Bununla birlikte, tüm zorluklara rağmen, SSCB bu sınavdan başarıyla çıkabilmiştir.

Ekim devriminin ardından Avrupa'nın emperyalist ülkeleri SSCB etrafında bir güvenlik kuşağı oluşturmaya çalışmışlardı. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise, bu kez SSCB, Avrupa ile kendisi arasında bir tampon bölge oluşturmuştur. Yeni ül-

58 Davies, a.g.e., s. 38, 42.

59 Dobb, a.g.e., s. 176.

60 J. Wilczynski, *Socialist Economic Development and Reforms*, Londra: The Macmillan Press, 1972, 2. Bölüm; Hanson, a.g.e., s. 49.

61 Chauvier, a.g.e., s. 21; Nove, a.g.e., s. 291.

62 Dobb, a.g.e., s. 292; Davies, a.g.e., s. 59, 60, 63; Conquest, a.g.e., s. 58.

kelere Sovyet modeli ihraç edilmiş, her ülkede merkezi planlama sistemi getirilmiş ve milli gelirin yüzde 95 civarında bir bölümü “sosyalist sektör”de üretilmeye başlanmıştır. Yine, ortak ekonomik ve siyasal örgütlenmeler de oluşturulmuştur. 1960’ların sonlarında, diğer COMECON ülkelerinin hammadde alımlarının yüzde 55’ini; ham petrol, demir cevheri, kok kömürü, alüminyum gibi kritik hammadde-lerinse yüzde 80-100 arası kısmını Sovyetler Birliği karşılamaktaydı. SSCB, ayrıca, bu ülkelerin ihracatlarının üçte ikisinin yöneldiği adrestir.⁶³ Fakat hiçbir zaman tek bir ekonomik plan etrafında birleşme olmamıştır. Bir başka deyişle, Sovyetler Birliği’nin “sistemik” genişlemesi yekpâre bir ekonomik coğrafyanın oluşturulmasını beraberinde getirmemiştir. Sovyet etki alanından erken dönemde çıkan Yugoslavya ve Arnavutluk ile Çin bir yana bırakılırsa, diğer sekiz ülkenin topluca dünya sanayi üretiminin yaklaşık üçte birini sağlıyor olmaları, ortaya çıkan (ve kaçan) fırsatın büyüklüğünü de göstermektedir.

Ekonomik açıdan, yaygın büyümenin iki ana boyutu vardır: üretim araçları kitlesinin (makinelerin, girdilerin, tarım arazilerinin vb.) büyümesi ve bu araçları kullanacak işçilerin sayısının artması. Savaş sonrası dönemde, yıkılan fabrikaların yeniden devreye girmesiyle ve başta Almanya olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinden savaş tazminatı olarak sökülüp Sovyet topraklarına taşınan sanayi tesisleriyle, Sovyetler Birliği’nin sınai kapasitesi artmıştır. Üretim araçlarındaki gelişmenin bir diğer kaynağı, tarım arazilerinin genişlemesidir. SSCB’de tarıma elverişli alan aslında oransal olarak fazla değildir. Bu nedenle, var olanın tamamını kullanmak gerekmiştir. Hruşçov’un en önemli projelerinden biri olan Bakır Topraklar Projesi, mevcut arazilerin dörtte birine yakın yeni tarım sahasının açılmasıyla, tarımda yaygın büyümenin bir on yıl kadar daha devam etmesini sağlamıştır. Tahıl üretimi 1950 yılında 81 milyon tondan 1960’ta 126 milyon tona yükselmiş, artışın dörtte üçü yeni topraklardan elde edilmiştir.⁶⁴ Bu aynı zamanda, halkın yaşam standardının da 1920’lerden bu yana ilk kez yükselmesini getirmiştir. Genel olarak Stalin sonrası dönem, hem tarıma hem de ana tüketim sektörlerine nispeten daha fazla önem verilen, 1946-47 açlığından sonra kitlesel ölümlerin artık tarihe karıştığı bir görece refah aşamasıdır.

Yaygın büyümede üretim araçları kitlesinin artışına eşlik eden bir diğer unsur, işçileşmenin artarak devam etmesi ve sisteme sürekli olarak yeni emek gücünün dahil olmasıdır. Sovyetler Birliği’nde vasıflı emek daima kıt, vasıfsız emek ise nispeten bol olmuştur. Üretim hacmini sürekli artırma gereği, emek verimliliğinin yüksek olmadığı koşullarda, çok fazla miktarda emek kullanımı sonucunu doğurmuştur. Buna bağlı olarak da üretim, işgücü girdisi arttığı müddetçe artmıştır. Girdi maliyetinin sorun olmadığı bir ortamda, işletmeler bol bol vasıfsız emek kullanımına yönelmiştir. Böylece, ağır sanayiye verilen öncelikle birlikte düşünüldüğünde tuhaf bir durum ortaya çıkmıştır. Ralph W. Davies’in deyişiyle, sermaye-yoğun

⁶³ Wilczynski, a.g.e., s. 97.

⁶⁴ Davies, a.g.e., s. 69-70; Hanson, a.g.e., s. 54-56; Lewin, a.g.e., s. 270; Conquest, a.g.e., s. 70.

teknolojiler emek-yoğun biçimde kullanılır olmuştur.⁶⁵

Yaygın büyümenin tıkanması ve çözüm arayışları

Her şey gibi, yaygın büyümenin de bir sınırı vardır. O sınıra ulaşıldığında bilinen yöntemler artık işlememeye, alternatifler aranmaya başlanır. Sovyetler Birliği, bu sınıra 1960'ların ortalarında ulaşmıştır. Bu dönemde ekonomide durgunluk eğilimleri baş gösterdiğinde, özellikle tarımda düşük verimlilik ve genel teknolojik dinamizm eksikliği iki önemli problem olarak görülmüştür.⁶⁶

Salt milli gelirin yıllık ortalama büyüme oranlarına baktığımızda, karşımıza giderek azalan bir grafik çıkar. SSCB milli geliri, 1946-50 arasında yılda yüzde 9'a yakın oranda artarken, 1950-70 döneminde bu kabaca yüzde 5 civarına gerilemiştir. 1970'lerin ilk yarısında yüzde 3'ün, ikinci yarısında yüzde 2'nin altına inilmiştir. Yıllık ortalama büyüme oranı 1980'lerin ilk yarısında yüzde 1.7, çöküş dönemi olan 1986-1991 arasında ise **eksi** yüzde 2.1'dir.⁶⁷

SSCB milli gelirinin bu daimi gerilemesini çöküşün nedeni olarak göstermek yanıltıcı olacaktır. Aslında, ekonomik büyüme ile birlikte zamanla büyüme oranlarının azalmaya başlaması çok şaşırtıcı bir durum değildir. Daha ziyade, bu düşüşün bir noktada tutulamamış olması ilginçtir. Farklı bir ekonomik stratejiye geçilerek gerileme neden önlenmemiştir?

Marx, bir toplumun önüne ancak çözebileceği sorunları koyduğunu söyler. Buna, her toplumun, çözebileceği sorunları kendi önüne **çözebileceği biçimde** koyduğu eklenebilir.

Sanayileşme sürecinde, en azından kapitalist örneklerde, yaygın büyümenin sınırlarına ulaşıldığında yoğun (entansif) bir modele geçilmesi gerektiği ileri sürülür. Şimdi artık sistem fiziki açıdan genişleyerek, girdi miktarını artırarak değil, verimliliği artırarak büyümeye devam edebilir. Trotskiy'in 1930'larda emek verimliliği üzerine bu kadar çok vurgu yapması nedensiz değildir. Örneğin, SSCB buğday üretiminde dünyada ön sıralarda olmasına rağmen, bu alanda verimliliği ABD'dekinden dokuz kat düşüktür. Genel itibariyle, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde SSCB'nin yanı sıra Çekoslovakya, Polonya ve Macaristan'ın da emek verimliliği düzeyleri 1970'lerin başlarına kadar ABD'ye yakınsamış, daha sonra ise eğilim tersine dönmüş ve fark açılmıştır.⁶⁸

Üretim ilişkilerinin örgütlenişi, SSCB'de yoğun büyüme yolunu tıkamıştır. Verimliliği artırmanın yani aynı miktar girdiyle daha fazla çıktı elde etmenin Sovyet sisteminde bir rasyonalitesi yoktur.

Sovyet ekonomisi 1930-1965 arası kuruluş döneminde yaygın büyüme gerçekleştirmiştir. 1965-1990 arası duraklama ve nihayetinde yıkılış döneminde ise, tüm

65 Davies, a.g.e., s. 43; Wilczynski, a.g.e., s. 28.

66 Wilczynski, a.g.e., s. 38; Hanson, a.g.e., s. 214, 215.

67 Hanson, a.g.e., s. 5.

68 Chauvier, a.g.e., s. 27; Hanson, a.g.e., s. 246.

denemelere rağmen, yoğun bir modele geçilememiştir. Bu çeyrek yüzyıl, sorunları çözmede başarısızlıkların ortaya çıktığı bir dönemdir. 1970'lerin ortaları kadar erken bir tarihte, 1920'lerden sonra ilk kez, Sovyet milli geliri ABD'dekinden bile daha yavaş artar olmuştur.⁶⁹

Hruşçov dönemi ile Brejnev döneminin başlarında birçok liberalizasyon denemesinin yapıldığı görülmektedir. 1954-1956 yıllarında bir "desantralizasyon" reformuna, ardından, 1957'de ekonomi yönetiminin bölgesel bazda yeniden örgütlenmesine girişilir. 1958 yılında ise makine-traktör istasyonlarındaki üretim araçlarının kolkhozlara satılması denenir. Temelde liberal karakter taşımasına rağmen "komünist" uygulamalar olarak sunulan tüm bu reform çabaları başarısız olmuştur. Aslında, Sovyet ekonomisinin uzun dönem performansı, reform çabalarından hemen hiç etkilenmemiştir.⁷⁰

Brejnev döneminin hemen başında, 1965 yılında hem SSCB'de hem diğer Doğu Bloku ülkelerinde kapsamlı liberal reformlar yapılmıştır. Bu reformlarda yoğun büyümeye yatkın bir ortam hazırlamak amaçlanmış, desantralizasyon, ekonomik ilişkilerin ticarileşmesi, kâr motifi ve uzmanlaşma gibi neo-klasik temalar vurgulanmıştır. "Reform"ların, liberal yaklaşıma uygun olarak, eşitlik-karşıtı bir ruhla hazırlandığını belirtmek gerekir. Gelgelelim 1970 yılı itibariyle bunlar da tamamen işlemez hale gelmiştir.⁷¹

"Uzmanlar" tarafından hazırlanan bu "reformlar" acaba neden işe yaramamıştır? Bir örnek, bunun nedenini açıklığa kavuşturacaktır. Reformlarla birlikte, sanayide etkinlik kriteri olarak "kâr" kabul edilmiştir. Zira kâr, birçok farklı değişkeni bünyesinde barındıran "sentetik" bir kriterdir. Fakat, ne yazık ki kârlılığı ölçmenin tek bir yöntemi yoktur ve hangi yöntem uygulanırsa uygulansın, işletmeler kârlılıklarını yüksek gösterecek yolları bulmakta sıkıntı çekmemiştir.⁷²

Buradan açık bir sonuç çıkar: Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik sistemi temelinden yıkmadan "daha fazla piyasa" katmak olanaklı değildir, zira bürokratik egemenlik sisteminin iç mantığı bunu reddeder. Diğer taraftan, gerçek bir işçi demokrasisi içeren farklı tipte bir üretim örgütlenmesi de düşünülemez kılınmıştır. Böylece Sovyetler Birliği, sosyalist inşaya devam edemediği, fakat ekonomik bünyesine denetimli biçimde piyasaları katarak kapitalizme "yumuşak geçiş" de yapmadığı bir konumda kilitlenmiştir.⁷³

69 Davies, a.g.e., s. 79.

70 Conquest, a.g.e., s. 75, 76; Davies, a.g.e., s. 77, 78; Hanson, a.g.e., s. 58, 59.

71 Nove, a.g.e., s. 383, 384; Wilczynski, a.g.e., s. 40, 49-53; Hanson, a.g.e., s. 103-105.

72 Wilczynski, a.g.e., s. 41, 101.

73 1979 yılında, Doğu Avrupalı iki muhalif düşünür, Ferenc Fehér ve Ágnes Heller, Sovyetler Birliği'nin yoğun ekonomi modeline geçmesinin de, kendi içinden çökmesinin de olanaksız olduğunu düşünüyorlardı. Yazarlara göre, Sovyet liderleri hayal görüyor, "Rus süngülerine ve KGB'nin her tarafta cirit atan muhbirlerine dayanarak Amerikan ekonomisinin verimliliğine ulaşmaya" çalışıyorlardı. *Doğu Avrupa Devrimleri*, çev: Tarık Demirkan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1995, s. 21, 24, 25.

Bu noktada, alternatiflerin neden daima piyasa yönünde öne sürüldüğünü sormak gerekir. Bunu burjuva ideolojisinin etkisine bağlamak kolaydır ve doğrudur, ama yetersizdir. Soru, burjuva ideolojisinin nasıl bu kadar etkili olabildiğidir. Sovyet eliti neden “komünizme inancını” yitirmiştir?

Alec Nove, Sovyet ekonomi kurmaylarının akıl yürütme biçimini şu şekilde özetliyor (kendisi de aynı şekilde düşünüyor): plan ile piyasa birbirine karşıt olduğuna göre, planlamanın artık işlemediği bir ortamda mecburen piyasaya yönelmek gerekir. Hatta, diyalektik düşünmeye yatkın bazı yetkililer bir adım daha atarak, plan ile piyasanın “diyalektik birliği”nden söz ederler! Böylece, reform çabaları daima “daha fazla piyasa” yönünde olmuştur.⁷⁴

Sovyet iktisatçıları giderek artan oranda burjuva iktisadına, neo-klasik iktisada yönelmiştir. 1970’lerde iktisatla ilgili herhangi bir Sovyet enstitüsünü ziyaret eden birisi, Samuelson’un son derece popüler olduğunu görebilirdi. “Birkaç Reel Sosyalizm ülkesinde tercih edilen iktisat kitapları Paul Samuelson’un *Economics* eseri ile Milton Friedman ve takipçilerinin eserleriydi. Asıl ironi ise Budapeşte’deki Karl Marx İktisat Üniversitesi’nde Samuelson’un kitaplarının okutuluyor olmasıydı.”⁷⁵ Peki, batı bilimine bu düşkünlük nereden kaynaklanmıştır? Aslında 1930’lu yıllarda bile Oskar Lange gibi önemli sosyalist iktisatçılar neo-klasik teknikleri tercih etmişlerdir. Bunun nedeni, ölçmede ve dolayısıyla iki farklı sistemi karşılaştırmada sağladığı (gerçek veya öyle sanılan) kolaylıklardır. Neo-klasik iktisada hiç yüz vermeyen Paul Baran ve Paul Sweezy de 1950’li ve 60’lı yıllarda iki sistemi (kapitalizmi ve “sosyalizmi”) kıyaslamaya çalışmışlardır. Bu ise ancak üretici güçlerin nicel açıdan karşılaştırılması ile olabilir. Çünkü sorun daima, baştan beri, üretici güçler (sanayileşme) temelinde tanımlanmıştır.

Sosyalist inşanın bir kalkınma projesine dönüşmesinin sonuçları burada daha açık görülüyor. Referans daima üretici güçler olmuştur. Kapitalist dünya ile karşılaştırmalar hep ekonomik-nicel veya (bunun bir yansıması olarak) askeri kriterler üzerinden yapılmıştır. Bu nedenle özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde Sovyetler Birliği açısından bir ideolojik boşluk ve hedefsizlik ortaya çıkmıştır. Sorun yöneticilerin çapsızlığı değildir. Hruşçov’un “ABD’yi kısa süre sonra yakalamış olacağız,” veya “Sizi gömeceğiz!” gibi çıkışları; SSCB’nin 1980 yılında komünizme erişmiş olacağını iddia etmesi; en ileri kapitalist ülke ile ekonomik rekabete girişmesi, ideolojik açıdan kesinlikle yanlıştır, ama Sovyet modelinin kaçınılmaz sonucudur. Uzay yarışı, silahlanma yarışı vs. Sovyetler Birliği’nde yaşayanlar için somut birer hedef olarak bir süre gerçekten de büyük bir anlam taşımıştır.

1970’lerin başlarına kadar olan dönemde, iki kutuplu dünyada SSCB’nin aslında ekonomik olanaklarının ötesinde bir konuma ulaştığı söylenebilir. Bu hormonlu büyümenin sırrı yaygın büyüme modelidir.

Sovyetler Birliği, ABD’nin kabaca yarısı büyüklüğünde bir milli gelire sahip

74 Nove, a.g.e., s. 397; Wilczynski, a.g.e., s. 56-60.

75 Lebowitz, a.g.e., s. 156 d.n.; ayrıca Hanson, a.g.e., s. 97, d.n.

olmasına rağmen, askeri açıdan rekabet edebilmek için çok daha yüksek oranda silah harcaması gerçekleştirmek zorunda kalmıştır. 1970'lerin başlarına gelindiğinde, tam da dünya kapitalizmi uzun bir genişleme evresinden sonra yeniden büyük bir krize girerken, bu kez Sovyetler Birliği de krize yuvarlanmıştır. Sovyet ekonomisinin yaygın büyüme yolu belirgin biçimde soluğunu tüketmiştir. Göreli gerileme, hem halkın hem de bürokrasinin sisteme güvenini sarsmıştır. 1981-82 yıllarında, Brejnev döneminin sonlarında, Sovyet yöneticilerinin etkili bir halk isyanına yönelik ciddi endişeler taşıdığı bilinmektedir.⁷⁶ Emperyalist kampın 1970'lerin sonlarından itibaren, bir yandan emeğe karşı neoliberal saldırıyı başlatırken bir yandan da SSCB'ye karşı silahlanma yarışını hızlandırması ve iki kamp arasındaki askeri eşitliği sona erdirmesi, kuşkusuz ki benzer gözlemlere dayanmıştır.⁷⁷

Öykünün bundan sonrası aslında çok fazla açıklama gerektirmiyor. 1980'lerin ortalarına gelindiğinde Sovyetler Birliği hem siyasal hem ideolojik hem de ekonomik açıdan sıfırı tüketmiş durumdaydı. Bir an için herkeste Garbaçov'un reformları ile sistemin daha da güçlü biçimde yoluna devam edeceği izlenimi uyandı. Fakat içinden çürümüş bir ağaç nasıl devrilirse, Sovyetler Birliği de aynı şekilde çöküverdi.

İçten çürümenin en açık belirtilerinden biri, 1988 yılında "kooperatif" adı altında düpedüz kapitalist işletmelerin kurulmasına kapı açıldığında, hiçbir itirazın duyulmamasıdır. İktisatçı Philip Hanson şu acı cümleleri yazmıştır:

Eğer Marksist-Leninist doktrinin nüfusun herhangi bir büyük kısmı için veya herhangi bir önemli elit grup için bir önemi olsaydı, kooperatifler hakkındaki yasa büyük bir tepki yarattırdı. Yaratmadı. Görünüşler korunmuştu. "Kooperatif" kelimesi kulağa bulanık biçimde de olsa sosyalistçe geliyordu. Lenin kooperatiflerden sıcak sözlerle bahsetmişti. Böylece terim, yeni özel firmaları gizlemek üzere kullanıldı. Her şey yolundaydı.⁷⁸

Yeri gelmişken, SSCB modelinde "özel" küçük meta üretiminin aslında dışlanmadığını da hatırlatmakta yarar var. Kentlerde karaborsa, illegal ikincil piyasalar, ev hizmetleri gibi biçimlerde oluşan ve gelişen "gölge ekonomi"ye pek dokunulmamıştır. 1930'larda, kolkhoz üyesi köylülerin kendi topraklarında yetiştirdikleri ürünleri piyasaya çıkarmalarına da izin verilmiştir. Böylece hem kentlerde hem de kırlarda, tüketim malları ile hizmetlerin bir kısmını küçük üreticilerin karşılamasına

76 Hanson, a.g.e., 135, 151; Lewin, a.g.e., 403.

77 Georg Fülberth, *Büyük Deneme: Komünist Hareketin ve Sosyalist Devletlerin Tarihi*, çev: Mehmet Okyayuz, Ankara: Doruk Yayınları, 1999, s. 224, 225.

78 Hanson, a.g.e., s. 204. Kooperatifler Birliği başkan yardımcısı Artem Tasarov, 1990 Eylül ayında, devlet özel mülkiyeti yasallaştırırsa ne olacağı sorusuna şu yanıtı veriyor: "Hiçbir şey. Basitçe kamuflajımızı çıkaracağız ve şeyleri adlarıyla çağıracağız [...] Benim kooperatifim, özel sermayeli bir şirket olacaktır." Aktaran: David Mandel, "The Struggle for Power in the Soviet Economy", *Socialist Register*, 1991, s. 124, d.n.

göz yumulmuştur. Bu piyasalar, Sovyet halkının temel tüketim ihtiyaçlarının sağlanmasında daima önem taşımıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemin çoğunda, kolkhoz üyesi köylüler, özel bahçelerinde ürettikleriyle hem kendi tükettikleri besinin ciddi bir kısmını karşılamış, hem de kolkhoz pazarlarında satış yaparak gelir elde etmiştir. 1970'lerde ve 80'lerde (legal, yarı-legal veya illegal) özel sektörün, SSCB milli gelirinin onda birini ürettiği tahmin edilmektedir. Bir başka tahmine göre ise 1980'lerin sonlarında çalışan nüfusun beşte birinden fazlası (30 milyon kişi) gölge ekonomide faaliyet göstermiştir. Araba tamiri, inşaat-bakım işleri gibi bazı hizmet kollarında "sektörün" yarıya yakını gölge ekonomi biçimindedir.⁷⁹ Alttan alta hep var olan ve zamanla kalıcılık kazanan piyasa ilişkileri, 1980'lerin reformları ile patlamalı bir gelişim sergileyecektir. Çözülüş döneminde, "kooperatif" adı altında kentlerde birçok özel işletme kurulacaktır.

Enternasyonalist çözüm

Sovyetler Birliği deneyiminde üretim ilişkilerinin örgütlenişinin bazı temel sorunlar içerdiği açıktır. Sosyalist insanın kapitalizme özgü görevlerle önemli ölçüde çakışması ilk yapısal sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu aynı zamanda bürokrasinin doğuşunun da nedenidir. Bürokratik egemenlik bir süre yaygın büyüme sağlayarak bir başarı öyküsü yaratabilmiş, fakat bu yol tıkanıp zaman, mevcut üretim ilişkileri artık bir engele dönüşmüştür.

Üretim ilişkilerinin bir engele dönüşmesi özellikle emek verimliliği ile, bir başka deyişle yaygın büyümeden yoğun büyümeye geçişle ilgilidir. Sosyalist bir gazeteciye göre, bir Sovyet işletmesinde batılı muadiline kıyasla 2-3 kat fazla işçi çalışırdı; ama sanayide yüzde 25, makine sektöründe yüzde 45 işçi açığı yaşıyordu. SSCB çelik, metal, traktör, buğday, biçer-döver, ayakkabı üretiminde dünyada birinciydi; ama her malın eksikliği çekiliyordu! Yıllık tahıl üretiminin yüzde 20'si, sebze-meyvenin yüzde 60-70'i, etin yüzde 10-15'i bozulup çürüyordu. Yasal çalışma süresi 7 saat, fiili çalışma süresi 4.5 saatti, ama fazla mesai de çok yaygındı.⁸⁰

Bu nesnel sorunlar salt Sovyetler Birliği'ne özgü değildir elbette. Sosyalist inşaa sürecine daha sonra dahil olan Doğu Avrupa ülkeleri, Çin ve Küba da benzer so-

79 Hanson, a.g.e., s. 13; Lewin, a.g.e., s. 453; "Hizmetler özel sektörü duruma göre 17 ile 30 milyon arasında devlet memuru çalıştırmaktadır; gerçekten de otomobil tamiratının % 60'ını, ayakkabıcılığın % 50'sini, kırsal kesim hizmetlerinin % 80'ini karşılamaktadır", Chauvier, a.g.e., s. 45. Tarımda, özel bahçeler "1966'da bütün ülkede patates üretiminin % 63'ünü, sebze üretiminin % 41'ini, meyva ve dutgillerin % 54'ünü, et üretiminin % 40'ını, süt üretiminin % 39'unu, yumurta üretiminin % 67'sini ve yün üretiminin % 20'sini sağlamışlardır ... ekili alan toplamının ancak % 3 kadarını kapladıkları halde toplam tarımsal ürünlerinin yaklaşık olarak 1/3'ünü ve hayvansal üretimin de % 40 kadarını sağladıkları görülmektedir (...) Bahçelerden sağlanan üretimin çoğu pazarlanmayıp köylülerce tüketilmektedir ... Kolkhoz çiftçilerinin tükettikleri patatesin, sebzelerin, sütün, etin ve yumurtaların nerdeyse % 75-100 kadarı kendi bahçelerinden sağlanmaktadır (...) Bahçeler aynı zamanda Kolkhoz çiftçilerine, kolektif çiftlikteki emeklerinin karşılığı kadar gelir sağlamaktadır", Conquest, a.g.e., s. 149, 150.

80 Chauvier, a.g.e., s. 181, 182.

runlarla karşılaşmıştır. Belki bir tek Çekoslovakya ve Doğu Almanya haricinde, “sosyalist blok” aslında kapitalist sanayileşme sürecinden geçmemiş ülkelerden oluşmuştur. Dolayısıyla hepsinde de sanayileşme bir sorun olarak ortaya çıkmıştır.

Bu nesnel sorun ancak enternasyonalist bir perspektifle, ortak planlarla aşılabiliyordu. Fakat kapitalist dünyanın ulaştığı bütünleşme derecesine Sovyet sistemi asla ulaşamamıştır. Bir plan etrafında birleşilmemiş, ayrı ülkeler varlıklarını sürdürdükleri gibi, aralarındaki ekonomik ilişkiler de olması gerekenin daima altında seyretmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, özellikle de 1970’lerden itibaren, kapitalizmin üretici güçleri uluslararası ölçekte hızlı bir gelişime kavuşurken, Sovyet sistemi böyle bir olanaktan mahrum kalmıştır. Bilişim vb. teknolojilerdeki gerilemenin nedeni de büyük ölçüde budur. Ulusal ölçekte örgütlenmiş üretim ilişkileri, belirli bir aşamada, üretici güçlerin gelişimini sınırlamaya başlamıştır.

COMECON ülkelerinin kendi aralarındaki ticarete de dünya fiyatlarını kullanmaları, üzücü ama bürokratik ulusal egemenlik sistemleri ortamında kaçınılmaz bir durumdur. 1958 tarihli Bükreş Anlaşması ile, Doğu Bloku ülkeleri arasındaki ticarete, başlıca kapitalist piyasalarda seçilmiş bir dönem için geçerli olan fiyatların baz alınmasına karar verilmiştir. Dahası, 1965 sonrasındaki birkaç yılda, Yugoslavya’nın ardından Çekoslovakya, Macaristan, Bulgaristan, Doğu Almanya ve Polonya’da, ülke içi fiyatları da dünya fiyatlarına bağlamak için adımlar atılmıştır. Doğu Avrupalı iktisatçıların, “sosyalizm dünyaya egemen olduğunda, en azından bir kapitalist ülkeyi dışarıda bırakmak gerekecek!” biçiminde espriler yapmaları, sosyalist düşüncenin ve pratiğin içine yuvarlandığı çıkmazı gösteriyor.⁸¹

Enternasyonalist perspektif, kapitalizmden miras kalan ulusal yapılanmalar sınırının aşılmasını sağlayabilecek yegâne yol gibi görünüyor. Sadece ortak ekonomik planlar geliştirmek değil, giderek tek bir siyasal bütün halinde birleşmek de gerekirdi. Fakat, bürokratik egemenlik sistemi tarafından tıkanan bu yol, bir süre sonra hatırlanmaz olmuştur.⁸² Bu bağlamda Çin-Sovyet kopuşu, ulusal çerçevelerle sınırlı farklı sanayileşme projelerinin bir yol ayrımına geldiğinin ifadesidir.

Yaygın büyüme ile geçen on yıllardan sonra, üretim ilişkilerinin yoğun büyüme sağlayacak biçimde yeniden örgütlenmesi aslında işin en zor kısmıdır. Dolayısıyla, SSCB’nin denizi geçip çayda boğulduğu, esas meseleyi hallettikten sonra daha kolay aşamalarda tökezlediği söylenemez. Çünkü geri bir ülkede “kalkınma” başlarda zaten hızlı ilerler. Bu, gelişmenin “kolay” aşamasıdır. Esas zor olan bundan sonrası, kalkınmanın ileri safhalarına geçiştir. Sovyet modeli de bu ikinci evrede tıkanmıştır. Zira üretim ilişkilerinin örgütlenişi ve bu örgütlenişin ortaya çıkardığı toplumsal özne olarak bürokrasi, yoğun büyümeyi sağlayabilecek niteliklere sahip değildir. SSCB’de askeri alandaki teknolojik gelişkinlikle diğer tüm alanlardaki ge-

81 Hanson, a.g.e., s. 121, 156; Wilczynski, a.g.e., s. 83, 93, 94.

82 “Ernst Fischer otobiyografisinde şunları anlatıyor: 1940’ta Hotel Lux’ta (Komintern otelinde) Ulbricht’in başkanlığındaki Alman komünistleri coşkuyla “Paris’i aldık!” diye bağırıyorlardı. Çok geçmeden bu tür tepkiler Doğu Avrupa’da ‘sosyalist yurtseverliğin’ kabul görür parçası haline gelecekti”, Fehér, Heller, a.g.e., s. 17 d.n.

rilik arasındaki zıtlık çarpıcıdır. Bununla birlikte, 1970'lerin sonlarında ABD ile askeri denklik de sona ermiştir. Reagan döneminde ABD, Sovyetler Birliği'ne açıkça üstünlük kurmuştur.

Sovyetler Birliği, Batı ile (başta ABD ile) askeri açıdan rekabet edebilir gibi görüldüğü müddetçe ayakta kalmıştır. Bunun maliyeti büyük olmuş, SSCB çok daha küçük bir ekonomiye sahip olmasına rağmen nükleer ve diğer silahlarda ABD'yi yakalamaya çalışmıştır. Dolayısıyla, kaynaklarının daha büyük bölümünü silahlanmaya harcamıştır. Bu alanda havlu attığında ise çökmüştür. Tüm Sovyet liderleri Batı'ya güvensizliği esas almışken, güveni esas alan Garbaçov'un (ve onun yanı sıra SSCB'nin) sonu ise felaketli olmuştur.⁸³

Sonuç

Ataerkil evlenmenin kaldırılması; cinsel, ulusal, ırksal ayrımlara son verilmesi; gebeliği önleme ve kürtaj hakkı; halkların kendi kaderlerini tayin hakkı; inançları gereği askerlik yapmama; sekiz saatlik işgünü; okullara girişin demokratikleştirilmesi; karma eğitime geçilmesi; hapishanelerin ve psikiyatri kurumlarının eğitim açısından öz-yönetimi; yerleşim yerlerinde tarımsal çalışmada özgür komünler; okuma yazma öğretimiyle *kültür devrimi*; tiyatro, şiir, kamunun ayağına getirilen plastik sanatlar, mimaride ilerici hareketler vb.; bütün bunlar çok büyük coşkusu ve ütopyasıyla ve aynı zamanda Rus köylüsünün gerçeklerinden şaşırıcı biçimde uzak olmasıyla, gerçek bir devrimi gösterirler.⁸⁴

İşsizliğin sıfırlanması, açlığın ve yoksulluğun tarihe gömülmesi, eğitimde olağanüstü ileri bir düzeye ulaşıp, belki de dünyanın en entelektüel halkının yaratılması, SSCB deneyiminin inkâr edilemez kazanımlarıdır. Batı propagandasının öne sürdüğünün aksine, Sovyet işçisinin ve köylüsünün düşük bir refah standardına sahip olduğu da söylenemez. Aksine, bu açıdan SSCB, gelişmekte olan ülkeler bir yana, birçok gelişmiş kapitalist ülkeyi bile kısıktırarak geliştirmeler sağlamıştır. Kentte yaşayan bir ailenin ev kirasına ve su, gaz, elektrik, telefon gibi ihtiyaçlara ödediği miktar, ortalama gelirinin yüzde 3-5 arası bir kısmıdır. Günümüz Türkiye'si ile kıyaslandığında, sadece bu bile muazzam bir gelişmeye işaret eder.

Genel itibarıyla, Stalin sonrası dönemde Sovyet halklarının refah seviyesi ve tüketim düzeyleri artmıştır. SSCB'de ana gıda kalemleri (ekmek, patates, votka) da ima boldur, diğer gıda maddeleri ise kıttır. Birçok besin maddesinin fiyatı, 1950'lerin başlarından 1980'lerin sonuna kadar, yaklaşık 40 yıl değişmemiştir.⁸⁵

Sosyalist inşanın bir gelişme-sanayileşme süreci biçiminde kavranması, belki bir yanıyla kaçınılmazdır, ama aynı zamanda sorunlar yaratmıştır. Üretici güçleri hızla geliştirmeye koyulan bürokratik sanayileşme modelinde, çevre ve insan kay-

83 Hanson, a.g.e., s. 31, 34.

84 Chauvier, a.g.e., s. 25.

85 Hanson, a.g.e., s. 53; Chauvier, a.g.e., s. 37.

nakları dikkate alınmamıştır. Yanlış istihdam çok yaygındır, işten memnuniyetsizlik yüksektir. İşçilerin örtülü direnişi, işten kaytarma ve alkolizm gibi biçimlere bürünmüştür. Köylülerin örtülü direnişi ise doğrudan doğruya düşük üretimde kendisini ortaya koymuştur. Bu direniş biçimleri işçi denetimi geliştirilerek, siyasal katılım sağlanarak, halkın sahipleneceği somut demokratik projelerle aşılabilirdi. Ama bu durumda bürokrasinin egemenliği sürdürülemezdi.

Sovyet sisteminin (Doğu Avrupa dahil) çöküşü, İkinci Dünya Savaşı sonrasında hız kazanan, kapitalist üretimin tüm dünya ölçeğine yayılması sürecinin doruk noktasıdır. O günden bu yana tüm dünyada kapitalist üretim ilişkileri hâkim duruma gelmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönemde bir avuç kapitalist emperyalist ülke vardı ve dünyanın geri kalanı bu sisteme dolaşım ilişkileri üzerinden entegre olmuştu. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ise -1980'lere kadar en azından- kapitalist üretimin alanı genişlemişti, fakat aynı zamanda kapitalist olmayan geniş bir coğrafya vardı. Sovyetler Birliği'nin çökmesi ve (aslında bundan bağımsız düşünülmemesi gereken) Çin'in (daha önceden başlamış olan) rota değiştirmesiyle, kapitalist üretim tarihinde ilk kez tüm dünyada hâkim hale geldi.

Bugün kapitalizmin fethedebileceği yeni bir coğrafya kalmamıştır. Bu ilk elde, şimdiden sonra gerçekleşecek sosyalist inşa deneyimlerinde kapitalizme özgü görevlerle sosyalizme özgü görevlerin SSCB örneğindeki gibi iç içe geçmeyeceği anlamına geliyor. Bu çok önemli bir avantajdır ve bundan sonraki sosyalist inşa girişimlerine ileri bir noktadan başlanacak demektir. Sovyetler Birliği deneyiminin bazı olumsuz yapısal sorunları, örneğin bürokrasi sorunu, daha kolay üstesinden gelinebilir bir nitelik arz edecektir diye umut edebiliriz.

Sosyalizmin kurulması basitçe bir politik devrim değil, bir uygarlık dönüşümü, bir çağ değişimidir. Bir üretim tarzından diğerine geçiştir. Kolay, kestirme yolları yoktur. Amaç dünyayı değiştirmekse, bunda öncelik bir zamanlar (1960'larda ve 70'lerde) düşünüldüğü gibi çevre ülkelerde değil merkezdedir. Merkez ülkeleri kazanamayan bir devrimin işi uzun vadede daima zor olacaktır. Sabırla çalışmak, geçmişten dersler çıkarmak, enternasyonalist çizgiden ödün vermemek dışında, hiçbir hazır formül yoktur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde kapitalist restorasyona giden yol: Maoculuk, bürokrasi ve kitle mücadeleleri (1949-1979)

Burak Gürel

Uzun bir ulusal kurtuluş mücadelesinin ve iç savaşın sonunda, 1949'da zafere ulaşan devrimin ardından kurulan Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), yirminci yüzyılın bürokratik işçi devleti deneyimleri içinde özel bir yere sahiptir. Dünyanın en kalabalık ülkesi olması ve 1949'da kişi başına düşen milli gelir bakımından neredeyse en dipte, Hindistan'ın bile altında yer alması¹ ÇHC'yi geçen yüzyılın ikinci yarısında Üçüncü Dünya ülkelerinde devrimin ve sosyalizmin kaderini belirleyen, önemli bir faktör haline getirmiştir. ÇHC deneyiminin önemi ve etkisi bununla sınırlı kalmamıştır. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) deneyiminden farklı olarak, Çin Devrimi'nin önderleri işçi devletinin ilk otuz yılında bu konumlarını sürdürmüştür. Dahası, bu kadroların önemli bir bölümü Aralık 1978'de başlayan ve 20. yüzyılın sonunda Çin'i kapitalist bir ülkeye dönüştüren sürece de öncülük etmiştir.

¹ Maddison Project Database, 2013, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

Maoizmin etkisi bu bağlamda düşünülmelidir. Mao Zedong yalnızca Çin Komünist Partisi'nin (ÇKP) on iki kurucusundan biri ve 1930'lardan öldüğü 1976'ya kadar bir numarası olduğu için önemli bir figür değildir. Mao'nun bu yazının konusu bakımından önemi başka bir yerde yatıyor. Mao, ÇHC'de ciddi bir bürokrasi sorunu olduğunu, bu sorunun emekçi kitlelerin inisiyatifleriyle çözülmesi gerektiğini, çözülmediği takdirde bürokrasinin bir süre sonra kendisini burjuvaziye dönüştürebileceğini, kapitalist restorasyonun somut bir tehlike olduğunu (özellikle 1960'lı yıllarda) defalarca ifade etmiş bir liderdir. 1979'dan itibaren yaşananlar bu öngörüğü haklı çıkarmıştır. Bu durum, Mao'yu sosyalizmin SSCB'de kalıcı bir zafer kazandığını ilan eden Yosif Stalin'den ve yirminci yüzyılın öteki bürokratik işçi devleti liderlerinden net olarak ayırır. Bu gerçeğin tespiti, Mao'nun Trotskiy'e benzer bir bürokrasi karşıtı olduğu, ÇHC'nin bürokratik karakterinde ve kapitalizme geçişinde sorumluluk taşımadığı anlamına gelmiyor elbette. Yazının devamında göreceğimiz gibi, Mao'nun bürokrasi analizi baştan aşağı sorunludur. Daha önemlisi, Mao 1950'lerde ve Kültür Devrimi'nin kaderini belirleyen 1966-68 aralığında bürokrasi karşıtı kitle mücadelelerinin kontrolden çıkmasından korkmuş ve ezilmeleri için emir vermiştir. 1970'lerin başında SSCB'ye karşı ABD ile kurulan ittifakın mimarıdır. Kısacası, Maoizm sorunun çözümü değil önemli bir nedendir. Ancak, bürokrasi ve kapitalist restorasyon hakkındaki Maocu teori, dev bir ülkede devrime önderlik eden, muazzam prestijli bir lider tarafından, üstelik iktidarda iken, ÇHC'nin maddi olanakları kullanılarak propaganda edildiği için dünya solunun geniş kesimlerini (özellikle de SSCB'nin katı, donuk ve reformcu modelinden yabancılaştıran 1968 kuşağını) ciddi biçimde etkilemiştir. Bütün teorik yetersizliğine ve belirleyici anlarda, dönüm noktalarında bizzat Mao'nun ihanetine uğramasına rağmen Maoculuğun bürokrasi analizi basmakalıp, yüzeysel yorumlardan kaçınılarak, ciddiyetle ele alınmalı ve eleştirilmelidir.

ÇHC deneyimini Doğu Avrupa ve SSCB deneyimlerinden ayıran bir diğer önemli nokta kapitalist restorasyonun bir rejim değişikliği olmaksızın, bütünüyle parti devletinin denetimi altında gerçekleşmesidir. Bu bakımdan ÇHC'ye en yakın örnekler Küba ve Vietnam'dır. ÇHC'nin kapitalist restorasyonu bu iki ülkeden evvel başlamıştır ve onlara örnek olmuştur. Nihayet, (Polonya ve Vietnam gibi) az sayıda, kısmi ve dönemsel istisnalar hariç tutulduğunda, ÇHC haricindeki eski işçi devletlerinden hiçbiri kapitalizme geçtikten sonra ciddi bir ekonomik büyüme yaşamamıştır. Çin'in tarihsel özgüllükleri, Mao döneminde fiziki altyapı ve işgücünün niteliğinde yaşanan büyük sıçramalar ve dünya kapitalizminin 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yaşadığı uzun krizin ertesinde sanayi sektörünün Batı'dan Asya'ya doğru taşınma eğilimi ÇHC'nin 1979 sonrasında muazzam bir ekonomik kalkınma yaşamasına katkıda bulunmuştur. Bu durum, tarihsel nedenleri (ve en önemlisi, Mao döneminin başarıları) gözlerden saklanarak, sosyalizmin başarısızlığının ve kapitalizmin başarısının kanıtıymış gibi sunulmuş, böylelikle Çin'in ve öteki işçi devletlerinin tasfiyesini meşrulaştırmış, Küba gibi kapitalizme geçmekte olan ülkelerin restorasyoncu bürokrasisine ilham vermiştir. Bu nedenlerden ötürü,

ÇHC deneyimini dikkatle incelemek gereklidir.

ÇHC deneyimini kısaca inceleyen bu yazı dokuz bölümden oluşuyor. Bu girişi izleyen ikinci bölümde ÇHC’nin işçi devleti niteliği ve tarihsel kazanımları ele alınacak. Üçüncü bölümde bürokrasinin siyasi hâkimiyeti ve maddi ayrıcalıkları incelenecek. Dördüncü bölümde Mao Zedong’un bürokrasi ve kapitalist restorasyon hakkındaki fikirlerinin eleştirel bir değerlendirmesi yapılacak. Beşinci bölümde 1949-66 döneminde bürokrasi karşıtı muhalefetin gelişimi ve yenilgisi açıklanacak. 1966-68 aralığına odaklanan altıncı bölümde Kültür Devrimi adlı kampanyanın bürokrasi içi mücadeleler ile ilişkisi, genel seyri, bu dönemde filizlenmeye başlayan bürokrasi karşıtı politik devrim eğiliminin temel özellikleri ve Maoçu bürokrasinin bu eğilimi ezmesi incelenecek. 1969-79 aralığını inceleyen yedinci bölümde bürokrasinin konsolidasyonu ve emperyalizm ile yakınlaşmanın kapitalist restorasyon eğilimini Mao’nun sağlığında güçlendirmiş olduğu gösterilecek ve restorasyonist ekibin Mao’nun ölümünden kısa süre sonra elde ettiği zafer kısaca ele alınacak. Maoculuğa ve Kültür Devrimi’ne ilişkin bazı efsaneler sekizinci bölümde eleştirilecek. Yazının temel argümanları sonuç bölümünde özetlenecek.

ÇHC’nin işçi devleti karakteri ve tarihsel kazanımları

Bir bürokratik işçi devleti olan ÇHC’nin bürokratik niteliğini bir sonraki bölümde inceleyeceğiz. Bu bölümde işçi devletin temel özelliklerini ve tarihsel kazanımlarını kısaca ele alacağız. İşçi devletin en önemli kazanımı kırlarda toprak ağalarının, kentlerde yerli ve yabancı burjuvazinin hâkimiyetini ortadan kaldırmasıdır. ÇKP’nin “Yeni Demokrasi” programı çerçevesinde, Guomindang (Milliyetçi Parti) ve lideri Jiang Jieşi (Çan Kayşek) ile birlikte ülkeden kaçmayan, yeni rejim ile işbirliğine razı olan burjuvaların fabrika sahipliği kısa bir süre korunsa da, 1950’lerin ikinci yarısında sanayinin tamamına yakın bölümü devlet işletmeleri temelinde örgütlenmiştir. Orta ve küçük ölçekli, hafif sanayi işletmeleri ise mahalle temelinde kurulan kooperatifler tarafından örgütlenmiştir. İşçi devletin kitlelerin refahı bakımından en önemli kazanımı işsizliğin ortadan kaldırılmasıdır. Çalışabilen herkese iş verilmesi bir ilke haline getirilmiştir. Her işçi, bağlı olduğu fabrika ve işyerine bağlı okullardan ve hastanelerden ücretsiz faydalanma hakkına kavuşmuştur. Emeklilik hakkı ve maaşı kentlerde genel bir hak haline gelmiştir. Proletaryanın içinde ciddi eşitsizlikler varlığını sürdürmüştür. Örneğin ağır sanayi alanındaki önde gelen devlet işletmelerinde çalışan işçiler mahalle kooperatiflerinde çalışan işçilere nazaran daha yüksek ücret ve emeklilik maaşı almış, çocuklarını daha kaliteli okullara gönderebilmiştir. Bununla birlikte, iş güvencesi ve sosyal hizmetlerin artırılması ve genelleştirilmesi sayesinde kent proletaryası 1949 öncesine göre daha iyi ve güvenceli çalışma ve yaşam koşullarına kavuşmuştur.²

2 Joel Andreas, “Reconfiguring China’s Class Order after the 1949 Revolution”, *Handbook on Class and Social Stratification in China*, derleyen: Yingjie Guo, Cheltenham: Edward Elgar, 2016 içinde, s. 22-25.

İşçi devletinin kırlarda elde ettiği başarı ilk bakışta kentlere göre daha mütevazı görünse de tarihsel bakımdan görkemlidir. Asırlardır işsizlik, yoksulluk, kıtlık, tefeci-tüccar-toprak ağası sömürüsü, eğitim ve sağlık hizmetlerinin neredeyse hiç mevcut olmaması gibi sorunlarla boğuşan ve bu nedenle devrime omuz veren köylülerin refah düzeyi 1949'dan sonra ciddi bir sıçrama yapmıştır. 1952-56 arasında önce tedricen, ardından hızla kurulan kır kolektifleri her köylü ailesine iş güvencesi vermiştir. Çok kalabalık ve yoksul Çin kırsalında kent sanayisine benzer çalışma koşullarının ve sosyal güvenlik olanaklarının birdenbire sağlanması imkânsızdı. Dahası, ÇHC yönetimi kentlerin altyapı ve iş yaratma kapasitesinin sınırlı olduğunu erken bir aşamada fark etmiş, gecekondulaşma ve kentsel işsizliği önlemek amacıyla 1958'den itibaren kırdan kente göçü büyük ölçüde sınırlamış, neredeyse yasaklamıştır. Bu nedenle, köylülerin kentlere göç ederek farklı işlerde çalışmaları söz konusu olmamıştır. Ayrıca, kır kolektiflerinin üyeleri standart maaşlar yerine, hava koşullarına ve bir dizi başka faktöre göre her yıl farklılık gösteren toplam üretime sundukları katkı nispetinde bir pay almıştır. Her bir köylünün farklı fiziksel kapasite ve çalışma düzeyine bağlı olarak üretime sunduğu katkı, "iş puanı sistemi" olarak bilinen sistem aracılığıyla hesaplanmıştır. Hava ve iklim koşullarına ve tarihsel gelişim farklılıklarına bağlı olarak her kırsal bölgenin tarım üretimi arasında ciddi farklar vardır. Bu nedenlerden ötürü, bölgeler arasında ve kır hanelerinin kendi aralarında maddi eşitsizlikler sürmüştür. Ancak, geçmiş asırlarla kıyaslandığında kırlarda muazzam bir maddi eşitleme gerçekleşmiştir. Kolektif üyeleri, kentli işçilerden farklı olarak emekli maaşı hakkına sahip olmamıştır. Yetişkinlerin yaşlı aile üyelerine bakması geleneği devam etmiş, her yetişkinin iş sahibi olması bunu maddi olarak mümkün kılmıştır.³

ÇHC'nin yoksulluk temelinde kurulması ve içe kapanması ekonomik gelişiminin doğal sınırlarını çizmiştir. 1958-61 döneminde hızlı sanayileşmek için alelacele, el yordamıyla uygulamaya koyulan Dev İleri Sıçrama stratejisi büyük bir kıtlıkla ve ekonomik çöküşle neticelenmiştir. Köylü tabanı ile parti önderliği arasındaki güçlü güven ilişkisi bu felaketin sonucunda büyük yara almıştır. 1950'lerde SSCB'den önemli miktarda ekonomik yardım alan ÇHC, 1960'tan itibaren bu ülke ile düşman olduğu için bu yardımlardan mahrum kalmıştır. Mao döneminde ÇHC, tüm yoksulluğuna rağmen Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde nüfuz sahibi olabilmek için bu ülkelere ciddi miktarda ekonomik yardım yapmıştır. 1960'lı yıllarda ABD, Hindistan ve SSCB ile aynı anda gerilim yaşaması askeri harcamalarını epey artırmış, bu durum ülkenin ekonomik imkânlarını daha da zorlamıştır. Ekonomik basınç ÇHC'yi 1970'lerde, henüz Mao hayattayken ABD, Avrupa ve Japonya ile yakınlaşmaya (ve SSCB karşıtı ittifaka) doğru itmiş ve kapitalist restorasyon eğilimini güçlendirmiştir.

Tüm sorunlarına ve sınırlarına rağmen işçi devletinin ülkenin uzun dönemli ekonomik kalkınmasına yaptığı katkı azımsanamaz. Kır ekonomisinin kolektifleş-

3 a.g.e., s. 24-25.

tirilmesi, 1952 itibariyle işgücünün %80’ini istihdam eden ve milli gelirin %60’ını üreten tarım sektörünü merkezi planlamanın bir parçası haline getirmiştir. Tarım üretiminin doğrudan vergilendirilmesini ve tarım-sanayi fiyat makasının sanayinin lehine açılmasını mümkün kılarak tarımdan sanayiye muazzam bir kaynak akışı sağlamıştır.⁴ Kolektifleştirme sayesinde devletin gıda fiyatlarını düşük tutması kentlerdeki işçi ücreti artışlarını da gemleyerek sanayileşmeyi iyice kamçalamıştır. Sanayinin milli gelir içindeki oranının 1952’de %8.1’den 1978’de %33.5’e yükselmesi bunun sonucudur.⁵ Devletin tarımsal artığa etkili biçimde el koyarak sanayiye aktarmasına rağmen tarım üretimi çok hızlı olmasa bile, istikrarlı biçimde büyümüş, hızlı nüfus artışının gerisinde kalmamıştır. Bunun en önemli nedeni kırdaki kolektif emek seferberliğidir. Kolektifler tarımsal faaliyetlerin düşük düzeyde olduğu aylarda köylüleri fiziki altyapı faaliyetlerinde seferber etmiştir. Örneğin 1965-77 aralığında kırsal işgücünün dörtte birinden fazlası altyapı projelerinde (kolektifin toplam üretimine yaptığı emek katkısı karşılığında aldığı pay haricinde ek bir ücret vb. almadan, yani karşılıksız olarak) çalışmıştır.⁶ Merkezi devlet bütçesinin önemli bölümünün askeri harcamalara ve ağır sanayi yatırımlarına aktarılmasına rağmen, bu muazzam emek seferberliği sayesinde sulanan arazilerin toplam tarım arazilerine oranı 1949’da %16.3’den 1982’de %49.4’e yükselmiştir.⁷ Aynı yöntemle neredeyse her köyde (veya birkaç köyü birleştiren komünde) birer ilkokul, ortaokul ve sağlık ocağı inşa edilmiştir. Kolektifler yalnızca merkezi devlete vergi ödemekle kalmamış, kendi yatırım fonlarını oluşturarak eğitim ve sağlık hizmetlerini devletten fazla yardım almadan, kendi başlarına finanse etmiştir. Ayrıca, 1960-1976 döneminde politik bakımdan tehlikeli görülen gençlerden ve kentlerdeki işletmelerin istihdam edemediği işçilerden ve teknik personelden oluşan yaklaşık 40 milyon kişi kırlara gönderilmiştir. Çoğu boğaz tokluğuna çalışan bu büyük kitle köylerdeki eğitim ve sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine ve hafif sanayinin kurulmasına ciddi katkıda bulunmuştur.⁸ Bu sayede, merkezi devletin yatırım kapasitesine bağlı olunması halinde çok uzun sürebilecek bir kalkınma süreci çok hızlı gerçek-

4 Kırdan kente kaynak transferi konusunda ayrıntılı istatistiki veriler için bkz. Kong Xiangzhi ve He Anhua, “Xin Zhongguo Chengli 60 Nianlai Nongmin dui Guojia Jianshede Gongxian Fenxi”, *Jiaoxue yu Yanjiu*, no: 9, 2009, s. 5-13. Bu konuda tarihsel bir değerlendirme için bkz. Ho-fung Hung, *The China Boom: Why China Will Not Lead the World*, New York: Columbia University Press, 2016, s. 34-51.

5 Angus Maddison, *Chinese Economic Performance in the Long-Run: 960-2030 A.D.*, Paris: OECD, 2007, s. 60.

6 Bu hesaplama için yararlanılan kaynaklar: James E. Nickum, “Labour Accumulation in Rural China and Its Role since the Cultural Revolution,” *Cambridge Journal of Economics*, cilt: 2, no: 3, 1978, s. 280; State Statistical Bureau, *Statistical Yearbook of China 1983*, Hong Kong: Economic Information Agency, 1983, s. 120.

7 Zhongguo Shuili Nianjian Bianji Weiyuanhui, *Zhongguo Shuili Nianjian 1991*, Beijing: Shuili Dianli Chubanshe, 1992, s. 653.

8 Wen Tiejun, *Basi Weiji: Zhongguo de Jushi Jingyan, 1949-2009*, Pekin: Dongfang Chubanshe, 2012, s. 32-72.

leşmiştir. Kolektifler aynı yolla kırsal hafif sanayiye de geliştirmiştir. “Komün ve Tugay İşletmeleri” olarak bilinen kırsal sanayi üretiminin yıllık ortalama artış hızı 1962-71 aralığında %5.9, 1971-78 aralığında ise %23.5’tir.⁹ Kısacası, sanayileşme kentler ile sınırlı kalmamış, kırları da kapsamıştır. Yoksul bir köylü ekonomisi için bu muazzam bir atılım anlamına gelir. Kırsal sanayinin 1979 sonrasında ekonomik büyümenin önemli bileşenlerinden biri olmayı sürdürdüğü göz önünde tutulursa (milli gelir içindeki payı 1980’de %14.3, 1995’te %37.5’tir),¹⁰ otuz yıllık işçi devleti deneyiminin ekonomik kalkınmaya yaptığı uzun dönemli katkı daha iyi anlaşılır.

Ancak, bu atılımlar ÇHC’nin sosyalizmin gerektirdiği ekonomik bolluğa ulaşmak şöyle dursun, yakınlaşmasına dahi izin vermemiştir. On yıllardır süren savaşların ve kıtlığın sona ermesi, başta aşılama olmak üzere temel sağlık hizmetlerinin gelişmesi ve (1978 öncesinde) nüfus kontrolünün önemszenmemesi nedeniyle toplam nüfus 1949’da 541 milyondan 1978’de 961 milyona yükselmiştir.¹¹ Bu nedenle, üretimin (1958-61 aralığı haricinde) istikrarlı biçimde artmasına rağmen kişi başına düşen tarım ürünü miktarı yavaş artmıştır. SSCB’ye benzer biçimde, sanayi sektörünün yeterince tüketim malları üretememesi de ciddi bir sorundu. Bu iki faktör nedeniyle, kişi başına tüketimin 1952-78 dönemindeki yıllık ortalama artış hızı yalnızca %2.3’tür. Kentlerdeki konut arzının yetersizliği nedeniyle barınma ciddi bir sorun olmayı sürdürmüştür.¹² Hızlı sanayileşmeye rağmen Çin ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafe kapanmamıştır. ÇHC’nin dünya toplam üretimi içindeki payı 1952’de %5.2’den 1978’de %4.9’a gerilemiştir.¹³ Bu durum, yoksul bir ülkenin kendi olanakları temelinde alabileceği yolun sınırlarını çarpıcı biçimde sergiliyor. Çin’in emperyalist dünya ile kıyaslandığında çok geri kalmayı sürdürmesi, bürokrasinin Dang Şiaoping (Deng Xiaoping) önderliğindeki kapitalist yolcu fraksiyonunun elini güçlendirmiş, bu ekibin Mao’nun ölümünden kısa bir süre sonra parti devletine hâkim olmasının önünü açmıştır. Özetle, işçi devleti ekonomiyi güçlendirmeyi ve emekçi kitlelerin refah düzeyini artırmayı başarsa da ülkenin geriliğini ortadan kaldıramadığı için bir süre sonra soluğunu yitirmiş ve kapitalizme teslim olmuştur.

ÇHC’de bürokrasinin maddi ayrıcalıkları ve politik hâkimiyeti

İşçi devletlerine hâkim olan bürokraşiyi burjuvaziden ayıran temel farklılık ilkinin üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip olmamasıydı. Bu nedenle, bürokraşiyi

9 Chris Bramall, *The Industrialization of Rural China*, Oxford: Oxford University Press, 2007, s. 23.

10 Chenggang Xu ve Xiabo Zhang, “The Evolution of Chinese Entrepreneurial Firms: Township-Village Enterprises Revisited”, International Food Policy Research Institute Discussion Paper 00854, 2009, s. 3.

11 <http://www.chinatoday.com/data/china.population.htm>.

12 Yiching Wu, *The Cultural Revolution at the Margins: Chinese Socialism in Crisis*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2014, s. 205.

13 Maddison, s. 44.

artık değer elde edemiyor, onu genişletilmiş yeniden üretime yatıramıyor, büyük miktarda nakit para, ev, araba, lüks eşya biçiminde kişisel servete tahvil edemiyor, kendisinden sonra gelen kuşaklara miras bırakamıyordu. İşçi devletlerinde bürokrasi ile sıradan işçiler arasındaki eşitsizliğin temel kaynağı bölüşümdeki eşitsizlikti. Trotskiy’in SSCB analizinde çarpıcı biçimde teşhis ettiği gibi, üst düzey bürokratlar ile sıradan emekçiler arasında ciddi ve artan bir ücret eşitsizliği mevcuttu. Trotskiy, ücretlerin yansıtmadığı fakat kişisel refah düzeyini doğrudan etkileyen barınma, ulaşım, eğitim, tatil olanakları vb. alanlarda da bürokrasi ile sıradan işçiler arasında ciddi ve artan eşitsizliklerin mevcudiyetini tespit ediyordu. Bürokrasinin bu maddi ayrıcalıklarının kaynağı kafa emeği ile kol emeği arasındaki büyük ayırmıydı. Dünya devrimi zafere doğru yürümeden, dünya kapitalist sistemi yok olmaya yüz tutmadan, sınıfsal eşitlik ve maddi bolluk sayesinde kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrım ortadan kalkmaya başlamadan bürokrasinin maddi ayrıcalıklarını ortadan kaldırmak mümkün değildi. Tekil işçi devletlerinde bürokrasi kafa emeği ile kol emeği arasındaki ayrımı azaltacak önlemleri baltalıyor ve bu yolla kendisi ile sıradan işçiler arasındaki maddi eşitsizlikleri meşrulaştırmaya ve artırmaya gayret ediyordu. İşçilerin bürokratik cendere altında tutulması, söz ve karar hakkından mahrum bırakılması ve demokratik eleştiri ve denetim hakkının sürekli olarak ihlal edilmesi bu maddi ayrıcalıkların sürdürülmesinin önkoşuluydu. Artan maddi ayrıcalıkları bürokrasinin burjuvalaşma eğilimini besliyordu:

Kentle kır arasındaki farklar bazı açılardan azaldıysa, kentlerin ve kent kültürünün baş döndürücü gelişmesinden -yani belirli bir kentli azınlığın konforunun artmasından- dolayı, başka açılardan ciddi ölçüde derinleşmiştir. Kafa ile kol emeği arasındaki toplumsal mesafe, aşağıdan gelen gençlerin akademik kadroları doldurmalarına rağmen son yıllarda azalmamış, bilakis artmıştır. İncelmiş kentliyle kaba saba mujikin, bilim sihirbazı ile vasıfsız işçinin hayatını belirleyen bin yıllık kast engelleri, biraz yumuşatılmış da olsa yakın geçmişten günümüze korunmakla kalmamış, büyük ölçüde bu engellerin yenileri ortaya çıkmıştır ve bunlar da her geçen gün daha küstah bir niteliğe bürünmektedir.

“Her şeye kadrolar karar verir” şeklindeki dillere destan slogan, Sovyet toplumunun doğasını, Stalin’in arzu etmiş olabileceğinden kat kat daha aslına uygun bir şekilde niteliyor. Kadrolar özünde tahakküm ve emir organlarıdır. Bir “kadrolar” kültü her şeyin ötesinde, bir bürokrasi, bir resmiyet, bir teknoloji aristokrasisi kültürüdür ...] Sovyet kadroları sosyalist bir bayrak altında öne çıktıkları için, neredeyse ulvi bir hürmet ve düzenli artan bir maaş talep ediyorlar kendileri için. Böylece “sosyalist” kadroların gelişimine burjuva eşitsizliğinin yeniden doğumu eşlik ediyor.

Üretim araçları mülkiyeti açısından bakıldığında bir mareşal ile bir hizmetçi kız; bir devlet tekeli yöneticisiyle bir vasıfsız işçi; bir halk komiserinin oğluyla bir sokak çocuğu arasında bir fark yok gibi görünür. Halbuki birinciler aristokratlara layık dairelerde oturur, ülkenin çeşitli yerlerindeki yazlık evlerin keyfini sürer, kendilerine tahsis edilen en iyi otomobilleri kullanırlar ve ayakkabılarını

boyamayı unuttalı çok olmuştur. İkindilerse, genelde odası bile olmayan ahşap barakalarda oturur, yarı aç yarı tok dolaşır ve ayakkabılarını boyamazlar, zira yalınayak gezerler. Bürokrasinin gözünde bu farklılık dikkate değer bir şey değildir. Vasıfsız işçinin gözündeysen çok önemli bir farklılıktır bu.¹⁴

Yalıtılmış bir işçi devleti, dünya kapitalist sisteminin basıncı altında bulunduğu ve ekonomik gelişmişlik düzeyi bakımından emperyalist ülkelerin çok gerisinde kalmaya devam ettiği müddetçe, bürokrasi kapitalizme dönüşü hızlı kalkınmaya giden bir yol olarak benimseyebilir, maddi ayrıcalıklarını çok daha yüksek bir düzeye taşımasına olanak verecek şekilde, kendisini burjuvaziye dönüştürmeye meyledebilir:

Devrimin koyduğu politik ve hukuksal ilkeler, bir yandan geri bir ekonomi üzerinde olumlu etkiye bulunurken, öte yandan geri kalmışlığın felç edici etkisini hissettiler. Sovyetler Birliği ne kadar uzun süre kapitalist kuşatma altında kalırsa, toplumsal dokularının yozlaşması da o ölçüde derinlere nüfuz edecektir. Belirsiz bir yalıtılmışlık süreci, ulusal bir komünizmin yerleşmesine değil, **kaçınılmaz olarak** kapitalist restorasyona götürecektir.¹⁵

Trotskiy'in SSCB'nin dünyadaki tek işçi devleti olduğu dönemde yazdığı bu satırlar işçi devletlerinin sayısının arttığı 1945 sonrası için de geçerlidir. Zengin ülkelerde tek bir işçi devleti bile kurulmamıştır. Orta ve alt gelir grubundaki ülkelere kurulan işçi devletleri birbirleri ile doğru dürüst entegre olamamıştır. En büyük iki işçi devleti olan SSCB ile ÇHC ise 1960'lardan itibaren düşman olmuştur.

Trotskiy'in SSCB bürokrasisi hakkındaki tespitleri ÇHC bürokrasisi için de geçerlidir. Kültür Devrimi'nin neden olduğu büyük kaos ortamında Çin'de istatistiki veri toplama faaliyetleri uzun süre durakladı. Ayrıca, konu politik bakımdan hassas ve riskli olduğu için ücret eşitsizliklerini yansıtan verilerin toplanması ve yayımlanması da oldukça güçtü. Ancak, bütün kısıtlarına rağmen mevcut veriler bürokrasinin maddi ayrıcalıklarını yansıtıyor. Aşağıdaki tablolarda görüldüğü gibi, bürokrasinin kendi içinde ve bürokrasi ile sıradan işçiler arasında ücretler ve ücret dışı maddi olanaklara erişim bakımından ciddi eşitsizlikler mevcuttu.

14 Lev Davidoviç Trotskiy, *İhanete Uğrayan Devrim*, Kolektif çeviri, İstanbul: Alef Yayınevi, 2006, s. 332-333.

15 a.g.e., s. 408 (vurgu bana ait).

Tablo 1. 1960’lı yıllarda Çin Halk Cumhuriyeti’nde ücretler (Yüen cinsinden)¹⁶

Kadro	En yüksek ücret	En düşük ücret
Devlet kadroları	579.5	30
Yargı mensupları	522.5	33
Askerler	414	33
Polisler	138	33
Sanayi işçileri	99	33
Mühendisler ve teknisyenler	302.5	37.5
Üniversite öğretim elemanları	372.5	49.5
Ortaokul ve lise öğretmenleri	155.5	43
Posta servisi çalışanları	124	33
Aşçılar	78	33
“Anti-sosyalist” unsurlar	33	23

Tablo 2. Şanghay’da devlet personelinin barınma koşullarına ilişkin yönetmelik (1956)¹⁷

A sınıfı özel rütbeli	200 metrekairelik, geniş bahçeli daire
B sınıfı özel rütbeli	190-195 metrekairelik, geniş bahçeli daire
Rütbe 1	180-185 metrekairelik, geniş bahçeli daire
Rütbe 2	170-175 metrekairelik daire
Rütbe 3	160-165 metrekairelik daire
Rütbe 4	Sıradan, yarı-özel daire
Rütbe 5	120-135 metrekairelik, modern daire
Rütbe 6	110-115 metrekairelik, banyolu daire
Rütbe 7	80-95 metrekairelik, banyosuz daire
Rütbe 8 ve 9	Basit barınak

Ayrıca, üst düzey bürokratların çocukları ile sıradan işçilerin çocuklarının eğitim olanakları arasında muazzam bir fark vardı. Sıradan işçilerin çocuklarının ortaokul ve liseyi bitirmesi ciddi bir başarı olarak kabul ediliyordu. İyi bir üniversiteye gitmeleri imkânsıza yakındı. Dahası, 1949-79 döneminde ülke nüfusunun yaklaşık %80’ini oluşturan köylülerin (daha yerinde bir tanımlamayla, kır kolektiflerinin üyelerinin) büyük bölümü en iyi ihtimalle ortaokul mezunu olabiliyorlardı. Bu okulların kalitesi kentlerdeki okullara göre çok düşüktü. Sağlık hizmetlerine erişim bakımından da aynı şey geçerliydi. Üst düzey bürokratlar ile aileleri, toplumun geri kalanına, özellikle köylülere nazaran çok daha kaliteli hastanelerde tedavi görebiliyordu. Kısacası, ÇHC sıradan işçilere ve köylülere düzenli bir iş ve minimum refah

16 Michel Korzec ve Martin King Whyte, “Reading Notes: The Chinese Wage System,” *China Quarterly*, no: 248, 1981, s. 251.

17 Wu, s. 28.

sağlayarak Çin tarihinde görülmedik bir başarıya imza atmıştı ama üst düzey bürokratlar ile sıradan işçiler ve her ikisi ile geniş köylü yığınları arasındaki eşitsizlik ciddiyetini korumuştur. Bürokrasi ile sıradan emekçi yığınları arasındaki eşitsizliklerin bizzat Mao tarafından gündeme getirilmesi ve özellikle Kültür Devrimi sırasında maddi ayrıcalıklara karşı sert mücadeleler verilmesi bürokrasi ile emekçiler arasındaki maddi eşitsizliklerin daha fazla artmasına (ve SSCB ve Doğu Avrupa düzeyine çıkmasına) mani olmuştur.

Mao Zedong'un tarihsel özgüllüğü

Mao Zedong'u diğer tüm bürokratik işçi devleti liderlerinden ayıran ana özelliği bürokratikleşmenin ÇHC'nin temel sorunlarından biri olduğunu, bu sorunun kitlelerin demokratik denetimi ve seferberliği olmaksızın çözülemeyeceğini, çözümsüzlüğün ise kapitalist restorasyonu gündeme getireceğini yazı ve konuşmalarında sürekli olarak ifade etmesidir. Mao'ya göre, bürokrasinin maddi çıkarları ile sıradan işçi ve köylülerin maddi çıkarları birbirine zıttır. Bürokrasinin varlığı kafa ile kol emeği arasındaki büyük uçuruma dayanır. Bürokrasi kendi varlığını ve ayrıcalıklarını maddi ve kültürel üretim alanlarında uzman oluşu ile meşrulaştırır. Kitlelerin kültürel düzeyi, denetim ve yönetim kabiliyeti düşük olduğu müddetçe bu maddi çıkarlar sürdürülebilir. Bu nedenle, bürokrasi ekonomiyi ve politikayı tamamen uzmanların sevk ve idaresine terk ederek, kitlelerin bu alanlarda geliştirdiği her türden bağımsız inisiyatifi bastırarak, sıradan işçilerin ve özellikle de toplumun ezici çoğunluğunu oluşturan köylülerin eğitim ve kültürel düzeyini düşük seviyede tutarak varlığını sürdürmeye çalışır. Mao'ya göre, yukarıdaki nitelikleri taşıyan her bir bürokrat aynı zamanda potansiyel bir kapitalist yolcudur. Devrimin sınıfsal eşitleme alanındaki kazanımlarının tamamını uygun bir anda geriye çevirmek ve kendilerini burjuvaziye dönüştürmek için fırsat kollarlar. Mao'ya göre, bütün eksik ve kusurlarına rağmen parti ve devlet kadrolarının ezici çoğunluğu bürokrat değildir. Bürokratlar küçük bir azınlıktır ama parti ve devlet kademeleri içinde kilit noktaları kontrol etmektedirler ve dolayısıyla kapitalizmi geri getirmek için her alanda sinsi bir sabotaj faaliyeti yürütürler. Bu faaliyetin iki temel ayağı vardır. Birincisi, kafa-kol emeği, kent-kır ve işçi-köylü çelişkilerini ortadan kaldırmak için atılan adımları engellemek, bu çelişkilerin daha da derinleşmesi için ekonomik ve siyasi kararlara müdahale etmektir. İkincisi, özel mülkiyete ve piyasa mekanizmalarına tavizler vermektir:

Sosyalist bir toplumda sınıflar ortadan kaldırılmış olsa bile, bu toplumun gelişim süreci içinde yerleşik kurumlardan memnun ve onları değiştirmeye isteksiz olan “yerleşik çıkar grupları” ile alakalı sorunların ortaya çıkacağı kesindir. Örneğin verilen emeğe göre bölüşüm kuralı geçerliyse bu kural sayesinde daha yüksek ücret alanlar “ihtiyacına göre bölüşüm” ilkesinin benimsenmesi gündeme gel-
diğinde bundan rahatsız olurlar [...] insanlar üstün bir konum edinir edinmez

havaya girerler [...] bunu göz ardı etmek tehlikelidir.¹⁸

Tarımının kooperatifler temelinde dönüşümü sırasında Parti içinde buna karşı çıkanlar oldu; konu burjuva hakkının eleştirilmesine geldiğinde buna dudak büktüler. Sosyalist devrim yapıyorsunuz ve hâlâ burjuvazinin nerede olduğunu bilmiyorsunuz. Kapitalist yola girenler tam da Komünist Partisi’nin içindeler. Kapitalist yolcular hâlâ kapitalist yoldalar.¹⁹

İktidar ve para uğruna birbirleriyle kavga ederler, ellerini Parti’ye uzatırlar, şöhrat ve servet isterler, makam isterler, bunları elde edemezlerse tatmin olmazlar [...] maaşlar ile çok alakadar olurlar [...] kitleleri umursamazlar. Bu iktidar ve para için savaşıyan bürokrasidir.²⁰

Bilindiği gibi, Mao’nun kır ekonomisinin hızla kolektifleştirilmesi önerisine (başta Liu Şaoçi [Shaoqi] olmak üzere) ÇKP’nin bir dizi önderi muhalefet etmişti. Bu muhalifler, toprakta özel mülkiyetin ve küçük çaplı, sınırlı biçimde de olsa kapitalist üretim ilişkilerinin kısa vadede devam etmesi gerektiğini savunuyorlardı. Mao, parti ve kitleler üzerindeki muazzam prestijine dayanarak bu muhalefeti aştı. Çin gibi dev bir ülkede kolektifleştirme dört yıl (1952-56) gibi kısa bir sürede tamamlandı. Mao ve diğerleri arasındaki çelişkiler bununla sınırlı kalmadı. 1958-61’de Dev İleri Atılım adında bir sanayileşme kampanyası düzenlendi. Bu kampanya, SSCB ile bozulmakta olan ilişkilerin ve ABD’nin ÇHC’ye karşı nükleer silah kullanma tehdidinin basıncı altında, SSCB’den gelen ekonomik yardımların bir süre sonra minimum seviyeye düşeceği öngörüsü ile hazırlanmıştı.²¹ Temel amacı ÇHC’yi hızla bağımsız ve güçlü bir sanayiye ve askeri güce kavuşturmaktı. Tüketime sınırlandırılması, tasarrufların artırılması ve büyük bir emek seferberliği yoluyla tarım ve sanayi altyapısının mümkün olduğu kadar az bir maliyetle ve hızla kurulmasını hedefliyordu.

18 Mao Tsetung, *A Critique of Soviet Economics*, New York: Monthly Review Press, 1977, s. 62-63.

19 Mao’nun sözlerini aktaran kaynak: “Reversing Correct Verdicts Goes Against the Will of the People”, *Peking Review*, cilt: 19, no: 11, 12 Mart 1976, s. 4.

20 Mao Zedong, “Twenty Manifestations of Bureaucracy”, Şubat 1970,

https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_85.htm.

21 Chris Bramall, *In Praise of Maoist Economic Planning: Living Standards and Economic Development in Sichuan Since 1931*, Oxford: Clarendon Press, 1993, s. 281; Stephen Endicott, *Red Earth: Revolution in a Sichuan Village*, Londra: I.B. Tauris, 1988, s. 46. SSCB’den gelen ekonomik yardım 1960’ta tamamen sona erdi. 1957’de yardımın aniden kesilmesi bunun ön habercisiydi ve ÇHC liderliğini Dev İleri Atılım yönelimine motive eden önemli bir faktördü (Wen, s. 48).

Tablo 3. ÇHC’de tahıl üretimi ve ölüm oranı (1957-1962)²²

Yıl	Tahıl Üretimi (Ton)	Ölüm Oranı (Her 1000 kişide)
1957	195 milyon	10.80
1958	200 milyon	11.98
1959	170 milyon	14.59
1960	143 milyon	25.43
1961	147 milyon	14.24
1962	160 milyon	10.02

Ancak, bir dizi nedenden ötürü bu kampanya iki yıl içinde ekonomik çöküşle son buldu. Hava koşullarının 1959’dan itibaren çok kötüleşmesi tarım üretiminde sert bir düşüşe neden oldu. Parti devletinin önderliğinin gerçekçi olmayan düzeyde yüksek üretim hedefleri belirlemesi ve bürokratik hiyerarşi içinde altlar ile üstler arasında demokratik bir ilişkinin olmaması nedeniyle alt düzeydeki bürokratlar üstlerine çok abartılı üretim istatistikleri sundular. Bu durum, özellikle tarım alanında kelimenin tam anlamıyla ölümcül sonuçlara yol açtı. Devlet, kendisine sunulan abartılı üretim istatistiklerine dayanarak tarımı doğrudan vergilendirdi. Yani kötü hava koşulları nedeniyle üretim çok azaldı ama köyden kente gönderilen ürün miktarı çok arttı. Bu durum büyük bir kıtlığa ve kitlesel ölümlere neden oldu. Bir süre sonra durum saklanamaz hale geldi ve Dev İleri Atılım kampanyası 1961’de sona erdirildi. Bu kampanyaya başta karşı çıkmayan Dang-Liu ikilisi, kampanyanın başarısızlığının ertesinde atağa geçti. Mao’nun resmi konumunda bir değişiklik olmasa da özellikle ekonomik konulardaki yetkileri kısıtlandı. Dang ve Liu’nun yetkileri ve etki alanı genişledi. Bunun en somut sonucu kırlarda (esas olarak kişisel tüketimi karşılamak üzere köylü hanelerine verilen) kolektif harici, hane halkına ait toprakların miktarının artırılması ve tarım ürünlerinin pazarlanmasında devlet tekelinin (tamamen değilse de) bir ölçüde azaltılmasıydı.

Mao, bu uygulamaları özel mülkiyete ve serbest piyasaya taviz olarak görüyordu. 1966’da Kültür Devrimi adında yeni bir kampanya başlatarak bu durumu tersine çevirmeye çalıştı. Kültür Devrimi, parti hiyerarşisini baypas ederek, bütünüyle Mao’nun kişisel karizması etrafında yeni bir kitle seferberliği ile başladı. Mao, bu dönemde Dang ve Liu’yu parti ve devlet içinde bürokratik gericiliğin ve burjuva eğilimlerin önde gelen temsilcileri olarak ilan etti. Mao’ya göre, Liu ülkenin bir numaralı, Dang ise iki numaralı “kapitalist yolcu”suydu. Dahası, Mao’ya göre, bu iki isim ve onlara bağlı olan, çeşitli kademelerdeki binlerce bürokrat, devrim öncesi düzen ile, en başta da Tayvan’da işbaşında olan Guomintang ile çeşitli yollardan ilişki halindeydi ve uygun an geldiğinde ülkeyi birlikte kapitalistleştirmeye niyetliyidiler. Mao, kitlelere bu kapitalist yolculara karşı seferber olma çağrısı yaptı. Buna göre, kitleler yozlaşmış olan parti merkezinin emirlerine kulak asma-

²² State Statistical Bureau, s. 105, 108.

malı, 1949’daki devrimi tamamlayacak, sosyalizme tam geçişi sağlayacak yeni bir devrim yapmalıydı. Kitleler, kapitalist yolcuları tasfiye ederek ekonomik ve politik kurumların yönetimine el koymalıydılar. Bu kurumları geniş kitlelerin yararına ve kapitalist yolculardan daha iyi ve etkili yönetebilmek için bir yandan politik bilinç ve yeteneklerini (“Marksizm-Leninizm-Mao Zedong Düşüncesi”ni özümseyerek) geliştirmeli, diğer yandan da bilimsel, kültürel ve teknik bakımdan kendilerini geliştirmeliydiler. Eğitimli kadrolar ve kentlerdeki üniversite öğrencileri fabrika ve kırlara giderek üretime katılmalı, sıradan işçi ve köylüler ise bilimsel ve teknik eğitim almalıydı. Parti ve devlet aygıtı, eğitimi, bilimi ve kültürü bir azınlığın tekeli olmaktan çıkarıp geniş kitlelerin erişimine açmak için her türlü önlemi almalıydı. Mao’nun bu sürece “Büyük Proleter Kültür Devrimi” adını vermesinin nedeni buydu. Bu süreç sonunda yukarıda anılan üç çelişkinin (kafa-kol emeği, kent-kır ve işçi-köylü çelişkilerinin) ortadan kalkacağı ve sosyalizmin kesin zafere ulaşacağı bekleniyordu.

Ölümünden kısa süre sonra yaşananlar dikkate alındığında, Mao’nun yukarıda özetlenen yaklaşımının bazı bakımlardan çarpıcı biçimde doğrulandığı açıktır. Bir numaralı kapitalist yolcu ilan ettiği Liu Şaoçi’nin 1969’da hapisanede ölümünden sonra yeni bir numara olan Dang Şiaoping, bir süre sonra partiye geri dönmüş, Mao’nun ölümünden yalnızca iki yıl sonra parti önderliğini ele geçirmiş, 1990’ların ortasına değin kapitalist restorasyonun önderi olmuştur. Yine Mao’nun tespitini doğrulayacak biçimde, bu dönemde kafa-kol emeği ayrımını aşmaya yönelik tüm girişimler ıskartaya çıkartılmış, 1966 sonrasında ciddi yara alan elit eğitim kurumları yeniden canlandırılmış ve elit nitelikleri pekiştirilmiş, uzmanlaşma her zamankinden fazla yüceltmış, herkesin rütbesini bilmesi gerektiği, ekonominin ve devletin uzmanların yönetiminde olması gerektiği fikri hâkim kılınmıştır.²³

Ancak, bu doğru öngörü Maoist bürokrasi eleştirisinin teorik bakımdan çok sığ ve sorunlu olduğu gerçeğini değiştirmez. Maoist eleştiri üç temel nedenden ötürü ölü doğmuş, pratikte başarılı olma şansına hiç sahip olmamıştır. Birincisi, dünya devrimi süreci ileri kapitalist ülkelerden en azından bir bölümünü içine alarak ilerlemediği müddetçe, yalıtılmış bir veya birden fazla geri ülkede sosyalist inşa denemesinin kaçınılmaz olarak bürokratikleşmeye neden olacağını ve kapitalist restorasyonu gündeme getireceğini tespit eden Trotskiy’den farklı olarak, Mao ve destekçileri dünya devrimine söylem düzeyinde sahip çıkmalarına rağmen tek ülkede sosyalizm teorisinden pratikte kopamadıkları için işçi devlet(ler)inin yalıtılmışlığının bürokratikleşmenin temel maddi dayanağı olduğunu kavrayamamıştır. İşçi devleti kendi yağıyla kavrulmaya devam ettiği müddetçe onu kültür devrimi ile bürokrasiden arındırmanın olanağı yoktur. Bu nedenle, çözümsüzlük zincirini kırarak ana müdahale kültür devrimi değil, dünya sosyalist devrimidir. Ancak ileri ülkelerin proletaryası bu süreçte sahip olduğu bilimsel, kültürel ve maddi ayrıca-

23 Bu sürecin iyi bir özeti için bkz. Joel Andreas, *Rise of the Red Engineers: The Cultural Revolution and the Origins of China’s New Class*, Stanford: Stanford University Press, 2009, s. 213-259.

lıkları en ufak bir ulusal bencillığe kapılmaksızın geri ülkelerdeki sınıf kardeşleri ile paylaştıktan sonra geri ülkelerde kıtlığı aşmanın, bolluğa ulaşmanın, dolayısıyla çalışma saatlerini azaltıp ekonomiyi, devlet yönetimini, bilimi ve kültürü geniş proleter kitlelerin ortak malı yapmanın yolu açılabilir. Kısacası, büyük bir proleter kültür devrimi olacaksa bunun tek yolu dünya sosyalist devrimidir. Mao Zedong ve takipçileri bunu kavrayamadıkları için bürokrasiye ve kapitalist yolculara karşı ciddi ve gerçekçi bir alternatif oluşturamamıştır.

Mao'nun bürokrasi teorisinin ikinci temel sorunu SSCB'nin bürokratikleşme sürecini kavrayamamasıdır (yahut kavramasına rağmen kasıtlı olarak çarpıtmasıdır). Mao, Stalin'in SSCB bürokrasisinin ilk lideri olduğunu yadsımış, onu bazı önemli hatalar yapmış bir devrimci lider olarak görmüş, Stalinist bürokrasinin Trotskiy'in önderliğindeki bürokrasi karşıtı, devrimci Marksist hareket hakkındaki bütün iftiralarını sahiplenmiştir. Mao'ya göre,

Lenin'in ölümünden sonra Stalin partinin ve devletin en üst düzey lideri olarak Marksizm-Leninizmi yaratıcı biçimde uyguladı ve geliştirdi. Leninizmin mirasınının onun düşmanlarına -Trotskistlere, Zinovyevistlere ve öteki burjuva ajanlarına- karşı savunusu sırasında Stalin halkın iradesini ve isteklerini dile getirmiş ve böylelikle olağanüstü bir Marksist-Leninist olduğunu kanıtlamıştır. Stalin'in Sovyet halkı tarafından desteklenmesinin ve tarihte önemli bir rol oynamasının nedeni onun Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin diğer önderleri ile birlikte Sovyetler Birliği'nde sosyalizmi zafere ulaştırması ve Sovyetler Birliği'nin Hitler'e karşı savaşta zaferinin koşullarını oluşturmasıdır [...] Dolayısıyla, Stalin isminin dünya çapında saygı görmesi gayet doğaldır. Ancak, Leninist çizgiyi doğru uygulayarak ülke içinde ve dışında bu derece yüksek bir saygı kazanan Stalin kendi rolünü hatalı biçimde abartmış ve kişisel otoritesini kolektif liderliğin karşısına koymuştur ve bunun sonucunda eylemleri bizzat kendisinin propaganda ettiği belirli temel Marksist-Leninist kavramlara ters düşmüştür.²⁴

SSCB'nin Stalin döneminde bir bürokratik işçi devletine dönüştüğünü teslim edemeyen, tersine Stalin'in bürokrasiyi meşrulaştırmak için söylediği yalanları doğru kabul eden Mao'nun kendi ülkesinde bürokrasiyi doğru dürüst analiz etmesi ve ona karşı etkili biçimde mücadele etmesi imkânsızdı. Mao'nun Stalin'e yönelik yukarıdaki eleştirisini onun sağlığı sırasında açıkça dile getirmediğini, bu sözleri Stalin'in ölümünden üç yıl sonra, Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Stalin'i kişi kültü oluşturduğu için eleştirdiği yirminci kongresinin ardından söylediğini, Nikita Hruşçof ile kısa bir balayının ardından SSCB ile düşman olduktan sonra Hruşçof'u Stalin'in sözde devrimci mirasına ihanet etmekle suçladığını da akılda tutmak gerekiyor.

Nihayet, yukarıda işaret edilen iki sorunun doğrudan sonucu olarak, Mao bürok-

²⁴ Mao Zedong, "Stalin's Place in History", 5 Nisan 1956, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-7/mswv7_467.htm.

rasinin maddi temelini doğru dürüst tespit edememiştir. Kapitalist yol eğilimini işçi devletinın yalıtılmışlığından beslenen bürokrasinin politikası, yani esas olarak ÇKP ve ÇHC’nin içinde doğup gelişen bir eğilim olarak görmek yerine, devrim öncesi hâkim sınıfların komploları ile açıklamaya meyletmıştır. Stalin sonrası SSCB’nin kapitalist, emperyalist ve faşist olduğu safsatası da bu teorik körlüğü beslemiştir. Mao’nun 1964’te kaleme aldığı aşağıdaki pasaj bu sorunun iyi bir örneğidir:

Sınıf mücadelesi, üretim ve bilimsel deney için verilen mücadeleler, güçlü bir sosyalist ülke kurmayı amaçlayan üç büyük devrimci harekettir. Bu hareketler, komünistlerin bürokrasiden azade kalmalarının, revizyonizme ve dogmatizme karşı bağımsızlık kazanmalarının ve sonsuza kadar yenilmez olmalarının garantisidir. Proletaryanın geniş emekçi kitleleri ile birleşerek demokratik diktatörlüğü gerçekleştirmesinin güvenilir bir garantisidir. Bu hareketlerin yokluğu toprak ağalarının, zengin köylülerin, karşıdevrimcilerin, kötü unsurların ve her türden canavarın sürüne sürüne ortaya çıkmalarına izin verir; şayet kadrolarımız bütün bunları görmezden gelirse ve pek çok örnekte düşman ile bizi ayırt etmeyi başaramazsa, hatta düşman ile işbirliği yaparsa, onun tarafından yozlaştırılır, bölünür ve demoralize edilirse, kadrolarımız dışarı çıkarılır veya düşman içeriye sızarsa, işçilerimiz, köylülerimiz ve entelektüellerimiz düşmanın yumuşak ve sert taktikleri karşısında savunmasız kalırsa ulusal çapta bir karşıdevrimci restorasyon kaçınılmaz olur, Marksist-Leninist parti kesinlikle bir revizyonist veya faşist partiye dönüşür ve tüm Çin renk değişir.²⁵

Kısacası, Mao bürokrasinin kapitalist restorasyon eğilimini doğru biçimde saptamasına rağmen bürokratikleşme hakkında ciddi bir teori geliştirmemiş ve bürokrasi karşıtı mücadele etmek için sağlam bir politik strateji ortaya koymamıştır.

1949-66 döneminde bürokrasi karşıtı kitle hareketleri

Mao dönemindeki bürokrasi karşıtı kitle hareketlerinin en önemli özelliği başlangıçta bizzat parti devleti tarafından teşvik edilmeleri, bağımsız bir politik özneye dönüşmeye, bilinç ve talepler bakımından sistemin belirlediği sınırları aşmaya başladıkları anda ise aynı parti devleti tarafından (ve bürokrasi karşı söylemi dilinden düşürmeyen Mao’nun onayıyla) ezilmeleridir. ÇKP önderliği 1956’da “Yüz Çiçek Açsın” başlıklı bir kampanya başlattı. Söz ve ifade hürriyetini genişleterek yaratılacak kitle/tabana basıncının parti ve devlet kadrolarını kendilerine çekidüzen vermesi zorlayacağı, rejimi içe kapanmadan, bürokratik hantallıktan koruyacağı ve onun emekçi kitleler nezdinde saygınlığını artıracığı fikri bu kampanyanın temel mantığını oluşturuyordu. Kampanya kısa bir süre içinde ciddi bir siyasi özgürlük ortamı yarattı. Sayısız duvar gazetesi, dergi, kitap vb. yayımlandı. Çok sayıda protesto eylemi, tartışma toplantısı, sanat etkinliği düzenlendi. Bu özgürlük ortamında ifade

25 Mao Zedong, “We Must Prevent China from Changing Colour”, 14 Temmuz 1964, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_24.htm.

edilen fikirler kısa süre içinde rejimin kabul edebileceği sınırları aştı. Öğrenciler ve entelektüeller arasından rejime yönelik birbirine zıt (sağ ve sol) perspektiflerden, cesur eleştiriler yükselmeye başladı. Daha önemlisi, 1956-57 döneminde başta Şanghay olmak üzere sanayi kentlerinde büyük bir grev dalgası yaşandı. İşçiler ücret artışı ve fabrikaların yönetiminde daha fazla söz hakkı talep ettiler. Çıraklar, stajyerler ve geçici işçi statüsünde olanlar ile diğer işçiler arasında ücret ve sosyal haklar bakımından ciddi farklar vardı. Devlet, ücretlerden tasarruf ederek yatırımı artırmak için çıraklık-stajyerlik süresini uzatmıştı. Bu nedenle, çıraklar ve stajyerler grev dalgasının önde gelen unsurları arasındaydılar. Geçici işçiler iş güvencesi, kıra gönderilen işçiler ise kente dönmeyi talep ettiler. 1950'lerin ilk yarısında fabrikalarına henüz el konmamış kapitalistler, işçileri sakinleştirmek ve yeni rejimle iyi geçinmek için ücretlerde ve sosyal haklarda ciddi iyileştirmeler yaptılar. 1950'lerin ikinci yarısında bu işletmeler önce özel-kamu karma işletmelerine, daha sonra tamamen devlet işletmelerine dönüştürüldü. Bu aşamadan sonra devletin hızlı sanayileşme için daha fazla kaynağı seferber etmek amacıyla kapitalistlerin 1949 sonrasında verdikleri maddi tavizlerin bir bölümünü geri almaya başlaması işçilerin tepkisini çekti. Ülke genelinde on bin civarında grev yapıldı. Mart-Haziran 1957'de yalnızca Şanghay'da 1300 işçi eylemi (grev, direniş, vb.) gerçekleşti. Çinli işçilerin öteden beri aşına oldukları milisler kurarak grevleri silahla savunma yöntemi bu dönemde yeniden yaygınlaştı. Aralarındaki ciddi çelişkilere rağmen ÇKP-ÇHC önderliğinin tamamı Yüz Çiçek Açsın Kampanyası'nın kontrolden çıkmasından rahatsızdı. Macaristan ve Polonya'daki bürokrasi karşıtı halk ayaklanmalarının tam da aynı döneme rastlaması bürokrasiyi daha da endişelendirdi. Bu nedenle, tartışmaya, eleştiriye ve eyleme davet ettikleri halkı durdurmak için harekete geçtiler. 1957-1959 aralığında düzenlenen "Sağ Karşıtı Kampanya" sırasında binlerce işçi, öğrenci, entelektüel ve sanatçı sağcılık suçlamasıyla tutuklandı. Bağımsız işçi milislerinin varlığına son verildi ve grevler yasaklandı.²⁶

Kültür Devrimi: bürokrasi içinde mücadele, politik devrim potansiyeli ve bürokratik konsolidasyon

Benzer bir süreç, 1966-68 aralığında, çok daha canlı ve dramatik biçimde yaşandı. Yukarıda açıkladığımız gibi, Dev İleri Atılım kampanyasının ekonomik çöküş ile noktalanmasından sonra parti ve devlet içindeki gücünü bir ölçüde yitiren, Dang-Liu ikilisinin gücünün artmasından ve özel mülkiyete, küçük çaplı kapitalist pratiklere tavizler verilmesinden rahatsız olan Mao Zedong, yaşamının son radikal hamlesini 1966 yazında başlattı. Büyük Proleter Kültür Devrimi adı ile bilinen dev bir siyasi kampanya başlattı. Kültür Devrimi'nin önemli liderlerinden Yao

26 Elizabeth J. Perry, "Shanghai's Strike Wave of 1957", *The China Quarterly*, no: 137, 1994, s. 1-27; Marc Blecher, "Working Class Re-formation and De-formation in the PRC", *Handbook on Class and Social Stratification in China*, derleyen: Yingjie Guo, Cheltenham: Edward Elgar, 2016 içinde, s. 337-343.

Vinyüen’in (Wenyuan) Pekin vali yardımcısı Vu (Wu) Han’ın kaleme aldığı *Hay Ruey Görevden Uzaklaştırıldı* başlıklı tiyatro oyununu eleştiren bir yazıyı Kasım 1965’te eleştirmesi kampanyanın ilk işaretlerinden biriydi. Yao’ya göre, Vu’nun oyunundaki burnu havada imparator karakteri aslında Mao’yu, imparatoru eleştirdiği için görevinden uzaklaştırılan Hay Ruey karakteri ise Dev İleri Atılım sırasında Mao’yu açıkça eleştirmeye cesaret eden ve bu nedenle tasfiye edilen ÇKP önderlerinden Pang Dihuai’yı simgeliyordu. Yao bu oyunun üstü kapalı bir karşıdevrimci propaganda olduğunu iddia etti. Bu aşamadan itibaren Maocular ile bürokrasinin sağ kanadı arasında mücadele başladı. Pekin Üniversitesi’nde çalışan Nie Yüenzi adlı bir kadın akademisyenin 25 Mayıs 1966’da kampüste bir duvara astığı “Kültür Devrimi Ateşini Yakıyorum” başlıklı poster (bu tip posterlere Çince’nin karakter temelli yazım sistemine atfen “büyük karakter poster” deniyordu) yaklaşan fırtınanın habercisiydi. Poster, üniversite yönetimini karşıdevrimcilikle suçluyor ve ona karşı mücadele çağrısı yapıyordu:

Şu anda tüm ülke halkı Parti’ye ve Başkan Mao’ya sınırsız sevgide, parti ve sosyalizm karşıtı meşum çeteye müzmin nefrette ifadesini bulan kaba bir devrimci ruh ile güçlü ve büyük bir Kültür Devrimi yapıyor. Meşum gerici çetenin saldırılarını ezmek ve Parti Merkez Komitesi’ni ve Başkan Mao’yu savunmak için iyice mücadele ediyorlar.

Ancak burada, Pekin Üniversitesi’nde kitleler seferberlikten alıkonuyor. Umursamazlık ve duyarsızlık atmosferi içinde çok sayıda fakülte üyesinin ve öğrencinin devrimci arzuları bastırılıyor. Ne oluyor? Sebebi nedir? Kuşku bir şeyler oluyor...

Devrimci halk enerjik ve öfkeli biçimde [bu çeteyi] kınamak için tamamen ayağa kalkmalı. Büyük mitingler yapmak ve büyük karakter posterleri asmak kitlelerin savaşmak için en iyi araçları arasındadır. Büyük mitingler yapmamaları, büyük karakter posterleri asmamaları için kitlelere ‘rehberlik ederek’ ve her çeşit tabu yaratarak kitlelerin devrimini bastırması, onların devrim yapmasını engellemiş ve devrimlerine karşı gelmiş olmuyor musunuz? Bunu yapmanıza asla izin vermeyeceğiz!

Tüm devrimci entelektüeller, şimdi mücadele zamanıdır! Haydi birleşelim, Mao Zedong Düşüncesi’nin büyük kızıl sancağını yüksek tutalım! Parti Merkez Komitesi’nin ve Başkan Mao’nun etrafında birleşin ve revizyonistlerin her türden kontrolünü ve tuzaklarını yıkıp geçin. Tüm hayaletleri ve canavarları ve Hruşçofçu revizyonistleri kesin olarak, tamamen ortadan kaldırın ve sosyalist devrimi sonuna kadar ilerletin. Parti Merkez Komitesi’ni savunun! Mao Zedong Düşüncesi’ni savunun! Proletarya diktatörlüğünü savunun!²⁷

Mao Zedong, 5 Ağustos 1966’da yazdığı “Merkezleri Bombalayın: İlk Büyük

27 Nie Yuanzi, “I Ignite the Cultural Revolution!”, 25 Mayıs 1966, <http://alphahistory.com/chineserevolution/ignite-cultural-revolution-1966/>.

Karakter Posterim” başlıklı yazısında Nie ve benzerlerini destekledi ve partinin sağ kanadına hücum etti:

Çin’in ilk Marksist-Leninist büyük karakter posteri ile onun hakkında *Halkın Günlüğü*’nde yayımlanan makale gerçekten harika yazılmış! Yoldaşlar, lütfen bunları bir kez daha okuyun. Fakat yaklaşık elli günden beri merkezden yerel-
lere değin bazı lider yoldaşlar tam tersi yönde hareket ediyorlar. Burjuvazinin gerici duruşunu benimseyerek bir burjuva diktatörlüğünü yerleştirmeye ve proletaryanın yükselen kültür devrimi hareketini bastırmaya çalışıyorlar. Gerçekleri tersyüz ediyorlar, siyah ile beyazı birbirine karıştırıyorlar, devrimcileri kuşatıp bastırıyorlar, kendi fikirlerinden farklı fikirleri boğuyorlar, beyaz terörünü dayatıyorlar ve kendilerinden pek memnunlar. Burjuvazinin moralini yükseltiyorlar ve proletaryanın moralini azaltıyorlar. Ne kadar da zehirli bir şey! 1962’deki sağ sapma ve 1964’te görünüşte sol özünde sağ nitelikte olan hatalı eğilim ile bağlantılı olarak görüldüğünde bu durum bizi uyandırmalı, öyle değil mi?²⁸

Bu yazı hareketin dönüm noktasıydı. Bu aşamadan itibaren Mao ve yakın çevresi kitleleri kapitalist yolcu bürokratlara karşı kendi öz-örgütlerini kurarak mücadele etmeye, bu yolla partiyi ve devlet aygıtını sosyalist temellerde yeniden kurmaya davet ettiler. Mao’nun yazısından üç gün sonra toplanan ÇKP Merkez Komitesi’nin yayımladığı, “16 Madde” olarak bilinen karar metni Kültür Devrimi’ni şöyle tarif ediyordu:

Burjuvazi devrilmiş olsa da hâlâ sömürücü sınıfların eski fikirlerini, kültürünü, geleneklerini ve alışkanlıklarını kullanarak kitleleri yozlaştırmaya, zihinlerini ele geçirmeye ve geri dönmeye çalışıyor. Proletarya ise bunun tam tersini yapmalıdır: burjuvazinin ideolojik alandaki her meydan okumasını tam cepheden karşılamalıdır ve proletaryanın yeni fikirlerini, kültürünü, geleneklerini ve alışkanlıklarını kullanarak tüm toplumun zihinsel bakışını değiştirmelidir. Şu anki hedefimiz kapitalist yola giren otorite sahiplerine karşı mücadele etmek ve onları devirmek, gerici burjuva akademik “otoriteler”i ve burjuvazinin ve öteki sömürücü sınıfların ideolojisini eleştirmek ve reddetmek, sosyalist sistemi konsolide etmek ve geliştirmek üzere eğitimi, edebiyatı, sanatı ve üstyapının sosyalist ekonomik altyapı ile uyuşmayan tüm parçalarını dönüştürmektir.²⁹

Aynı metin örgütlenme, tartışma ve eylem özgürlüğü vaat ediyordu:

Büyük Proleter Kültür Devrimi’nde tek yöntem kitlelerin kendini özgürleştirme-
leridir ve onlara rağmen bir şeyler yapma yöntemine başvurulmamalıdır.

28 Mao Zedong, “Bombard the Headquarters: My First Big Character Poster”, 5 Ağustos 1966, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-9/mswv9_63.htm.

29 Central Committee of the Chinese Communist Party, “Decision of the Central Committee of the Chinese Communist Party Concerning the Great Proletarian Cultural Revolution”, 8 Ağustos 1966, <https://www.marxists.org/subject/china/peking-review/1966/PR1966-33g.htm>.

Kitlelere güvenin, onlara dayanın ve inisiyatiflerine saygı duyun. Korkuyu bir kenara bırakın. Huzursuzluklardan korkmayın. Başkan Mao devrimin çok rafine, çok kibar, çok sabırlı, uysal, hürmetkâr, sakıngan ve bağışlayıcı olmadığını bize sıklıkla söyler. Bu büyük devrimci hareket içinde kitlelerin kendi kendini eğitmelerine, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış hareket tarzlarını ayırt etmeyi öğrenmelerine izin verin [...]

Tartışmalar esnasında kullanılacak yöntem gerçekleri ortaya koymak, düşünüp taşınmak ve akıl yürütme yoluyla ikna etmektir. Farklı düşünen azınlığa karşı zor kullanılmasına izin verilemez. Azınlık korunmalıdır çünkü bazen azınlık haklıdır [...] Eğer tartışma söz konusuysa bu zorlama ve şiddetle değil, akıl yürütme ile yapılmalıdır.³⁰

Kısa bir süre sonra ülkenin her tarafında sokaklar sloganlarla, posterlerle ve duvar gazeteleri ile kaplandı. Parti ve devletin denetimi dışında çok canlı bir basın-yayın hayatı ortaya çıktı. Çok sayıda kitap, dergi ve broşür yayımlandı. Sokak eylemi, tartışma toplantıları, yeni sanatsal denemeler gündelik yaşamın parçası haline geldi. Çoğu ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinden oluşan binlerce genç Kızıl Muhafızlar vb. adlar taşıyan farklı örgütler kurdular.

Pek çok birey ve örgüt için Kültür Devrimi Mao’nun manipölasyonları, kişi kültü, kaos ve yıkım dışında bir şey ifade etmez. 1966-68 aralığında çok sayıda politik örgütün kurulması, bu örgütler arasında zaman zaman iç savaş boyutuna ulaşan sayısız kanlı çatışmanın yaşanması, çatışan tarafların her birinin kendisini Maoizmin en doğru yorumunun, proletaryanın ve yoksul köylülüğün gerçek çıkarlarının temsilcisi, diğerlerini de karşı devrimci ve kapitalist yolcu ilan etmesi, Mao’nun etrafında oluşturulan kişi kültürünün çılgınlık derecesine ulaşması, kültür devrimi adı altında sayısız suçun (işkence, yargısız infaz, linç, talan vb.) işlenmesi, tarihi eserlere vandalca zarar verilmesi vb. nedenlerden ötürü Kültür Devrimi’nin ilk bakışta kaosu ve yıkımı akla getirmesi normaldir. Ancak, tarihsel maddeci tahlil burada durmamalıdır. Tüm bu toz dumanın arasında, Çin’in özgül koşulları altında hem bürokrasinin kendi içinde hem de bürokrasi ile proleter sol muhalefet arasında ciddi bir hesaplaşma yaşanmıştır.

Bürokrasi içindeki çatışma çok boyutlu ve karmaşıktır. Temel olarak iki tarafı olduğu söylenebilir. Mao ile aralarında Mao’nun eşi Ciang Çing’in (Jiang Qing) de bulunduğu, daha sonra karşıtlarının “Dörtlü Çete” adını taktığı grup bürokrasinin kapitalist restorasyon karşıtı, sol kanadıdır. Maocu bürokrasinin temel amacı Dang-Liu ikilisinin temsil ettiği restorasyonist kanadı tasfiye etmektir. Maocu bürokrasi, entelektüelleri ve devlet kadrolarını sıradan işçi ve köylüler ile yan yana, kol emeği sarf etmeye zorlamış, eğitim ve sağlık hizmetlerinin, ekonomik yatırımların ülkenin nispeten gelişkin doğu kıyısında yoğunlaşmasını engelleyip az gelişmiş orta ve batı bölgelerine doğru kaydırmış ve kırsal kalkınmaya özel önem vermiştir. Bu yolla üç

30 a.g.e.

temel hedefe ulaşmak istemiştir. Birinci hedef daha disiplinli, fedakâr ve mütevazı bir bürokrasi oluşturmaktır. İkinci hedef Mao'nun üç temel çelişki olarak tanımladığı kafa-kol emeği, kır-kent, işçi-köylü çelişkilerini azaltarak Maocu bürokrasinin kitleler üzerinde hegemonya kurmasıdır. Nihayet, bu ikisi sayesinde Çin'de kapitalist restorasyonu engellemek hedeflenmiştir. Başta Üçüncü Dünya ülkelerinin devrimcileri olmak üzere dünya soluna kapitalizm/emperyalizm ile SSCB'nin temsil ettiği seçeneklerden ayrı, Maocu bir üçüncü yol (politik hat ve kalkınma modeli) sunmak istenmiştir. Maocu bürokrasi, Kültür Devrimi'nin ilk etabında Dang-Liu ikilisini tasfiye etmeyi başarmıştır. Liu 1969'da hapiste ölmüş, Dang ise ev hapsinde tutulmuştur. Bu ikiliye yakın olduğu bilinen çok sayıda kadro da benzer bir kaderi paylaşmıştır.

Ancak, Çin gibi kalabalık ve karmaşık bir ülkede bürokrasi içinde temizlik yapmak kolay değildir. Pek çok bürokrat, aileleri ve yakın çevresi, Kültür Devrimi'nin koyduğu yeni standartlara derhal uyum sağlayarak örgütlenmiştir. Bu örgütlenmenin en önemli teorik silahı Maocuların en radikal zamanlarında bile tam olarak kopamadıkları “nesep teorisi”dir. Buna göre, 1949 devriminden önce partiye üye olanların, özellikle de Japonya'ya karşı milli mücadele ve Guomintang ile iç savaş sırasında öne çıkan kadroların çocukları nesep-kan bağı yoluyla en devrimci kuşağı oluştururlar. İşte Maocuların hışmından çekinen binlerce bürokrat, onların aileleri ve akrabaları bu sözde teoriye dayanarak en iyi Maocuların kendileri olduğunu ilan etmişler ve kendilerine ait kitle örgütleri, kızıl muhafızlar vb. oluşturarak Kültür Devrimi'ne katılmışlardır. Bu süreçteki pek çok kanlı çatışma, özellikle de 1966'da Pekin'deki sokak çatışmaları bürokrasinin bu iki kanadının milis-muhafız örgütleri arasında yaşanmıştır.³¹ Bu çatışmaların kontrolden çıkması Mao'yu korkutmuş, frene basmaya, devlet düzenini yeniden tesis etmek için Halk Kurtuluş Ordusu'nu devreye sokmaya zorlamıştır. Ordunun müdahalesi ile 1968'de sokak çatışmaları sona erdirilmiş, her iki grubun pek çok mensubu cezalandırılmıştır. Mao yeniden kurmaya çalıştığı statükoya bir tehdit olarak gördüğü için kızıl muhafız gençleri kentlerden uzaklaştırmıştır. Kırsal kalkınmanın gençlerin fedakârlığını gerektirdiğini vurgulayan büyük bir ajitasyon-propaganda kampanyası eşliğinde binlerce kızıl muhafız köylere gönderilmiştir. Bazıları birkaç ay veya bir yıl sonra dönerken, çok sayıda eski kızıl muhafız ancak yıllar sona evlerine dönebilmiştir.

Bürokrasi içindeki kanlı mücadele Kültür Devrimi'nin Mao'nun müdahalesi ile yarıda kesilmesinin esas nedeni değildir. 1966-68 aralığında gerçek anlamda sosyalist bir bürokrasi karşıtı çizginin yavaş yavaş filizlenmesi devrimin gerçek sınırlarının test edilmesini sağlamıştır. O dönemde ülkenin en büyük sanayi kenti olan Şanghay'da 1967'nin ilk iki ayında dev grevler gerçekleşmiştir. Fabrikalarda işçi komiteleri ve milisler kontrolü ele geçirmiştir. İkametgâhı kır olan, geçici sözleşmeli işçi statüsü ile kentlerde çalışma hakkı kazanan, kentli işçilerden yaklaşık dörtte bir az ücret alan, kır komünü üyesi oldukları için kentlerdeki nispeten

31 Nesep teorisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Wu, s. 53-94.

konforlu sosyal güvencelerden ve hizmetlerden yararlanma hakkı bulunmayan, bu nedenle fabrikalar tarafından giderek daha fazla istihdam edilen sözleşmeli işçiler sürecin en önemli aktörlerinden birisiydi. Kentli işçiler ile eşit haklara kavuşmak için militanca mücadele ettiler. Eski bir asker ve fabrika kadrosu olan ve kısa süre içinde “Dörtlü Çete” olarak bilinen grubun üyesi olarak parti devletin liderlerinden biri haline gelen Vang Hongvın’ın (Wang Hongwen) önderliğinde Kasım 1966’da kurulan İşçi Genel Merkezi adlı bir koalisyon farklı işçi örgütlerini birleştirdi. Sözleşmeli işçilerin 15 Kasım 1966’da kurduğu, yaklaşık 400 bin üyeli Kızıl İşçilerin İsyan Merkezleri adlı örgüt, koalisyonun en büyük bileşenlerinden biriydi. Bir hafta sonra, 22 Kasım’da Şanghay belediyesi sözleşmeli işçilerin işten atılmayacağını, daha önce atılanların yeniden işe alınacağını kabul etmek zorunda kaldı.³²

Şanghay proletaryası Ocak 1967’de parti ve devlet örgütlerini büyük ölçüde devre dışı bırakarak kenti öz-yönetim organları ile yönetmeye girişti. “Ocak Devrimi” olarak bilinen bu süreçte işçiler Paris Komünü (1871) benzeri, doğrudan demokrasi temelinde işleyen yeni bir yönetim organı kurmaya yöneldiler. Paris Komünü (1871) deneyimi Kültür Devrimi’nin başından itibaren kitlelerin gündemindeydi. ÇKP Merkez Komitesi’nin “16 Madde” metninin dokuzuncu maddesi bu deneyimin popülerleşmesi bakımından önemliydi. Buna göre:

Büyük Kültür Devrimi sırasında pek çok yeni şey ortaya çıkmaya başlamıştır. Pek çok okulda ve çalışma biriminde kitleler tarafından yaratılan Kültür Devrimi grupları, komiteleri ve öteki örgütsel biçimler yeni şeylerdir ve büyük tarihsel öneme sahiptir [...] Bunlar partimizin kitleler ile yakın temasını sürdürebilmesi için mükemmel köprülerdir. Proleter Kültür Devrimi’nin organlarıdır [...]

Bu nedenle, Kültür Devrimi grupları, komiteleri ve kongreleri geçici değil, sürekli, kalıcı kitle örgütleridir. Yalnızca üniversiteler, okullar, devlet kurumları ve diğer örgütler için değil fabrikalar, madenler, diğer işletmeler, kentlerdeki mahalleler ve köyler için de uygundur.

Kültür Devrimi gruplarının ve komitelerinin üyelerini ve Kültür Devrimi kongrelerinin delegelerini seçmek için **Paris Komünü’ne benzer bir genel seçim sistemi** kurmak gereklidir. Adaylar, devrimci kitleler tarafından tam bir tartışmadan sonra belirlenmeli ve ortaya çıkan listeler kitleler tarafından defalarca tartışıldıktan sonra seçimler yapılmalıdır.

Kitleler, Kültür Devrimi gruplarını, komitelerini ve delegelerini eleştirme hakkına sahiptir. Bu üyelerin ve delegelerin yetersiz olduğu anlaşılırsa kitleler onların yerine başkalarını seçebilir veya tartışmanın ardından onları **geri çağırılabilir**.³³

5 Şubat 1967’de kent merkezinde toplanan bir milyon işçinin Şanghay Halk Komünü’nün kuruluşunu ilan etmesi sürecin zirve noktasıydı. İşçiler, ÇKP Merkez Komitesi’nin çizdiği sınırların çok ötesine taşarak, Paris Komünü modelini nispe-

³² a.g.e., s. 108.

³³ Central Committee of the Chinese Communist Party, “Decision...” (Vurgular bana ait).

ten küçük ölçekli komite ve kongre seçimleri için değil, ülkenin en büyük sanayi kentini doğrudan demokrasi ile yönetmek için benimsiyordu. Mao, Şubat ortasında Şanghay Komünü'nü "aşırı anarşist" bir girişim olarak tanımladı ve en kısa süre içinde ortadan kaldırılmasını, yerine parti, ordu ve işçilerden oluşan "üçlü ittifak"ın geçirilmesini istedi. Vang'ın da içinde olduğu Dörtlü Çete, hareketi etkisizleştirmek için ek müdahaleler yaptı. Hareketin temelde doğru ve haklı olduğu fakat bazı unsurların bilinçsizliği ve sol görünümlü sağcıların, karşı-devrimcilerin müdahaleleri neticesinde ekonomist ve anarşizan boyutlar kazanmaya başladığı, üretimin savsaklandığı söylenerek işçilerin öz-örgütlenmeleri zayıflatılmaya çalışıldı. Bu sayede Şanghay'daki hareket içinde ciddi bölünmeler yaratıldı. Direnen unsurlar ise bir süre sonra ordu tarafından ezildi. Nihayet, her fabrikada ipleri eline alan isyancı işçilerin öz-örgütlenmelerinin yerine ordu, parti ve (Maocu bürokrasinin kontrolündeki) işçilerin üçlü yönetimi devreye sokuldu. Maocu bürokrasi, bu yeni oluşuma "büyük ittifak" adını vermişti. 24 Şubat 1967'de Şanghay Halk Komünü'nün ortadan kaldırıldığı duyuruldu. Mao'nun istediği gibi biçimlendirilen Şanghay Belediyesi Devrimci Komitesi kentin yönetimini üstlendi. Bu durum, işçilerin süreç içinde genişlettiği söz ve karar hakkının büyük ölçüde geri alınması anlamına geliyordu.³⁴ Şanghay Halk Komünü'nün bastırılması Kültür Devrimi'nin dönüm noktasıydı.

Kültür Devrimi sırasında bürokrasi ve kapitalist restorasyon eleştirisinin en ciddi ve radikal biçimde yapıldığı yer Mao'nun memleketi olan Hunan eyaletiydi. Buradaki muhalefet hareketinin altı toplumsal bileşeni vardı. İlk bileşen devlet işletmelerinde çalışan, daha yüksek ücretler, daha geniş sosyal haklar ile söz ve karar hakkı isteyen işçilerdi. İkinci bileşen eğitimin demokratikleştirilmesi ve bürokrasinin etkisinden arındırılmasını talep eden ortaokul, lise ve üniversite öğrencileriydi. Üçüncü bileşen kırlara gönderilen kentli gençlikti. Dev İleri Atılım'ın çökmesinden sonra kentlerde istihdam edilemeyen, fazla nüfus kırlara gönderilmeye başlandı. Bürokratların çocukları kırlarda uzun süre kalmazken, "kızıl" ailelere mensup olmayan gençlerin uzun süre kırlarda yaşamaya zorlanması ciddi bir tepkiye neden olmuştu. Ayrıca, bu gençler yaşadıkları köylerde bürokrasinin hâkimiyetini, anti-demokratik uygulamalarını ve köylülüğün taşımak zorunda bırakıldığı büyük ekonomik yükü gözlemleme fırsatını buldular. Kültür Devrimi'nin başlamasının hemen ardından bu gençler seslerini yükseltmeye başladılar. Hunan'da önceki yıllarda kırlara gönderilmiş olan yaklaşık 78 bin gencin büyük çoğunluğu, Kültür Devrimi'nin başlamasını fırsat bilerek kentlere dönmeye başladılar. Bu gençler, hem kentlere kesin olarak geri dönmeyi hem de kırlardaki adaletsizliklerin sona erdirilmesini talep ediyorlardı. Hunan'daki muhalefetin dördüncü bileşeni mahallelerde bulunan kooperatiflere ait fabrikalarda çalışan, bu nedenle ücret ve sosyal haklar bakımından büyük devlet işletmelerindeki işçilere nazaran oldukça kötü koşullara sahip olan

34 Maurice Meisner, *Mao Zedong: A Political and Intellectual Portrait*, Cambridge: Polity Press, 2007, s. 176-180; Wu, s. 95-141.

işçilerdi. Bu işçiler, ücret ve sosyal haklar bakımından devlet işletmelerindeki muadilleri ile eşitlenmeyi talep ediyorlardı. Beşinci bileşen Halk Kurtuluş Ordusu’nda görev almış gaziler ve eski askerlerdi. İş bulma ve sosyal haklar konularında ciddi sorunlar yaşıyor, uğruna savaştıkları devrimden sonra kurulan devletin onları ihmal ettiğini düşünüyorlardı. Kültür Devrimi’nin ardından bu eski askerler hızla örgütlendiler. 1966 yılının sonlarında kurdukları Kızıl Bayrak Ordusu adlı örgütün üye sayısı kısa sürede 470 bine ulaştı. Altıncı bileşen ise önceki yıllarda, özellikle de 1957-59 aralığındaki Sağ Karşıtı Kampanya sırasında partiden atılan, devlet memurluğundan uzaklaştırılan, hapse atılan unsurlardı. Bu unsurlar, Kültür Devrimi ile birlikte seslerini yükseltmeye başladılar. Haksızlığa uğradıklarını söylediler, iade-i itibar ve eski görevlerine iade edilmeyi talep ettiler.

Her bileşen kendisine ait irili ufaklı çok sayıda örgüt kurdu. Bu örgütler bir süre sonra birleşmeye başladılar. Örgüt temsilcilerinden oluşan bir heyet, Ekim 1966’da Pekin’e giderek bir dizi talepte bulundu. Bu heyet, Pekin’de bulunduğu sırada bir toplantı yaparak Şiang (*Xiang*) Nehri Koalisyonu’nu kurdu.³⁵ Bu koalisyonun üye sayısı 1967 başında bir milyona ulaştı. Diğer tüm isyancı örgütler gibi Şiang Nehri Koalisyonu da Maocu bir ideolojik-politik dil kullanıyor, her fırsatta Mao’ya bağlılığını ifade ediyordu. Ancak, Şanghay Halk Komünü’ne benzer biçimde, Şiang Nehri Koalisyonu da kısa süre sonra bizzat Mao ve Dörtlü Çete ile karşı karşıya geldi. Şanghay Halk Komünü’nün dağıtılması ile neredeyse eşzamanlı olarak, Şubat 1967’de Halk Kurtuluş Ordusu Şiang Nehri Koalisyonu’na saldırdı. Hemen ardından, yine Şanghay’daki sürece benzer biçimde, Maocu bürokrasinin basıncı sonucunda isyancı koalisyon parçalandı. Nisan 1967’de İşçilerin İttifakı adlı, Maocu bürokrasinin kontrolünde bir örgüt kuruldu. Bu örgüt büyük devlet işletmelerinde çalışan işçiler arasında güçlüydü. 300 bin üyeye sahip olduğunu iddia ediyordu. Şiang Nehri Koalisyonu’nun pek çok unsurunu da kendisine çekebilmişti. Kısacası, Maocu bürokrasi muhalefet hareketini tamamen ezemese de ikiye bölerek zayıflatmayı başarmıştı.

Yine de, bu durum Maocu bürokrasinin isyancılar karşısındaki zaferini garanti-lemiyordu. Kültür Devrimi’nin gidişatından, Mao ve çevresinin kitle seferberliğini durdurma çabasından rahatsız olan unsurlar (özellikle de, yukarıda sayılan bileşenlerin son dördü – kıra gönderilen öğrenciler, kent kooperatiflerindeki işçiler, eski askerler ve uzun süredir devlet baskısı altındaki insanlar) 1967 yazında Şiang Nehri Koalisyonu’nu yeniden canlandırıdılar. Bu koalisyon, Ağustos 1967’de yayımladığı bir bildiride İşçilerin İttifakı’na “muhafazakârlara destek vermek” ve “ordunun yanlışlarını tekrarlamak” suçlamalarını yöneltti. Devrimin bir numaralı önderi olan Mao’nun büyük gücü ve prestiji, Maoculuk haricindeki Marksist akımların (ve en önemlisi Trotskiy’in temsil ettiği devrimci Marksizmin) isyan hareketi tarafından neredeyse hiç bilinmemesi, bunların açıkça savunusu şöyle dursun, öğ-

35 Şiang Nehri, Çin’i kuzey ve güney olarak ikiye bölen Yangzi Nehri’nin Hunan eyaleti boyunca akan bir koludur.

renilmesine dair en ufak bir çabanın dahi karşıdevrimcilik suçlamasıyla idam veya ağır hapse mahkumiyet ile sonuçlanma ihtimali vb. nedenlerden ötürü isyancılar Maocu bir politik söylem kullanıyorlardı. Hedef tahtasına oturtulan Maoculuk değil, muhafazakârlardı. Oysa kitle hareketini durdurma yönelişi en azından Şubat 1967’den itibaren bizzat Mao’nun bilgisi ve emri ile ilerliyordu.

Şiang Nehri Koalisyonu, 30 Ekim 1967’de yaptığı toplantıda kendisini Hunan Eyaleti Proleter Devrimci Büyük İttifakı Komitesi adlı yeni bir örgüte dönüştürdü. Bu örgüt, “eyalet”, “proleter” ve “ittifak” kelimelerinin Çince kısaltmalarının birleştirilmesi olan Şengvulien (*Shengwulian*) adı ile biliniyordu. Örgütün isminde yer alan “proleter devrimci büyük ittifakı” ifadesi bilinçli olarak seçilmişti. Yukarıda belirtildiği gibi, Maocu bürokrasi kontrolü dışına çıkan bürokrasi karşıtı kitle hareketini bastırabilmek için her bir üretim biriminde ve okulda isyancıların kontrolünü temsil eden komitelerin yerine parti-ordu-isyancı bileşimini temel alan üçlü komiteleri geçiriyordu. Bu komitelere “büyük ittifak” adı veriliyordu. Hunan’daki isyancı koalisyonun kendisine “proleter büyük ittifakı” demesi, Maocu bürokrasinin kurduğu bu “büyük ittifak”a yönelik bir eleştirinin ifadesiydi. Hareket, Mao’nun desteklediği İşçilerin İttifakı ile birleşmeyi ve parti-ordu kontrolünü reddediyordu, alternatif bir ittifakı temsil ediyordu.

Hakkında çok sayıda çalışma yapılmasına rağmen Kültür Devrimi halen yeterince aydınlatılmış bir tarihsel dönem değildir. Özellikle Mao’nun kontrolü dışındaki kitle örgütleri hakkında bilgilerimiz hâlâ çok sınırlı. Bu noktayı akılda tutarak, şimdiye değin ortaya çıkmış verilere bakarak bir yıldan az yaşayabilmiş Şengvulien’in 1949 sonrasında Çin’de ortaya çıkan en radikal bürokrasi karşıtı örgüt olduğunu söyleyebiliriz. Çin Trotskizminin 1930’lardaki tasfiyesinden sonra ülkede Stalinizme yönelik ilk ciddi teorik-politik muhalefet olduğunu da söyleyebiliriz. O dönemde henüz 19 yaşında bir lise son sınıf öğrencisi olan Yang Şiguang örgütün en dikkate değer teorisyeniydi. Yukarıda belirttiğimiz gibi, Çin’de Maoculuk haricinde bir Marksist akımın kendi kaynaklarından öğrenilebilmesi mümkün değildi. Trotskiy’in *İhanete Uğrayan Devrim* başlıklı kitabına ve diğer yazılarına yahut bürokratik işçi devletlerini Trotskiy’den farklı perspektiflerden eleştiren (Milovan Djilas gibi) yazarların yapıtlarına Çin’de erişim neredeyse imkânsızdı. 19 yaşında bir öğrencinin tüm bu kaynakları özümseyerek bir teorik yaklaşım ortaya koyması mümkün değildi. Tüm bu tarihsel sınırlar hesaba katılarak okunduğunda Yang’ın yazılarının dönemin en parlak, en ciddi bürokrasi eleştirisini ortaya koyduğu, dolayısıyla Maocu teorik kalıpları ciddi biçimde zorladığı, hatta kırdığı görülür. Yang’ın yazılarına göz atmak, Maocu bürokrasinin Şengvulien’in temsil ettiği muhalefeti serpilmesine fırsat vermeden, neredeyse doğmadan öldürmesinin nedenini kavramayı da mümkün kılar.

Şiang Nehri Koalisyonu’nu dağıtmak için ordunun Şubat 1967’de yaptığı ilk taarruzun ardından Yang altı hafta hapis yattı. O günleri şöyle hatırlıyor: “Hapishanede bir gazete gördüm. Başyazıların tonunun muhafazakârlar lehine değiştiğini, Kültür Devrimi’nin yakında sona ereceğini anladım. Hayal kırıklığına

uğradığımı hissettim.” Yang, hapisten çıktıktan sonra Kuzey Çin’deki birkaç kente gidererek isyancı grupların “devrimci temaslar”ına katılır. Pekin’deyken okuduğu Kızıl Muhafız yayınlarında “yeni bir ayrıcalıklı yöneticiler sınıfı” kavramına rastlar. Örneğin Dışişleri Bakanlığı’ndaki Kızıl Muhafızlar’ın bir yayınında bakanlık yetkililerinin “bir yüksek ücretliler katmanı” ve “yeni bir ayrıcalıklı sınıf” olarak nitelendirildiğini görür. 3 Nisan Fraksiyonu’nun yayımladığı “Yeni Düşünce Eğilimleri” başlıklı yazıda ise Çin’de gerçekleşen sosyalist devrimin özel mülkiyeti ortadan kaldırdığı fakat siyasi iktidarın ve ekonomik mülkiyetin parti ve devlet bürokrasisinin oluşturduğu küçük bir azınlığın elinde toplandığı ifadesini okur. Kısa bir süre sonra, 4 Temmuz 1967’de Pekin’den kız kardeşi Yang Hui’e gönderdiği mektupta şöyle yazar: “Yüksek maaşlı bir tabakanın Çin’de halihazırda oluşmuş olduğuna inanıyorum. Başkan Mao [Kültür Devrimi’nin] bir sınıfın öteki sınıfı iktidardan düşürdüğü bir devrim olduğunu söylemişti.”³⁶ Bürokrasinin maddi temellerinin analizinin eksikliğinin Maocu bürokrasi eleştirisinin en ciddi sorunlarından birisi olduğunu belirtmiştik. Yang, Ekim 1967’de kaleme aldığı “Maocu Grupların Kurulması Hakkında Düşünceler” başlıklı yazısında benzer bir eleştiriyi Mao’nun adını anmadan, hareketin geneline yöneltir:

Her gün isyan ve isyanı sonuna kadar götürme hakkında konuşuyoruz. Ancak, bunlar gerçekten belirsiz ve boş kavramlar. Çin toplumunun sistematik bir sınıfsal analizi, büyük **proleter politik devriminin** (bu devrim kesinlikle bir “kültür devrimi” olarak adlandırılmaz fakat daha iyi bir terim mevcut olmadığı için şimdilik bu adı kullanıyoruz) kökenleri, doğası ve hedefleri sorunları, tüm bu sorunlar hâlâ araştırılmamıştır [...] Çok sayıda parti ve birlik üyesi muhafazakâr olmaya niçin yatkınlar? Düşünmeye ve isyan etmeye cesaret edenler neden baş belası olarak görülüyor? [...] Kültür Devrimi isyancılarının çoğu neden uzun bir rüyadan henüz uyanmış gibi hissediyorlar? Neden? Neden?³⁷

Yang eleştirisini giderek sivriltilmiştir. Mao ve Maocu bürokrasi, Şubat 1967’den itibaren bir yandan isyancı grupları bölmeye ve ezmeye yönelirken diğer yandan “devrimci komitelerin temsil ettiği büyük ittifak” temasını işleyerek devrimin sürdüğünü iddia ediyorlardı. 1969’da yapılacak olan ÇKP Kongresi’ne kadar geçen süre zarfında partinin yeniden kurulacağını söyleyerek bu izlenimi inandırıcı kılmaya çalışıyorlardı. Yang, Hunan’dan çok uzakta olan, Shandong (Şendong) eyaletinde yaşayan bir öğrenciye yazdığı mektupta bu fikrin yanlışlığını açıkça ifade etmiştir:

[Kongrenin] partinin nereye gittiği sorusunu tamamen yanıtlaması beklenmemelidir. Ortaya çıkacak parti [...] **kaçınılmaz olarak** devrimci komitelerin içinde saklanmış olan burjuva gaspçılarına hizmet eden burjuva reformizminin partisi

36 Wu, s. 172-174.

37 a.g.e., s. 174 (Vurgu bana ait).

olacaktır. Bu durum, kongrenin Çin'in nereye gideceği sorusunu -ki bu sorunun temelinde Komünist Partisi'nin ve Halk Kurtuluş Ordusu'nun nereye gittikleri sorusu yatmaktadır- yanıtlamasının mümkün olmadığını göstermektedir.³⁸

Mao'ya (isim vermeksizin) yöneltilen bu sert eleştiriden çıkarılan politik sonuç aynı mektupta şöyle açıklanıyor: “önceki dönemin parti komiteleri varlıklarını büyük ölçüde sürdürüyorlar ve Hunan hâlâ halkı ezen bürokratlar tarafından yönetiliyor [...] Bu nedenle, ya durup yenilmeyi bekleyeceğiz ya da direnmek için ayağa kalkacağız [...] Onların iktidarlarını konsolide etmelerine izin vermemeliyiz. Kültür Devrimi'nin aynı şekilde devam edeceğinden ciddi biçimde kuşkuluyum.”³⁹ Yang, bürokratikleşmiş ÇKP'nin yerine, isyancı grupların Çin hakkında sistematik ve kolektif bir araştırma ve tartışma süreci içinde yeni bir parti inşa etmelerini önermiştir. Bu yeni partiyi “Mao Zedongculuk Partisi” diye isimlendirmiştir.⁴⁰

Yang, “Mao Zedongculuk” kavramını o dönemin Maoculuk anlayışına aykırı biçimde tanımlar. Bürokrasinin Maoculuğu ile kendi Maoculuk anlayışının arasına net çizgiler çeker:

Devlet iktidarının ele geçirilmesinden sonra pek çok sosyalist devlet durağanlaşmış ve hatta yozlaşmıştır. Bu ülkelerde siyasi ve entelektüel tartışmalar esasen ölmüştür [...] Siyasi sistemimizi nasıl dönüştüreceğimiz sorusu hakkında pek az insan ciddi ve canlı tartışmalar yapıyor, pek az insan toplumumuzu nasıl dönüştürürüz sorusu hakkında yeni ve ilginç fikirler ileri sürme zahmetine katlanıyor [...] Kapitalist yolcular Başkan Mao'nun fikirlerinin en yaratıcı, devrimci, dinamik ve canlı yönlerini bastırmak için yetkilerini kötüye kullandılar. Yalnızca en belirsiz ve sıradan olanların yayımlanmasına ve dağıtımına izin verildi [...] Böyle yaparak Mao Zedongculuğun devrimci ruhunu çarpıttılar ve etkisizleştirdiler.⁴¹

Yaygın Maoculuk anlayışının eleştirisi, ÇKP'ye alternatif yeni bir partinin kurulması önerisi, “kültür devrimi” teriminin yetersiz bulunması, “proleter politik devrim” kavramına başvurulması, bürokrasinin tamamen alaşağı edilmesi gibi fikirlerin 19 yaşındaki bir genç tarafından, üstelik Mao'nun tam tersi bir yola girdiği sırada, Mao'ya saygılı ama örtük biçimde eleştirel bir tonda ifade edilebilmiş olması Kültür Devrimi'nin baştan sona Maocu bürokrasinin kontrolünde gelişmediğini, içinde gerçek bir politik devrim potansiyelinin filizlendiğini gösteriyor.

Yang, Aralık 1967'de kaleme aldığı “Çin Nereye?” başlıklı broşürde yukarıda özetlenen eleştirilerini daha da derinleştirdi. Yang'a göre:

Çin toplumunda yeni bir kapitalist sınıf oluşmuştur: bir ayrıcalıklı katman.

38 a.g.e., s. 175 (Vurgu bana ait).

39 a.g.e., s. 174.

40 a.g.e., s. 175.

41 a.g.e., s. 175, 176.

Çin’de var olan siyasi iktidar özünde bir bürokratik yapıdır; bu yapıyı kontrol eden ayrıcalıklı katman Çin halkının sırtındaki kamburdur. Kentlerin kırları sömürmesini sağlayarak kendi cüzdanlarını dolduruyorlar, işçilerin, köylülerin ve kentlerden kırlara gönderilen gençlerin kanı ve teri sayesinde yüksek maaşlar alıyorlar.⁴²

Yang burada “devlet kapitalizmi” ile “bürokratik işçi devleti” yaklaşımları arasında gidip geliyor. “Sınıf” ve “katman” kelimelerinin yan yana kullanılması bu çelişkiyi gösteriyor. Kapitalizm kavramının buradaki yanlış kullanımının bir nedeni Mao’nun aynı yanlışlığı sıkça yapması⁴³ ve Hruşçof, Brejnev vb. liderleri kötülemek amacıyla, hiçbir ciddi maddeci analize dayanmadan Stalin sonrası SSCB’yi kapitalist bir ülke olarak nitelemesidir. Bu durum, Kültür Devrimi sırasında yayımlanan pek çok metinde olduğu gibi Yang’ın yazılarında da gerçek bir eğilim olan “kapitalist yol” ile Çin’de mevcut olmayan bir toplumsal sistem olarak “kapitalizm”in birbiriyle karıştırılmasına yol açmıştır. Yine de, tüm sorunlarına rağmen, Yang burada bir yüksek ücretliler katmanı olarak bürokrasinin ÇHC’de halihazırda iktidarda olduğunu isabetle tespit etmiştir. Bu tespit, Mao’nun bürokrasi eleştirisinden çok daha ciddi ve radikaldir ve bu nedenle şimşekleri üzerine çekmiştir.

Şengvulien’in öteki sözcülerinin analizleri de dikkat çekicidir. Üniversitede mühendislik bölümünde öğrenci olan Cang Yügang, 1967 sonlarında yazdığı “Programımız” başlıklı metinde “yeni ortaya çıkmış yoz burjuva ayrıcalıklı katmanı devirmeyi” ve “burjuva ayrıcalıklarına hizmet eden eski devlet aygıtını parçalamayı” amaçladığını iddia ettiği Kültür Devrimi’nin tıkandığını çarpıcı biçimde tespit eder:

Pek çok kişi [Kültür Devrimi’nin] amaçlarını pek az kavrayabilmiştir ve ayrıcalıklı katmanlara karşı isyanları onları doğrudan ezen koşulları değiştirmekle sınırlı kalmıştır [...] fakat gerici çizginin ve ona hizmet eden bürokratik kurumların toplumsal-sınıfsal kökenlerine pek az dokunabilmiştir [...] İktidarın ele geçirilmesi, ayrıcalıklı katmanı devirmek ve eski devlet aygıtını parçalamak olarak değil, bazı yöneticileri görevlerinden uzaklaştırmaktan ibaret görülmüştür [...] Siyasi iktidar hâlâ bürokratların elindedir ve iktidarın ele alınması faaliyeti doğası reformist olan bir şeyin görünümünün değiştirilmesinden ibarettir. [Kültür Devrimi] henüz başlamıştır. Bir bütün olarak hareket hâlâ başlangıç aşamasındadır. Tarihsel misyonunu yerine getirmekten uzaktır.⁴⁴

42 a.g.e., s. 182.

43 “‘Burjuvazi’ teriminin anlamına ilişkin kafa karışıklığı [...] Mao’nun ‘burjuvazi’ ve ‘bürokrasi’ terimlerini birbirinin yerine geçebilecek şekilde kullanma eğilimi nedeniyle daha da artmıştır [...] ‘Burjuvazi’ terimi hakkındaki belirsizlik Kültür Devrimi sırasında kafa karışıklığının -ve şiddetin- önemli bir kaynağı haline gelmiştir” (Meisner, s. 163).

44 Wu, s. 183.

Diğer gruplar gibi Şengvulien de bu dönemde ordunun askeri mühimmatının bir bölümüne el koymuştur. Bu mühimmatın bir süre sonra devrimi ilerletmek için verilecek mücadelede kullanılmasına karar vermiştir ve Halk Kurtuluş Ordusu'nun isyancıları silahsızlandırmasına karşı çıkmıştır.

Maocular, temsilcisi oldukları bürokrasinin sol kanadının Dang-Liu çizgisinin temsil ettiği bürokrasinin sağ kanadına karşı kesin bir zafer kazanmasını hedeflemiştir. Kültür Devrimi adlı siyasi kampanya ve ona eşlik eden radikal söylem, Maoçu bürokrasinin toplumsal hegemonya kurabilmesini amaçlamıştır. Maocuların esas amacı, bürokratik işçi devletinin kapitalistleşmesini engellemek ve kitleler ile güçlü bağları olan, daha fedakâr ve disiplinli bir bürokrasinin devleti yönetmesidir. Uluslararası plandaki tek hedefleri ÇHC'nin çok güçlü bir devlet olmasıdır. İşçi devletini bürokrasiden temizlemek, proletaryanın işyerlerinde ve devlet yönetiminde giderek artan bir inisiyatif almasını sağlamak, yeni bir devrimci enternasyonal kurarak dünya devriminin yolunu açmak gibi hedefler söz konusu olmamıştır. Şengvulien'in ortaya koyduğu, yeni yeni filizlenmeye başlayan, gerçek anlamda bürokrasi karşıtı devrimci çizgi, Mao'nun ve Maocuların Kültür Devrimi'nden beklediklerinin çok ötesindedir. Şengvulien çizgiyi aşmıştır. Hunan eyaletinden Pekin'e kadar uzanan zincirde parti devletinin pek çok üst düzey temsilcisi paniklemiş, örgütün ezilmesi için saldırıya geçmiştir.

Saldırının ilk sinyalinin Hunan eyaletinin parti sekreteri ve Mao'nun halefi Hua Guofang vermiştir. Hua, Şengvulien'in "düşünsel planda gerici", "eylemde karşı-devrimci" olduğunu ilan etmiştir. 24 Ocak 1968'de Pekin'de düzenlenen ve Ciang Qing, Kang Şeng, Yao Vinyüen, Çen Boda ve Co Anlay (Zhou Enlai) gibi üst düzey liderlerin katıldığı bir konferansta Şengvulien'in idam fermanı verilmiştir. İstihbarat örgütünün başındaki Kang, Yang'ın "Çin Nereye?" başlıklı broşürünün Trotskizmden etkilendiğini iddia etmiş ve Şengvulien'i "geriden manipüle eden karşı-devrimci kara eller olmalı" demiştir. Kang, Co ve konferansa katılanlar arasında yaşanan aşağıdaki diyalog özellikle dikkat çekicidir.

Kang Şeng: Lenin'in şu şekilde alıntılandığını gördüm: "Lenin'den şu alıntı devlet organlarımızın durumuna gayet uygundur: 'Devlet aygıtımız [...] büyük ölçüde geçmişten kalmadır ve pek az ciddi değişim geçirmiştir. Ona yalnızca yüzeyden biraz dokunulmuştur ve diğer her bakımdan eski devlet aygıtının tipik bir kalıntısıdır.'"

Bana göre bu bir ortaokul öğrencisinin, hatta bir üniversite öğrencisinin bile yazısı değildir. Bunu kanıtlayabilirim. Buradaki yoldaşlardan herhangi biri bu ifadenin Lenin'in hangi makalesinden alındığını ve makalenin tarihini biliyor mu?

Co Anlay: Herhangi biriniz cevap verebilir mi?

Salondakiler: Hayır.

Co Anlay: Ortaokul öğrencileri bunu yanıtlayamaz. Devlet birimlerindeki kadrolar yanıtlayabilir mi?

Kang Şeng: Bu pasaj, Lenin'in 1923'te yapılan 12. Parti Kongresi'ne yaptığı önergeden alınmıştır. Lenin'in burada demek istediği şeyin Şengvulien'in Te-

orisyen Bey’inin ona yüklediği anlam ile hiçbir ilişkisi yoktur. Lenin burada karşıdevrimcileri etkili biçimde bastıramayan Sovyetler Birliği’nin yargı organlarından söz ediyor [...] Şengvulien Lenin’in sözlerini çarpıtmış ve karalamıştır, Lenin’in sözlerini bu şekilde kullanarak proletarya diktatörlüğüne karşı gelmiştir. Bu suçu işledikleri için on bin kere ölmeyi gerçekten hak ediyorlar.

(Salonda uzun ve coşkulu bir alkış kopuyor.)

Kang Şeng: Hâlâ kuşkusu olanlar varsa Lenin’in *Toplu Eserleri*’nin 33. cildine bakabilirler. Böylelikle bu karşıdevrimcilerin numaralarının ne kadar tehlikeli olduğunu görebilirsiniz! Onlar proletarya diktatörlüğüne muhalefet etmek için ortaokul öğrencilerinin ve genç insanların Marksizm-Leninizm hakkındaki cehaletlerinden yararlanıyorlar. Yoldaşlar, bu yazıyı, Lenin’in bu makalesini siz bile bilmiyorsunuz. Bu nedenle, size diyorum ki, bu doküman bırakın bir ortaokul öğrencisini, bir üniversite öğrencisi tarafından bile yazılmış olamaz.⁴⁵

Salondakilerin toplantının bitiminden sonra Kang’ın tavsiyesine uyup Lenin’in konuşmasını okuyup okumadıklarını bilmiyoruz. Okuyanlar, konuşmanın kapsamının karşıdevrimcilerin etkili biçimde bastırılması konusundan çok daha geniş olduğunu, tam da Şengvulien teorisyenlerinin anladığı şekilde, Lenin’in eski devlet aygıtının varlığını büyük ölçüde sürdürdüğünü ve bu sorunun çözümünün işçi ve köylülerin devlet yönetimine doğrudan katılımının artırılmasından geçtiğini saptadığını görebilirlerdi.⁴⁶ Ancak, söylediği yalanı tipik bir Stalinist bürokrat olan Kang’ın yüzüne vurmak oldukça riskli bir davranıştı. Bu riski göze alanların varlığına dair elimizde bir veri yok. Muhtemelen kimse böyle bir risk almamıştır.

Söylediği yalanın ardından konuşmasını sürdüren Kang Şeng, Şengvulien’in Kültür Devrimi’nin “eski devlet aygıtını parçalamayı” ve yeni yönetici eliti devirmeyi hedeflediği iddiasını “deli saçması”, “utanmazca” ve “tamamen karşıdevrimci” bulduğunu eklemiştir. 1966-68 aralığının en önemli politik organlarından (ve Mao’nun eşi Ciang Çing’in [Jiang Qing] de üyesi olduğu) Kültür Devrimi Merkez Grubu’nun başkanı olan Çen Boda ise Şengvulien’in derhal dağıtılmasını önermiştir.

Toplantıdan iki gün sonra, 26 Ocak 1968’de Hunan eyaletinin başkenti Çangşa’da (Changsha) Şengvulien karşıtı 100 bin kişilik bir gösteri düzenlendi. Bu gösteride konuşma yapan general Li Yüen, Şengvulien’in “toprak ağalarından, zengin köylülerden, tövbeکار olmayan kapitalist yolculardan, Guomintang kalıntılarından ve Trotskist haydutlardan” oluştuğunu ilan etti. Tipik bir Stalinist müsamere olan bu gösterinin ardından eyalet çapında Şengvulien’e karşı operasyon başladı. Şengvulien’in elindeki askeri mühimmata el kondu ve bunlar örgütün karşıdevrimci planlarının kanıtıymış gibi kamuoyuna sunuldu. Operasyonun ilk günlerinde kayıp-

⁴⁵ a.g.e., s. 186.

⁴⁶ Vladimir İlyiç Lenin, “How We Should Reorganise the Workers’ and Peasants’ Inspection: Recommendation to the Twelfth Party Congress”, 23 Ocak 1923, <https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1923/jan/23.htm>.

lara karışan Yang Şiguang, Hubei eyaletinin Vuhan (Wuhan) kentinde yakalandı. Yang, Mao döneminin sonuna kadar hapiste kaldı. Yang'ın annesi, devletin organize ettiği büyük halk toplantılarında defalarca sorgulandı, aşağılandı ve oğlunun arındaki kara elin kendisi olduğunu "itiraf etmeye" zorlandı. Kısa süre sonra intihar etti. Şubat ayının sonunda Şengvulien örgütü büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştı. 21 Şubat 1968'de daha önce karşı karşıya gelen iki kitle örgütü olan İşçi İttifakı ve Şiang Nehri Koalisyonu ile diğer on kitle örgütü kendilerini lağvettiklerini, "büyük ittifaka katılmak üzere tüm üyelerinin kendi çalışma birimlerine geri döndüğünü" kamuoyuna duyurdular. Maocu bürokrasinin sözde "büyük ittifakı"nı temsil eden Hunan Eyaleti Devrimci Komitesi 8 Nisan'da resmen kuruldu. Mao, Şengvulien'in temsil ettiği bürokrasi karşıtı politik devrim çizgisinin ezilmesinden memnundu. Kızıl Muhafızlar ile yaptığı, Kültür Devrimi'ne son veren 28 Temmuz 1968 tarihli toplantıda "Şengvulien tarzı ıvır zıvır" ifadesini kullandı. Haziran 1969'da Hunan'a yaptığı ziyaret esnasında ise "Şengvulien ultrasolcu akımının [...] partiyi ve orduyu yeniden inşa etme çabasının başarısız olduğunu" memnuniyetle ifade etti.⁴⁷

Kültür Devrimi sırasında ülkenin başka bölgelerinde de Şengvulien benzeri örgütler kuruldu. Örneğin Şendong (Shangdong) eyaletindeki Bohay Muharebe Alayı ve Ekim Devrimi adlı örgütler Şengvulien ile ilişkiliydiler ve benzer fikirleri savunuyorlardı. Liu Cinçang adlı ortaokul öğrencisi, eyaletteki "iktidarı ele alma faaliyetlerinin şimdiden kapitalizmin restorasyonuna doğru yozlaştığını" tespit ettikten sonra Şengvulien üyesi yoldaşlarını "Şendong'un acı dolu derslerinden öğrenmeye" çağırıyordu. Üniversite öğrencisi Çiu Liming'e göre, "bürokrasiyi ve bürokratları ortadan kaldırmayı hedefleyen bir 'toplumsal devrim' olduğuna dair herhangi bir gösterge mevcut olmadığı için [...] 'şimdiki devrim'e 'Büyük Kültür Devrimi' demek kesinlikle mümkün değil"di. Vuhan'da 1967'nin sonlarında kurulan "Büyükayı Topluluğu" ise Kültür Devrimi'nin işçi sınıfının "yeni bürokratik burjuvazi"yi iktidardan devirdiği, tam bir toplumsal devrim olmasını, ÇKP'nin radikal biçimde yeniden organize edilmesini, kendileri gibi isyancıların yenilenmiş partinin çekirdeğini oluşturmasını savunuyordu. Gidişatın ters yönde olduğunu, "devrimci komiteler"in kurulmasının Paris Komünü tipi yönetim ilkesinin terk edilmesi anlamına geldiğini de ilan etmişti. Bu örgütlerin tamamı 1968-69 döneminde tehditle veya silah zoruyla dağıtıldılar.

Nihayet, Kültür Devrimi'nin başladığı, Mao'nun devrimin koruyucuları olarak ilan ettiği "kızıl muhafız" örgütlerinin ilk ortaya çıktığı yer olan başkent Pekin'de de benzer bir süreç yaşandı. Radikalleşme eğiliminin Mao'nun koyduğu sınırları aşacağına dair sinyaller Kültür Devrimi'nin ilk günlerinde ortaya çıkmaya başlamıştı. Çiao Cianvu ve Du Vıngı adlı iki Pekin Üniversitesi öğrencisi Ağustos 1966'da Mao'ya ve ÇKP Merkez Komitesi'ne hitaben yazdıkları açık mektupta parti ve devlet bürokrasisinin "önderleri önderlik ettikleri kitlelerden kopardığını" ifade etmiş ve "Komünist Partisi öncüsü proletaryanın iktidarı ele geçirmesin-

47 Wu, s. 186-188.

den evvel kullanışlı olsa da [...] parti ve gençlik birliği örgütleri [...] varlıklarını sürdürme gerekçelerini bugün tamamen yitirmiş ve sosyalist devrimin ve inşanın önünde engel haline gelmiştir” saptamasını yapmıştı. Ekim 1966’da Pekin Yüksek Öğretmen Okulu Fizik Bölümü’nde okuyan Li Vinbo ise ÇHC’yi “burjuva sınıfına sahip olmayan bir kapitalist devlet”e benzetmiş, sistemin Paris Komünü ilkelerine göre reformunu önermişti. Çiao, Du ve Li’nin fikirlerinden etkilenen iki ortaokul öğrencisi ise (Lenin ve Mao’nun bir dönem kullandıkları müstear adların birleşiminden oluşan) Yilin Dişi müstear adıyla imzaladıkları açık mektupta partinin iki numaralı ismi, Savunma Bakanı ve Mao’nun halefi Lin Biao’yu sert biçimde eleştirdiler. Lin’in Mao’nun fikirlerini derinden kavrayamadığını, dar biçimde yorumladığını, Mao’nun etrafında oluşturduğu kişi kültürünün Çin’in sorunlarını çözmeye yardımcı olmadığını tespit ettiler. Mektup, Lin’in iddiasının aksine, “Merkezleri Bombalayın!” sloganının “gerici burjuvaziye, toprak ağalarına, zengin köylülere, karşı devrimcilere, kötü unsurlara, sağcılara” hücum etmek ve “birkaç kapitalist yolcuyla partiden uzaklaştırmak”tan ibaret olmadığını ileri sürdükten sonra, şöyle devam ediyordu: “Sosyalist sistemde reform yapılmalı, parti ve devlet kökten dönüştürülmeli. Son on yedi yıl içinde Çin Halk Cumhuriyeti’nin sahip olduğu örgütsel form [...] şimdiden miadını doldurmuştur. Eski devletin yerine [...] tamamen yeni bir devlet kurmalıyız.”⁴⁸ Diğer bölgelerde olduğu gibi, Pekin’de de bürokrasi karşıtı sosyalist eğilimler ve gruplar (en geç) 1968’de bastırıldılar.

Özetle, Kültür Devrimi kısa bir süre içinde Maocu bürokrasinin kontrolünden çıkarak bir tür bürokrasi karşıtı politik devrime dönüşme eğilimine girmiştir. Maoculuk haricindeki bir ideolojik-politik akımın (örneğin Trotskiy’in temsil ettiği devrimci Marksizmin) yaygın biçimde öğrenilmesinin ve propaganda edilmesinin imkânsız olduğu bir bağlamda Mao’nun bürokrasinin sağ kanadına karşı kullandığı devrimci söylem radikalleşen gençlik hareketi tarafından Mao’nun tahammül edeceği sınırın çok ötesine taşıyacak biçimde yorumlanmıştır. Bu durumdan paniğe kapılan Maocu bürokrasi frene basarak süreci durdurmuştur. Ordu ve partinin kontrolünde kurulan sözde “devrimci komiteler” bu sert dönüşün aktarma kayışı işlevini görmüştür. 1966 yazında başlayan Kültür Devrimi, 1967’nin başında duraklamaya başlamıştır. İlk “devrimci komite” kuzeydoğudaki Heilongjiang eyaletinde 31 Ocak 1967’de, en son iki “devrimci komite” ise Sincan ve Tibet eyaletlerinde 5 Eylül 1968’de kurulmuştur.⁴⁹ Sürecin sonunda, Ağustos 1968’de ÇKP’nin resmi yayın organı *Halkın Günlüğü* gazetesinde yayımlanan “Niyetlerin Birliği, Adımların Birliği ve Eylemlerin Birliği” başlıklı başyazı Mao’ya ve parti merkezine mutlak itaati şart koşarak bürokrasi karşıtı kitle inisiyatifinin ezildiğini ilan etmiştir:

Gerçeklik proleter merkezlerinin elindedir. Onlara tapınmamak büyük bir hatıdır [...] Her devrimci savaşı Başkan Mao’nun ve proleter merkezlerinin her

48 a.g.e., s. 191-192.

49 a.g.e., s. 199-200.

emrine kesin olarak itaat etmek ve onları tamamen yerine getirmek zorundadır. Emirleri tam olarak anlasın veya anlamasın, onları koşulsuz olarak uygulamak zorundadır. Tamamen kavramanın söz konusu olmadığı koşullarda önce emirleri uygulamalı, bu esnada kavrayışlarını derinleştirmeye çalışmalıdırlar.⁵⁰

Kültür Devrimi sürecinde kurulan örgütlerin, özellikle de Kızıl Muhafızlar olarak bilinen gençlik örgütlerinin kendi aralarındaki çatışmalarda çok sayıda insan hayatını kaybetmiş ve işkence görmüştür. Ancak, şiddet ve can kayıpları sözde “devrimci komiteler”in kurulmasından sonra, bu örgütlerin bastırılması sırasında artmıştır.⁵¹ Şiddet dalgasının ardından, 1968’in son aylarından itibaren yüz binlerce genç kentlerden kırlara gönderilmiştir. Maocu bürokrasi bu uygulamanın kent-kır farkını azaltmayı ve gençlerin devrimci bilincini artırmayı hedeflediğini ileri sürmüştür. Bu uygulamanın kırsal kalkınmaya ciddi biçimde katkıda bulunduğunu yazının başında kısaca belirtmiştik. Ancak, uygulamanın esas nedeni radikalleşen gençlerin kitleler halinde bulundukları kentlerden uzaklaştırılması ve küçük gruplar halinde köylere dağıtılmasıdır. Bu sayede Mao’nun Kültür Devrimi’nin istemeden yarattığı bürokrasi karşıtı kitle muhalefeti bir daha toparlanmamak üzere yenilgiye uğratılmıştır.

Bürokratik konsolidasyondan kapitalist restorasyona (1969-79)

Kültür Devrimi’nin istenmeyen yan ürünü olan bürokrasi karşıtı örgütlerin ezilmesi ve Maocu bürokrasinin öncülüğünde parti devletinin otoritesini yeniden tesis etmesi 1970’li yıllarda bürokrasinin sol ve sağ kanatlarını birbirine yakınlıştırdı ve kapitalist restorasyon eğilimini güçlendirdi. Maocu bürokrasi, Mao’nun öldüğü 1976’ya kadar Kültür Devrimi’nin sürdüğünü iddia etti. 1969’da toplanan ÇKP 9. Kongresi, Kültür Devrimi’nin zafer kazandığını ileri sürdü. 1970’lerde Kültür Devrimi’nin parçası olarak sunulan çok sayıda radikal söylemli kampanya yapıldı. Ancak, kitle örgütlerinin ezilmiş olduğu, parti devletinin sözünden çıkmanın suç sayıldığı bir ortamda radikal kampanyaların ve söylemlerin herhangi bir inandırıcılığı kalmamıştı. Kitle hareketlerinin büyük bir hayal kırıklığına uğrayarak geri çekilmesi toplumun genelinde politikanın dönüştürücü gücünden kuşku duymaya, giderek depolitizasyona neden oldu. 1970’lerin gürültülü kampanyaları bu depolitizasyon sürecini bir ölçüde saklamayı başarsa da önleyemedi. Depolitizasyon dünyanın her yanında olduğu gibi Çin’de de sağa kayışı besleyen bir faktör oldu. Dahası, 1969-76 döneminde yapılan kampanyalar bazı bürokratlara zarar verse de bir ekonomik ve toplumsal katman olarak bürokrasinin çıkarlarına dokunmadı. Bürokrasi içindeki iktidar mücadeleleri ise bu dönemde hız kesmeden devam etti ve siyasetten bıkkınlığı, depolitizasyonu, sağa kayışı körükledi.

Kitle hareketlerinin ezilmesinin hemen ertesinde, Ekim 1968’de toplanan ÇKP özel kongresi yukarıda özetlediğimiz sürecin startını verdi. Bu kongrede yalnızca

50 a.g.e., s. 202.

51 Meisner, s. 182; Wu, s. 200-201.

Liu Şaoçi ve ona yakın bir dizi kadro hedef tahtasına oturtuldu. Kongrede açıklanan bir istihbarat raporunda Liu’nun ÇKP’ye üye olduğu 1920’lerden beri gizli bir ajan, eşi Vang Guangmey’in de ABD ajanı olduğu ilan edildi. Parti devletinin kadrolarının ezici çoğunluğunun bürokrat olmadığı yanılısamasının yaratılması ve bürokrasinin (ve onun kapitalist restorasyon eğiliminin) parti devletinin organik bir parçası olduğu gerçeğinin saklanması bu Stalinist müsamerenin siyasi mantığını oluştuyordu. Kitle hareketinin ezilmesini sağlayan ordu, 1969’daki dokuzuncu kongreden gücünü epeyce artırarak çıktı. Bu durum, orduyu kontrol eden Lin Biao’nun konumunu güçlendirdi. Mao ordunun artan gücünün bir süre sonra kendisini tehdit edebileceğinden kuşkulanıyordu. Mao ile halefi Lin Biao arasında ordunun rejimin içindeki konumu konusunda anlaşmazlık çıktı. Mao ile Lin arasındaki ikinci önemli ihtilaf ABD ile ilişki konusundaydı. Mao ABD ile bir an evvel yakınlaşmayı savunurken Lin buna karşı çıkıyordu.⁵² 13 Eylül 1971’de Lin’in içinde olduğu bir uçak Moğolistan’da düştü. Lin’in Mao’ya karşı bir suikast ve darbe girişiminde bulunduğu, başarısız olmasının ardından SSCB’ye kaçarken uçağının düştüğü söylendi. Tam olarak ne olduğu bugün dahi bilinmiyor. Bu olayın ardından Lin’e bağlı ordu komutanlarına yönelik geniş bir tasfiye yapıldı. Mao bu operasyon sayesinde ordunun gücünü azaltmayı başardı. 1973-76 aralığında “Lin’i eleştir, Konfiçyüs’ü Eleştir” başlıklı, müsamere havasında, absürd bir kampanya düzenlendi. Mao’nun en yakınındaki Lin’i darbeci ilan ederek şeytanlaştırması Kültür Devrimi kuşağının depolitizasyonunu derinleştirdi. Pekin’den Yünnan eyaletinin kırsalına gönderilen Rae Yang adlı genç günlüğüne şöyle yazmıştı:

Bu olay beni şoke etti ve Kültür Devrimi’nin doğasını sorgulamama neden oldu. Daha önce inanmış olduğum gibi, bu sahiden de vizyon ve örnek bir ahlak sahibi bir grup adamın (ve birkaç kadının) önderlik ettiği, tarihte eşi benzeri olmayan bir devrim miydi? Yoksa bu önce tepede başlayan, sonra tüm ülkeye yayılan bir iktidar kavgasından mı ibaretti?”⁵³

Kıra gönderilen başka bir genç de benzer bir hissiyata kapılmıştı:

“Tamamen şoke olmuşum. Olay kafa karışıklığımı daha da derinleştirdi. Başkan Mao’nun kendi eliyle seçtiği halefi ona ihanet etmiş, hatta öldürmek istemişti! Pek çok şeye olan inancım aniden sarsıldı. Bu durum şuna benziyor; bir hedefe doğru emin adımlarla yürüyorsun ve bundan dolayı kendini iyi hissediyorsun. Derken bir gün bir bakıyorsun hedefin kendisi yanılısamadan ibaretti.”⁵⁴

52 Meisner, s. 188-189.

53 Wu, s. 254.

54 a.g.e., s. 204.

沿着毛主席革命路线胜利前进

“Başkan Mao’nun devrimci çizgisinde muzaffer biçimde ilerle.” Lin Biao ile Mao Zedong’u birlikte gösteren sayısız görsel materyalden biri. Haziran 1971’de, yani Lin’in darbe girişiminde bulunduğu iddia edilen tarihten sadece üç ay önce hazırlanmış.

“Dönek ve vatan haini
Lin Biao’nun
iğrenç suçlarını kına!”
(Ağustos 1973)

声讨叛徒、卖国贼林彪的滔天罪行！

Bürokrasinin farklı kanatlarının sağ bir çizgide birbirine yakınlaşması ve konsolidasyonu, geri ve içine kapanmış bir ülkede kurulan işçi devletinin ekonomik planda yaşadığı çıkmazın doğal sonucuydu. 1949 sonrasında ülke çok hızlı sanayileşmesine rağmen sosyalizmin gerektirdiği ekonomik bolluğun yanından bile geçmiyordu. Kişi başına tüketim 1952-78 aralığında yılda yalnızca %2.3 oranında artmıştı. SSCB’ye benzer biçimde, tüketim malları kıtlığı ciddi bir sorundu. Kentlerdeki barınma sorunu ağırdı. Hızlı sanayileşmeye rağmen Çin ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafe kapanmamıştı. Yazının başında belirttiğimiz gibi, Çin’in dünya üretimindeki payı bu dönemde artmamıştı. Bilindiği gibi, ABD Soğuk Savaş döneminde Güney Kore’yi Kuzey Kore’ye, Tayvan’ı ÇHC’ye karşı himayesi altına almıştı. ABD bu iki ülkeye çok ciddi miktarda ekonomik yardım yaptı ve iç pazarını bu ülkelerden gelen mallara açtı. Bu sayede Güney Kore ve Tayvan hızla geliştiler. İkinci Dünya Savaşı’nda yenilen Japonya da aynı dönemde yeniden toparlanarak emperyalist niteliğini korudu. Çin’in yanı başındaki bu üç

ülkenin ekonomik başarısı hem halkın hem de bürokrasinin üzerinde ciddi etkiler yarattı. Bürokrasi kitleler üzerinde hegemonya kurabilmek ve uluslararası planda itibarını artırabilmek için ekonomik kalkınmanın zorunlu olduğunun ve bu alandaki yetersizliğinin farkındaydı. Bu nedenle, Batı ülkeleri ve Japonya ile ekonomik ve siyasi ilişkiler giderek geliştirildi.

**Tablo 4. Kişi başına düşen milli gelir, 1950-1980
(1990 Geary-Khamis Doları cinsinden)⁵⁵**

	1950	1960	1970	1980
ABD	9561	11328	15030	18577
ÇHC	448	662	778	1061
Güney Kore	854	1226	2167	4114
Japonya	1921	3986	9714	13428
Tayvan	916	1353	2537	5260

ABD-ÇHC yakınlaşması ve iki ülkenin SSCB’ye karşı ittifak kurması bu bakımdan dönüm noktasıydı. Mao 1960’lardan itibaren SSCB’yi kapitalist-emperyalist-faşist ilan etmişti. Bu safsataya radikal bir kılıf uydurabilmek için “Üç Dünya Teorisi” diye bilinen bir teori ortaya atmıştı. Buna göre, Batı emperyalizmi bir tarafta, “SSCB emperyalizmi” ve onun uyduları diğer tarafta, ÇHC’nin başını çektiği Üçüncü Dünya ülkeleri de bu ikisinin karşısındaydı. 1970’lerin başında ÇHC ile ABD, SSCB’ye karşı ittifak kurdu. 9-11 Temmuz 1971’de dönemin ABD başkanı Richard Nixon’ın ulusal güvenlik danışmanı Henry Kissinger Pekin’de Co Anlay ile görüştü. 21-28 Şubat 1972’de Nixon Çin’e bir haftalık ziyaret yaptı, Mao ve öteki ÇHC bürokratları ile görüştü. Mao, 17 Şubat 1973’te Kissinger ile, 2 Aralık 1975’te dönemin ABD başkanı Gerald Ford ile görüştü. ABD-ÇHC ittifakı, iki dev bürokratik işçi devleti arasındaki milliyetçi rekabeti daha da artırdı ve emperyalizmin işini kolaylaştırdı. Bürokrasi karşıtı sosyalist alternatifi bizzat Mao tarafından ezilmesi ÇHC’nin sosyalist yönde ilerlemesini zaten imkânsız hale getirmişti. ABD ile ittifak ve Batı ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ise ÇHC’nin bir bürokratik işçi devleti olarak varlığını sürdürmesini giderek güçleştirdi. Kısacası, Mao’nun ölümünden sonra kapitalist restorasyonun başlaması tesadüf değildi, bunun koşulları bizzat Mao tarafından hazırlanmıştı.

Liu Şaoçi’den sonra ülkenin iki numaralı kapitalist yolcusu ilan edilen ve 1966’da partiden uzaklaştırılan Dang Şiaoping bu gelişmelerin hemen ertesinde, 1973’te yapılan ÇKP 10. Kongresi’nde Co Anlay’ın tavsiyesi ve Mao’nun onayıyla partiye geri kabul edildi. 1974’te başbakan yardımcılığı görevine getirildi. ABD ile uzlaşan Mao kapitalist yolculara da kucak açmıştı. Bürokrasinin sol ve sağ kanatları, orta yolcu Co’nun aracılığı ile giderek sağa kayan bir çizgide uzlaştı. Bu uzlaşma, Kültür Devrimi’ne ve Mao’nun önderliğine olan inancın toplum genelinde daha da zayıflamasına yol açtı.

⁵⁵ Maddison Project Database, 2013, <http://www.ggdc.net/maddison/maddison-project/data.htm>.

“Kahrolsun Liu Şaoçi!
Kahrolsun Dang Şiaoping!
Mao Zedong Düşüncesi’nin
kızıl bayrağını yüksek tut.
Liu ve Dang’ın gerici
kapitalist çizgisini bütünüyle
eleştirmek için düzenlenen
büyük miting”
(Şanghay, Ocak 1967).

Mao Zedong ile Dang Şiaoping
1974’te Pekin’de tokalaşıyorlar.

Co Anlay 8 Ocak 1976’da öldü. “Kabir süpürme, temizleme” bayramı olarak bilinen, eski kuşakların mezarlarının ziyaret edildiği Qingming Bayramı esnasında, 4 Nisan 1976’da çoğu gençlerden oluşan yüz binlerce kişi Pekin’de Co’nun mezarını ziyaret etti. Bu ziyaret, kısa süre içinde parti-devletin özgürlükleri kısıtlayan tavrına yönelik bir protestoya dönüştü. Ertesi gün aynı eylemi sürdürmek için yeniden buluşan halk ile polis arasında çatışma çıktı. Eylemler hızla öteki kentlere sıçradı. Bu eylem dalgası bir süre sonra bastırıldı. Dörtlü Çete, eylemlerin arkasında Dang Şiaoping’in parmağı olduğunu iddia etti. 7 Nisan 1976’da Mao’nun onayıyla Dang’ın parti ve devlet aygıtlarında üstlendiği tüm görevlere son verildi. Ancak, Kültür Devrimi döneminden farklı olarak Dang bu kez partiden atılmadı. Bu tasfiye konumunu kısa bir süre için sarssa da kapitalist restorasyon eğiliminin ekonomik, toplumsal ve politik alanlarda ulaştığı ağırlık Dang’ı kısa süre içinde yeniden ve daha güçlü olarak işbaşına getirdi. Dang, Temmuz 1977’de ÇKP’nin beş başkan yardımcısından biri oldu.⁵⁶

⁵⁶ Jack Gray, *Rebellions and Revolutions: China from the 1800s to the 1980s*, Oxford: Oxford

Mao, Lin Biao’yu tasfiyesinden sonra Hua Guofang’ı halefi yapmıştı. Mao’nun 9 Eylül 1976’da ölümünden sonra başa geçen Hua, 6 Ekim’de bir saray darbesi yaparak Dörtlü Çete’yi tutuklattı. 1981’de Moskova Duruşmaları’nı andıran bir (tiyatro) davada mahkeme Dörtlü Çete’yi darbecilik, ihanet, görevi kötüye kullanma vb. suçlardan yargılayıp mahkum etti. Dörtlünün ikisi (Yao Vinyüen ve Vang Hongvın) suçlu olduklarını kabul ederken, Cang Çünçiao suçlamaları reddetti. Mahkeme heyetine en sert meydan okuma ise Mao’nun eşi Ciang Çing’den geldi. Ciang uzlaşmaz bir savunma yaptı ve yapılan tüm uygulamaların Mao’nun emri olduğunu belirtti. Kültür Devrimi’ndeki politik rolünü “Mao’nun köpeğiydim, bana ısırdığımda ısırdıyordum” diyerek tarif etti.⁵⁷ Partide, devlet kadrolarında ve ordu da Dörtlü Çete’ye yakın olan binlerce kişi 1976 sonrasında tasfiye edildiler. Dörtlü Çete’nin tasfiyesinden sonra Hua’nın orta yolcu ekibi ile Dang’ın sağcı ekibi arasında mücadele patlak verdi. Kapitalist restorasyonun kapsamı ve hızı hakkındaki bu mücadeleyi yetenekli bir siyasetçi olan Dang kazandı. Hua’ya bağlı unsurlar da benzer biçimde tasfiye edildiler.⁵⁸ 18-22 Aralık 1978’de yapılan ÇKP’nin 11. Merkez Komitesi’nin 3. Plenumu’nda Dang kesin bir zafer kazandı. Bu toplantıda benimsenen “reform ve dışa açılma” yönelişi ile birlikte Çin’de kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden kurulması süreci başlatıldı. Geri ve içine kapanmış bir ülkede sosyalist inşa denemesinin nesnel sınırlarının ve kaçınılmaz iflasının basıncı altında önce bürokrasi karşıtı komünist muhalefeti ezen, sonra emperyalizmle ittifak kuran Mao Zedong’un açtığı yol, 1966’da iki numaralı kapitalist yolcu diyerek partiden kovup 1973’te yeniden partiye kabul ettiği Dang Şiaoping tarafından mantıksal sonucuna ulaştırıldı. 1949’da zafere ulaşan Çin Devrimi bürokrasi eliyle yenilgiye uğratıldı.⁵⁹

Maoculuk ve Kültür Devrimi hakkındaki bazı efsanelerin eleştirisi

Bu yazıda ortaya konan çerçeve, Maocu (veya Maoculuğa yakın) aydınların savunduğu fikirlerden bütünüyle farklıdır. Tamamen geçmişte kalmış, bugünün siyaseti için önemsiz bir konuyu tartışmadığımız için bu fikirleri eleştirmek gerekir. Konu hakkındaki geniş yazını burada ele almamız mümkün olmadığı için yalnızca Maoculuğa yakın iki önemli ismin (İtalyan sosyolog Alessandro Russo ve Fransız felsefeci Alain Badiou) fikirlerini (çok kısaca) tartışacağız.

Birinci konu Mao etrafında oluşturulan kişi kültürüdür. Badiou kişi kültürünü mazur

University Press, 1990, s. 374, 381.

57 Jin Qiu, *The Culture of Power: The Lin Biao Incident in the Cultural Revolution*, Stanford: Stanford University Press, 1999, s. 148.

58 Dang’ın önderliğindeki sağ kanadın diğer ekipleri partiden ve devlet kurumlarından tasfiye etmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Michel Chossudovsky, *Towards Capitalist Restoration? Chinese Socialism after Mao*, Londra: MacMillan, 1986, s. 11-18.

59 ÇHC’de kapitalist restorasyon sürecini daha önce kısaca ele almıştık (“Dünya Kapitalizminin Krizi ve Çin’in Yükselişi”, *Devrimci Marksizm*, no: 13-14, İlkbahar-Yaz 2011, s. 22-27).

göstermeye çalışan uzun pasajların ardından şu iddiada bulunuyor: “Mao kültürünün Kültür Devrimi sırasında olağanüstü biçimler aldığını biliyoruz [...] En vahşi isyancı gruplarının, bürokratik düzenden en kesin biçimde kopanların bu durumu en uca götürenler olduğunu biliyoruz. Özellikle de, ‘Mao Zedong Düşüncesi’ nin kesin otoritesi’ formülünü ortaya koyan ve bu düşünceye teslim olmak gerektiğini ilan eden de onlardır.”⁶⁰ Badiou’nun iddiası yanlış. En vahşi grupların kişi kültüne sarıldıkları doğru ama bunların bürokrasiden en kesin olarak kopmuş gruplar olmadığı açık. Kültür Devrimi sırasında serpilmeye başlayan politik devrim eğilimini temsil eden grupların hem Mao’nun bürokrasiyi koruyan çizgisini hem de Mao kültürü (örtük biçimde de) olsa eleştirdiğini yukarıda gördük. Kişi kültü sayesinde muazzam bir gücü elinde bulunduran Mao’nun bu sayede en keskin dönüşleri yaparak bürokrasi karşıtı muhalefeti ezmeyi ve emperyalizm ile ittifak kurmayı başardığını da saptadık. Dolayısıyla, Badiou’nun Mao kültürünü radikalizm sosuna bulayarak mazur gösterme gayretinin maddi-tarihsel bir dayanağı yok.

Badiou, Mao’nun devrimi ilerletmek için yapabileceği her şeyi yaptığını, ulaşılan tarihsel sınırların (yani bürokrasinin zaferinin ve kapitalist restorasyonun) kaçınılmaz olduğunu ileri sürüyor:

Ancak, Mao aynı zamanda bir parti-devleti adamıdır. Onun (hatta şiddet yoluyla) tamirini istiyordu ama yok edilmesini istemiyordu. Nihayet, genç isyancı ‘solcular’ın son ileri karakoluna boyun eğdirirken (1968’de) Kültür Devrimi’nin görünür önderliğinin çizgisi (partinin yeniden inşası çizgisi) dışında kalan her şeyi ortadan kaldırdığının tamamen farkındaydı. Bunu biliyordu ama yine de yaptı. Çünkü devletin varlığı hakkında alternatif bir hipotezi yoktu -kimsenin de yoktu- ve iki soylu ama yorucu senenin ardından halkın geniş çoğunluğu devletin var olmasını ve varlığını gerekirse şiddet kullanarak hissettirmesini istiyordu [...]

Nihayet, Kültür Devrimi, hatta bizzat devrimin çıkmazı, siyaseti onu hap-seden parti-devlet çerçevesinden gerçekten ve küresel çapta kurtarmanın imkânsızlığının tanığıdır. Bu yeri doldurulmaz bir doygunluk deneyimidir çünkü yeni bir siyasi yol bulma, devrimi yeniden başlatma ve sosyalizmin formel koşulları altında yeni işçi mücadelesi biçimleri bulma istenci, parti-devletin genel çerçevesinin (kamu düzeninin korunması ve iç savaşın reddi gerekçeleriyle) devam ettirilmesi zorunluluğu ile karşı karşıya geldiğinde başarısızlığa uğramıştır. Özgürleştirici siyasetin ‘partisiz’ siyaseti olumlamak üzere parti (veya birden fazla parti) modeline son vermek ama aynı zamanda anarşizm figürüne de geri düşmemek zorunda olduğunu bugün biliyoruz.⁶¹

Badiou farklı konuları birbirine karıştırıyor. Adında komünist yazan bir partinin liderinin komünizme değil kapitalizmin restorasyonuna doğru gidildiğini tespit ettikten sonra devletin bekası adına bu süreci izlemekle yetinmesi normal mi? Bu

⁶⁰ Alain Badiou, *The Communist Hypothesis*, Londra ve New York: Verso, 2010, s. 148-149.

⁶¹ a.g.e., s. 148, 155.

gidişatı engellemek için eyleme çağırdığı kitlelerin hareketlerini kısa süre sonra ezmesi yalnızca iç savaşın önlenmesi ve kamu düzeninin sağlanması arzusu ile açıklanabilir mi? Ülkenin iki numaralı kapitalist yolcusu ilan ettiği kişiyi birkaç yıl sonra komünist partisine geri kabul etmesi ve devlet yönetiminde geniş yetkiler vermesi bu temelde izah edilebilir mi? Şanghay’da bir milyon işçinin coşkulu katılımıyla kurulan halk komününün on dokuz gün sonra tek bir kişinin emriyle dağıtılmasının gerekçesi kamu düzeninin sağlanması olabilir mi? Meselenin basitçe işçi devletinin bekası ile değil, esas olarak bürokrasinin bekası ile ilgili olduğu açıktır. Trotskiy, gerçek bir komünist partisinin önderliğinde yapılacak bir politik devrimin işçi devletini bürokrasiden temizlemenin tek geçerli yolu olduğunu saptamıştı. Politik devrim sayesinde devrimcileşen ve sağlamlaşan işçi devletinin komünist enternasyonalı canlandırarak dünya devrimini ilerletmeye ve yalıtılmışlığını aşmaya çalışmasının zorunlu olduğunu, bürokratikleşmeyi önlemenin, kapitalist restorasyonu engellenin başka yolu olmadığını da belirtmişti. Dolayısıyla, Badiou’nun iddiasının aksine, tartışmanın konusu devletin birdenbire ortadan kaldırılması türünden ütöfik fikirler ile devletin bekası arasında seçim yapmak değil, mevcut işçi devlet(ler)inin ne yapması, hangi amaca hizmet etmesi gerektiği idi. Trotskiy ve Mao’nun bu soruya tamamen farklı yanıtlar verdiği açıktır. Bürokrasi ile devletin ilgası, bürokratik parti önderliği ile partisiz siyaset haricinde devrimci alternatifleri aklına getirmeyen Badiou’nun konumu (arasına mesafe koymaya çalışsa da) anarşizmdir.

Badiou’nun açtığı yoldan Russo ilerliyor:

Esas çatışma giderek artan sayıda bağımsız işçi örgütü ile onlara karşı kendilerini savunmak üzere ‘model işçiler’den oluşan birlikleri seferber edebilmek için ellerinden geleni yapan parti-devletin kadroları arasında yaşanmıştı... Kızılın farklı tonları arasındaki bu keskin çelişki işçi sınıfına içkin öznel bir kırılmanın ifadesi değil miydi? [...] Gerçek şu ki, grupları bölen sorunlar [...] işçilerin siyasi varoluşundan daha az önemli olmayan bir konuyu ilgilendiriyordu. İşçi bir politik figür olarak, sosyalist devletin bir parçası olarak, anlaşılması mümkün tarihsel-politik, ekonomik ve hatta felsefi nedenlerden dolayı sosyalist devlet ile bağlantılı mıydı? Yahut bu bağlantılar ağı işçi kategorisinin disiplinler terimler haricinde siyasi önemini artık garantileyemiyor ve bu nedenle yeni bir yolun açılmasını gerekli hale getiriyor muydu? ...] Siyasi bir figür olarak işçi bugün bariz biçimde görünmez hale geldiyse, bu yokluğun arkeolojisi kapitalist üretim biçimindeki değişimlerde değil, 1960’ların ve 1970’lerin siyasi işçi hareketlerinin içinde aranmalıdır [...] İşçi sınıfının krizine benzer biçimde, *siyasi parti* kategorisinin krizi de dünya çapında bir sorun olma niteliğini daha sonra, partilerin devletin içindeki siyasi rolünün sosyalist devletlerin yörüngesinin çok ötesindeki bir alanda istikrarsızlaştığı 1980’lerde kazanmıştır. Aynı şey üretim biçimlerinin tarihsel-politik diyalektiğinin kavramsal tükenişi için de (ki onun ilk büyük krizini de Kültür Devrimi’ne kadar geriye götürmek mümkündür) söylenebilir.⁶²

62 Alessandro Russo, “The Probable Defeat: Preliminary Notes on the Chinese Cultural Revolution”, *positions*, cilt: 6, no: 1, 1998, s. 185-186.

Badiou'ya benzer biçimde, Mao'ya eleştirilerini çok sınırlı tutan, onu mümkün sınırlarını zorlamış fakat başarısız olmuş bir devrimci olarak gören Russo, Kültür Devrimi'nin başarısızlığından işçi sınıfı ve siyasi parti kategorilerinin önemsizleştiği sonucunu çıkarıyor. İçinde farklı politik eğilimlerin mevcut olmasının işçi sınıfı kategorisini neden önemsizleştirdiğini açıklayamıyor. İşçi sınıfı kapitalist üretim biçimi içindeki hayati-kritik konumunu sürdürdüğü müddetçe komünist siyaset onu merkezine almak zorundadır. Marx ve Lenin, proletaryanın kapitalizmdeki kritik konumunun ve bu sınıfın içinde farklı politik eğilimlerin mevcut olduğunun farkında oldukları için komünist partisi olarak bilinen örgütlenme formunu geliştirmiştir. Aynı yöntemi izleyen Trotskiy de komünist partisi önderliğinde gerçekleşecek politik devrimin bürokratik işçi devletlerinin kapitalizme gidişini durdurmak için elzem olduğunu saptamıştır. Kültür Devrimi'nden öğrenilecek bir ders varsa, bu, işçi sınıfı ve siyasi parti kategorilerinin geçersizliği değil, bu kategorileri merkezine alan bir devrimci siyasi örgütlenmenin geçerli ve gerekli olduğudur.

Sonuç

Ulusal kurtuluş savaşı ile sosyalist devrimin iç içe geçtiği bir sürekli devrimin ürünü olarak 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, 20. yüzyılın Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile birlikte en önemli iki işçi devletinden biriydi. SSCB 1917'de devrimci bir işçi devleti olarak kurulmuş, iç savaşın sebep olduğu yıkım ve (daha önemlisi) dünya devriminin duraklamasının yarattığı yalıtılmışlık nedeniyle kısa süre içinde bir bürokratik işçi devletine dönüşmüştü. ÇHC ise SSCB'nin oluşturduğu bürokratik model ve onun özellikle Komünist Enternasyonal aracılığıyla tekil ülkelerdeki komünist hareketlerde yarattığı büyük tahribatın etkisiyle en başında bir bürokratik işçi devleti olarak kuruldu. Trotskiy'in 1936'da yayımlanan *İhanete Uğrayan Devrim*'de yaptığı işçi devletinin yalıtılmışlığının bürokratikleşmeyi ve kapitalizmin restorasyonunu kaçınılmaz hale getireceği öngörüsü SSCB örneğinde olduğu gibi ÇHC'de de doğrulandı.

Mao döneminde ÇHC bürokrasisi iki kampa bölünmüştü. Mao'nun başını çektiği bürokrasinin sol kanadı işçi devleti formunun korunmasını istiyor, kapitalist restorasyona karşı çıkıyordu. Özel mülkiyete ve piyasa mekanizmasına taviz verilmesinin, yani "piyasa sosyalizmi"nin uzun vadede kapitalist restorasyonun önünü açabileceğini savunuyordu. Mao ve taraftarları, bürokrasinin bir toplumsal katman olarak varlığına ve maddi ayrıcalıklarına karşı değildi. Bu ayrıcalıklardan kendileri de yararlanıyorlardı. Bürokrasinin daha disiplinli, fedakâr ve kitleler ile güçlü bağlara sahip olmasını istiyorlardı. Bu nedenle, bürokrasinin maddi ayrıcalıklarının kontrolsüz biçimde artmasına karşı çıkıyorlardı. İşçilerin ve köylülerin devlet yönetimine doğrudan katılımına, farklı sosyalist akımların var olmasına ve tartışma özgürlüğüne tamamen karşıydılar. Liu Şaoçi ve Dang Şiaoping'in başını çektiği bürokrasinin sağ kanadı ise piyasa sosyalizmi taraftarıydı ve bürokrasinin maddi ayrıcalıklarının kontrolsüz biçimde artmasında sakınca görmüyordu. ÇHC'nin ekonomik başarılarına rağmen emperyalist ülkeler ile arasındaki mesafeyi kapatama-

dığının ve süregiden koşullarda kapatmasının imkânsız olduğunun farkındaydılar. Ancak, sol/Maocu kanat gibi sağ kanat da bu çıkmazı aşmak için dünya devrimini hedefleyen bir enternasyonalist hattı benimsemeyi aklından bile geçirmiyordu. 1976’ya kadar piyasa sosyalizmini ve emperyalist ülkeler ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini, 1976’dan sonra ise kapitalist restorasyonu reçete olarak sundular.

Bürokrasinin sol ve sağ kanatları arasındaki mücadele 1966-68 aralığında doruk noktasına çıktı. Mao ve taraftarları, parti devletinin normal-resmi mekanizmalarını baypas ederek, kitleler ile doğrudan bağ kurarak ve onları seferber ederek sağ kanada hücum ettiler. Bu taarruzun bürokratikleşmeye ve onun kapitalist yolcu eğilimine karşı olduğunu ileri sürdüler. Otuz yıldır partinin, on yedi yıldır devletin en önemli ve prestijli yöneticisi olan kişi, bu aygıtların bürokratikleştiğini ve kapitalizme dönme tehlikesi altında olduğunu yüksek sesle ilan ediyor, buna karşı mücadele etmek için kitleleri harekete geçmeye, bir Kültür Devrimi yapmaya çağırıyordu. Diğer bürokratik işçi devletlerinde eşi benzeri olmayan bu tuhaf durum, hem Çinli kitleleri hem de dünya solunun geniş kesimlerini (özellikle de SSCB’nin katı, donuk ve reformist modelinden yabancılaşan genç devrimcileri) şoke etti, ciddi bir kafa karışıklığına neden oldu. Bu söylemin tam bir aldatmaca olduğu kısa süre içinde ortaya çıktı. Mao’nun sokağa, eyleme çağırdığı işçiler ve öğrenciler arasında bürokrasi karşıtı politik devrimi savunan bir eğilim filizlenmeye başladı. Çok sayıda yerel örgüt tarafından temsil edilen bu eğilimdekiler, bürokrasinin maddi dayanaklarını ortaya koymaya, işçi ve köylülerin partinin ve devletin içinde söz ve karar sahibi olmasının yollarını aramaya, Paris Komünü vb. doğrudan demokrasi biçimlerinden o günün koşullarında mümkün olduğunca yararlanmaya ve bunları gerçekleştirebilmenin yöntemi olarak ulusal ölçekte örgütlenmeyi ve politik devrimi tartışmaya başladılar. Bu beklenmedik gelişme, Maocuların bürokrasi karşıtı söyleminin sahiciliğini test etti. Maocu bürokrasi, kendi maddi ve politik ayrıcalıklarına yönelik potansiyel bir tehdit oluşturan bu eğilimi bir dizi bürokratik manipölasyon aracılığıyla ve sıklıkla zor kullanarak ezdi.

Bürokrasi karşıtı sosyalist muhalefetin gelişmeye fırsat bulamadan ezilmesi bürokrasinin konsolidasyonunu sağladı. Maocu bürokrasi, 1968-69 döneminde bürokrasi sorununu ve kapitalist restorasyon eğilimini eski hâkim sınıfların ve emperyalistlerin partiye sızma ve bozgunculuk faaliyetlerine indirgeyerek, yani çarpıtıp karikatürleştirerek bunlarla mücadeleyi imkânsız hale getirdi. 1966’da iki numaralı kapitalist yolcu ilan edilip partiden atılan Dang Şiaoping’in 1973’te Mao’nun onayıyla partiye geri kabul edilmesi ve ardından başbakan yardımcısı yapılması bürokrasinin iki kanadı arasındaki uzlaşmanın göstergesiydi. Hem bu gelişme hem de uzun süre Mao’ya en yakın isimlerden biri olan Halk Kurtuluş Ordusu komutanı Lin Biao’nun 1971’de bizzat Mao tarafından darbecilikle suçlanarak tasfiye edilmesi, yalnızca Mao’nun değil, her türden sosyalist siyasetin kitleler nezdindeki prestijini epey azalttı.

Bu politik gelişmelerin ardında yatan maddi-ekonomik faktör ÇHC’nin emperyalist ülkeler karşısındaki muazzam ekonomik geriliğinin sürmesiydi. Tarımın

modernleşmesi ve hızlı sanayileşmeye rağmen ÇHC ile emperyalist ülkeler arasındaki ekonomik mesafede ciddi bir azalma olmadı. Ayrıca, Japonya, Güney Kore ve (ÇKP'nin iç savaşta yendiği Guomindang tarafından kurulan) Tayvan'ın 1950'den sonra ABD'nin himayesinde yaşadıkları muazzam ekonomik gelişme de hem kitleler hem de bürokrasi üzerinde ciddi bir etki yarattı. SSCB ile ÇHC arasındaki milliyetçi rekabet, ÇHC'nin geriliğinin kapitalist olmayan bir uluslararası işbirliği ile aşılmasını imkânsızlaştırıyordu. Bu koşullar altında ÇHC, yalıtılmışlığını aşarak ekonomik gelişimini hızlandırabilmek için başta ABD olmak üzere emperyalist ülkeler ile olan ilişkilerini geliştirmeye başladı. ÇHC ile emperyalizm 1970'lerin başında SSCB'ye karşıtı ittifak kurdular. Giderek mayalanan kapitalist restorasyon eğilimi, Mao'nun ölümünden sonra hızla iktidara yürüdü. Dang'ın önderliğindeki sağ kanat ile Hua Guofang'ın temsil ettiği orta yolcular, ABD ile uzlaşmanın ardından epeyce zayıflayan Dörtlü Çete'yi Mao'nun ölümünden bir ay sonra tasfiye ettiler. Dang kısa süre sonra Hua'yı da etkisizleştirdi. Dang'ın önderliğindeki kapitalist restorasyon taraftarı ekibin Aralık 1978'de toplanan ÇKP 11. Merkez Komitesi'nin 3. Plenumu'ndan kesin bir zaferle çıkmasının ardından Çin'de bürokratik işçi devletin tasfiyesi ve kapitalist üretim ilişkilerinin restorasyonu süreci başladı.

Kitap Tanıtımı

Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi Ulusal Hesapların Ekonomi Politikı

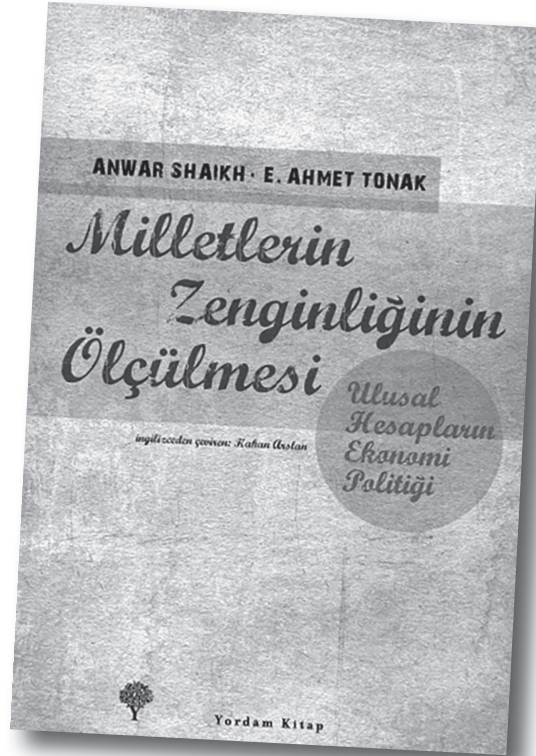
*Milletlerin Zenginliğinin Ölçülmesi
Ulusal Hesapların Ekonomi Politikı*

Anwar Shaikh /

E. Ahmet Tonak

Çeviri: Hakan Arslan

Yordam Kitap

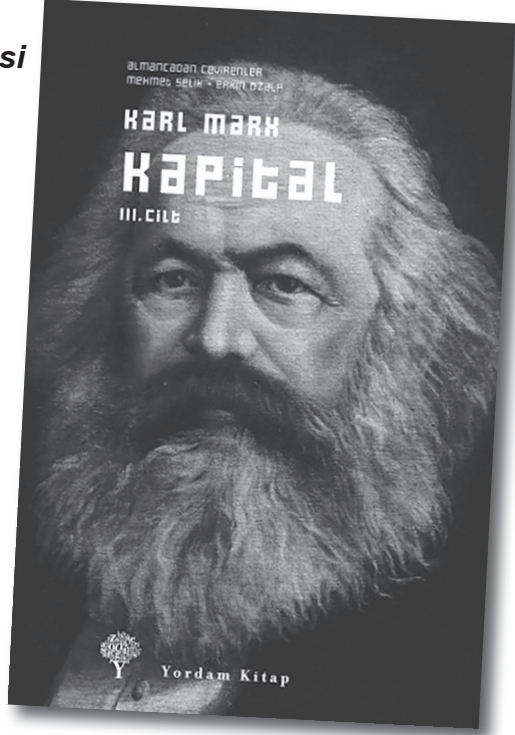
“Bu kitap, ulusal muhasebenin konvansiyonel yolla hesaplanmasıyla Marksist kategorilerle ölçülmesi arasındaki fark üzerine klasik bir çalışma olacak. Kitapta tartışılan artık değer oranı ile üretken olmayan emekçilerin sömürü oranı arasındaki farklılık yeni ve aydınlatıcıdır.”

Ernest Mandel

Kitap Tanıtımı

Kapital - Cilt 3 ***Ekonomi Politğin Eleştirisi***

Kapital - Cilt 3
Ekonomi Politğin Eleştirisi
Karl Marx
Çeviri:
Mehmet Selik - Erkin Özalp
Yordam Kitap

Bu kitap, Karl Marx'ın ve Marksizmin temel yapıtı *Kapital*'in tamamını, Almanca aslından çevrilmiş olarak Türkçe'ye kazandırma, böylece Türkçe Marksist edebiyatın en büyük eksiğini giderme yolundaki girişimin üçüncü ve son adımını oluşturuyor.

Marksist iktisat alanına hâkim çevirmenler Mehmet Selik ile Erkin Özalp'in Almanca aslından Türkçe'ye kazandırdığı eser, titiz bir editörlük çalışmasıyla yayına hazırlandı.

"[Kapital] kesinlikle burjuvaların (toprak sahipleri dâhil) kafasına şimdiye dek fırlatılmış en korkunç güldür."

Marx'tan Becker'e 17 Nisan 1867 tarihli mektup

"Yeryüzünde kapitalistler ve işçiler bulunduğundan beri, işçiler için bu kitap kadar önemli bir kitap çıkmadı."

Friedrich Engels, "Marx'ın *Kapital*'i"

Sovyet tipi sosyalizmin tasfiyesi: Macaristan örneği

Judit Morva

1970’li ve 1980’li yıllarda sosyalist rejimi ve sosyalist değerleri temelden sorgulayan toplumsal bir tabaka güçlenerek politik kamuoyunu başarılı bir şekilde değiştirmiştir.¹ İki sistemin uzlaşmaz antagonizması/tezatlığı yerine, kapitalizmin ve sosyalizmin bir yönde gelişimi ve yakınsaması egemen bir kavram halini almıştır. Bu fikir, genellikle sınıf mücadelesini yadsıdığı gibi, özellikle sınıf mücadelesinin geçmişte olduğu gibi modern zamanlarda da acımasız ve insanlık dışı formlar aldığını göz ardı etmektedir. Bu düşünce reel sosyalizmin ortaya çıkışıyla, sanki insanlığın krizler ve savaşlar dönemini aştığını; rasyonel kararlar ve savların birbirleriyle çarpışmasının sosyal kalkınmaya yol açacağını varsaymaktadır. Bu dönemden beri bu teorik kavram, bir yanılısma olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak, sistem değişikliği adı verilen bir sürecin oluşmasına da katkı sağlamıştır. Şunu rahatlıkla söyleyebiliriz ki, eğer insanlar sonucun ne olabileceğini biliyor olsalardı, kendilerinin yanıltılmalarına izin vermezlerdi. Yani, aldatıcı yanlış ideoloji sistem değişikliğinin

¹ Judit Morva, Macar iktisatçı, gazeteci ve sosyalist militandır. *Le Monde Diplomatique* gazetesinin Macarca olarak internette yayınlanan versiyonunun editörüdür. Bu yazı özel olarak *Devrimci Marksizm* için kaleme alınmıştır. Yazıyı orijinal dili Macarcadan İngilizceye bir başka Macar yoldaşımız olan ve Türkiye’de uzun yıllar görev yapmış bulunan Matyas Benyik tercüme etmiştir. Yazı İngilizce’den Türkçe’ye ise Çağatay Cengiz tarafından çevrilmiştir.

parçası olmuştu.

Sistem değişikliği üzerinden 25 sene geçtikten sonra, şimdi kapitalizm sert ve insanlık dışı bir sistem olarak yürürlüktedir. Eski sosyalist toplumlar hakkında az bilgi bulunmaktadır ve başarıları hakkında tam bir sessizlik hâkimdir. Onlar hakkında konuşulduğunda ise, sadece başarısızlıklardan ve çöküşten bahsedilmektedir. Yine de “refah” kapitalizmi sosyalist ülke deneyimlerinin bir sonucu olarak düşünülmelidir. Büyük sermayedarlar daha esnek davranarak Sovyet bloğunun varlığı altında Keynezyen refah devletlerini kabul etmişlerdi. Bu nedenle, bu eski sosyalist ülkelerde kitlelerin refah düzeyinin oluşmasını sağlayan ekonomik ve sosyal ilerlemenin açığa çıkarılması önem arz etmektedir. Kitleler için böyle bir refah düzeyi daha önce hiç görülmemişti, hatta yakınına bile gelinmemişti: ne savaş öncesinde, ne de sistem değişikliğinden bu yana.

Tarih

Sosyalizmin Macaristan’daki son 10-15 yılında, kapitalizm başarılı bir sistem olarak görünmüş ve halkın bir kısmı - özellikle kendisi için daha fazla rol isteyen entelijansiya - sistem değişikliği için olumlu düşünmeye başlamıştır. Refah kapitalizminin her alanda uygulanacağı, politikada demokrasinin, ekonomide herkesi kapsayan bir refahın hüküm süreceği düşünülmüştür. Elitler, Macaristan’ın çok kısa bir sürede zengin ülkeleri yakalayabileceğini düşünmüşlerdir. Bu görüşün aksine hiçbir sav açıktan savunulamamıştır çünkü Macaristan Sosyalist İşçi Partisi liderliği sola kapalı, sağa ise açıktı. Parti, kendisini verili koşullarda her şeyi başarabilen muteber sol olarak görmüştür. Ancak, çalışma sürelerinin kayda değer bir şekilde azaltılması gibi yeni sol talepler karşılanamaz olarak görülmüştür. Ancak bu yıllarda, refahın hızlı bir şekilde artması sonucunda da parti halk tarafından seviliyordu. Parti liderleri “muhalifler”e açıklık ve hoşgörü tanıyacak kadar kendilerinin politik kabul gördüğünü hissediyorlardı. Sağ sosyal demokrat ve liberal ideolojilerin güvenli bir şekilde yayılmasını demokratik ve pozitif bir adım olarak değerlendirmişlerdi. Ancak aynı zamanda, kitlerinin refahını ve özgürlüklerini genişletecek sol görüşlü arayışlar son bulmuştu. Partinin üst ve orta düzey yönetim kademesi Batı ile olan bir bütünleşmeyi gitgide bir hedef olarak benimsemeye başlamıştı.

Macaristan’da 60’lı yılların sonundan itibaren ekonomi ve devlet tarafından kontrol edilen kurumlar, piyasa ekonomisine açılmaya başlamıştı. Macar firmalarının Batı pazarlarında Batılı şirketlerle rekabet etmesi gerektiği beklenmişti. Döviz cinsinden borçluluğun sistematik artışı nedeniyle ihracat öne çıkmıştı. Piyasanın karakteristik özelliği her zaman daha ucuza satmak olduğundan, bu ekonomik politika kaçınılmaz olarak kısmi bir başarıya yol açmıştı. Aynı zamanda, yurtiçi göstergeler, genel refah düzeyi, güvenceli bir varlık, yüksek kalitede kamu eğitimi, halk sağlığı ile yaygın bir erken emeklilik sistemi (kadınlarda 55, erkeklerde 60), başlıca Batı ülkelerinde olduğu gibi değersizleştirilmiş ve sadece medeniyetin ilerlemesinin bir parçası olarak düşünülmüştü. Bu yıllarda, Macar elitleri mütemadiyen kendilerini zengin Batılılar ile karşılaştırmışlardı. Sosyalist toplum sanki kapitalist

lüksü sağlamayı amaç edinmiş gibi lüks, umulan bir düzey görünümüne gelmişti. Belirli liderler için devletten batıda üretilmiş geniş bir araba ile şoför ve sekreter hizmeti almak “meşru” bir talep olarak görülmüştü. Bu kimseler kendi önemlerini gösterecek şahsi menfaatlerini ve özel tatillerini karşılayabilmekteydiler. Öte yandan eşitsizliğin bir değer olarak benimsenmesi başlamıştı. Bu elitler “önemli” ve “yüksek değerde” iş yapan kimseler için daha çok kazancın sağlanması gerektiğini iddia etmeye başladılar. Müşterek yaşam formları sadece çocuk ve gençlik kamplarında devam etmiş, buna karşılık yetişkin nüfusun ahlaki/yaşam kalıpları gittikçe zenginleşen ve iyi bir hayat yaşayan bireylerden ve ailelerden oluşmaya başlamıştı. Dünya yeniden basitleşmeye başlamıştı: Maddi refah, başarılı insanların erdemi ve doğası haline gelmişti.

Sistem değişikliği süreci

Sistem değişikliği boyunca, iki ideolojinin yakınsaması fikri ve sınıf mücadelesinin reddi, toplumun büyük çoğunluğuna kendi fikir ve isteklerine göre yaratabilecekleri değişimlere en küçük bir şans dahi vermeyen vahşi/yaygın Batı müdahalesi aracılığıyla acilen sonuçlandırılmıştı. Sadece Batılılar tarafından önemli bulunan programları koşulsuz uygulamaya hazır olan Macarların karar alma süreçlerinde kalmalarına izin verilmişti. Amerikalı temsilciler acilen bakanlıklara yerleştirilmiş, üretken kapasiteler özelleştirilmiş, yani sökülmüş, çalınmış ya da Batı tarafından geliştirilen üstün nitelikli ya da – aslında her zaman kamusal olmayan – programlar temelinde hızlandırılmış şekilde parçalara ayrılmıştı. Dış müdahalenin ana unsuru daha sonra AB üyelik sürecini oluşturmuştu. Eski sosyalist ülkeler, müşterek biçimde boş yere AB ile üyelik müzakeresine girmişler ve üretken kapasitesinin ek/tamamlayıcı yolla ele alınması gerektiği yolunda başarısız denemelere girişmişlerdi. Avrupa Birliği’nin Genişlemeden Sorumlu Komiseri Günther Verheugen’in – ismini unutmayalım, aşırı liberal görüşleri sonucunda on milyonlarca insanın geleceğini mahveden ve Ukrayna ekonomisinin “modernleştirilmesini” kabul eden kişi olarak kendisine bu utancı sunalım – her ülkenin kabul koşullarını ayrı ayrı müzakere etmesi gerektiği yönündeki görüşü kabul görmüştü. Bu ise, en şiddetli böl-fethet ilkesinin uygulanmasının kapısını açmıştı. Sistem değişikliği kayıplarının artması ve üyelik kriterlerinin yerine getirilmesi genellikle Macaristan’ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında çektiği kayıplarla değerlendirilir. Üretimin sert biçimde düştüğü, sanayi dallarının yok olduğu ya da önemli ölçüde azaldığı – örneğin gıda sanayi, şeker sanayii, ağır sanayi, gemi yapımı, otobüs üretimi, makine, alüminyum sanayii ve tekstil – açıktır. Birinci Dünya Savaşı öncesinden kalan birçok sanayi bölgesi ve fabrika kapatılmış ya da kullanılamaz hale getirilmişti. Kamu borcu hızla artıp, sonunda başlangıçtaki 20 milyar doların beş katından daha fazla olurken, ülke hızlı bir şekilde ekonomik bağımsızlık ihtimalini kaybetmişti. Böylece, savunmasız bir hale gelmiş bulunmaktayız ve bugün ise ucuz emek tek ekonomik üstünlüğümüz olmakta.

O dönemin politik yönetici sınıfı - Batı’nın beklentilerine hizmet edip, küçük bir

Macar komprador tabakayı yerleştirmeye ek olarak – eski sosyalist sisteme dönüşün engellenmesi yolundaki en akıl almaz ekonomik tedbirlere her zaman başvurmuştu. Batı müdahalesinin derecesi ve Sovyetler Birliği'nin sosyalist sistemi saf dışı ettiği gerçeği birlikte düşünüldüğünde, bu sınıfın başka gerçekçi bir olasılığı kalmamıştı ancak akla hayale gelmeyecek tahribatlar silsilesi içinde düzenlemede bulunmanın ve direnişi dağıtmanın yolunu açmıştı. Batıdaki özelleştirme yanlıları tarafından geliştirilen şok stratejisi boyunca, Macar komprador katmanı çok yüksek oranda zenginleşmişti.

Bir dizi radikal değişiklik, hazır programlar temelinde esasında dışarıdan yönetildi. Yeni kanunların uygulanması ile kooperatiflerin esnek genel performansına, devlet çiftliklerine ve küçük ölçekli özel çiftçilik sistemine dayanan başarılı Macar tarımsal sistemi acilen erken dönemde, hatta 1991/92 yıllarında kolayca tarumar edildi. Bugün siyasi karar alıcılara yakın kimselerin açıkça itiraf ettikleri gibi bu, sistem değişikliği aleyhine kırsal kesimdeki politik örgütlenmeyi önlemek için gerekliydi. Büyük şirketler kaotik ve yozlaşmış özelleştirme süreci ile parçalanmıştı. Yabancı yatırımcılar devlet şirketlerini kapatmak ve kendi ürünlerini satmak amacıyla bu şirketleri çok sık satın almışlardı. Günümüzde ulusal ekonomi hemen hemen bertaraf edildiğinden, eski sosyalist ülkelerdeki halk Batı kaynaklı hijyen ürünlerini, kıyafet ve ev eşyalarını, makine ve tabii ki her türlü günlük tüketim ürünlerini almaktadır. Fabrikaların yeni modern makineleri sıklıkla sökülmüş ve satılmıştı. Bunlar bugün hâlâ dünyanın başka bir bölgesinde çalışır durumda ve fabrikanın satıldığı tüm miktardan daha fazla yüksek kâr getirmektedirler. Günümüzde, eski ve devasa diğer fabrika binaları atıl durumda kalmakta, yavaşça yok olmakta ya da kiracılara kiralanmaktadır. Ancak üretimin daha sonra yeniden başlamaması için çoğunlukla kullanılmaz hale getirilmişti.

Ama üretken kapasitenin paramparça edilmesinin de ötesinde, her alanda radikal ve hızlı değişiklikler ivedilikle hayata geçirilmişti. Değişiklikler her yönde ve derhal başlatılarak bilinçli bir şekilde halkın bir fikir oluşturmalarının önüne geçmek ve kendi çıkarlarını savunmasız bırakmak amaçlanmıştı. Böylece, eğitimdeki büyük başarılar, yani yaygın sekiz senelik temel eğitim yok edilmişti. Sağlık hizmetleri taşeronlaştırılmış, kısmen özelleştirilmiş ve günümüzde de kimin neden sorumlu olduğunun, kimin zenginleştiğinin bilinmediği, tamamen şeffaf olmayan bir sistem haline gelmiştir. Ciddi tıbbi müdahaleler için aylarca beklemek gerekmektedir. Dünya Bankası'nın teklifiyle, emeklilik sistemi kısmen özelleştirilmiş ve 15 sene sonra kamusal emeklilik sistemi ile birleştirilmiştir, ancak artık eski sosyal bakım kalitesini sağlamaktan uzaktır. Bu değişikliğin en büyük kazananı ise finans sektörüdür.

Sivil toplum örgütleri de nobran bir şekilde paramparça edilmişti. 800.000 üyeye sahip tek siyasi parti 1991 yılında bir kongre düzenlemiş, bu kongrede sağ eğilimli kanat galip gelmiş ve ancak 80.000 üye muhafaza edilmişti. Serbest öz örgütlenme adına, sendikalar arasında topyekun bir kaos oluşmuş ve sosyal müşterek yaşam dağıtılmıştı. Bunları takiben, sadece politik iktidar değil aynı zamanda sendikaların

ve partilerin varlıkları da – mülkleri, dinlenme tesisleri, yayın evleri vb. – zorla ellerinden alınma riskiyle karşı karşıyaydı. Geniş özgürlük namına geldiğimiz noktada bugün eğer toplantılar sağcı ya da dinci bir örgütün toplantısı değilse, ücretsiz olarak bir oda alabilmek bile büyük bir sorundur. Her şey için ödeme yapmanız gerekmektedir, sendikalar bile odalarını ücretsiz olarak kullanıma sunamazlar. Şok stratejisinin parçası olarak yerel yönetimler son 25 senedir sürekli bir dönüşüm altındadır.

Yerel sermaye

Demokratikleşme ruhundan ve kaostan yararlanarak zenginliklerinin temel kaynağının dış müdahaleler olduğunun çok iyi farkında olan çok zengin yerel bir kapitalist sınıf yaratılmıştı. Ancak Batı, kendi zenginleşmeleri için kapitalizmin girişinin ve devamının desteklenmesinde böyle bir kapitalist sınıfın yaratılmasına özel önem atfetmiştir. Böylece, Macar ve Batılı büyük sermaye, çelişkili bir ilişki yoluyla birbirine bağlanmıştı. Yerel sömürünün sürdürülmesinde birleşen bu sınıfın ortak çıkarı daha fazla kârda, yani daha düşük ücretlerde yatmaktadır. Bu barbarlığın derecesi ise nüfusun azalmasında ve korkunç bir yoksullukta kendini gösterir. Yağma uğruna keskin bir rekabet ve mücadele devam etmektedir.

Başbakan Orbán’ın politikasının özü şudur: sadece Batı’nın çıkarları için çalışan neoliberallere karşı yerel büyük sermayenin çıkarlarını korumak. Bunu yapmak için de geniş bir halk desteğine ihtiyaç duymaktadır. Peki Orbán’ın bu sistemini büyük ölçüde destekleyen bu dar görüşlü insanlar kimlerdir? Tabii ki, geçtiğimiz 25 sene de gelen ekonomik yoksullaşmanın eşlik ettiği gerilemeden hoşnutsuz, tereddütsüz şekilde özel sermayeye dayalı sağcı bir toplum isteyen kimseler. Bu kesim, eşitlik istemez, bireysel başarıların desteklendiği bir toplum hayal eder. Elbette, uluslararası büyük sermayeye güçlü bir şekilde karşı dururlar ve eğer Batılılar izin verirse küçük sermayenin adil bir sistem getirebileceğini düşünürler. Kamçılanan milli duygular ve “ötekiler” aleyhine yapılan demagoji her zaman başarılı bir tema olarak hükümeti desteklemekte kullanılmıştır. Kamusal söylem sırasıyla Roman karşıtlığı, göçmen karşıtlığı ve uluslararası sermayeye karşı geliştiren anti-Semitik demagojiyle nitelenir haldedir. İdealleştirilen bir geçmişe sadık kalarak, toplumun amacı aileyi, düzgün bir yaşamı ve toplumun geleneklerini korumak olmalıdır. İlkelce dışa vurulan ahlaki beklentiler nedeniyle de kilise tekrar önemli bir rol oynamaktadır.

Yerel sermaye ve onun çıkarlarını temsil eden Orbán hükümeti iki yönde bir savaşım vermektedir: Kısmen çokuluslu şirketler aleyhine pay kapmada bir savaş, kısmen de sömürünün devamı için işçiler aleyhinde bir savaş. Sömürge modeli uyarınca çokuluslu şirketler kendi devletlerini ve kendi çıkarlarının korunması için de AB’yi akıllıca kullanmaktadırlar. Böylece, Orbán hükümeti sürekli ve açık bir muhalefet/tartışma içindedir. Özellikle yerel kamuoyu açısından Orbán hükümetinin ülkenin ulusal çıkarlarını korumada güvence vermesi önem arz etmektedir. Aynı zamanda, felce uğramış durumdaki halk tüm bunlara başkaldırmadan katlanmaya-çağı için sömürünün idame ettirilmesi ve yoğunlaştırılması yönünde keskin bir mü-

cadeleye devam edilmelidir. Tabii ki, bu sermayenin büyük Batılı sermaye ile ortak çıkarları düşük ücretlerin ve kötü çalışma koşullarının korunmasıdır. Ancak, yerel kapitalist sermaye kendi özel çıkarlarını korumakta ve kilise ile aile değerleri tarafından temsil edilen arkaik değerlere ve güçlü toplumsal desteğe dayanmaktadır. Batı sermayesinin bağımsızlık derecesi belirli bir refahı ve toplumsal desteği sürdürebilme yeteneklerine bağlıdır. Böylesi bir amacı, kaynak bakımından zengin ülkelerde elde etmek kolaydır. Orbán'ın ise böyle bir geçmişi yoktur bu nedenle sözlü atışmalara ve provokasyonlara rağmen Batı'nın isteklerini karşılamaya fazlasıyla mecbur kalmaktadır. Bu ise, kendisinin ne kadar ileriye gidebileceğini ve geçimini sağlamak için kime yaşayacağını iyi bilen saray palyaçoluğuna benzemektedir.

Sefalet

Tüm ekonomik faaliyet, düşük ücret yani sefalet üzerine inşa edilmiştir. Büyük Batılı fabrikalar – özellikle Alman ve otomobil sanayisi – hâlâ zahmetli, fiziksel emek gerektiren ve kendi ülkelerinde daha pahalıya yapılabilecek montaj işlerini kurmuşlardır. Öte yandan, genç kitle Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme benzer şekilde göç etmektedir. Her ne kadar, ne Macaristan ne de Avrupa tam bir istatistikî bilgi veremese de, 10 milyon nüfuslu ülkeden göçen kişi sayısı 500-600 bin olarak tahmin edilmektedir. 2014 yılında işçi dövizleri GSYİH'nin yüzde 3'üne denkti ve bu oran o zamandan beri de muhtemelen artmıştır. Bugün ikinci büyük Macar kenti Londra'dır.

Bu umutsuz hava ise ancak daha fazla baskı ile sürdürülebilir. Batı medyasında, Macaristan baskıcı yarı-faşist bir devlet olarak görünmektedir. Kanunların otoriter önlemlere izin vermesi ölçüsünde bu kısmen doğrudur. Ancak bugün, var olan polis ve asker şiddeti en tipik özellik değildir. Baskı aracı derin bir yoksulluktur. Sadece çok sınırlı yardımlar otomatik olarak subjektif haklar temelinde sağlanmaktadır. Aile yardımlarının çeşitliliği genellikle vergi iadesi olarak sağlanmakta böylece resmi evlilik ve beyan edilmiş işler zorunlu bir koşul olmaktadır. Diğer bir deyişle, orta sınıf, devletin sosyal yardımlarından yararlanan kesimdir. Nüfusun % 10-15'lik kesimi mutlak yoksulluk altında, % 40'ı ise asgari geçimin altında yaşamaktadır. Budapeşte sokaklarında dolaşıldığında, her köşe başında bir evsizede rastlanacaktır. Aileler ise civardaki ormanlarda yaşamaktadır. Birçok köyde ise çalışan insan bulamazsınız. En büyük sefalet ise yoksul kırsal bölgelerin kenar mahallelerinde ailelerin elektriksiz ve susuz kulübelerde yaşam savaşı verirken görülür.

Hükümetin bu yoksulluk tehdidini yok etmek istemediği çok açıktır. Kırsal alandaki bu yoksulluk örneğin yerel üretimin desteklenmesi yoluyla basitçe yok edilemez. Ancak sefalet, gözdağının bir aracı olduğundan, hükümetin tüm önlemleri bireysel bağımlılığı arttırmaya ve yoksul insanların tam bir güvencesizlik yani korku içinde yaşamalarına yol açmaktadır. Doğrudan hak temelli işsizlik yardımı sağlamak yerine, hükümetin aldığı ana önlem kamusal bayındırlık işlerinin başlatılması ve genişletilmesidir. Yıllarca çalışmayan insanlar – ikinci ve üçüncü kuşak işsiz aileler mevcuttur – fiziksel olarak tamamen kötüye gitmekte ve normal

yaşama şansı olmayarak toplumun dışına itilmektedirler. Çocukları ise okullarda sorun yaratmaktadır. Ortalama yaşam süresinin düşük olması tipik bir sorun olarak karşımıza çıkar. Bu nedenle, hükümet tarafından ilan edilen kamusal işler birçok insan için yararlı ve insancıl görünmektedir çünkü en azından toplum dışına itilmiş kimseler bu şekilde bir topluluğa girmiş olmaktadır. Ancak, bireyler yerel yönetimlerden bir “iş” talep edip işi alırlar. Kişisel zafiyetler ise sınırsızdır. Eğer kişi işi beğenmez, bir dolap çevirir, sadece kendisi değil aile üyelerinden biri işi kabul etmezse ya da açlıktan ölürse yardım hakkını kaybeder. Birçok durumda, tatbik edilen kamu bayındırlık işleri sahte bir etkinlik haline alır, belediyelerde yapılan temizlik sürekli tekrarlanır. Ancak, kamu çalışanlarının özel sermayedarlara devredildiği durumlarda, amacın ücretleri düşürmek olduğu açıktır çünkü kamu çalışanları asgari ücretin % 60’ını almaktadırlar. Öyle durumlar vardır ki, kişi işinden kovulur ve kamu çalışanı olarak işini bitirmesi için tekrar alınır ve ilk maaşının yarısından daha az ödeme yapılır. Düşük ücret seviyesi nüfusun korunmasızlığına bağlı olduğundan bu korunmasızlık hali önemlidir. Hükümet bu sistemi son derece utanmaz şekliyle “çalışma temelli toplum” olarak adlandırmaktadır. Hükümet destekçileri korunmasızlara karşı derinden bir küçümseme duymakta, toplumun fertleri arasındaki dayanışma yok olmakta, biraz daha iyi durumdaki kimseler insanlık dışı uygulamayı kabul etmektedir ancak istatistikler işsizliğin düşük olduğunu ve hükümet tarafından birçok işin yaratıldığını göstermektedir.

Sonuç

Macar kapitalist sınıfı, sömürünün muhafazasında tam anlamıyla birleşmesine rağmen Batılı kapitalist şirketler, devletler ve Avrupa Birliği ile ilişkiler konularında keskin bir şekilde bölünmüştür. Macaristan’daki kamuoyu çok farklı iki düşünce temelinde kapitalizme destek sunar. Bunlardan birincisi ülkenin geleceğini, Batı’nın etki alanına sıkıca bağlı büyük uluslararası sermayenin gölgesinde tahayyül eder. Diğeri ise yerel büyük sermaye gruplarının varlığının sürdürülmesi ve güçlendirilmesini savunur. Dolayısıyla yerel politik kamuoyu, iki ideolojinin nobranlığında yozlaşmış çatışmalara sahne olur. Bundan da öte, örgütlü sol zayıf olduğundan, iki kapitalist tasavvur sosyalizmin radikal bir reddiyesine dayanan ortak bir kaide gösterme gereği duymaz, dolayısıyla bu konuda birbirlerine bağlanmaktadır.

Radikal değişiklikler kaçınılmaz olarak memnuniyetsizliğe yol açtığından – unutmamalıyız ki 1991/92’de 1.5 milyon kişi anında işini kaybetmiş ve aynı olaylar diğer eski komünist ülkelerde de yaşanmıştır – toplumsal örgütlerin yaratılması gerektiği önemli bir konu olmuştur. Eski örgütler tasfiye edilip parçalanırken en kolay yol memnuniyetsiz kitleyi aktif olarak kontrol altına alabilecek yeni örgütler ithal etmek ancak aynı zamanda bu örgütleri açık şekilde idare edip fonlama yoluyla kontrol altında tutmak olmuştur.

Daha 80’lerde Soros vakfı çok aktif çalışıyordu ve tabii ki Batılı fon kaynakları siyasal dönüşüme hevesli toplumsal katmanların oluşmasına yardımcı olmuştur. Aylık ve yıllık burslar, yayın ve konferans olanakları, önemli Batı üniversitelerinde

akademik kadrolar, ideolojik dönüşüme istekli tanınan sosyal bilimcilere sağlanmıştı.

Protesto konuları hazır biçimde ana kuruluştan alınmakta ya da fonlama yoluyla istenilen doğrultuya yönlendirilmektedir. Neoliberal hükümetler baştayken devlet, Batı eğilimlerini temsil eden sivil toplum kuruluşlarını savunmada çok fedakâr davranmıştır. On binlerce insan, bordrolu çalışma şekliyle ve bir defalık konferans, yayın, gezi vb. gibi birçok tedarikle yanlarına çekilmiştir. Temalar diğer ülkelerdeki benzer örneklerle dayanır: insan hakları, şiddet içermeyen protesto yolları, yeşil ile ilgili birçok konu, feminizm, cinsel ahlak ve davranışları ilgilendiren konular.

Yukarıdakinin aksine, milli kimliğe, dürüst çalışmaya, düzgün aile yaşamına, geleneklerin devamına ve tarihe dayanan “milli” değerlerin korunmasını görebiliriz. Kiliseler, özellikle geleneksel tarihsel kilise daha fazla önem kazanmaktadır, ancak bir sürü tarikat ve Amerikan tarzı kilise de gittikçe güçlenmektedir. Bunlar artan oranda kullanımdadır. Fonlama mevcut durumda doğrudan devletten gelmekte, Orbán hükümeti, sadece kendi temalarını savunan sivil toplum kuruluşlarına ve özellikle de kiliselere emin adımlarla fonlama sağlamaktadır.

Bu iki ideoloji arasındaki keskin çekişmede, mülteci-karşıtı ya da tersinden mültecileri destekleyici sonu gelmez çekişmeler çok tipiktir. Konu, bitmez tükenmez şekilde lehte ve aleyhte olanların çatışmasıdır: Mülteciler insani nedenlerle kabul edilmelidir ya da tersten söylersek geleneksel Avrupa değerleri risk altına gireceğinden onları kabul etmememiz gerekmektedir. Bu önerilerden hiçbirinin uygulanır olmadığı açıktır çünkü neden milyonlarca insanın göçünü desteklemeliyiz ya da tersten söylersek mülteciler on yıllarca bu şekilde yaşatıldıkları gibi insanlık dışı koşullarda yaşatılmamalıdır! Ancak, kişiler birbirleri aleyhine savlar öne sürerken, medya özenle temel soruyu görmezden gelmektedir: NATO güdümündeki savaş ve Ortadoğu’nun toptan tahribatı. Ne ABD’den ya da bir milyondan fazla mülteciyi gemilere bindirip gönderen Avrupa Birliği’nden güvenilir bir bilgi almaktayız. Tecavüze uğramış genç kadınların, kayıp çocukların ve binlerce ölü insanın sorumlularının yargılanmasına dönük bilgi yok. Ancak genel anlamda, neden üçüncü dünya ülkelerinin bitmek tükenmek bilmez bir ucuz emek kaynağı olarak görüldüğünü ve neden ücretlerde eski düzeye gelmediğini yüksek sesle sormak zorundayız. Kısır tartışmalar konuyu başka yöne çekerken kamuoyunun da dikkatini dağıtmaktadır. Tartışmanın iki tarafındaki savlar ne mülteciler için ne de Avrupa ülkelerindeki nüfus için gerçek bir çözüm getireceğinden gerçek bir tuzak özelliği taşır. Ancak tartışma bir yılı aşkın süredir devam etmekte ve sonu ise görünmemektedir. Gerçekte, sivil toplum kuruluşları tarafından fonlanan her türlü konunun özü gereği ideolojik bir aldatmaca olduğu ve kamusal tartışmalardaki sol bir yaklaşımın yerine geçtiği gösterilebilir.

Eski sosyalist ülkelerin kendi kendini tasfiyesi olarak sistem değişikliği, zengin ülkelerdeki dev şirketler iktidarda olduğu sürece, ideolojik aldatmacadan askeri operasyonlara hatta savaşlara kadar elinden gelenin en iyisini yaparak yeni bir toplumun oluşmasına izin vermeyeceğini göstermiştir. Bu ise, kapitalist sistemde

çıkarı olan yerel gruplara dayanmaktadır. Sosyalist ekonominin başarısı, refah artışı ne yazık ki bireysel değerleri, bireysel başarı ve zenginleşmeyi su yüzüne çıkarmış ve teşvik etmiştir. Sosyalizm çoğu insanın mutlulukla aidiyet hissedeceği evrensel insani değerleri ön plana çıkarmakta başarısız kaldı. Diğer bir deyişle, Sovyetler Birliği askeri olarak kendisini savunabilirken, yeni sosyal idealin takdiminde ve ideolojik mücadelede yenildi. Macaristan’da sağcılar geleneksel olarak güçlüdür bu nedenle Macaristan’ın kapitalist sistemi kabul eden sağcı ideolojiler yolunda açık bir ülke haline gelmesi hiç de şaşırtıcı değildir.

Solun tarihsel yenilgisinden sonra, sol iddiaları açık ve kesin olarak iddia etmek ve yeniden örgütlenmeye başlamak çok zor olmaktadır. Toplumun büyük çoğunluğu duyarsızdır ve sefalet de ruhlarda ve düşüncelerde korkunç tahribat yaratmaktadır. Özellikle, yeni insani sol ilişkiler, eşitlik, sömürünün reddi ve özgürleşme umuduna dayanan yeni bir toplum yaratmanın büyük düşü tamamen durma noktasına gelmiştir. Sola yeni bir vizyon gerekmekte, sol milyonlarca memnuniyetsiz kimseye ulaşacak etki alanı geniş planlar hazırlayıp bunları savunmak zorundadır. Bunu yapmak için de sosyalist dönemin kazanımlarına yaslanmak ve bu yılları kötülemeyi bırakmak gerekmektedir.

Sol için klasik Marksist teoriye dönmek yaşamsal önemdedir çünkü sosyalist sistemin çöküşünden sonra Marksist teori küçümsenmiş, en iyisinden miadı dolmuş ve işe yaramaz, en kötüsünden yanlış, şeytanca ve yargılanan bir ideoloji olarak görülmüştür. Elbette Marksizmden ayrılmayan ya da kısmen ayrılan az bir entelektüel hala mevcuttur ancak felsefe, tarih, bilim ve ekonomiyle ilgilenen kimseler açık biçimde Marksizm karşıtıdır ve Marksist ilkeler hakkında acıklı görüşlere sahiptir. Açıkçası “yeni sistem”in ideolojisi eski rejimin ideolojisi ile aynı olamayacağından bu, anlaşılır bir durumdur. Marksizmi bilmeyen yeni neslin komünist cadı avı atmosferinde bu konularla ilgilenmemesi de doğaldır.

Marksizmin aşınması “eski sosyalist ülkelerde” aşama aşama olmuştur. Sözde resmi Marksist ideoloji sistemin sadece adım adım aşınmasını sağlayarak en sonunda da sosyalist sistemin çökmesine zemin hazırlamıştır. Bu nedenle, devrimci özünden sıyrılmış bir Marksizm ile yolları ayırmak o kadar da zor değildi ve bu kırılma sistem değişikliğinden önce kısmen gerçekleşmişti. Nihai yönelim sınıf mücadelesinin reddi demektir. Bununla birlikte, seçilen yol oportünizme ve revizyonizme doğru açılmıştı. Marksizmin devrimci özünü anlayan gerçek Marksist düşünürler önemsenmemiştir.

Marksizm devrimci işçi sınıfı hareketinin ideolojisidir. Geçmişte, revizyonizm hareketin devrimci karakterini kaybettiği noktada ortaya çıkmıştır (Kautsky, Bernstein). II. Enternasyonal’in çöküşünden sonra revizyonist ve oportünist eğilimlere karşı Marksist devrimci gücü yeniden canlandıran ve Marksizmi yeniden hayata döndüren Lenin’dir. Ve devrim dünyanın herhangi bir yerinde yol aldıkça Marksist teori her zaman yeni bir devrim kazanmaktadır. Devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz ve devrimci teori ise sadece Marksizmdir. Ancak gerçek, yaşayan bir Marksizm, hakiki içeriğinden yoksun bırakılmış bir Marksizm değil!

Kitap Tanıtımı

Sınıf, Kültür ve Bilinç

*Sınıf, Kültür ve Bilinç
Türkiye’de İşçi Sınıfı Kültürü,
Sınıf Bilinci ve Gündelik Hayat*
Mustafa Kemal Coşkun
Dipnot Yayınları

Sınıf çalışmaları alanında, sınıf kültürü ve sınıf bilinci konularının oldukça sınırlı işlendiği Türkiye’de, bu konudaki eksiliği gidermeye dönük mütevazı bir girişim olan elinizdeki kitap, toplumsal sınıf sorunsalını toplumsal bilimlerin araştırma gündeminden çıkarma çabasına ve Türkiye işçi sınıfına dair günümüze dek süregelen yanlış yargılara cephe alan bir eser.

Gerek akademik, gerekse popüler tartışmalarda genellikle Türkiye’de bir işçi sınıfı kültürünün olmadığı iddia edilmiştir. Bunu ve bunun rezonansı olan iddiaları, günümüz işçi sınıfından ve mücadelelerinden tanıklıklara başvurarak olumsuzlayan bu kitap, Türkiye’de de -dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi- sürekli oluşmakta olan bir işçi sınıfının var olduğunu ve bu sınıfın yine süreç içerisinde kendisine özgü bir sınıf kültürü ve bilinci yarattığını gösteriyor.

Kitabın benzer çalışmalardan ayrılan önemli bir başka özelliği de, alan araştırması sırasında kendileriyle görüşülen işçileri, araştırmanın basit nesneleri olarak görmemesi, onun yerine eşitlikçi, katılımcı ve sağlıklı bir bilgi üretimi için işçilerle araştırmacı arasında diyalog kuran bir dili ve yöntemi benimsemiş olmasıdır.

Bu özellikleriyle kitap, Türkiye’deki işçi sınıfı kültürünün ve bilincinin anlaşılması bakımından vazgeçilmez bir kaynak olma potansiyeli taşımaktadır.

Neo-liberalizm tuzağında Bulgaristan

Daniela Penkova

1989 yılında Berlin Duvarı yıkıldı ve Orta ve Doğu Avrupa için “geçiş dönemi” denen süreç başladı.¹ Amaçlanan, toplumun ekonomik, siyasi ve toplumsal düzeylerde radikal bir dönüşümüydü. Bununla alakalı olarak Bulgaristan iki ulusüstü kurum, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu tarafından yönlendirilen çok çeşitli kalkınma programlarına tâbi tutuldu. Ülke hızla geniş bir sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ağı ile kuşatıldı ki bunların sayısı bugünlerde 38 bin civarındadır. BM bünyesindeki kurumlar, ulusüstü otoriteler ve STK’lar, Bulgaristan’ın geçişini, o dönemde Üçüncü Dünya Ülkeleri için kullanılmakta olan aynı yöntemler, fikirler ve dil ile düzenleyip koordine ettiler.

Doğu Avrupa’nın “kalkınmasından” “demokratizasyonuna”

“Kalkınma” kavramı 20 Ocak 1949’da dünyaya gelmiştir. O gün, Harry Truman’ın, Amerikan Kongresi’nde birçok ülkeyi “azgelişmiş” olarak tanımladığı

¹ Daniela Penkova Bulgaristan’ın Varna kentinde faal bir sosyalist militan ve iktisatçıdır. Bu yazı, Mart 2016’da Polonya’nın Wrocław kentinde toplanmış olan Doğu ve Orta Avrupa Sosyal Forumu’na sunulan bir tebliğ temelinde Daniela Penkova tarafından *Devrimci Marksizm*’e katkı olarak verilmiştir. Yazı İngilizce’den Türkçe’ye Sarp Solakoğlu tarafından çevrilmiştir.

ve “gelişmiş” ülkeleri de “kalkınma konusunda çalışmak”la görevlendirdiği başkanlık açılış konuşmasını yaptığı gündü:

Daha fazla üretim zenginliğin ve barışın anahtarıdır... Dünya ticaretinin önündeki engelleri kaldıracak ve dünya ticaretinin hacmini arttıracak planlarımızı uygulamaya koymalıyız. Ekonomik toparlanma ve barışın kendisi artan dünya ticaretine bağlıdır... Dünyadaki insanların yarıdan fazlası sefilliğe yakın bir konumda yaşamaktadır... İktisadi yaşamları ilkel ve durağandır... Birleşik Devletler sınai ve bilimsel tekniklerin geliştirilmesi konusunda ülkeler arasında rakipsizdir. ...Kalkınma ihtiyacı olan bölgelere, diğer ülkelerle işbirliği içerisinde sermaye yatırımını teşvik etmeliyiz.²

Amerikan çıkarlarını hayırseverlik maskesi arkasında saklayarak Truman, “Amerikan iş dünyasının, özel sermayenin, tarımın ve bu ülkedeki emeğin işbirliği ile... diğer ülkelerdeki sınai etkinlikleri büyük oranda artırabilecek ve onların yaşam standartlarını ciddi olarak yükseltebilecek” bir teknik yardım programını açıklamakta tereddüt etmemiştir. Dünya o zamandan beri büyük oranda değişti, ama bugüne dek “Üçüncü Dünya” diye adlandırılan gelişmekte olan ülkelerin durumlarında hiçbir değişiklik gerçekleşmedi.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ulusüstü ikiz kurumlar – İMF ve Dünya Bankası - ortaya çıktı. Birleşmiş Milletlerin birçok temsilcisi de aynı dönemde kuruldu – 1945’te FAO (Yiyecek ve Tarım Örgütü), 1946’da UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü) ve UNICEF (Birleşmiş Milletler Çocuk Fonu) ve takiben de 1951’de Birleşmiş Milletler Mülteciler için Yüksek Delegasyonu). Günümüzde kalkınma alanında en büyük dünya ağı olan UNDP de (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) 1966 yılında kuruldu.

Kalkınmayı destekleyen projeler STKlar tarafından yürütülen çok çeşitli etkinliklerle nitelenir. Sayılarının artması “kalkınma endüstrisinin” gerçek patlaması bağlamında ivme kazanan yeni bir olgudur. Bu evrim, 1973 sonrasında, kredi hacmini otuz kat artıran ve bankayı belirli amaçlar güden toplumsal ve kültürel projeleri destekleyen gerçek bir entelektüel yönetici konumuna getiren Robert McNamara’nın liderliği altında, Dünya Bankası’nın politikalarındaki değişimle başladı. 1980’lerde, neo-liberal iktisatçılar, Dünya Bankası’nı, borçlu ülkelerde deregülasyon ve özelleştirme politikalarını dayatmaya çabalayan “Washington Uzlaşısı”nın küresel temsilcisi yapmak için yeniden düzenlediler. STK’ların sayısı alelacele arttı. Bunlardan, Yapısal Uyum Programları’nın (YUP) dolaysız sonuçlarını yumuşatmayı amaçlayan toplumsal yatırımlar için, kendi fonlarını kendilerinin bulmaları bekleniyordu. Yeni ekonomi politikası bağlamında toplumsal dışlanmayla karşı karşıya kalanları ve yoksul insanları destekleyecek kanallar haline gelmeleri için teşvik gördüler. Bazı STK’lar USAID (Amerikan Uluslararası Kalkınma

² http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/50yr_archive/inagural20jan1949.htm.

Temsilciliği) gibi ABD hükümeti temsilcilikleri tarafından salt neo-liberal fikirleri yaymaları için finanse ediliyor, böylece düşünce kuruluşları haline geliyorlardı. Toplumsal programlardan siyasi stratejilere, ekonomiden teknoloji ve bilime, ticari ve sınai politikalardan askeri danışmanlığa kadar birçok alandaki toplumsal politikaları analiz etme işini üstlendiler. 1989’dan bu yana, bu düşünce kuruluşları, pragmatik uzmanlar ile romantik entelektüellerin hükümetlerin eylemlerini denetleyen, liberal demokrasinin ilerleyişine omuz veren ve “komünizmin geri dönüşüne” karşı koruyan özerk yurttaş toplumu fikrinin cazibesine kapıldıkları Doğu Avrupa’da kendilerine yeni bir gelişme alanı buldular. Böylece kalkınma sorunsalı büyük oranda demokratikleşme ile örtüştü ve artık sadece Üçüncü Dünya ile sınırlı kalmayıp, Doğu Avrupa ülkelerine ve hatta 1990’dan bu yana, emeklilikte ve sağlık sigortasında olduğu gibi fedakârlıklar talep eden reformların planlanmasına katılan birçok düşünce kuruluşunun zaten gelişmiş olduğu tüm Batı dünyasına bile genişledi. İlk feda edilen de sosyal devletti.³

Bu iki terim arasında büyük bir benzerlik var - *geçiş* (Berlin Duvarı’nın yıkılmasından sonra Doğu Avrupa’daki ekonomik ve siyasi değişimlere işaret etmek için kullanılır) ve *kalkınma*, zira her ikisi de Batı demokrasilerinin siyasi ve iktisadi modellerinin ihracını ve uyarlanmasını varsayıyor.

Bulgaristan’ın 1989’daki durumu

10 Kasım 1989’da Todor Jivkof (Živkov)’un ülke liderliğinden istifası akşam haberlerinde açıklandığında Bulgaristan halkı derin bir şaşkınlığa düşmüştü. Her ne kadar Berlin Duvarı bir gün önce yıkılmış olsa da “Değişim Rüzgârı” henüz Bulgaristan’da hissedilmemişti. Ama haberler insanlarda büyük bir ümit doğurdu; belki de demokrasi zamanı nihayet gelmişti. Kısa zamanda, yeni ortaya çıkmış olan Demokratik Partiler Birliği’nin varlığı duyuruldu ve ilk serbest seçimlerin tarihi belirlendi.

Ümitler genel olarak siyasi özgürlükle ilgiliydi. Kapitalizm adaletsiz ve sömürücü bir sistem olarak tanımlandığı için o güne kadar Bulgaristan’da sağ görüşleri ifade etmek pratikte imkânsızdı. Sanayideki üretim araçlarının mülkiyeti tamamen devletin elindeydi. Sadece tarım kooperatifleri ve zanaatkarlar bağımsızdı fakat onların da yegâne müşterisi yine devletti. Üretim araçlarının özel mülkiyeti konusunda ısrarcı olanlar yasal takibe uğruyorlardı. Ancak bir avuç insan böyle bir şeyi açıkça öne sürmeye cesaret edebiliyordu. Tek istisna, Bulgaristan’da yasak olan Batı medyasıyla işbirliği yapan muhaliflerdi. Bu medyalarından biri, 1950 yılında ABD Kongresi tarafından CIA eli ile “demokratik kurum ve değerleri, bilgi ve fikirlerin propagandası ile halka yaymak” resmi amacı ile finanse edilen “Özgür Avrupa” radyosuydu.⁴ Radyonun, kapitalist üretim tarzını savunmak için en çok kullanılan argümanlarından biri ise Batı ülkeleri ile ve en çok da ABD ile karşı-

3 Dostena Lavergne – “The Experts of the Transition”.

4 https://it.wikipedia.org/wiki/Radio_Free_Europe.

laştırılan sosyalist ülkelerdeki sözde “yoksulluk”tu. İşte tam da bu nedenle geçiş arifesinde Bulgaristan’ın ekonomik durumunu daha iyi anlamak için eldeki verilere bakmak gerekmektedir.

Amaca en uygun olan, Dünya Bankası’nın ve FAO’nun 1989 istatistikleridir: Kişi başına 2449 dolar GSYİH ve 8,878 milyon nüfus. +877.1 milyon dolarlık pozitif bir ticari denge. Avrupa Birliği’ne üye 15 ülkenin ortalaması olan her 100 bin vatandaşa 777,4 hastane yatağı ortalamasının hayli üzerindeki, her 100 bin vatandaşa 970,2 hastane yatağı.

İmalat sanayileşmişti ve üretimin %80’den fazlası sanayiden gelmekteydi. Bütün üretimin sadece %10’luk kısmı geleneksel ekonomi denen tarımdan geliyordu.⁵ Batı’ya göre Üçüncü Dünya’nın yoksulluğunun temel sebebi sanayileşmenin yokluğu iken, bu durum Bulgaristan için doğru değildi. Fakat bu yine de ulusüstü kurumların, ülkeden, on yıllardır gelişmekte olan ülkelere dayattıkları aynı reformları talep etmelerine mâni olmadı.

Yapısal Uyum Programları (YUP)

Neo-liberal doktrinin gerektirdiği ve Dünya Bankası, IMF, UNDP ve düşünce kuruluşlarının teşvik ettiği dört kilit reform özelleştirme, liberalizasyon, deregülasyon (düzenlemelerin kaldırılması) ve devlet harcamalarındaki büyük çaplı kesintilerdi. Bu reformlar 1980’lerde Yapısal Uyum Programları aracılığı ile gelişmekte olan ülkelere hali hazırda dayatılmıştı. Bunlar, ülkelerin özel yatırımcıların güvenliğini kazanabilmesi için gerekli olduğu dile getirilen bir dizi makroekonomik tedbirlerdi. Yapısal uyum programlarının temel amacı tüm dünya ekonomilerini kapitalist yapmak, böylece onları, uluslararası sermaye tarafından kontrol edilen ortak bir sistem içine yerleştirmektir.

1950’ler, 60’lar ve 70’lerde yoksul ülkelerin ekonomilerinin çok uzun süre Batı emperyalist ülkelerinin sömürgeciliğinin kurbanları oldukları için gelişmiş sanayi ülkelerinkinden yapısal olarak farklı olduğu varsayıldı. Yoksulluktan kurtulmak için ekonomik olarak gelişmemiş ülkeler geleneksel tarım temelli ekonomilerden “*sanayileşmeye*” geçiş aracılığı ile modernleşmeye ihtiyaç duyuyorlardı, Modernleşme Teorisi dedikleri buydu. O zamanlar, bu tarz bir sonuç elde etmek için o dönemde tüm Batı ülkelerinde uygulanan Keynesyen politikaları izlemenin zorunlu olduğu genel kabul görmekteydi. “Kalkınma Ekonomisi,” toplumsal ve ekonomik modernleşmenin ana aktörünün devlet olarak belirlendiği Keynesyen iktisadın “özel” bir durumu olarak görülüyordu.

1980’ler boyunca neo-liberal teorilerin yükselişi ile aynı zamanda ekonomik kalkınmaya ulaşma yöntemleri ile ilgili fikirler de değişti. Yaklaşım hâlâ Avrupa merkezli olmakla beraber, mesele artık, Batı ülkelerinin içerisine sızmaya başlamış olan neo-liberal iktisat teorisinin hükümlerini takip etmeye dönüşmüştü. Uluslararası kurumlar gelişmekte olan ülkelere Yapısal Uyum Programları aracılığı

⁵ http://www.onda.bg/public/biblioteka/dimitar_ivanov/ot_9_do_10_statistika_b.htm.

ile sıkı koşullar altında krediler veriyordu. Eğer ülke imzaladığı koşullara uymazsa finansman kesiliyordu. 2005 yılında Dünya Bankası ve 2002 yılında İMF kredi verme yöntemlerinin gözden geçirilme sürecinin başlayacağını duyurdu. Buna rağmen bugüne kadar imzalanan tüm anlaşmalar, borçlu ülkelere eğitim, sağlık hizmetleri ve su kaynakları yönetimi gibi hassas sektörlerde özelleştirme ve serbestleştirmeye dair sayısı 67’ye kadar çıkan ekonomik koşulu hâlâ kapsamaktadır.

Bulgaristan Dünya Bankası’ndan ilk kredisi için 1990 yılında, gelişmekte olan ülkelere kıyasla çok farklı bir ekonomik konumdayken başvurdu – ülkenin tamamındaki gelişmiş altyapılarıyla, geniş ölçüde sanayileşmişti. Bunun yanı sıra mükemmel bir şekilde işleyen düzenli bir sağlık, emeklilik ve eğitim sistemi inşa etmişti ve neredeyse 900 milyon dolar civarında pozitif ticaret dengesine sahipti.⁶ Üçüncü Dünya ülkeleri ile olan büyük farkına rağmen kreditorler en fakir ülkelere uygulanan koşulları dayattılar: Bulgaristan ivedi bir şekilde, bankacılık sektörü de dâhil ekonomik sektörlerinin çoğunun özelleştirilmesi işlemine başlamalıydı. Bunun yanı sıra ülke tüm fiyatları serbest bırakmalı, piyasalarını serbestleştirerek, düzenleyici tüm kuralları kaldırmalıydı. Resmi olarak belirtilen hedef GSYİH’yi – iktisadi gelişmenin ölçüsü kabul edilen endeks – artırmaktı. 1991 yılında Bulgaristan, Dünya Bankası ile yapısal reformları gerektiren ilk kredisine imza attı. O günden şimdiye kadar her biri reform koşulu taşıyan Dünya Bankası ile 17, İMF⁷ ile de 13 anlaşması bulunmaktadır. İki kurum da ülkenin 1989 yılına kadar elde etmiş olduğu ekonomik ve toplumsal alanlardaki olumlu kazanımların nasıl korunacağını kendisine sormamıştır. Eğer hâlâ birisi bugünün iktisadi koşullarının dar görüşlü Bulgar politikacıların yanlış yönlendirilmiş politikalarının sonucu olduğunu düşünüyorsa, en iyisi bu fikri kafasından atmasıdır. Son 25 yılda yapılan tüm reformlar iki kudretli küresel kurum tarafından geliştirilmiş, dayatılmış ve onaylanmıştır.

Ne çeşit bir iyileşme? GSYİH kalori kaybediyor

Görülen o ki kişisel faziletlerimizi ve toplum değerlerimizi maddi birikimler uğruna çok uzun süre ve çok fazla feda etmişiz... GSYİH hava kirliliğini, sigara reklamlarını ve otoyollardaki katliamlarımızı temizleyen ambulansları içeriyor. Kapılarımız için özel kilitleri ve onları kıranlar için inşa edilen hapishaneleri de içeriyor. Kızılçamların yok edilmesini ve kaotik bir şekilde yayılan doğa harikalarımızın imhasını da içeriyor. Napalm bombasını ve nükleer başlıkları, şehirlerimizdeki isyanları bastıran polislerin zırhlı araçlarını da... ve çocuklarımıza oyuncak satmak için şiddeti yücelten televizyon programlarını da... kısacası hayatı yaşanır kılan şeyleri hariç her şeyi ölçüyor.

Robert Kennedy

⁶ http://www.omda.bg/public/biblioteka/dimitar_ivanov/ot_9_do_10_statistika_b.htm.

⁷ <https://finances.worldbank.org/Loan-and-Credit-Administration/IBRD-Statement-of-Loans-Latest-Available-Snapshot/sfv5-tf7p?#columnn-menu>.

Kalkınmayı ölçmek için kullanılan gösterge bir yıl içerisinde belirli bir ülkede üretilen nihai ürün ve hizmetlerin piyasa değerini gösteren Gayrisafi Yurtiçi Hasıladır (GSYİH). Fakat GSYİH belirli bir toplumun gerçek refah düzeyini hiçbir zaman tanımlayamamıştır. Birçok araştırmacı, iktisadi büyümeye insanların refahındaki gelişmenin uzun süre eşlik etmediğini göstermiştir.

GSYİH göstergesi, Dünya Bankası ve İMF tarafından 1990 yılında Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) yerine getirilmiştir. İki gösterge arasındaki fark önemlidir ve değişikliğin sebebini de göstermektedir: GSYİH bir ülkenin sınırları içerisinde üretilenleri ölçer, GSMH ise belirli bir ülkeye **vatanlaşlık** temelinde geliri ölçmektedir. Bir özelleştirme yapıldığında, üretim o ülke sınırları içerisinde gerçekleşir (ve dolayısıyla GSYİH olarak raporlanır), fakat bu üretimden elde edilen kârın büyük bir kısmı sermaye hareketleri sayesinde yurtdışına ihraç edilir. Örneğin eğer yabancı birisi bir madenin kullanma haklarını alırsa devlete sadece küçük bir ücret ödeyecektir (Bulgaristan'da Kanadalı Dundee Precious Metals firması sadece %1'lik telif hakları ödüyor), kârın büyük kısmını ise yurtdışına ihraç eder. Madenin kârları arttığında GSYİH artacak, fakat firma Kanadalı olduğu için GSMH devletin gelinde bir düşüş gösterecektir. Bulgaristan milli geliri azalırken Kanada'nın gayrisafi milli geliri artmaktadır.

İktisadi büyümenin bir refah ölçüsü olarak kullanılmasında daha bir sürü başka problem de var. Mesela GSYİH, doğal ve insan kaynaklı afetler için yapılan ve ekonomi için iyi kabul edilen harcamaları da içerir, ama bu afetler aslında toplum için trajiktir. Buna bir örnek olarak Meksika Körfezi'nde 2010 yılında 11 insanın okyanusta öldüğü ve milyarlarca litre petrolün denize döküldüğü ekolojik afet verilebilir: bu olay GSYİH'yi on milyonlarca dolar artırmıştır. Son yıllarda Bulgaristan'daki her bir sel faciası kurtarma ve yenileme harcamalarına yol açmış, bunlar da GSYİH'yi artırmıştır. İnanılmaz gelebilir ama her bir doğal afet iktisadi büyüme için gayet hoş karşılanan bir şeydir. Aynı şekilde, halk arasında hastalıkların artması ilaç ve hastane hizmetleri için daha fazla harcamaya yol açar, ki bu da yine iktisadi büyüme olarak kaydedilir.

GSYİH'nin hesaplanış şekli de tartışmalıdır. 1953 yılından bu yana ülkeler, Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu'nun kabul ettiği Ulusal Hesaplar Sistemi (UHS) tarafından önerilen yöntemleri kullanmaktadır.⁸ 1980'lerin sonunda, sadece reel ekonomide üretilen nihai ürünler ölçülüyordu. 1987 yılında İtalya, Avrupa ülkeleri içerisinde UHS'nin yeni önerilerini uygulamaya geçerek GSYİH içine gri sektörün (kayıtdışı ekonominin) tahmini üretimini de dâhil eden ilk ülke olmuş, sonucunda da tam bir günde %18'lik bir artış kaydetmişti. O günden beri diğer ülkeler de yavaş yavaş, kayıt altına alınmamış etkinliklere dair "tahminleri" hesaplamalarına katar oldular. Bu tahminlerin ne derece gerçekçi olduğunu kimse bilemez. 2014 Eylül'ünden itibaren Avrupa Birliği'nin illegal sektör etkinliklerini bile hesaba katmaya başlaması ise gerçek bir skandaldır. Uyuşturucular, kaçakçılık, fuhuş ve

8 SNA <http://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/sna2008.asp>.

yolsuzluk resmi olarak ekonomik büyüme ve dolayısıyla “kalkınma” ölçüsünün bir parçası haline geldi. O zamana kadar “ara ürün” olarak görülen silah üretimi 2014 Eylül’den bu yana “yatırım” haline gelmiştir. Bu tarz etkinliklerin toplum için gerçekten refah yaratıp yaratmadığını ise sormaya bile değmez.

Ekonomik büyüme ve kalkınma göstergesine dair eleştirimi, refahın toplum içinde nasıl bölüşüldüğünü ve nasıl kullanıldığını hiçbir şekilde göstermediğini vurgulayarak tamamlamak istiyorum. Büyük sosyal eşitsizlikler barındıran bir ülke ile refahın daha eşit dağıldığı başka bir ülke aynı GSYİH’ye sahip olabilir.

1989 yılında Bulgaristan’daki refah görece daha eşit dağılıyordu, büyük sermaye mülkiyeti yoktu ve yoksulluk da pratikte namevcuttu. Fakat bir sürü hizmet (kamu sağlığı, eğitim, okul kitapları, öğrenci ve emeklilerin ulaşımı) bedava olduğundan ve (yiyecek, ulaşım, elektrik, su ve benzeri) diğer hizmetler ve mallar da devlet tarafından kimi zaman üretim maliyetlerini aşmayacak biçimde sabitlenmiş fiyatlardan satıldığından GSYİH o zamanlar göreceli olarak düşüktü. Özelleştirmelerden ve fiyatların serbest bırakılmasından sonra fiyatlar ölçsüz bir şekilde arttığı için GSYİH da artış gösterdi. Bu sebepten GSYİH bize herhangi bir ekonominin durumunu doğru bir şekilde göstermeye yardımcı olacak ölçü olamamaktadır.

Bulgaristan’daki ekonomik felakete tanık olanlar ülkeyi boğan yoksulluğun yayıldığını da görmüşlerdir ve kalkınma iktisatçılarının, 1989 yılına kıyasla GSYİH neredeyse üç katına çıktığı için (kişi başına 2449 dolardan 7498 dolara⁹) bugünlerde Bulgaristan’da yaşamın çok daha iyi olduğu yönündeki iddialarıyla karşılaştıklarında muhtemelen kafaları karışacaktır.

Fakat insanların 1989 yılındaki ekonomik durumları ile bugünkü arasındaki karşılaştırmayı hangi endeks doğru bir şekilde yapabilir? Uluslararası istatistikleri incelerken, FAO tarafından on yıllardır kullanılan epey ilginç bir göstergeye rastlarız – günlük kilokalori olarak ölçülen kişi başına yiyecek tüketimi. Kimsenin, basit fizyolojik kısıtlar sebebi ile günlük tüketimin çok üzerinde kilokalori tüketemeyeceği göz önüne alındığında, bu çok uygun bir ölçü gibi gözüküyor. FAO verilerinden 1989 yılında Bulgaristan’da kişi başına günlük 3623 kilokalori tüketildiği ve ülkenin, Batı ülkelerinin hepsinin önünde, dünyada dördüncü sırada olduğu görülüyor (Fransa 8., İtalya 9., Avusturya 11., ABD 14. ve dünya kişi başına günlük ortalama tüketim ise 2635 kilokalori idi). FAO’nun son verisi 2011 yılından olup, bundan, Bulgaristan’ın 4. sıradan 81. sıraya gerilediği görülüyor; günlük ortalama tüketim eskiye nazaran %25 daha az olup, 2877 kilokaloridir (yaşamak için gereken asgari miktar 2400 kilokaloridir). Karşılaştırma olsun diye Gana 65. sıradadır.¹⁰

Retorik

Her ne kadar ulusüstü kalkınma kurumları temel amaçlarının “yoksulluk ile sa-

9 http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?order=wbapi_data_value_1990%20wbapi_data_value%20wbapi_data_value-first&sort=asc.

10 <http://www.fao.org/statistics/en/>.

vaş” olduğunu beyan etseler de, tamamen etkisiz olduğu kanıtlanmış iktisadi reformları talep etmeyi sürdürürler. Ana varsayım, zenginliği sadece serbest piyasanın ve sıkı bir şekilde kısıtlanmış devlet müdahalelerinin garantilediğidir. Ülkeler, kendi halklarının refahını arttırmada kendi takdirlerine göre hareket etmelerine izin verilmeyerek, neo-liberal politikaları benimsemeye zorlanmaktadır. Sonrasında da yaşam koşullarının iyileşip iyileşmediğine bakılmaz, sadece önerilen politikaların ne derece uygulandığı ölçülür.

Dışarıdan dayatılan reformların reklamının yapılması, STK kisvesi arkasına gizlenen düşünce kuruluşlarının işidir. Projeleri, aralarında Amerikan USAID’in öne çıktığı büyük kalkınma ajansları tarafından finanse edilmektedir. USAID’i ülkede temsil eden vakıf “Bulgaristan için Amerika”dır. Düşünce kuruluşları bugüne kadar Üçüncü Dünya ülkelerinde kullandıkları aynı retorığı kullanırlar. Demokrasi, reformlar, iyi yönetim, yurttaşlık oluşumu, özgürlük, kalkınma ve bunun gibi şeyler hakkında konuşmaktadırlar. Yukarıda listelenen “reformları” dayatan kredilere “yardım” adı verilmektedir. Dünya Bankası ve diğer ajanslar “yardım veren” olarak tanımlanır ve halkın çıkarına olan her türlü siyasi fikir ise doğrudan “popülizm” olarak yaftalanır. Amaç, Pierre Bourdieu’nün betimlediği metotları kullanarak, kamuoyunu oyuna getirmektir:

Resmi olanı yeniden üreten, bir sahne oluşturarak, daha önce (duyusal, görsel anlamda) mevcut olmayanın nasıl üretileceğini (kelimenin etimolojik anlamı ile **producere**, gün ışığına çıkarılacağını) yani imal edileceğini bilir ve onun adına konuşur. Neyin adına üretme hakkı varsa onu üretmelidir. Sahne kurmadan, biçimler yaratmadan, mucizeler gerçekleştirmeden olmaz. Bir söz sanatçısı için en sıradan sözsel mucizedir, retorik başarıdır. Kelimelerini meşrulaştıran şeyleri, yani hangi otorite adına konuştuğunu sunmak zorundadır.¹¹

Dünya Bankası Kalkınma Araştırmaları Grubu yöneticisi Paul Collier’in “En Alttaki Milyar” kitabı kullanılan retorığın önemli bir örneğidir.¹² Collier, son on yılların kalkınma ajansları politikalarına sıkı sıkıya bağlı tipik bir neo-liberal iktisatçıdır. O çok bildik “özgürlük, demokratikleşme, yardımlar, geçiş, yoksulluğa karşı mücadele” dilini kullandığı kitabında “şok terapilerini” destekler ve bu politikaları uygulayan siyasetçileri de “cesur reformcular” ilan eder. Farklı bir ekonomik güzergâh izlemeye cesaret eden ve mevcut fonları devlet sosyal hizmetlerini inşa etmekte kullanan herkes “diktatör” olarak yaftalanırken, reformlara muhalefet edenler “politik olarak güdülenmiş” ve “Marksistler” olarak adlandırılır. Örneğin Blaize Compaore’nin neo-liberal politikalarını övmektedir:

“On yıldan uzun bir süredir Uganda ve Burkino Faso hükümetleri, korkunç öncellerinin yarattığı hasarı kısmen düzelterek tatmin edici kalkınma oranları sergile-

¹¹ <http://bg.mondediplo.com/article848.html>.

¹² Paul Collier 1998-2003 arasında Kalkınma Araştırmaları Grubu’nun yöneticisiydi. Şimdilerde Uluslararası Büyüme Merkezi yöneticiliği yapmaktadır.

mişlerdir.” Bu örnekte “korkunç öncel,” Keynesyen politikaları uygulayan ve 1987 yılında Fransa, ABD ve Liberya orduları destekli bir darbe ile Blaise Compaore tarafından devrilen Thomas Sankara’dır.¹³

Bunun ötesinde, Collier ekonomik büyümenin yoksulluğu azaltacağını iddia eder, fakat bu büyümeden elde edilen kârın sınırların ötesine ihraç edildiğinden söz etmez (GSYİH’nın GSMH ile yer değiştirmesini hatırlayın) ve ülke geliri içerisinde kalan kısmın nüfusa nasıl dağıldığı sorusunu da es geçmez. Aynı iki ihmal Bulgaristan’daki tüm neo-liberal iktisatçılar ve düşünce kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Collier hatta neo-liberal politikaların yoksulluğu azalttığı iddiasıyla gerçekliği de reddeder. Başarısızlığın inkârının mümkün olmadığı durumlarda ise kötü şanslı suçlar: “Nijerya’nın iktisadi politikalarının en iyi dönemi 1980’lerin sonlarındaki reform dönemi idi, fakat bu reformların faydaları dünya petrol fiyatlarında meydana gelen çöküşle tamamen yok oldu.”¹⁴ Collier en radikal “reformist” hattı savunmakta, Naomi Klein’in *Şok Doktrini – Felaket Kapitalizminin Yükselişi* kitabında gayet güzel betimlendiği şekilde (**“bazen acı verici olsa da gerekli”**) neoliberal reçete paketlerinin topyekün ve ani kabulü için çağrıda bulunmaktadır.

Collier Afrika’daki Amerikan müdahalelerini övmeyi asla bırakmaz, bunları “gerçekten muhteşem” olarak adlandırır. Ondan, aynı zamanda, “demokrasiyi yaymanın ABD’nin Orta Doğu’daki açık - hatta en önde gelen - gündemi” olduğunu da öğreniyoruz. Demokrasi ile ABD’nin Suudi Arabistan, Mısır, Katar ve Bahreyn’deki acımasız rejimlere verdiği destek arasında bir ilişki bulmak zor. ABD ve Britanya’nın “tabandaki milyar”ı oluşturan ülkelere müdahale etmeye “ahlaki olarak mecbur olduğu” argümanını öne sürdükten sonra, barışı korumanın “reformistlere” hayati bir fırsat sunduğunu da belirtir.

İç savaştan sonra reformun daha olası olduğuna dair garip görünen bir sonuç var... Bu iki çelişkili sonuç birbiri ile nasıl bağdaştırılabilir? Sanırım bize, çatışma sonrası durumun epey istikrarsız olduğunu gösteriyorlar... Bu, başarısız devletlere yardım etmeye yönelik politika müdahalelerimizin farklı durumlar arasında ayırım yapması gerektiği, çatışma sonrası durumları büyük fırsatlar olarak değerlendirmek gerektiği anlamına geliyor.

Bu, Naomi Klein tarafından şu şekilde betimlenen “şok doktrininin” pragmatik bir örneğidir:

“Diğer tüm doktrinler gibi şok doktrini de bir iktidar felsefesidir. Siyasi ve iktisadi hedeflerinize nasıl erişeceğinize dair bir felsefedir. Ve de radikal serbest piyasa fikirlerini dayatmanın en iyi yolunun, en iyi zamanının bir büyük şokun ertesi olduğunu kabul eden bir felsefedir. Şimdi, bu şok ekonomik bir çöküş

13 Bkz. Silvestro Montanaro’nun belgeseli: “... e quel giorno uccisero la felicità” “, <https://www.youtube.com/watch?v=GPCNq-T7yDY>

14 Paul Collier, *En Altta Milyar*.

olabilir. Doğal bir afet olabilir. Terörist bir saldırı olabilir. Bir savaş olabilir... Bu krizler, bu afetler, bu şoklar tüm toplumu zayıflatacaktır. Şaşkınlığa uğratacaktır. Şirazesini kaydıracaktır. Ve bir pencere açılır, tıpkı sorgu odasındaki pencere gibi. Ve o pencereden iktisatçıların “ekonomik şok terapisi” dediği şeyi sokabilirsiniz. Bu bir tür, ülkenin aşırı makyajlanmasıdır. Hepsi birdendir. Yani şuraya bir reform buraya bir reform değil, 1990’larda Rusya’da gördüğümüz, işgalden sonra Paul Bremer’in Irak’a dayatmayı denediği türden radikal bir değişikliktir.”¹⁵

Collier’in kitabından tüm o liberalleşme, demokratikleşme ve yoksulluğa karşı savaş retoriğinin arkasında, tüm gerekli yöntemleri, tamamen haklı kabul edilen askeri güç de dahil, kullanarak, tüm ülkelerde neo-liberal serbest piyasa politikalarını dayatma niyetinin yattığını anlayabiliyoruz.

Sonuçlar

Büyüme için büyüme kanser hücresinin ideolojisidir.
Edward Abbey, “Desert Solitaire”

25 yıllık demokratikleşme ile Bulgaristan nüfusu 1.6 milyon azaldı. 2013’te nüfus 7.245.677 idi. Çalışabilir durumdaki yurttaşların birçoğu yurtdışında iş bulmak amacı ile ülkeyi terk ediyor. Ülkenin karşılaştığı en büyük sorunlardan birisi beyin göçüdür, birçok üniversite mezunu Batı’ya göç etmektedir. Yoğun göçe rağmen Bulgaristan’da 2013 resmi verilerine göre halen %13 oranında, 433.200 işsiz bulunmaktadır.

1991 yılından beri hep negatif olan ticaret dengesi 2013 yılında eksi 4.794.578 dolardı.¹⁶ Yine de GSYİH üç kat artarak kişi başına 7498 dolar seviyesine ulaşmıştı.¹⁷

Hastane yatağı sayısı 100.000 kişi başına 606,9’a düştü. Dünya Bankası ve İMF’den gelen kredilerin koşulları uyarınca sağlık ve eğitim sistemlerinin yeniden yapılması, finansal kurumların “yardımlarının” sosyal sektör ve orada çalışan insan kaynakları üzerindeki negatif etkisini gayet iyi gösterir. Geliştirilmeleri ve yenilenmeleri gerektiğini kabul etmiş olsak bile, bu sektörlerde yapılan radikal değişiklikler o ana dek elde edilmiş tüm olumlu kazanımları yerle bir etmiştir. Ek olarak bu sektörlerin %70-80 kadın olan çalışan sayısı devasa bir düşüş göstermiştir. Diğer bir sürü yeniden yapılandırma ve özelleştirme örneğinde olduğu gibi bu örnekte de reformlar çoğunlukla kadınlar üzerinde son derece olumsuz etkiler yaratmıştır. Uluslararası kurumlar ve ulusal devletler, reformların insani yöndeki etkisini dikkate almamaktadır. 1989 sonrası geçiş yıllarında Bulgaristan nüfusunun sağlık durumu kötüleşmekte, ölüm oranları (özellikle de çalışabilir durumdaki er-

¹⁵ http://www.democracynow.org/2007/9/17/the_shock_doctrine_naomi_klein_on.

¹⁶ http://www.trademap.org/Product_SelCountry_TS.aspx.

¹⁷ <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>.

kekler arasında kalp ve damar hastalıkları sebebiyle) artmakta, demografik büyüme azalmakta (şimdi negatiftir, -0,8) ve toplumsal eşitsizlik derinleşmektedir.¹⁸

Gelişmekte olan ülkelere yıkıcı sonuçları ile dayatılan neo-liberal tedbirlerin, eski Sosyalist Blok ülkelerinde de benzer yoksullaştırıcı etkilere sebep olduğu aşikârdır. Fakat bu örnekte, Bulgaristan’da geçiş döneminin şafağında ne kadar gelişmiş olduğu akılda tutulursa, sanayileşmenin eksikliği gibi bir bahane öne sürmek imkânsızdır. Bulgaristan örneğinde, kalkınma politikalarının yok edemediği, “doğasında olan” bir yoksulluktan bahsetmiyoruz. Burada iyi işleyen bir sanayinin ve toplumsal yapının bütünüyle yerle bir edilmesinden bahsediyoruz. Açlığı ve yoksulluğu bu neo-liberal “kalkınma” politikaları getirmiştir ve şimdi kendimize şunu sormak zorundayız: Tüm bunlardan kurtulmanın tam zamanı değil mi? Ve eğer öyleyse, hangi iktisadi politikalarla başlamalıyız?

18 http://www.publichealthreviews.eu/upload/pdf_files/9/Georgieva.pdf.

Kitap Tanıtımı

Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm

Kod Adı Küreselleşme

21. Yüzyılda Emperyalizm

Sungur Savran

Yordam Kitap

Küreselleşme, toplumsal bilimlerden siyasete, kültürden günlük hayata her alanda günümüz tartışmalarının kilit kavramı olarak sunuluyor. Küreselleşme ile birlikte yepyeni bir çağın başladığı, ulus devletin gününün dolduğu, emperyalizmin geride kaldığı, insanlığın kucaklaştığı ileri sürülüyor. En önemlisi, küreselleşmenin mevsimler kadar kaçınılmaz, geri çevrilemez bir süreç olduğu iddia ediliyor.

Sungur Savran, bu kitapta küreselleşme teorilerini ayrıntılı biçimde irdeleyerek efsane ile gerçeği birbirinden ayırmaya yöneliyor. Ulaştığı sonuç, ne küreselleşme taraftarlarının ne de küreselleşmeyi ulusalcı bir temelde eleştirenlerin günümüz dünyasını kavramakta bize rehber olabileceği. Kod Adı Küreselleşme, bugüne kadar söylenenlerden farklı olarak, küreselleşmenin bir sınıf mücadelesi olduğunu, uluslararası sermayenin, özellikle de onun yeni hakim dilimi olan “mega kapital”in, işçi sınıfı ve emekçilere bir sınıf taarruzu olduğunu ortaya koymayı hedefliyor.

Savran küreselleşmeye karşı ulusalcı bir karşı koyuşun ne mümkün ne ilerici olduğunu ileri sürüyor. Küreselleşmenin insanlığı bütünleştirme yolundaki aldatıcı söylemini de deşen yazar, küreselleşmeyi “tebdil-i kıyafet etmiş milliyetçilik” olarak niteliyor. Savran’a göre, insanlığın kurtuluşu ne küreselleşmenin sözde kardeşleşmesinde ne de ulusalcılığın bölünmelerindedir. Marksist enternasyonalizm insanlığa bugün her zamankinden daha fazla gereklidir.

Lenin'den sonra¹

Sait Almış - Mehmet İnanç Turan

Stalin'in, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) sekreteri olmasından bu yana yaklaşık olarak bir asır geçmiş. Hruşçov'un, Stalin'i 1956'da XX. Kongre'de eleştirmesinden bu yana ise yarım asır geçmiş. Tarihin en büyük öğretmen olduğunu bilmeyenler şöyle düşünebilir: Artık tarihin tozlu arşivlerinde kalmış bu iki SBKP liderlerinden bize ne? Bugün bunları gündeme getirmenin ne yararı var?

Sovyetler Birliği'nin niçin yıkıldığının yanıtı, Sovyetler Birliği'nin tarihi içinde gizlidir. Lenin'den sonra yaşananları bilmeden, Sovyetler Birliği'nin yıkılış nede-nini anlamak olanaklı değildir. *Lenin'den Sonra* adlı kitabımızı bu bakış açısıyla yazdık.

Polemiğin “sihirli” bir yanı var. Polemik sürecinde bir düşünce çınlıçılak ortaya çıkar. Tartışmaya katılanlar düşüncüyü soyarlar. Bir görüşün, karşıt bir görüş tarafından eleştirilmesi de yarı yarıya böyle bir etki yaratır. Biz de kendimize karşıt görüşlü bir yazarı seçtik. Lenin'in ölümü sonrası yaşanan süreci, karşıt görüşlü yazarımız Grover Furr üzerinden tartışarak aktardık. Grover Furr'un polemiğe temel aldığımız *Hruşçov'un Yalanları* adlı kitabı, Yordam Kitap tarafından yayımlandı.

¹ Bu yazı Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan'ın yazdığı, Ütopya Yayınları'nın yayımladığı, *Lenin'den Sonra* adlı kitaptan derlenmiştir.

Lenin'in vasiyetnamesi

Lenin Mayıs 1922'de hastalandı. Ancak hastalığı elverdiğince ülke ve parti sorunları ile ilgilenmeye devam etti. Partinin geleceği konusunda kaygılara kapılmıştı. Partinin bölünebileceğinden korkuyordu. 23 Aralık 1922'de, Nisan 1923'te toplanacak 12. parti kongresine iletilmek üzere bir mektup kaleme aldı ve bunu Stalin'e gönderdi. Lenin bu mektubunda partinin Merkez Komite üye sayısının artırılmasını istiyordu. Bölünmeyi zorlaştıracak bir önlemdi bu!

24 Aralık 1922'de ikinci bir mektup kaleme aldırdı Lenin. Bu mektupta Merkez Komite üyelerinin özelliklerini ele alıyordu. 4 Ocak 1923'te, 24 Aralık'ta yazdığı mektuba Stalin üzerine bir bölüm daha ekletti: Stalin'in parti genel sekreteri olarak muazzam bir yetkiyi elinde topladığını, bu yetkiyi dikkatli kullanabileceğinden emin olmadığını yazdırdı. Ayrıca Stalin'in kaba olduğunu, genel sekreterlikten alınmasını önerdi.

Bu son bölümün ve ikinci mektubun kendisinin ölümünden sonra ilk parti kongresine sunulmasını eşi Krupskaya'ya vasiyet etti.

Lenin 21 Ocak 1924'te öldü. Partinin 13. kongresi Mayıs 1924'te toplanacaktı. Lenin'in vasiyetine uygun olarak Krupskaya'nın bu belgeleri partiye iletmesi gerekiyordu. Krupskaya 18 Mayıs 1924'te bu vasiyeti partiye iletti. Ama parti Merkez Komitesi bu "vasiyetnameyi" 13. Kongre'de okumadı. Sadece birtakım delegelere "gizlice" okutmakla yetindi. Krupskaya'nın direnmesine rağmen Lenin'in vasiyeti yerine getirilmemiş oldu. Max Eastman 1926'da bu vasiyetnameyi *New York Times*'ta yayımladı.

Şimdi polemik yapacağımız yazarımızın bu konuda söylediklerine gelebiliriz. Grover Furr, Lenin'in bir vasiyeti olduğunu kabul etmiyor, bunu Hruşçov'un bir yalanı olarak görüyor. Şöyle yazıyor: "Hruşçov XX. Kongre delegelerine dağıtılan belgenin "parti tarihinde Lenin'in 'vasiyeti' olarak bilinen" belgeler olduğu konusunda **yalan** söylemişti. Tersine Lenin'in son mektupları Bolşevik çevrelerde hiçbir zaman onun 'mirası' olarak değerlendirilmedi."

Yazar, "vasiyetname" sözcüğüne takılıyor. Lenin'in mektuplarının başında gerçekten böyle bir sözcük yok. Ama bu mektupların **ölümünden** sonra okunmasını eşi Krupskaya'dan istemesi bir vasiyettir, yazdıkları da vasiyetname anlamına gelir.

Yazar, Lenin'in bu mektuplarda üzerinde durduğu konuların içeriği hakkında suskun kalıyor. Lenin'in Stalin'in görevden alınmasını istemesi konusunda bir yorum yapmıyor. Lenin geriye bıraktığı bu iki mektupta Stalin için ne demişti?

Stalin yoldaş genel sekreter olmasından bu yana geçen süre içinde elinde olağanüstü yetki toplamıştır. Ve ben elindeki bu muazzam yetkiyi her zaman dikkatle kullanacağı konusunda emin değilim.

2 Grover Furr, *Hruşçov'un Yalanları*, çev. Tansu Akgün, Yordam Kitap, 2008, s. 22.

...

Stalin gereğinden fazla kaba. Komünistler arasında, bizler arasındaki ilişkilerde kesinlikle rahatsızlık vermeyen bu eksiklik, bir genel sekreter için kabul edilemez nitelik haline geliyor. Yoldaşlar; ben bu nedenle Stalin'in başka göreve getirilmesi konusunu görüşmenizi öneriyorum. Bu göreve, Stalin'e göre her şey bir yana tek bir olumluluğu olan, yani daha sabırlı, ağırbaşlı, kibar ve başkalarına daha çok dikkat gösteren kaprissiz vb. bir yoldaş önerilmeli.³

Yazar, Lenin'in bu görüşlerini bir bilim insanı titizliği ve tarafsızlığı ile inceleyeceğine geçiştiriyor. Çünkü Lenin'in dile getirdiği Stalin hakkındaki kaygılar yazarın hoşuna gitmiyor.

Bu değerlendirme ister bir vasiyet olarak kabul edilsin, isterse edilmesin, Lenin'in geriye bıraktığı bir mirastır. Hem de öyle bir mirastır ki, Lenin'in öğüdü tutulmadığı için, Stalin dünya komünist hareketine büyük zararlar verebilmiştir.

Lenin'in Stalin'e mektubu

18 Aralık 1922'de SBKP (MK) Genel Toplantısı'nda Lenin'in görevlilerle görüşmesine ve mektuplaşmasına engel olunması yönünde bir karar alınmıştı. Bu işlerin denetimi de Stalin'in sorumluluğuna verilmişti.

Lenin bu kararı dinlemiyor; daha önce bahsettiğimiz mektuplara ek olarak, Gürcü ulusal sorunuyla ilgili mektuplar kaleme alıyordu. Özellikle bu sorunla ilgili olarak kaleme aldırıldığı 31 Aralık 1922 tarihli metinde, Stalin'i "nasyonalist sosyalist" olarak suçluyordu.

Krupskaya, Lenin'in destekçisiydi; Lenin'i partinin durumu hakkında bilgilendiriyordu. Stalin ise Krupskaya'yı kontrol ediyordu. Krupskaya, Lenin'in bir mektubunu yazdığı için, Stalin tarafından Aralık 1922'de kabaca azarlanmıştı. Krupskaya bu olayı Politbüro başkanı Kamanev'e gönderdiği bir mektupla açıklamıştı. Zinovyev de mektubu okumuştı. Krupskaya, Stalin'in kendisine kaba bir oyun oynadığını, özel hayatına saygısızca müdahale ettiğini söylüyordu: Mektupta şöyle cümleler vardı:

Stalin, Vlad. İlyiç'in doktorların izniyle bana dikte ettirdiği nispeten kısa mektupla ilgili olarak dün bana **çok kaba bir oyun** oynadı. Ben partiye daha dün girmedim. 30 yıl boyunca tek bir yoldaşımdan kötü bir söz duymadım. (...) Lütfen beni özel hayatıma saygısızca müdahale edilmesinden, **seviyesiz küfürlerden ve tehditlerden** koruyun. Stalin'in gözünü korkutmak için denetleme komisyona başvurabilirim, ama bu aptalca tartışmaya harcayacak ne kuvvetim ne de zamanım var. Ama sinirlerimin çok gerildiğini söylemeliyim.⁴

Krupskaya 5 Mart 1923'te Stalin'in tutumunu Lenin'e anlatmak zorunda kaldı

3 V.İ. Lenin, aktaran Tarık Demirkan, *Bitirilmemiş Devrim*, Amaç Yayınları, 1988, s. 25-27.

4 N.K. Krupskaya, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 21.

ve bu olayı önemsememesini Lenin'den rica etti. Buna rağmen Lenin, Stalin'e aynı tarihte (5 Mart 1923'te) bir mektup yazdı, özür dilemesini istedi. Lenin'in mektubu şöyleydi:

Yoldaş Stalin'e

Çok gizli, özel,

Kopyaları Kamenev ve Zinovyev yoldaşlara

Çok Saygıdeğer Stalin Yoldaş,

Karıma telefon edip hakaret edecek kadar kabalaştınız. Kendisi söylenenleri unutmaya hazır. Yine de Zinovyev ve Kamenev'e olanlardan söz etmiştir. Benim ise bana karşı yapılanı öyle kolayca unutmaya niyetim yok ve karıma yapılan her şeyi bana yapılmış sayacağımdan kuşku duyulmamalı. Dolayısıyla sözlerini geri alıp özür dilemeyi mi, yoksa aramızdaki ilişkileri koparmayı mı yeğleyeceğinizi düşünmenizi istiyorum.

Saygılarımla,

LENİN⁵

Stalin 7 Mart 1923'te Lenin'e yanıt verdi. Yaptığı davranışın Lenin'in sağlığını korumak için olduğunu belirtti. Lenin'den yarım ağızla (suçlu olduğunu kabul etmeyerek) özür diledi. Mektup aynen şöyleydi:

Lenin Yoldaş!

Beş hafta önce sadece eşiniz olarak değil, eski bir parti yoldaşım olarak da gördüğüm Nadejda Konstantinovna'yla bir telefon görüşmesi yaptım ve yaklaşık olarak şunları söyledim:

'Doktorlar sağlığına yeniden kavuşabilmesi açısından çok önemli olduğu için İlyiç'e politika ile ilgili bilgilerin verilmesini yasakladı. Siz, N. K. görünüşe göre bu yasağa karşı geliyorsunuz. İlyiç'in hayatıyla oynayamazsınız' vb.

Bu sözlerimde size "karşı", sizin en kısa sürede sağlığınıza kavuşmanızı sağlama amacından başka herhangi bir kaba ya da kabul edilemez bir tavır olduğunu düşünmüyorum. Ayrıca bu yasağın uygulanmasını sağlamanın görevim olduğunu düşünüyorum.

N.K. ile sonradan yaptığımız görüşmeler bunun bir yanlış anlaşılma olduğunu ortaya koydu, zaten başka bir şey olamazdı ve olamaz.

Bununla birlikte, bu konuda **ne "suçum" olduğunu ve bunu benden neden istediğinizi anlamama rağmen** bu konuşmadaki sözlerimi 'geri almamı' istiyorsanız, geri almaya hazırım.

J. Stalin⁶

5 V.İ. Lenin, aktaran Moshe Lewin, *Lenin'in Son Mücadelesi*, çev: Seyfi Öngider, Mer Yayınları, 1992, s. 87.

6 Grover Furr, a.g.e., s. 311.

Stalin'in özür dilemesinin ne kadar inandırıcı olduğuna okuyucu karar verebilir. Ama bu önemli değil, tartışacağımız konu Lenin'in 5 Mart 1923 tarihli mektubunun gerçek veya sahteliğidir.

Bu konu niçin önemli? Yazarın bilimsel bir mantıktan uzak olduğunu göstermesi açısından önemli. Yazarın mantığı Stalin savunuculuğuyla o kadar körleşmiş ki, Stalin'den çok Stalinci geçinerek, Lenin'in 5 Mart 1923 tarihli Stalin'i eleştiren mektubunun sahte olabileceğini söyleyebiliyor. Diyor ki: "Lenin'in Stalin'e yazdığı 5 Mart 1923 tarihli mektubun **sahte** olabileceğini düşünmemizi gerektiren sağlam dayanaklar var."⁷

Yazar böylece Stalin'in gerçek olmayan bir mektuba yanıt yazdığını iddia etmiş oluyor. İlginç olan nokta, bu mektubun sahteliğine "sağlam dayanak olarak" gösterdiği kaynak ise Saharov'un bir incelemesi. Ortada bir belge yok, Saharov'a dayanarak Lenin'in mektubunu yalanlamaya çalışıyor yazar. Üstelik Lenin'in sekreterleri Volodiçeva'nın bu mektubu Stalin'e elleriyle teslim ettiğini kendisi başka bir amaçla aktarıyor. "Mektubu elden teslim ettim. Vladimir İlyiç'in cevap beklediğini, endişelendiğini söyleyerek Stalin'den cevap yazmasını rica ettim."⁸

Bu kadar bilime aykırı davranış olur mu? Mektubu yazdıran belli, yazan belli, götüren belli. Bu mektuba cevap yazan belli. Yazar hâlâ "bu mektup sahte olabilir," diyor.

İşte, *Hruşçov'un Yalanları*'nı yazan Grover Furr böyle bir mantığa sahip! Kitabı bu mantığın örnekleri ile dolu!

Stalin'i kim putlaştırdı?

Grover Furr, Hruşçov'un konuşmasında dile getirdiği kişi kültürünün varlığına karşı çıkmıyor. Yazara göre, Stalin'i putlaştıranlar, onun kişi kültürünü şişirenler, Stalin'in muhalifleri! Stalin'e içten içe karşı olanlar bilinçli biçimde Stalin'i putlaştırdılar: "Stalin 'kültü'ünün geliştirilmesi ve şişirilmesinin, içten içe **muhalefet eden** kişilerin kendilerini gizleme gayretiyle bağlantılı olduğuna dair kanıtlara sahibiz."⁹

Yazarın mantığı o kadar çürük ki, bir örnekle yıkılabilir. Tersinden örnek verelim: Stalin'i göklere çıkaranlar arasında hep Stalinci kalmış Jdanov, Molotov, Komintern Genel Sekreteri Georgi Dimitrov gibi yüzlerce yönetici var. Bunlar hiç de Stalin'e muhalif değillerdi; ama Stalin'i övme noktasında birbiriyle yarışıyorlardı. Stalin'in kişisel kültürü en başta bunlar şişiriyordu.

⁷ Grover Furr, a.g.e., s. 23.

⁸ M.A. Volodiçeva, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 311.

⁹ Grover Furr, a.g.e., s. 18.

Stalin kendi kişi kültüne karşı mıydı?

Yazarın Stalin kültü konusunda ikinci iddiası şu: Stalin kendi kişi kültürünü oluşturmaktan uzaktı. Stalin kendinin putlaştırılmasını istemiyordu. Peki, bunun kanıtı neydi? Yazar bize Stalin'in kendisinin yüceltilmesini istemeyen sözlerini kanıt olarak gösteriyor. "Stalin kendisine atfedilen suçları işlemediği gibi, kendi kültürünü oluşturmaktan da oldukça uzaktı. Tersine, günümüzde ortada olan pek çok kanıtla göre, Stalin kendi kişiliğinin rahatsız edici derecede yüceltilmesine karşı çıkan sert konuşmalar yapmıştı,"¹⁰ diyor.

Evet, gerçekten, Stalin'in kendisine yapılan övgülere karşı çıktığı birçok yazı gösterilebilir. Yazar, Stalin'in "beni övün" diyen yazılarını arıyor, bulamıyor. Hemen kararını veriyor. O halde Stalin'in putlaştırılmasından kendisi sorumlu değildir.

Yazar düşünemiyor ki, insanın kendini putlaştırması, "beni övün" diyerek sağlanmaz. Stalin aptal değildi. Kendinin övülmesini bir emir gibi dayatamazdı. Ya da kendinin övülmesini isteyen yazılar yazamazdı.

Stalin kendi kişiliğinin yüceltilmesine, kişilik kültüne karşı olsaydı, biyografisine kendini öven sözler yazar ya da yazdırır mıydı? Hayatta iken heykellerinin dikilmesini ister miydi? Kendi adına bilim ve sanat ödülleri düzenletir miydi? Ulusal marşa adını yazdırır, Parti toplantılarında kendini öven konuşmalar yaptırır mıydı? Bunlara karşı olsa engel olmaz mıydı?

Stalin'in kuşkucu kişiliği

Karşımızda öyle bir kuşkucu kişilik var ki; en yakınındaki yoldaşlarından, en yakın akrabalarından, hatta öz kızından bile kuşkuluyor. Böyle bir kişiliğin iktidarda kalma savaşının kanlı olması hiç de şaşırtmıyor bizleri.

Molotov son yıllarda Stalin'in gözünden düşmüş olmasına rağmen, Stalin'i savunmaktan vazgeçmemiş bir Stalincidir. Bizim açımızdan kişinin anıları her seferinde doğruyu yansıtmaz. Güvenilmez kişilerin anılarına ise iki kez dikkatli yaklaşmak gerekir. Grover, Molotov'a çok önem verip, onu kaynak olarak kullanan bir araştırmacıdır. Yazarımız için Molotov'dan Stalin'in kuşkuculuğu hakkında bir görüş aktaralım: "Son yıllarda bana öyle geliyor ki, Stalin kendini yeterince kontrol edemiyordu. **Kimseye güvenmiyordu.**" "**Çok şüpheliydi.** O kadar zor yıllar yaşadı (...) son yıllarda biraz **dengesini yitirdi.**"¹¹

Stalin'in kuşkuculuğu o kadar hastalıklı bir hal almıştı ki kendi kızından bile kuşkulanıyordu. Stalin'in kızı Svetlana, babasının bu konudaki kuşkuculuğunu şu sözlerle anlatır:

Babam bana çok geçmeden "şu senin ilk kocan siyonistlerce yoluna çıkarılmış" dedi. "Baba" diye itiraz etmeye çalıştım, "gençler siyonizme o kadar önem

¹⁰ Grover Furr, a.g.e., s. 16.

¹¹ Feliks Çuyev, *Molotov Anlatıyor*, Yordam Kitap, çev: Ayşe Hacıhasanoğlu, Suna Kabasakal, 2010, s. 294- 351.

vermezler.” “Hayır, anlamıyorsun” diye kesin yanıt verdi. “Bütün eski kuşak siyonizme bulaşmıştır ve şimdi de gençlere öğretiyorlar.” Onunla tartışmanın yararı yoktu.

Sorunca teyzelerimin de neden suçlu olduğunu söyledi. “Çok konuştular. Çok biliyorlar ve çok konuştular. Ve düşmanlara yaradı.” Acımasızdı, olabildiği kadar tüm dünyaya acımasızdı.

Her yerde düşman görüyordu. Suçlama ve kin tutma hastalığına yakalanmıştı, yalnızlığın ve tecrit olmanın sonucuydu.

Bir gün bana bütün içtenliğiyle “sen kendin de Sovyet aleyhtarı cümleler kullanıyorsun” dedi. İtiraz etmeye veya bunu nerden çıkardığını sormaya çalışmadım.¹²

Stalin'in hükümrانlık kavgası

Lenin öldüğünde Politbüroda yani partinin en üst organında Stalin'den başka 6 kişi daha vardı. Trotskiy, Buharin, Kamaney, Zinovyev, Rikov ve Tomski. Hepsisi de Ekim devriminde ve iç savaşta Lenin'le birlikte savaşmış komünist liderlerdi. Parti içinde tek hâkim kişi olmayı tasarlayan Stalin için her biri birer rakipti. Onların hepsini birden karşısına alması akıllıca olmazdı. Aralarındaki görüş ayrılıklarından yararlanarak taktik bağlaşıklıklar kurdu. Rakiplerini tek tek parti yönetiminden tasfiye etti.

Troçki, Kamenev ve Zinovyev'in tasfiyesi

1923 yılında Stalin baş düşman olarak gördüğü Trotskiy'ye karşı Zinovyev ve Kamenev'i yanına aldı. Partinin Mayıs 1924'te toplanan 13. Kongresinde Stalin-Zinovyev-Kamenev üçlüsü sol muhalefeti yenilgiye uğrattılar.

Stalin Politbüro'da egemenliği ele geçirmeyi amaçladığından, Ocak 1926'da Kamenev Politbüro'da aday üye statüsüne düşürüldü ve yerine Stalin yanlısı olan Molotov-Voroşilov-Kalinin alındı.

1927 Ekim devrimi kutlamalarından sonra Trotskiy ve Zinovyev partiden, Kamenev MK'nden çıkarıldılar. 1927 Aralığında Trotskiy ve Zinovyev'in yokluğunda toplanan 15. Parti Kongresinde muhalefet tamamen ezildi. Muhalefete mensup on iki üye MK'den atıldı. Muhalefet yanlısı doksan aktif üye partiden çıkarıldı. Politbüro, Trotskiy ve onu destekleyen bir grup insanı Moskova'dan uzaklaştırmaya karar verdi.

Grover Furr, Trotskiy'nin görüşlerini savunanları cezalandırmaya karşı değil. Yalnız Troçkistlerle ilişkisi olan herkesi değil, Trotskiy'nin görüşünü savunanı bulup, o kişinin cezalandırılmasını istiyor. Bunu da Stalin'in üstünlüğü olarak sunuyor. Yazar, Stalin'in 3 Mart 1937 tarihli konuşmasından şu satırları aktarır: “Bugün Trotskizmle mücadele ederken eski yöntemleri, **tartışma yöntemini** değil, yeni yöntemleri, **köklerini kurutacak**, bozguna uğratacak yöntemleri kullanmak zorundayız.”¹³

12 Svetlana Allihuyeva'nın *Mektupları*, Düşün Yayınevi, çev: Kudret Emiroğlu, 1988, s. 202–203.

13 J. Stalin, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 331.

Stalin burada ne demek istiyor? Troçkistleri fiziksel olarak yok edeceğiz! Yazarın buna bir itirazı yok. Yazar daha önce Stalin'in farklı görüşlere "hoşgörüy-le" yaklaştığını, kimseyi görüşlerinden dolayı fiziksel-manevi olarak yok etmediğini anlatmıştı. Bunun yalan olduğunu yukarıdaki sözler bir kez daha belgeliyor.

Stalin'in büyük temizlik harekâtı

Stalin 1929 yılına gelindiğinde kendine rakip gördüğü Politbüro üyelerini partiden ve siyasetten tasfiye etmişti. Partide ve ülkede tek hükümrân Stalin'di. Trotskiy 1927 yılında partiden atıldı, Şubat 1929'da yurtdışına sürüldü. Buharin, Kasım 1929'da Politbüro'dan çıkartıldı. Aynı yıl Tomski, parti ve Komintern'deki görevlerinden alındı. Yaşananlara tahammül edemeyen Tomski daha sonra intihar etti. Zinovyev ve Kamanev 1928 yazında pasifize edilmişti.

Stalin ölümcül rekabetten başarıyla (!) çıkmış, partide en önde gelen komünist önderleri siyasi olarak tasfiye etmişti.

Kana bulan partinin içi muhalefet: Ryutin ve arkadaşları

1932 yılına gelindiğinde terör havası merkez yönetimden parti içine yayılmaya başladı. Ryutin 1914 yılından beri parti üyesiydi. Stalin'in uygulamalarına karşı 1931 yılından beri parti içinde örgütlenmeye çalışıyordu. 1932'de 17. Kongre öncesi Ryutin ve arkadaşları bir konferans topladılar ve "Ryutin Platformu" olarak bilinen bir bildiriye kaleme aldılar. Bu belge ancak 1988'de ortaya çıkabildi. Bu bildiri, 1932 yılına gelindiğinde Stalin'in nasıl bir rejim kurduğunu gösteriyordu. Ryutin Platformu parti üyelerine şöyle sesleniyordu:

Yoldaşlar!

Stalin ve kliği partiyi şimdiye dek görülmemiş bir çıkmaz sokağa soktu. Ölümcül bir bunalımla karşı karşıyayız. Stalin sahtekârlığa, iftiraya ve parti kadrolarını aldatmaya başvurarak, inanılmaz bir terörle, "Bolşevik ülkeleri ve partinin birliğini korumak" sloganının ardına sığınıp, partinin tüm örgütsel gücünü kullanarak, son beş yıl içinde parti yönetim organlarından en seçkin Bolşevik kadroları uzaklaştırmış, parti içinde ve ülke çapında kendi **diktatörlüğünü ilân etmiş**, Leninizmden uzaklaşıp başına buyruk maceracılığa dalmış, **zalimliğiyle** Sovyetler Birliği'ni uçurumun kenarına sürüklemiştir.

...

Parti yönetiminin anti Leninist politikası, Komintern'in anti Leninist politikasıyla tamamlanıyor. Komünist dünya devriminin kurmay merkezi olan Komintern, komünist partilerin sıradan işlerinin görüldüğü, **Stalin'e ait** basit bir büro haline geldi. Bu büroda masaların başında şeflerin emirlerini uysalca yerine getirmekten başka işe yaramayan korkak memurlar oturuyor. Bolşevik partinin içine düştüğü derin bunalım, Komintern'in de bunalımına neden oldu.¹⁴

14 Ryutin Platformu, aktaran Tarık Demirkan, *Devrim devrim diye diye*, s. 108, 112, 113-114.

Ryutin ve arkadaşları tam örgütlenemeden yakalandılar. Stalin'in emriyle göstermelik mahkemelerden sonra öldürüldüler, bir kısmı da çalışma kampına sürüldü. Stalin'in eline yoldaş kanı bulaşmıştı.

17. Parti kongresi kurbanları

Ocak 1934'te komünist partisinin kongresi yapıldı. Kongrede yapılan oylamada Kirov, Stalin'den fazla oy aldı. Stalin'e karşı birikmiş tepki "gizli biçimde" açığa çıkmıştı. Stalin'e karşı Kirov bir kurtuluş olarak düşünülmüştü. Parti Genel Sekreteri'nin Kirov olması gerekiyordu.

Kirov durumu Stalin'e bildirerek ona bağlılığını gösterdi ve Genel Sekreter olmayı reddetti. Kirov, Stalin'e bağlı bir liderdi. Seçim komisyonu başkanı Stalinci Kagonoviç, Stalin'in isteği üzerine oylamanın sonuçlarını tahrif etti: Stalin'i en çok oy almış gibi gösterdi. Stalin Genel Sekreter olarak kaldı.

Kirov, Stalin'e bağlılığını göstermişti, ama Stalin'in kulağına kar suyu kaçmıştı. Kirov karşısında aldığı yenilgiyi hazmetmesi mümkün değildi. Stalin kendisine güvensizlik oyu veren kongre delegelerini ve kongrede seçilen Merkez Komitesi üyelerini tasfiye etmezse rahat uyuyamazdı. Şimdilik örgütsüz de olsalar bu muhalif potansiyelin yarın yeniden karşısına çıkması muhtemeldi. Stalin gerekeni yaptı!

Büyük temizlik fitilinin ateşlenmesi: Kirov'un öldürülmesi

Kirov, Ocak 1934'te yapılan 17. Parti Kongresi'nde Politbüro'ya ve Orgbüro'ya seçilmişti. Kongre delegelerinden aldığı destekle Stalin'e rakip olduğunu göstermişti. Aralık 1934'te Kirov öldürüldü. Stalin, Kirov'un öldürülmesinin suçunu Kamanev, Zinovyev, Evdokimov, Bakayev gibi komünistlerin üzerine yıktı.

Ağustos 1936'da bir yıl önce tutuklanan 19 sanık arasından özellikle seçilen dört kişi Kirov'u doğrudan öldürmekle suçlandı. Yani Kirov cinayetinin örgütleyicisi bu dört kişiydi. Kamanev, Zinovyev, Evdokimov, Bakayev dört kişilik cinayet kadrosuydu. Bu sefer suçlular ölümle cezalandırılacaktı.

Bu cinayet Stalin için, Kirov gibi bir rakibin Politbüro'dan fiziksel olarak tasfiyesi demektir. Stalin cinayetin sorumluluğunu Zinovyev ve Kamanev'e yükleyerek, bu iki ezeli rakibinden de ebediyen kurtulmuş oluyordu.

Buharin: Stalin'in ideologu ajan çıktı!

Buharin 1917 Ekim devrimi öncesi Merkez Komitesine seçildi. Lenin'in ölümünden sonra Politbüro'ya girdi. 1917-1929 yılları arasında *Pravda*'nın başyazarlığını yaptı. 1926-1929 yılları arası Komintern Yürütme Komitesi'nde başkanlık görevini yerine getirdi. 1934-1937 döneminde Sovyet devletinin yayın organı *İzvestia*'nın yayın yönetmenliğini yaptı.

27 Şubat 1937'de "Sovyet devletine komplo hazırlamak" iddiasıyla tutuklandı. 15 Mart 1938'de idam edildi.

Buharin, politikada ve ideolojik alanda birçok hata yaptı. En büyük hatası,

Stalin'in muhalefeti ezme sürecinde ona verdiği destekti. Ayrıca uzun bir süre Stalin'in ideologu oldu. 1928 yılından sonra Stalin ile arası açılmaya başladı. Ama her seferinde Stalin parti içindeki örgütsel gücüne dayanarak onu ezdi. Stalin'e karşı ilkeli bir kavga yürütemedi, defalarca geri adım attı.

Şubat 1937 MK toplantısında Stalin ve yandaşlarına karşı cüretli bir kavga verdi. Tutuklanacağını anlamıştı, bir komployla karşı karşıyaydı. Stalin ve adamları (Voroşilov, Kaganoviç, Klopiankin, Molotov, vb.) Buharin ve arkadaşları hakkında "itirafta" bulunmuş sanıkların ifadelerini toplantıda dağıttılar. Bunların hepsi düzmece itiraflardı.

Buharin, Molotov'a "Ben Zinovyev ya da Kamanev değilim, size kendim hakkında yalanlar söylemeyeceğim" dedi. Ne var ki tutuklandıktan sonra kendisi hakkında yapılan iftiraların hepsini olmasa da bir kısmını kabul etmek zorunda kaldı. Yabancı gizli servislerin ajanı olarak suçlanmıştı, bunu kabul etmedi. İronik biçimde karşı-devrimci bir darbenin ideologu ve pratik örgütleyicisi olduğunu söyledi. Stalin, Buharin'in "ajan" olduğunu kabul etmesini istiyordu. Buharin hiç olmazsa bu noktada direndi.

Yazar Grover Furr'a göre Buharin'in öldürülmesi doğru bir karardır. Çünkü Buharin, yönetim karşıtı bir komponun içinde olmuştur, suçludur. "Mevcut kanıtlar, (...) Buharin'in kesinlikle geniş kapsamlı bir yönetim karşıtı komponun içinde olduğunu gösteriyor."¹⁵

Peki, mevcut kanıtlar ne? Yazar bize kanıt olarak Buharin'in mahkemede söylediklerini gösteriyor. Diyor ki: "Aslında Buharin de mahkemede terörist eylem hazırlıklarına katıldığını kabul etti."¹⁶

Halbuki gerçek tam tersidir. Buharin tüm politik hatalarına, ideolojik yanlışlarına karşın komünistti. Ne Stalin'in suçlamalarını, ne ölümü hak etti. Buharin'in geriye bıraktığı mektup, gerçekleri açıklayan tarihsel bir belge olarak Sovyet arşivinde yerini aldı.

Sürdürdüğü ortaçağ yöntemleriyle muazzam güce sahip olan, örgütlediği iftira kampanyalarıyla kendinden emin ve cesur bir şekilde işleyen bu cehennem makinesi karşısında çaresiz olduğumu hissediyorum.

...

Hiçbir zaman hain olmadım. Lenin'in yaşamı için kendi canımı feda edebilirdim. Kirov'u severdim ve Stalin'e karşı da hiçbir şey hazırlamadım. Parti yönetiminin yeni, genç ve onurlu nesilleri, sizlerden mektubumu parti üyelerine okutmanızı, suçsuzluğumu ilan etmenizi, parti üyeliğimi geri vermenizi rica ediyorum.

Unutmayın yoldaşlar, komünizme doğru zafer içinde taşıdığınız o bayrakta benim kanımdan da bir damla vardır.¹⁷

¹⁵ Grover Furr, a.g.e., s. 211.

¹⁶ Grover Furr, a.g.e., s. 211.

¹⁷ Nikolay Buharin, aktaran Tarık Demirkan, *Bitirilmemiş Devrim*, s. 120,121-122.

Sonuç olarak diyoruz ki, Buharin bir karşı-devrimci, bir ajan değildi. Buharin'in ajanlığıyla ilgili suçlamalar, Stalin ve adamlarının yalanlarıydı!

Hruşçov'un terörüne göz yuman Stalin

Hruşçov, 1937 yılında partinin Moskova Bölgesi genel sekreteri oldu. Ocak 1938'den sonra Ukrayna Komünist Partisi'nin genel sekreterliğine getirildi. 1937–1938 Stalinci terör hareketinde önemli bir lider olarak görev aldı; binlerce insanın kanına girdi.

Grover Furr'un aktardığı belgeler büyük temizlik harekâtında Hruşçov'un suçlu olduğu kadar, Stalin'in de suçlu olduğunu, hatta en büyük suçlu olduğunu kanıtlıyor. Grover'in, tarihçi Yuriy Jukov'a dayanarak aktardığı bir belgeye göre Hruşçov, Stalin'den 20 bin kişinin idam edilmesi için izin istemiş. Grover aktarıyor: "20 bin kişiyi kurşuna dizmeme izin verin. İmza: Hruşçov Nikita Sergeyeviç."¹⁸

Grover, Hruşçov'un bu isteğini Stalin'in dikkate almadığını belirtiyor. Kendi aktardığına Stalin'i temize çıkardığını sanıyor. Ancak her ikisin suç ortağı olduğunu gösteren yukarıdaki gibi birçok yazışma var: "Sevgili Josef Visarionoviç! Ukrayna'da her ay 17-18 bin kişi cezalandırılıyor. Moskova 2-3 binden fazla kişinin cezalandırılmasını istemediğini söylüyor. **Gerekli ayarlamaları yapmanızı rica ediyorum.** Dostunuz N.Hruşçov"¹⁹

Bu belgeden açığa çıkan gerçekler ne? Toplu cezalandırmalar Stalin'in politikası gereği oluyor. Stalin'in bunlardan haberi var. Daha ötesi toplu katliam listelerinde "ayarlama" yapma yetkisi Stalin'e ait.

Stalin'in ulusal sorundaki suçları

1917 Ekim devrimi sonrasında Rus Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'nin (RSSFC'nin) yanı sıra Ukrayna, Beyaz Rusya, Yukarı Kafkasya Sovyet Cumhuriyetleri zaman içinde kurulmuştu. Lenin bütün sosyalist cumhuriyetlerin federatif bir birliğinden yanaydı. Federasyon, sosyalist cumhuriyetlerin bağımsızlığını ve özerkliğini (ulusun belirli koşullar altında kendi kendini yönetme hakkını) koruyarak birliğini sağlayacaktı.

Rusya Komünist Partisi 10 Ağustos 1922'de sosyalist cumhuriyetlerin birlik ilişkilerini düzenleyecek kararnameyi hazırlamak üzere bir komisyon görevlendirdi. Bu komisyonun içinde Stalin, Kuybişev, Ordjonikidze, Rakovski, Sokolnikov yer alıyordu. Rus Sosyalist Cumhuriyeti ile diğer sosyalist cumhuriyetler arasındaki ilişkileri düzenleyen tasarıyı 24 Eylül 1922'de Stalin kaleme aldı. Stalin'in hazırladığı 24 Eylül 1922 Tasarısı'nda Ukrayna, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan Sosyalist Cumhuriyetlerinin Rus Sovyet Sosyalist Federe Cumhuriyeti'ne **katılması** öngörülüyordu.

Rusya'yı egemen ulus olarak kabul edip, diğer cumhuriyetlerin egemen ulusun

18 N.S. Hruşçov, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 324.

19 N.S. Hruşçov, aktaran Grover Furr, a.g.e., s. 326.

kontrolüne girmesini isteyen bir yasa tasarısıydı bu! Oysa sosyalist federasyon, eşit ulusların birliğini simgelemesi, yeni bir birliğin kurulmasını gerektiriyordu.

Ulusal sorunda ezen ulusun milliyetçiliğine her zaman karşı çıkmış olan Lenin, tasarıyı okuduktan sonra tepkisini koymakta gecikmedi. 26 Eylül 1922’de tüm Politbüro üyelerine tasarı hakkında görüşlerini bildiren bir mektup gönderdi. Bu mektupta Stalin’i **aceleci** bulduğunu belirten Lenin, **katılma** ifadesinin değiştirilmesini, **birleşme** ifadesinin kullanılmasını istedi. Lenin, Rusya ile diğer bağımsız cumhuriyetler arasında **eşit** koşullarda **Yeni Bir Birlik** istiyordu. Lenin diyordu ki: “Biz kendimizi (...) ötekileri ile **eşit** görüyor ve bunlarla bu eşitlik temeli üzerinde **Yeni Bir Birlik**, yeni bir federasyon halinde (...) birleşmeyi kabul ediyoruz. (...) Önemli olan (...) onların bağımsızlığını yok etmek yerine, yeni bir düzen yaratıp bir **eşit cumhuriyetler federasyonu** kurmaktır.”²⁰

Burada Lenin yine hiçbir ulusal eşitsizliğe göz yummayan bir lider olarak karşımıza çıkıyor.

Stalin 27 Eylül 1922’de, Lenin’in 26 Eylül 1922 tarihli mektubuna karşılık olarak Politbüro üyelerine bir mektup gönderdi. Lenin’in değişiklik önerilerinin bir kısmına karşı çıkan Stalin, kendisinin değil Lenin’in “aceleci davrandığını, bağımsızlık yanlısı güçlere destek sağladığını” savundu.

Partinin MK Genel Toplantısı (Plenumu) 5-6 Ekim 1922’de bu konuyu görüşecekti. Lenin çok şiddetli bir diş ağrısı çekiyordu, bu nedenle toplantıya katılamayacaktı. Ama kendi tutumunu net olarak göstermek üzere 6 Ekim 1922’de, “Egemen Ulus Şovenizmi ile Mücadele Üzerine Politbüro’ya Nota” başlıklı bir mektup gönderdi. Lenin sert bir üslupla şöyle diyordu:

Egemen Ulus şovenizmine karşı ölümüne bir savaş ilan ediyorum. Onu bu barbar diş ağrısından kurtulur kurtulmaz tüm sağlam dişlerimle yiyip bitireceğim. Birliğin Merkez Yürütme Komitesi’nde sırayla bir Rus, bir Ukraynalı, bir Gürcü olmak üzere tüm üyelerce başkanlık edilmesi gereğinde mutlaka ısrar edilmelidir.²¹

6 Ekim MK Plenumu Lenin’i destekledi. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin (SSCB’nin) kurulmasına ilişkin yasa tasarısını hazırlayacak yeni bir komisyon kurdu. Komisyonun hazırladığı yeni tasarı bütün cumhuriyetlerde tartışmaya açıldı. 30 Aralık 1922’de SSCB resmen kuruldu.

Lenin ezen ulusun milliyetçiliğine karşı yeni bir zafer kazanmıştı.

20 Lenin, *Lenin’in Son Kavgası*, çev: Meral Delikara Topçu, Öteki Yayınevi, 1999, s. 88–89.

21 Lenin, a.g.e., s. 95.

Siyasi başarının pratiğe yansımaları kendiliğinden olmuyordu. Kasım 1922'de Politbüro'dan Rikov'un da katıldığı komünistler arasındaki bir tartışmada, Ordjonikidze sinirlenerek Gürcü komünist Kabakhidze'yi tokatladı. Lenin bu olayı, Gürcistan'daki sorunları incelemekle görevlendirilmiş Dzerzhinsky ile 12 Aralık'ta yaptığı görüşmede öğrendi. Dzerzhinsky, Komisyon'a "Gürcistan Sorunuyla" ilgili bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor, Ordjonikidze ve Stalin'in Gürcistan ulusal sorun politikasını destekliyordu.

İşte, Lenin'in 30 Aralık 1922'de "Uluslar ya da Özerkleştirme Sorunu" üzerine aldıracağı notlar, Rus milliyetçi davranışlarının yanlışlığı üzerineydi. Lenin, Gürcü komünistlere karşı takınılan zorba tavrı onaylamıyordu. Lenin büyük bir alçakgönüllülükle, bu sorunla yeterli biçimde ilgilenemediği için kendini "ihmalkârlıkla" suçluyordu. Ardından ekliyordu:

Rus olmayanları asıl Rusların zorbalığına karşı gerçekten korumamızı sağlayacak önlemleri almakta yeterli özeni gösterdik mi? (...) Sanmıyorum.

Stalin'in herkesçe bilinen 'milliyetçi sosyalizm' kini ile birlikte aceleciliği ve salt yöneticilik sevdasının bir noktada çok tehlikeli rol oynadığını düşünüyorum.²²

Lenin 31 Aralık 1922'de "ulusal sorun üzerine" notlarını yazdırmaya devam etti: Ezen ulusun milliyetçiliği ile ezilen ulusun milliyetçiliği arasında ayırım yapılması gerektiğine dikkat çekti. Ezilen ulus milliyetçiliğine karşı pozitif ayrımcılık yapılmalıydı. Ezen ile ezilen ulus arasındaki eşitsizlik zaten pratik yaşamda vardı. Bu eşitsizlik, büyük ulusun aleyhine çevrilmeliydi. Rus olmayanlara, geçmişte ege-men ulusun iktidarları tarafından gösterilen güvensizliğin, hakaretlerin bedeli şimdi ödenmeliydi. Azınlık uluslara tanınacak ayrıcalık ve hoşgörü artırılmalıydı.

Lenin Ordjonikidze'ye ibret alınacak bir ceza verilmesini öngörüyordu. Bu olaydaki politik sorumluluğun da Dzerzhinsky ve Stalin'e yüklenmesini istiyordu: "Bu gerçek **Büyük Rus Milliyetçiliği hareketinin** tüm politik sorumluluğu, elbette ki, **Stalin** ve Dzerzhinsky'ye yüklenmelidir."²³

Stalin sonrası Stalincilerin iktidar kavgası

Stalinci Beriya: Stalinci tasfiye yönteminin kurbanı oldu

Stalin 5 Mart 1953'te öldü. 15 Mart 1953'te Yüksek Sovyet, Devlet Güvenlik Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nı birleştirme kararı aldı ve bu örgütün başına Beriya'yı getirdi. Başlangıçta Beriya ve 1946'dan beri Politbüro üyesi olan Malenkov işbirliği yapıyordu. 15 Mart 1953'te Beriya ve Malenkov'a yakın isimler devletin önemli yerlerine atandı. Başbakan Malenkov'du, Beriya Başbakanın birin-

²² Lenin, a.g.e., s. 209.

²³ Lenin, a.g.e., s. 213.

ci yardımcısıydı. Devlet üzerindeki kontrol onların elindeydi.

Hruşçov bir biçimde Malenkov'u Beriya'dan kopardı. Bu yeteneği nasıl gösterdiği, Malenkov'u Beriya'ya karşı nasıl örgütlediği hala bir sır. Böylece Hruşçov-Malenkov ittifakı kuruldu ve diğer Politbüro üyeleri ikna edildi. Haziran 1953'te Beriya tutuklandı. Aynı yıl içinde hemen idam edildi.

Hruşçov XX. Kongre'de ajanlık suçlamasıyla 1953'te idam edilmiş olan Beriya'nın konumu üzerine konuştu. Stalin'in cinayetlerinde, kirli oyunlarında Beriya'nın rol aldığını ve ajan olduğunu söyledi. "Çeşitli kirli ve utanç verici davaların örgütlenmesinde ana rolü, partimizin azgın düşmanı, **yabancı istihbarat servislerinin ajanı**, Stalin'in güvenini çalan Beriya oynadı."²⁴

Hruşçov aslında Stalinci geleneği kullanarak bir Neo-Stalinist olduğunu gösteriyordu. Stalinci gelenek, kendi muhaliflerini **ajanlık suçlamasıyla** cezalandırmayı gelenek haline getirmişti. Bu değişmez bir şablondur. Hruşçov, Stalin'den öğrendiklerini uyguluyordu. Hruşçov'u destekleyen diğer Neo-Stalinist Politbüro üyeleri de bu geleneğe katılıyordu.

Hruşçov'a darbe

Hruşçov tatildayken darbe planlandı. Hruşçov önemli bir tartışma için Moskova'ya çağrıldı. Darbeyi örgütleyenler Sjeljepin vasıtasıyla Sovyet gizli servisinden ve ordudan destek sağladılar. Toplantı Hruşçov'un yargılanma toplantısı oldu. Yöneltilen eleştirileri, Edward Crankshaw şöyle toparlıyor: Ekonomideki başarısızlık, tarım politikasının yanlışlığı, doğru olmayan yönetim tarzı, dış politika-daki başarısızlık, ordudaki terfilerde haksızlık yapması ve en önemlisi olarak kendi kişilik kültürünü yaratması, yoldaşlarından gelen görüşleri ciddiye almaması.

Hruşçov, bu eleştirilere karşı kendini umutsuzca savundu, anlamıştı ki, geldiği yöntemle gidecektir. Kararı kabul etmekten başka yapacak şey yoktu. Yerini Brejnev'e bıraktı.

Sona doğru

Stalin'den sonra başa gelen Hruşçov-Brejnev, Stalinizmin baskı ve terörünü eleştirmelerine rağmen, teorik görüşler ve pratik uygulamalar bakımından Stalinizmden kopamamışlardır. Onlar da Stalin gibi "tek ülkede sosyalizmin tamamlanabileceğine" inananlardır. Stalin gibi, dünya devriminin çıkarını değil, kendi uluslarının çıkarını en başa koymuşlardır. Korudukları ve savundukları sistem, Stalin'in kurduğu sistemdir. Onların yaptıkları ülke içi reformların hiçbirisi bu Stalinci yapıyı, sistemi değiştirmeyi hedeflememiştir. Parti içi demokrasi ve toplumda işçi demokrasisi işletilmemiş, Stalinci gelenek korunmuştur. Bu yüzden Neo-Stalinist olarak değerlendirilmelidirler.

Bürokratik diktatörlük bütünüyle yerleştikten sonra Sovyet toplumunun önün-

24 N.S. Hruşçov, *Kişî Kültüne Karşı*, çev: Ahmet Fethi, Pencere Yayınları, 1991, s. 59.

de iki yol vardı. Birinci yol devrimci yoldu: Devleti yöneten bürokrasinin iktidardan düşürülmesi gerekiyordu. İktidara gelen işçi sınıfı, ortak mülkiyetin temelleştirilmeden reformlar yoluyla ekonomiyi düzeltebilirdi. Geçiş toplumu olan Sovyetler, Batı devrimleri yardımıyla sosyalizme doğru ilerlemeye başlayabilirdi.

İkinci yol, bir biçimde Sovyet rejiminin kapitalizme geri dönmesiydi. Bu yıkım değişik yollarla olabilirdi: Burjuva karşı devrim biçiminde, dış müdahale ile veya bürokrasinin kendi iç bölünmesi temelinde bir kesimin kapitalizme dönüşü örgütlemesiyle vb.

Tarih sonuncu alternatifini doğruladı. Bürokrasisinin bir kanadı başı çekerek kapitalizme giden taşları döşedi. Emperyalistlerden gerekli desteği de aldı kuşkusuz. Bu yola giren bürokrasi eskisinden farklı olarak sınıfsal bir karakter kazanmaya başladı. Bir zamanların bürokratları, yöneticileri, teknisyenleri, fabrika müdürleri, parti sekreterleri, Politbüro üyeleri, kapitalistler olarak sahneye çıktılar. Gorbaçov ve ekibi Stalin'in önderliğinde kurulan yozlaşmış işçi devleti yapısını olumsuzundan (tersinden) çözmüşler, karşı devrime ortam hazırlamışlardır. Gorbaçov'un uygulamaları kolektif mülkiyeti tasfiye ederek vahşi bir kapitalizmin yolunu açmıştır.

Stalin-Hruşçov-Brejnev zamanındaki bürokrasi, kendi iktidarının kaynağı olarak ortakçı mülkiyeti koruyordu; üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip değildi. Fakat Gorbaçov'la başlayan süreçte, Yeltsinci bürokrasinin kesin egemenliğinden sonra durum değişti. Bürokrasi burjuvalaşmaya başladı ve bu süreç azgın bir kapitalizmi her gün örerek devam etti. Kapitalizmden sosyalizme doğru bir geçiş toplumu olan Sovyetler Birliği geriye kapitalizme döndü. Bugün artık Rusya'da kapitalizmin tüm boyutlarıyla yerleştiğini söyleyebiliriz.

Kitap Tanıtımı

Marksizm ve Sınıflar Dünyada ve Türkiye’de Sınıflar ve Mücadeleleri

*Marksizm ve Sınıflar;
Dünyada ve Türkiye’de sınıflar
ve mücadeleleri*
Hazırlayanlar:
Sungur Savran, Kurtar Tanyılmaz,
Tanyılmaz, E. Ahmet Tonak,
Yordam Kitap

“Bugüne kadarki bütün toplumların tarihi sınıf mücadelelerinin tarihidir.” Marx ile Engels’in kaleme aldığı Komünist Manifesto’nun bu ünlü cümlesindeki “bugüne kadarki” ibaresi, bazılarınca “postmodern çağ” olarak niteledikleri döneme kadarki anlamına yorumlanmış olacak ki, özellikle 1990’lı yıllardan, yani Sovyetler Birliği, Çin ve Doğu Avrupa’da kapitalizmin restorasyonunun hızlandığı aşamadan sonra sınıf politikasının yerini “kimlik politikası”nın aldığı solda yaygın bir görüş haline geldi.

Ama öte yandan, tam da aynı dönemde, burjuvazi neoliberalizm adı altında işçi sınıfına karşı kapitalizmin tarihinde görülen belki de en uzun taarruzu yapıyordu. Durumun tuhaflığı dikkat çekiciydi: Burjuvazi işçi sınıfına saldırıyordu, yani sınıf mücadelesi veriyordu. Aydınlar (sol aydınlar!) ise işçi sınıfına dönmüş, sınıf mücadelesinin önemsiz ya da demode olduğunu telkin ediyorlardı.

Bu kitapta yazıları yayınlanmakta olan yazarlar, kendilerini solda yaygın olan bu modadan uzun zamandır ayırmış insanlar. Uzun yıllardır çalışmalarında sınıf kategorisine merkezi bir yer vermiş, gerek dünya çapında, gerekse Türkiye’de toplumun gelişmesini sınıf mücadeleleri temelinde kavramayı kendilerine pusula edinmiş araştırmacılar. Burada, bu konulardaki yazılarını bir araya getiriyorlar.

Yazıların konuları geniş bir yelpazeye yayılıyor. Marksizmde sınıfların teorik statüsü, günümüzde sınıfların ortadan kalkıp kalkmadığı, sınıf mücadelelerinde merkezi bir rol taşıyan sendikalar, Türkiye’de sınıfların yapısı, köylülükten Gezi’ye sınıf mücadelesi bunların bazıları.

Bütün bu yazıları birbirine bağlayan çizgi ise sınıflı toplumlarda yaşanan adaletsizlik ve yabancılaşma konusunda ortak bir anlayışı paylaşmaları, Türkiye’de ve dünyada sınıf tahakkümüne son vererek sınıfsız bir toplum yaratmanın yüce bir hedef olduğuna inanmaları. (Kapak yazısından)

Kitap Tanıtımı

Üçüncü Büyük Depresyon Kapitalizmin Alacakaranlığı

*Üçüncü Büyük Depresyon
Kapitalizmin Alacakaranlığı*

Sungur Savran

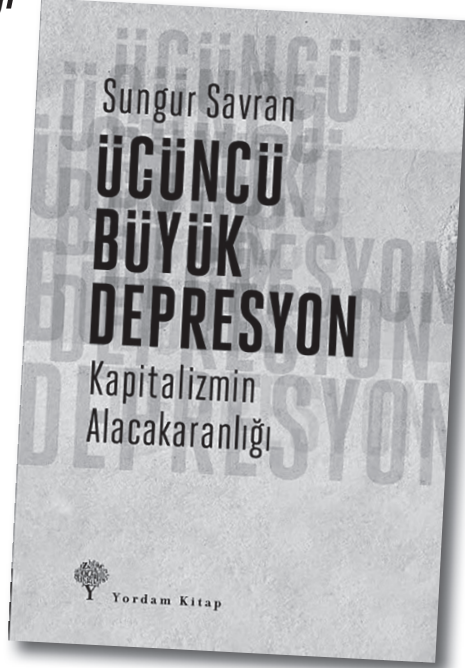
Yordam Kitap

21. yüzyıl, "Milenyum" edebiyatıyla, kapitalizmin şerefine patlatılan ideolojik havai fişekleriyle karşılandı. Tarihin sonu ilan edilmişti. Sosyalizmin çöktüğü, geleceğin kapitalizmden başka seçenek içermediği yüksek sesle ilan edilmişti. Ama 2008'de, dünya finans piyasalarının kalbinde, Wall Street'te yaşanan sarsıntı, Lehman Brothers adlı yatırım bankasının çöküşü, kapitalizmi uçurumun eşiğine getirdi. "Tek geleceğimiz" in kendisi, yok olmaya yüz tutmuştu!

Düzenin ekonomistleri bu olayı bir yol kazası, bir "küresel finansal kriz", geçici bir "düzeltme" olarak sundular. Marksistler ise bunun çabucak aşılabilecek bir sapma ya da salt bir "finansal kriz" olduğunu yadsıdılar. Daha ilk günden devasa bir ekonomik kriz ile karşı karşıya olduğumuzu belirttiler. Sekiz yıl sonra dünya ekonomisinin hâlâ içinde bulunduğu kırılgan durum kimin haklı olduğunu açıkça ortaya koyuyor.

Sungur Savran, bu kitabında, içinden geçmekte olduğumuz krizin kapitalist üretim tarzının tarihinde daha evvel sadece iki kez yaşanmış bir "Büyük Depresyon" (ya da "Büyük Kriz") olduğu tezini işliyor. Bütün büyük depresyonlar gibi, bu Üçüncü Büyük Depresyon da ekonomide başlıyor, ama ekonomide bitmiyor. Savran'a göre, kapitalizmin gelişmesinde yeni bir dönem açılmıştır. Bu dönem, dünya çapında büyük siyasi, ideolojik ve askeri altüst oluşlara zemin hazırlıyor. Bir taraftan sınıf mücadelelerinin ve devrimci atakların, bir taraftan da faşizmin ve başka türden gerici güçlerin yükselişi bir dönemdir. Güney Avrupa ülkelerinde ve Arap dünyasında yaşanan büyük kitlesel mücadele ve devrimlerde olduğu gibi, Türkiye'de "Gezi Parkı" adıyla anılan halk isyanının arka planında da bu dinamik vardır.

Savran, "kapitalizmdir, krizini aşar" türü bir otomatizme karşı çıkıyor. 20. yüzyılın Büyük Depresyon'unda krizin aşılmasının yolunun Nazizm ve İkinci Dünya Savaşı olduğunu hatırlatıyor. Bugün de ya kapitalizm yıkılacaktır, ya da insanlık bir kez daha barbarlık tehlikesiyle yüz yüze gelecektir.

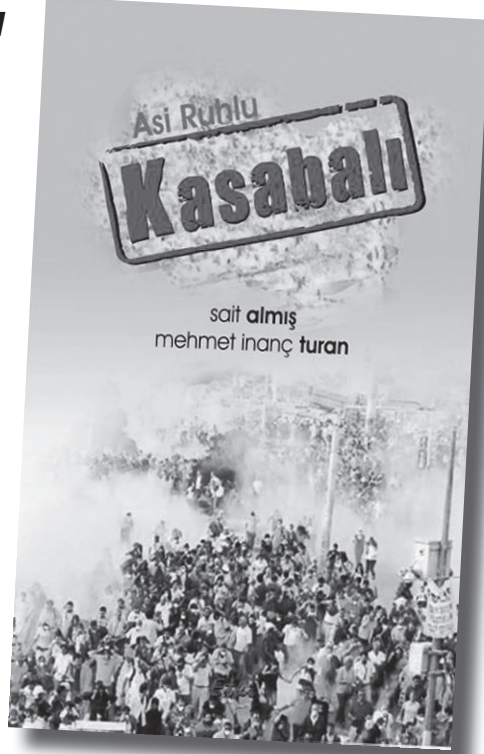

Kitap Tanıtımı

Asi Ruhlu Kasabalı

Asi Ruhlu Kasabalı
Sait Almış /
Mehmet İnanç Turan

Etki Yayınları

Sait Almış ve Mehmet İnanç Turan'ın Asi Ruhlu Kasabalı adlı kitabı Etki Yayınlarından çıktı.

Kitap, Kasaba diye anılan Turgutlulu bir devrimci gencin gözünden, yetmişlerdeki devrimci mücadeleyi anlatıyor. Sözlü tarih çalışması olan kitapta öne çıkan konuların başında, tarihsel "Türkiye Komünist Partisi" (TKP) içinde yaşanan, ideolojik ayrışma ve bu süreçte yaşanan ölümlü olaylar var.

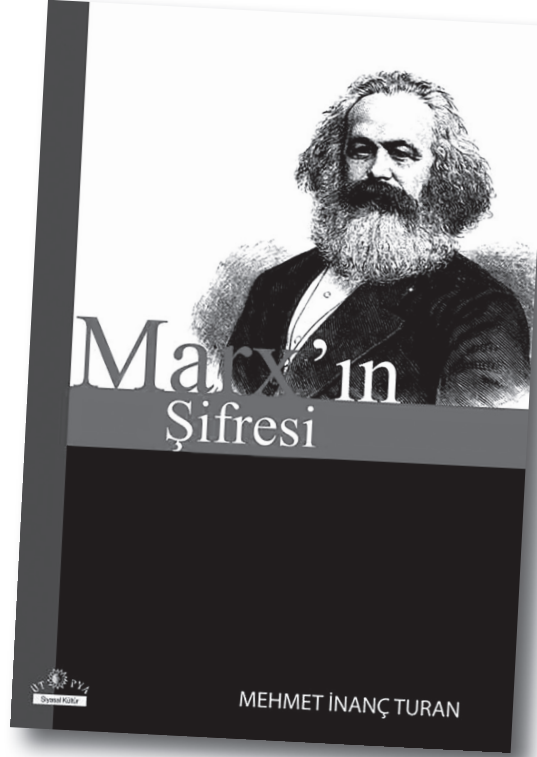
Daha sonra TKP içindeki muhalefetin lideri olan R.Yürükoğlu'nun, "İşçinin Sesi" örgütünde ortaya çıkan muhalefete karşı TKP merkezinin kendisine yapılan örgütsel baskıların aynısını kendisine muhalefet eden üyelerine karşı nasıl uyguladığı anlatılıyor.

Kitap solun çok eski bir hastalığına çözüm yolu arıyor. Kanayan yaranın üstünü örterek, pansuman yaparak iyileşmeyeceği, yaraya radikal çözümün neşter vurmak olduğunu savunuyor.

Kitap Tanıtımı

Marx'ın Şifresi

Marx'ın Şifresi
Mehmet İnanç Turan
Ütopya Yayınevi

Bu kitabın hedefi, Marx'ın dört ciltlik *Kapital*'inde ortaya koyduğu temel düşünceleri (şifreleri) ortaya çıkarmaktır. Bu şifreler bilinirse, *Kapital*'i okuyan bir okuyucu Marx'ı rahat anlayacaktır. Şüphesiz ki, *Kapital*'i okumuş gibi olmayacaktır; okudukça daha iyi anlayacaktır. Kapitalizmin ayrıntılı eleştirisi şifrelerde değil, *Kapital*'in içindedir. Şifreler, *Kapital*'in felsefi-diyalektik anlatımın yerine geçemez.

Bu çalışma olabildiğince basit biçimde yazılmaya çalışılmıştır. Bilimsel bir çalışmanın formüller halinde ifade edilmesi hem bir zayıflığı, hem de bir güçlülüğü içinde taşır. Zayıflığın nedeni dogmatizme kapı açmasıdır. Güçlülüğün nedeni ise öğrenmeyi kolaylaştırmasıdır.

Okuyucu bu tehlikeyi hep aklında tutmalıdır. Dogmatik olmayı ortadan kaldırmının yolu her seferinde şifreleri pratik hayatla karşılaştırmaktır.

Önsöz'den

